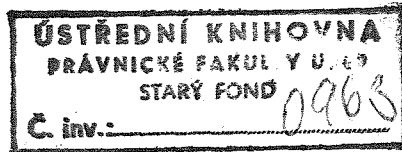

DR VAVRO ŠROBÁR

Z m^ojho žⁱvota

Fr. Borový

inv. čís. 6.363

Koupil od Branic - Wradaj
 v Bruce za Kč 120.-

Moji známí, priatelia a rodina nabádajú ma už od rokov, aby som napísal alebo zaznačil udalosti, zážitky a skúsenosti z môjho života. Nemal som sa k tejto práci, lebo k životopiscom, ktorí vyprávajú o vlastnej osobe, nemám valnej dôvery, že to, čo opisujú, je skutočnou pravdou a že nakreslia verný obraz života, snažení, ideí, ktorými žili, za ktoré bojovali a ktoré sa im podarilo v ich živote uskutočniť. Subjektívny postoj k vlastnému dielu životnému nemôže vyzerať v zobrazení ináč ako subjektívne, do istej miery skreslené podávanie. To často vyzerá ako vynášanie sa nad súčasníkov, ako chlúba a ako postoj hrdinského bojovníka. Veď málokto sa ubráni samoľúbosti a málokto rád priznáva i svoje chyby, ktorých každý človek má vari viac ako nejakej nadľudskej dokonalosti a ctnosti.

Priznávať sa verejne k vlastným chybám, k pokleskom, k hlúpostiam — to je dosť trápne, a kto to môže urobiť, je väčší hrdina, ako kto napíše, že premohol trebárs i sedemhlavého draka.

A predsa. Priberám sa napísať svoj životopis v 73. roku svojho života. Pokusím sa napísať všetko tak, ako sa mi zrkadlí v pamäti a záznamoch. Ide mi hlavne o detské zážitky, o študentské letá, o prípravu k životu tak pestrému, tak bohatému na zlé i dobré udalosti, na dni jasné i chmúrne a na tisíce okolností, v ktorých som

rástol na muža, lekára, politika a na národného pracovníka. O činnosti v prevrate a o práci pri správe Slovenska napísal som už tri sväzky Pamätí. Ale mám ešte mnoho, veľmi mnoho záznamov o udalostiach z tejto doby a o osobách, s ktorými som prichodil do styku a s ktorými som pracoval na veľkom diele oslobodenia slovenského národa.

Je možno, že sa mi podarí niektoré názory, ktoré sa už podávajú ako historická skutočnosť, poopraviť, na pravú mieru príviesť. Myslím si, že nie je nič osudnejšieho pre mladý národ, ako keď buduje svoju prítomnosť a tedy i budúcnosť na falošných základoch. Len takto môže upadnúť znova do osudných chýb a ohroziť všetku prácu predkov, vynaloženú v mnohých utrpeniach na zaistenie krajšej budúcnosti národa. Vodcovia národa sú ako poľovníci: len vtedy dosiahnu korisť, keď idú po správnej stope.

Mnoho sa hovorí v dnešnej dobe o význame tradície slovenskej. Tradícia — to je samozrejماً vec v živote rodiny, ľudu, národa. Všetky tieto združenia majú nejakú tradíciu.

I ja som žil, rástol, zrel a vyspel v istých alebo nejakých tradíciách. Pokusím sa i vliv prostredia a tradícií načrtnúť v tomto svojom životopise.

Doma

S pomínajú sa dve línie v našej rodine. Jedna bývala v Ružomberku, druhá v Liskovej. Od ružomerskej línie odkúpil Makovický dom i pozemok na Podhore a vystavil na ňom pekný, jednoposchodový dom a zariadil v ňom moderný obchod s miešaným tovarom, ktorý na široko-ďaleko slul solídnosťou cien a dobrou jakosťou tovaru. Z tejto línie poznal som ako gymnazista asi posledného potomka, krajčírka Šrobára, štíhleho, skromného a driečného mládenca. Raz sme sa predstavili a krátko shovárali o našich rovnakých priezviskách. Čo sa s ním stalo, neviem.

Druhá, liskovská vetev býva tu už oddávna. Jeden záznam v urbáre od Márie Terézie svedčí o tom, že pri popise býval v Liskovej jeden Šrobár, pomerne zámožný roľník, majúci štyri osminy pozemkového majetku a dom s bočnými stavami.

Ďalší člen našej rodiny bol kováčom. Kedysi v polovici minulého storočia presťahoval sa s pravej strany obce na ľavú, k potoku; tu postavil murovaný dom s vyhňou¹, ktorý po menších zmenách a opravách stojí dodnes.

Z mojich predkov pamätám sa na starého otca Jura a na jeho dvoch bratov, Jána a Jozefa. Títo dvaja žili u nás, slobodní, neženatí. Viem o nich toľko, že sa

¹ kovárnou.

stále doma prekárali¹, navzájom sa posmievali, všelijaké kúsky si vystrájali, ale proti cudzím stáli spolu, pomáhali si.

Môj starý otec, Juro Šrobár, bol muž vysokej a mohutnej postavy. Nosil fúzy nakrátko pristrihnuté a chodieval s palicou. Richtárčil v obci asi 40 rokov. Pamätám sa na neho, keď už chorieval. Nevieť prečo, ale mne naložili rodičia, aby som zostával pri ňom, keď ležal nemocný v izbe, alebo v lete pod veľkou hruškou vo dvore. Pri posteli starej matere sedával som tiež, podával jej vodu a čo potrebovala. Stihnutá bola porážkou na polovicu tela a tak úbohá ležala asi 7 rokov, nehýbajúca sa z postele.

Starý otec zomrel v lete. Bol jasný, teplý deň. Dal sa vyvieť pod hrušku a tam si ľahol. Rodičia i jeho bratia pomáhali pri skladaní sena do šopy. Mne prikázali, aby som vetvičkou odháňal muchy s tváre nemocného starého otca. Nemohol sa už hnúť a len vše šeptom hovoril: „Dobre, synak môj, ďakujem.“ A naraz prestal dýchať. Utekal som k rodičom a postrašený som volal: „Starý otec zomrel!“

Dom mal dve izby, predelené v prostriedku pitvom a kuchyňou, v ktorej bolo ohnisko a dve pece: jedna pre vykúrenie prednej izby, druhá vedúca pod sporák v zadnej izbe, v ktorej sa pekával chlieb. V prednej izbe spávali s nami rodičia a v nej sa schádzavali občania a obecný výbor, boženici a slúžila za akúsi kanceláriu obecnú. V zadnej sme jedávali a slúžila v zime za spáľňu pre služobníctvo.

Do tejto izby uložili starého otca po smrti. Umyli mu tvár, ruky a nohy, obuli kapce na nohy, pritlačili

¹ dopalovali se, škádlili se.

oči, aby sa mu necnilo¹ po tomto márnem svete, a čiernou šatôčkou podviazali bradu, priložili čiapku, aby pokorne očakával posledný deň súdu, obliekli sviatočný odev i čisté, biele prádlo. A tak tu ležal starý, skoro 80 ročný Juro Šrobár, hlava rodiny a obce, zapatrený na dlhý, dlhý odpočinok v studenej zemi.

V hospodárstve stíchly reči i hluk a prišla noc. Hlásnikov spev ozýval sa z dolného konca:

„Chvál každý duch Hospodina,
odbila jedenásta hodina.
Opatrujte svetlo, oheň,
aby nebyl lidem škoden.
Spočívajte s Pánem Bohem.“

A hneď potom ozýval sa strašný zvuk jeho trúby z volského rohu. Tento príšerný zvuk za mojich detských čias naháňal mi vždy strachu.

Matka prebudila otca: „Počuj, Štefan, v zadnej izbe, tak sa mi zdá, niekto chodí.“

„Ale kto by chodil, veď som dvere zamknul.“

„No len počúvaj!“

Na hlas trúby a na tento neobyčajný rozhovor som sa zobudil.

Skutočne — počuli sme do prednej izby, kde sme s rodičmi spávali, jakési prerušované klopanie, také, ako keď chlap ťažkou obuvou voľne kráča po podlahe.

„Choďte pozrieť, čo to môže byť?“ posmeľovala matka chvejúcim sa hlasom.

Otec nevoľky sobral sa s postele. Za ním hneď matka a ja so starším bratom.

Bola tma. Otec stál pod oblokmi zadnej izby vo

¹ cniť sa = stýskati se.

dvore, staval sa na špičky nôh, aby videl do izby, kde ležal mŕtvy otec.

Ale nič nemohol vo tme vidieť. Svieca, ktorú večer k posteli postavili a rozžali, nesvietila. Len sa zavše matne šinul tieň nejakej vysokej postavy pri oblokochoch a ozývaly sa ťažké kroky: klop — klop — klop — klop. Otec prestrašený šeptá matke: „Že by ten otec vstali? Choď zavolať hlásnika do dvora!“ Matka vyšla zo dvora na cestu. Hlásnik i s poriadkou, t. j. dvoma parobkami a s jednou ženou, vstúpili do dvora. Otec šeptmo vyložil, čo sa robí v izbe: „Popoludní zomreli pod touto hruškou. Obliekli sme ich a uložili do postele. Horela svieca u nich. Dvere som zamknul. Nikto tam nezostal krom mŕtveho otca. A teraz počúvajte! Niektu tam chodí po izbe a klope tvrdou obuvou po podlahe.“

Hlásnik, tento strážca noci a vládca nad živými i mŕtvými, nad dobrými i zlými duchmi, pristúpil k obloku a trikrát zaklopal dlhou palicou na rám obloka a povedal: „Ty, mŕtvy, ak si z Boha, ľahni si na svoje lôžko a odpočívaj v pokoji. Ak si duch zlý, zažehnávam ťa svätým krížom v mene Boha, Otca Boha, Syna i Duchu Svätého. Amen. Odíď z príbytku tohoto.“

Otec skúsil otvoriť oblok, ale sa mu to nepodarilo, lebo bol zaháčkovaný znútra.

Minulo niekoľko okamihov trápneho strašného očakávania. Naraz sa ozval v izbe príšerný smiech skandovaný rytmom: „Cha — cha — cha.“

Potom pristúpila k obloku vysoká postava s čiapkou mŕtveho otca na hlave a s čiernou šatôčkou na tvári, ktorou mu podviazali bradu.

Strašidlo vystrčilo hlavu z obloka a z neho ráznym smiechom zavolalo na postrašených divákov:

„To som vám nahnal strachu!“ Bol to strýk Jano.

Potom zavrel oblok, vrátil mŕtvemu, čo bolo jeho, vyšiel do dvora a bez slova vyšiel rebríkom do šopy a uložil sa do sena.

Dlho sa rozprávalo u nás návštevníkom o tejto príhode, a to vždy s podfarbením strachu a hrôzy.

V tejto dobe, skoro pred 70 rokmi, bola noc dobou mátoch, duchov zlých i dobrých. Vtedy sa u nás verilo, že nekrstené deti v noci plačú; neuvádzané¹ ženy z hrobu vstávajú a navštevujú svoje príbytky; nezaopatrení sviatostou posledného pomazania strašia domácich; strigy výskajú za doby pluští, dažďov a chujavíc; čerti váľajú sudy s pálenkou po kopcoch a cestách; v lesoch svádzajú víly mládencov a na starých pňoch vŕb pri potokoch a na brehoch Váhu vysedávajú vodníci... O tom o všetkom slychavali sme rozprávky večer pri svetle kozuba² na priadkach za dlhých zimných večerov.

Niet div, že sme strýka Jána obdivovali pre jeho smelosť a nebojazlivosť, keď sa vysmieval takýmto poverčivým históriam.

Kedy a ako zomreli títo dvaja mužskí členovia našej rodiny, bratia starého otca, sa nepamätám.

Môj otec mal dve sestry. Mladšiu Máriu, ktorú prezývali Ruskou, lebo vraj mala rada ruských dôstojníkov, keď cez našu dedinu tiahli Rusi 1849 roku pod velením generála Rydygera kamsi na východ proti Maďarom. Bola to vcelku mlčanlivá, akási zakriknutá osoba.

Staršia otcova sestra, Katrena, bola pravým opakom mladšej; hovorná, spevavá, žartovná a hodne gramotná.

¹ šestinedělky, které zemřeli před úvodem, ² krb.

Túto sme mali radi, lebo nám rozprávala rozprávky žive, s istým hereckým spôsobom a i smutnú vec vedela nejakou vtípnou a prilievavou poznámkou obrátiť na žart. Ona nám nosila, požičiavala (na večné neprinavrátene) knižky, ktoré vychodily u Škarnicla alebo kdesi u Horowitzza v Trnave.

Ale musela si vždy trochu vypiť, aby prekonala ostych a aby sa jej jazyk rozviazal. Tak sa nám vše zdalo, že si rozprávky vymýšľa, lebo vytlačené rozprávky šly jej z úst hladko, plynne; a keď rozprávala svoju rozprávku, často sa zastavovala s poznámkou: „Počkajte, musím si spomenúť, ako to bolo,“ a akosi nekladne pokračovala. A takéto vymyslené rozprávky byly plné vtípu, smiešnych poznámok a komických situácií.

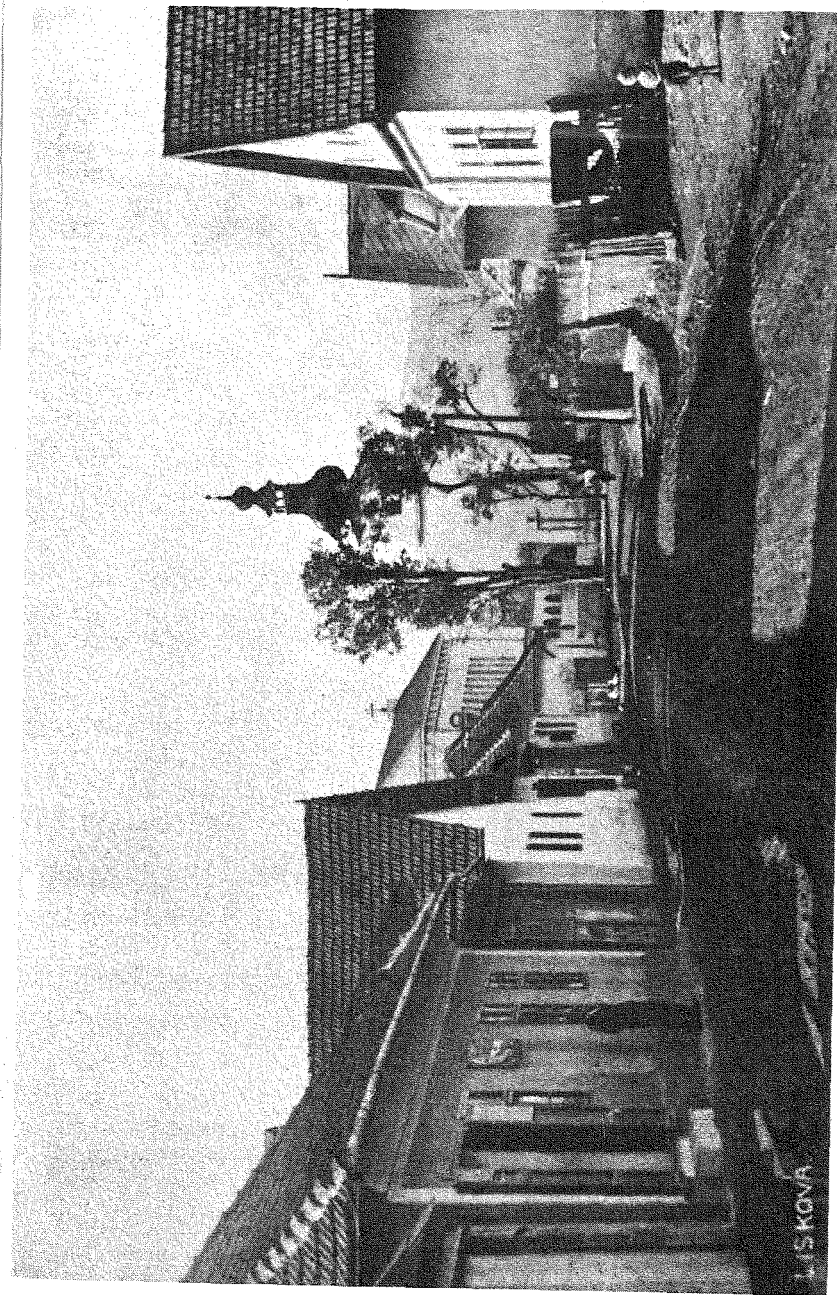
Ale v dobe pôstnej rozprávala nám o umučení Krista Pána vážne a hromžila proti Židom, ktorí nám nevinného Krista ukrižovali.

My chlapi sme sa tak na nich vyvíšili¹, že sme vo veľkom obrázkovom Živote Pána Ježiša Krista všetkým Židom zamazali tváre atramentom.

A pesničiek vedela všelijakých mnoho, starých i nových, ako hovorievala. Nezachovala sa z nich v mojej pamäti ani jedna, len toľko sa pamätám, že som takých pesničiek nikdy už neslyšal a že asi zapadly do zabudnutia navždy.

Mal som niekoľko bratancov. Žive si spomínam na syna tetky Kataríny, ktorý nosieval z ciest zo sveta knižky, vedel mnoho rozprávok a i sám skladal rozprávky a verše a zapisoval si ich. Po nedeliach a sviatkoch k nám chodieval a čítal nám tajne utiahnutým niekde

¹ pomstili.

v humne alebo na sene svoje rozprávky. Zomrel ešte jako mládenec na suchoty. Bolo nám ho veľmi ľúto, lebo bol veľmi dobrý, citlivý a jemný kamarát.

Na bratancov od druhej sestry otcovej sa už menej pamätám. Spomínam si, že v jednu treskúcu zimu zavolali ma k nim, do Klačkov (ešte im pridávali „do Pištekov“), aby som sa šiel sohrať po kĺzačke. Obraz izby mi zostal v pamäti: v oblokoch bolo rezu nasypaného skoro do polovice okna, aby neutekalo teplo; v izbe bolo dusno a tmavo. Tetka Mara ma posadila ku sporáku a dala mi kus kabáča.

Na chlapcov sa už nepamätám, asi preto, že málo kedy chodievali k nám.

Môj otec sa narodil v Liskovej (voľakedy písali i Liesková) roku 1836; matka Mária, rodená Šefer-Dvorská, roku 1839. Otec zomrel na zápal pľúc roku 1911 v Kestúci pri Ostrihome na fare syna Jozefa, kňaza. Matka zomrela na tbc. čriev r. 1900 v Liskovej. Mali dvanásť detí: osem chlapcov a štyri dievčatá. Dospelého veku dožilo sa šesť chlapcov a jedna dcéra, Mária. Ostatné deti zomrely v prvom roku života. Dnes žije brat Ondrej, najstarší, 80 ročný, Jozef, kanonik v Bratislave, Ján, obchodník v Amerike, a ja. Dvaja bratia zomreli: jezuita Štefan v Trnave a Jurko ako kaplán v Liskovej. Sestra Mária zomrela slobodná v Pešti na chirurgickej klinike po ťažkej operácii.

Moja matka bola vysokej postavy, modrých očí a tmavogaštanových vlasov. Povahou bola tichá, nehlučná. Jej stará matka pri sobáši prestúpila z evanjelickej na katolícku vieru.

Z evanjelickej náboženskej tradície niečo si zachovala i v prostredí našej katolíckej rodiny. Ráno i večer si prespevovala nábožné piesne české, čo u katolíkov nebolo vo zvyku. Bola puritánka v každom ohľade: nikdy sme ju nepočuli nadávať, hrubé reči viesť, nepravdu hovoriť. Bola veľmi láskavá, chudobnejším darovala, čo mohla, a žobrákom dávala nielen almužnu, ale sa s nimi púšťala i do reči o ich biede a trampotách.

Dala život dvanástim deťom; mala dosť roboty, aby ich vychovala, a päť z nich chodilo do škôl mimo obec.

Čítať vedela z modlitebnej knižky českej, z Veľkého Nebes Klíča, ale neuvedomovala si, že sa modlí v jazyku „cudzom“. Češtinu čítala a vyslovovala slovenským spôsobom. Keď som sa v škole naučil písať, ponúkol som sa jej, že ju budem učiť písať, lebo písať nevedela. Chodila len dve zimy do obecnej školy. Mala veľkú radosť, keď sa naučila podpisovať svoje meno. Vedľa sebavedomej, výbojnej a pánovitej povahy otcovej žila akosi utiahnute, ticho a nebadateľne. Rada počúvala rozprávky, spev a i sama s nami spievala. Hľadela si čistoty rodiny a príbytku, ktorý býval i obecným domom, kde sa schádzavala obecná rada, boženíci a stránky. A po takom zasedaní bola naša predná izba zablatená, zapľuvaná a zapekačkovým dymom napáchnutá. Ale nikdy nehromžila pre takýto neporiadok. Občania ju mali radi a poctievali menom „naša pani richtárka“. So služobníctvom a s robotnou čeladou zaobchodila ako s členmi rodiny. Jedávali sme v zadnej izbe spoločne z jednej misy, pokiaľ sme sa pomestili tesne vedľa seba pri stole. S deťmi sa nemaznila, do jedla nenútila, lebo sme sa vlastne nikdy neprejedli, ba skôr sme boli hotoví kedykoľvek niečo zjesť. Jediné polaskanie bývalo v nedeľných odpoľudniach v lete, keď si nás matka brávala na lono, česávala a ískavala nám naše strapaté hlavy.

A vtedy so susedkami, ktoré si rady chodievaly do nášeho dvora posedieť, obšírne pretriasala sezonnú, rodinnú, obecnú a susedskú politiku. Smialy sa i žartovaly spoločne, a keď mala prejsť reč na nejaké chúlостivé rodinné téma, posielaly nás preč baviť sa s cudzími deťmi. Ukrývala udalosti, ktoré by mohli našu dušičku zakaliť.

Jedinou osobou, s ktorou sa akosi nedobre znášala naša matka, bola slúžka, stará dievka, ktorá u nás slúžila veľmi dlho a ktorá si osobovala právo rozkazovať a na vlastnú päsť spravovať domácnosť. V dobe, keď matka ležala „v kúte“, ona nás vypravovala do škôl, starala sa o študentskú výpravu a výbavu. So stránkami, ktoré chodily na richtársky úrad ponosovať sa alebo nejaké veci vybavovať, zaobchodila s rezolútnou autoritou a často rozsudzovala sporné veci medzi stránkami. A keď neboly spokojné, prísne ich vykázala z richtárskeho domu: „A keď ste nie spokojní, choďte si k fiškálovi!“ A to znamenalo v tie časy, ako keby ich bola posielala do pekla k čertovi... Hoci ju matka nemala rada, predsa si vážila jej pracovitosti a jej vernej služby. Nikdy som ju nevidel sadnúť si, keď vošla do izby. Vždy niečo kutila, upratávala, oprašovala, ukladala a prekladala. Matka nás telesne netrestala, ale zato ozývalo sa domom: „Mamo, Mara ma bila“. Proti tejto obžalobe nebolo však satisfakcie od matky. Mala ročne okolo 20 zlatých platu, šaty a obuv a po smrti matkinej odišla od nás na odpočinok do svojej rodnej obce.

Otec bol územčistého, zavalitého vzrastu, modrých očí a tmavých vlasov. Mal jemnú pleť, tváre sa mu snadno začervenely a mal príjemný, mäkký hlas. Rád sa smial a žartoval. A keď bol v spoločnosti, kde sa sedelo pri víne, rád si zaspieval.

Skončil 6 tried obecnej školy, mal úhladné písmo a bol dobrý štylista. Rád čítaval noviny i knihy, ktoré nosieval z Ružomberka od Jančeka alebo od Makovic-kých. Predplácal Nár. noviny, Hlásnika, Raráška a neskoršie Černokňazníka. Za zimných, dlhých večerov prečítaval susedom články z novín i z kalendárov a vše

i rukopis článku, ktorý mal ísť do novín. V mladších rokoch, v ére Bachovej, bol obecným tajomníkom, pí-sárom či notárom. Potom richtároval nejakých dvadsať rokov.

Pod jeho správou obec sa veľmi zmohla; kúpila skoro polovicu dnešného chotára obce od panstva, ktoré vlastnilo pozemky z obvodu bývalého likavského hradu. Pozemky stály okolo 60.000 zlatých a občania si ich rozparcelovali. Tým sa z mnohých bezzemkov stali gazdovia, majitelia alodiatúrnej pôdy. Z Liskovej, ktorá mala okolo 2.000 duší, sa dlhý čas nikdo nestahoval do cudziny. Vlivom matičnej literatúry vysádzaly sa ne-úrodné miesta ovocnými a palivovými stromami. Upra-vovaly sa potoky a gazdovské dvory, do tých čias nečisté a špinavé. Otec založil obecnú štepnicu, kde učítelia prakticky vyučovali žiakov zahradníctvo. V obci po-žíval neobmedzenú autoritu. Podľa zákona richtár bol vtedy prvou inštanciou v súkromnom práve, a tak súdil vo sbore s boženíkmi v drobných priestupkoch majetko-vých, v urážkach na cti a podobne. Bol jedného času i voleným členom župného výboru. Pri voľbách župných úradníkov hrával značnú úlohu ako korteš tej alebo onej strany.

Rád politizoval, a to nielen o veciach župy a krajiny, ale i o medzinárodnej situácii. Rusov si vysoko vážil, jednak preto, že ich osobne poznal ako dobrých pohostinných ľudí v 49. roku, ale hlavne preto, že po-máhali malým slovanským národom na Balkáne. Na-poleon býval večne obdivovaným hrdinom v tých de-dinských rozhovoroch o politike. Otec pamätal sa na hurbanovských dobrovoľníkov. Vo veľikánskej knihe, kam sa zapisovaly úradné obežníky, bol jeden zápis,

v ktorom Štúr vyzýva Slovákov do boja za slovenskú slobodu proti Kossuthovi. Tento zápis, zaznačený medzi ostatnými úradnými záznamy obežníka, čítaval som často ako študent.

Naši rodičia boli naozaj dobrí katolíci. Matka až do svojej smrti bola zbožná veriaca. Dali troch synov za kňazov: Štefana, ktorý neskoršie ako kaplán veľkoveský vstúpil do rádu Tovarišstva Ježišovho, Jurka, ktorý zomrel ako mladý kaplán, a Jozefa, teraz kanonika v Bratislave. Málo chýbalo, že som sa i ja nestal kňazom. Rodina naša nažívala v dobrom pomere s učeným a horlivým naším kňazom, dekanom Andrejom Dankom. Tento bol členom Matice slovenskej, a keď sa otvorilo znievske kat. nižšie gymnázium, vyslal ta na štúdiá dvoch chlapcov z Liskovej: môjho brata Štefana a Štefana Mišatu. Obaja po zrušení gymnázia prešli do Levoče a stali sa kňazmi v spišskej kapitule.

V obecných veciach mal otec dobrého a úprimného radcu v kňazovi Andrejovi Dankovi. Často navštevoval náš dom a o samote radievali sa spoločne. Ja sa pamätám na neho ako na starého, šedivého muža, vysokej postavy, spišskej výslovnosti slovenčiny a ako veľkého priateľa slovenského školstva. Podľa osnovy ním napísanej učili sme sa vo vyššej triede fyziku, chemiu a astronómiu a nejaký zárodok slovenskej vlastivedy. Dlhो som s vďačnosťou a hrdosťou spomínal na Radlinského „Školníka“, ktorého mi dal za odmenu na konci školského roku v šiestej triede. To bola vzácna kniha, studnica mnohých vedomostí, pravá encyklopédia pre dedinu. Z tejto knižky veľmi často čítavali všetci, ktorí len mali chuť o niečom sa poučiť: otec, bratia i susedia. A keď som pri dobrých knihách, spomeniem

ešte druhú, nie menej vzácnu a pamätnú knihu, Slovenskú čítanku od profesora Černého. Na tieto dve knižky rád si spomínam ako na nesmazateľnú pamiatku svojich mladých chlapčenských liet. Z týchto kníh som čítaval často pre seba i nahlas rodine, keď vonku pršalo, keď bola treskúca zima, alebo vo sviatky, keď rodina odpočívala od hospodárskej práce. Rodina, to boli nielen rodičia, bratia, ale i sluhovia, tetky a susedi. Z Černého čítanky naučil som sa azbuke a niektorým básňam.

Po smrti farára Danku nastaly dramatické príbehy v našej rodine. Faru za čas administroval kaplán A. Č., ktorý bol dobrý Slováč z Oravy, veselého ducha a rád mal víno a ženy.

Po ňom prišiel za farára Ferdinand Fertsek. Bol pánskych manierov, lebo prišiel z kapituly. Hovoril zle slovensky; najmilšia mu bola maďarčina. S liskovskými študentami shováral sa len maďarsky a my neovládajúc túto reč natoľko, aby sme v nej mohli viesť rozhovor, vyhýbali sme sa mu ako čertu. Po krátkom farárovaní u nás prešiel na ružomerskú faru, a tak sa zase uprázdnila fara v Liskovej.

Kapitulskí páni potom vyhľadli za kandidáta pre našu obec Karola Mósera, spišského Nemca. Otec viedol deputáciu do kapitoly prosiť za iného kňaza. Deputáciu nejako upokojili, takže sa vrátila s dobrou nádejou, že žiadaného kňaza dostanú za farára. Ale stalo sa inakšie: biskup Császka menoval predsa K. Mósera.

Obec prijala farára chladne. Bol to človek nevľúdny, zle ovládal slovenčinu, bol mizerný rečník, pánovitej povahy, tvrdý a pomstivý, drsný v obcovaní a vôbec prízemný.

A tento kňaz začal sústavne, vytrvale viesť boj

proti otcovi a proti našej rodine. Boj, aby vyhladil, pokoril a hmotne zničil našu rodinu.

Ako to robil?

Medzi občanmi vyhľadal nespokojných a zorganizoval ich do opozície vo veciach obecných. Otec bol predsedom a pokladníkom obce alodiatúrnej. Ročne skladal účty na valnom shromaždení a občania o nich debatovali a schvaľovali ich. Farár sa zamiešal do účtov i desať rokov starých. Vyhľadával chyby a žiadal stvrdenky na výdavky. Pomáhali mu v tom kováč a krčmár. Búrili obec a išli neprestajne udania na úrady. Na jednom zasedaní ustálili, že otec je dlžen obci 9000 zlatých.

Otec cestoval do Pešti, do Banskej Bystrice hľadať prímluvu, aby panstvo alebo štátny erár odpredaly pozemky občanom. Vtedy ešte železníc nebolo a za prímluvu nosily sa dary. Deputanti o tom vedeli, ale pred farárom, ktorého sa báli, ktorý kričal a nadával, mlčali a nechali otca v podozrení, že sú položky v účtoch fingované. — No a na dary sa stvrdenky nedávaly. A na cestovné trovy tiež nebolo dokladov. Ale otec to všetko zapisoval a výbor alodiatúrny to rok po roku schvaľoval.

Koniec bol ten, že farár a nespokojní občania žalovali otca za náhradu sumy, ktorú nebolo možno stvrdenkami doložiť. Otec oddal vec advokátovi, aby ho bránil. Nastaly veľké výdavky. Exekúcia chodila za exekúciou do nášho domu. A pretože otec nemal úspor, vypožičiaval si a zadlžoval majetok. I v bankách nemal vše z čoho platiť úroky a splátky a tak celé naše gazdovstvo ocitlo sa v krajnej biede. Otec predával zeme a majetok veľmi upadol. Ale to hmotné nivočenie ne-

bolo celým utrpením. Horšie bolo pre otca a rodinu, že farár s kančla zreteľne štvál proti našej rodine. Nikto sa nemohol z nás ukázať na oči farárovi v kostole, — hneď začal nadávať, posmievať sa a uštepáčne poznámky robiť. Otec sedával pred tým v stoliči pre úradských, teraz, ak sa chcel pokojne účastniť služieb božích, musel prejsť na chór a ukryť sa očiam farárovým. Keď som raz šiel k farárovi žiadať potvrdenie pre triedneho profesora ružomerského gymnázia, že som cez sviatky chodil do kostola, odoprel mi to urobiť. Zomrel brat Jurko, kaplán, u rodičov a hrobár vykopal pre neho hrob na mieste, kde sa pochovávali kňazi. Farár dal zasypať hrob a odkázal otcovi, že kaplána pochová medzi cigánov. Boly to malicherné veci, ale práve ony charakterizovaly malichernú dušu pomstivého „duchovného“ otca.

Po takýchto skúsenostiach otec prestal chodiť do kostola. Kúpil si Bibliu a čítaval z nej doma. V tieto časy na sviatky a nedele prichodil k nám starý Kordoš z Nemeckej Lupče. O študentských prázdninách sedával som pri nich, ako si vykladali Písmo. Kordoš bol dokonalý ateista. Posmieval sa náboženským predstavám, cirkvi, kňazstvu a vôbec všetkému, čo nejako súviselo s náboženstvom. Neveril v nesmrteľnosť duše a neveril, že by bola nejaká vyššia Bytosť. Dohadovali sa o tom priateľsky i rozčulene a starý Kordoš stál vždy na svojich názoroch. Zakázal si testamentárne, aby sa mu po smrti vykonával evanjelický obrad; miesto toho mala mu cigánska banda zahrať svetské, veselé pesničky.

Prenasledovanie otcovo trvalo 9 rokov. Diéty častých župných komisií, časté exekúcie a advokáti stáli toľko peňazí, že otec bol nútený zadlžiť majetok. Upadli

sme do biedy a všetci sme cítili, ako sa u nás ťažko žije. Postihlo to menovite mňa zo študentov, lebo som práve končil vyššie gymnázium a prešiel na univerzitu. Bol som zbavený akejkoľvek peňažnej pomoci od rodičov.

Konečne podžupan Palugyai nariadil, aby sa otcova vec ukončila. Prišla vyšetrojúca komisia z Mikuláša, ktorá po týždennom vyšetrowaní otca úplne oslobodila zpod žaloby. Otcovi dala na vôľu, aby žaloval osoby, ktoré ho krive obvinily. Ale otec nežaloval, lebo bol úplne zlomený a sterorizovaný večným útokom farárovým.

Po smrti matkinej roku 1900 prepísal majetok na staršieho brata Ondreja a o pár rokov odišiel z Liskovej na faru k synovi Jozefovi, ktorý bol farárom v Kestúci pri Ostrihome. Tu žil akoby na odpočinku. Zomrel po zápale pľúc roku 1911 na modzgovú porážku.

Bol som štvrtým synom. Prvého, Ondreja, určili pre hospodárstvo, druhého, Štefana, za kňaza, Janko zomrel v detskom veku a mňa pokrstili Jánom Vavrincom. Jánom ma volali do piateho roku, a keď som šiel v tomto roku do školy, na rozkaz pána farára Danku začali ma menovať Vavrincom. Do školy ma poslali na žiadosť matky, lebo som vraj doma robil iba nezbedu.

Obec Lisková mala vtedy tri školy: evanjelickú s učiteľom Šolcom a dve katolícke. Prvú a druhú triedu v katolíckej škole vyučoval v starej pastiernej podučiteľ Petruška a ostatné triedy Juraj Nikel. Tak mňa roku 1872 zapísali do prvej triedy k Petruškovi. Pamätám sa, že mala podlahu hlinenú, že pod lavicami bolo mnoho prachu a bích a že sme mali slovenské nástenné tabule, z ktorých sme sa učili čítať, a že na tých tabuliach boli mnohé slovenské príslovia. Na desiatu sme si nosili studené pečené zemiaky.

Doma pred školou raňajkovali sme demikát¹, hádzané halušky do variaceho mlieka alebo zemiaky s kapustou, ale nikdy nie kávu alebo čaj. Káva bola neznáma na dedine; rožky alebo žemle nosievali nám rodičia len ako vzácny dar z trhu alebo z jarmoku. A k vôli týmto paškrtám čakávali sme pri močiari na konci

¹ polévka s bryndzou a rozdrobeným chlebem.

dediny celé hodiny rodičov každý štvrtok, keď sme mali i v škole prázdno.

Pamätám sa, že raz v lete som takto očakával rodičov z jarmoku od predpoludnia. Bolo už popoludní a rodičia len nechodili. Hlad sa hlásal, i zašiel som na lúku, zvanú močiare, aby som si šťávou a púpavou zaháňal hlad. Dostal som maláriu (zimnicu) a ležal som vo veľkých horúčkach. Tetky a ženy usúdily, že to je od pokazeného žalúdka. (Vtedy ešte ani lekári nevedeli, že maláriu zaočkujú komári bodnutím.) Tak ma liečily dávidly, „komprdom“¹ (ričiakom zvaným) uvareným v sladkom mlieku. Následky boli hrozné, ale nemoc neprestávala. Počul som, že sváko Gulejovie, čo hrávali na basu, mali tiež túto nemoc a že sa už vyliečili. Tak som k nim zašiel a prosil, či by mi z toho lieku niečo nedali. Dali mi užiť dva prášky, horké ako blen. Hučalo mi po nich so dva dni v hlave, ale zimnica prestala razom.

V tieto časy prišli do dediny Taliani stavať mosty pre železničnú dráhu. Večerami spievali, naháňali dievčatá, varili „polentu“ a dávali nám z nej. Pamätám sa na prvú cestu vlaku. Všetko, čo mohlo, vyšlo na záhumnie obdivovať tento zázrak sveta. Bolo i strachu i divu i výkriku i zvedavosti: ako to môže ísť, keď ho nikto netahá, nikto netlačí?

Jeden výklad podľa údajov a rozprávok zдал sa nám najpravdepodobnejší: Z komína sa kadí čierny dým, zpredku to fučí, tak majú tam zavretého draka lebo čerta a tento sa tam mece a tlačí vopred. I hvízda, stená a hučí, keď ho učadený chlap vidlami pichne. Kostolník, mysliteľ a filozof dediny, mal zase prirodzený

¹ hřib pepřový (?).

výklad: mašina, v ktorej sa kúri, má nižšie kolesá ako vozeň, v ktorom vezie poľená na kúrenie. Nuž ide to ako s kopca, zadný voz tlačí mašinu. Ale sa namietalo: načo by kúrili do mašiny, keby to samo išlo? Nuž aby mašiniisti mali i teplo. Ale i gazdovský voz máva zadné kolesá vyššie a sám sa nehne. Tak ani kostolníkova teória sa neujala a problém nakoniec zostal neriešený.

Prevládala mienka, že nech je to akokoľvek, je to bezbožný výmysel a že je v tom niečo nečistého, a keby sa to rozkydlo, že by to mohlo i dedinu vypáliť.

Po skončení druhého školského roku dali ma rodičia do školy pre starších k učiteľovi Niklovi. V štyroch ročníkoch bývalo asi 125 žiakov a žiaček. V škole sa ťažko dýchalo, najmä v zime. Býval tam stály hluk; kým učiteľ skúšal triakov, ostatní žiaci alebo sa hrali, alebo smiali, alebo chlapci na dievčatá pokrikovali. To vše dopálilo učiteľa tak, že v jednej túre za sebou po jednom vyplácal na zemi paličkou celú školu; chlapcov tak ako i dievčatá. To účinkovalo potom celý deň. Starý Nikel bol dobrý učiteľ, inteligentný a ináčej prívetivý a trpezlivý pedagóg, ale mať 120 žiakov pospolu, to bolo nad ľudské sily. Mnoho sme sa učili nazpamät z poznámok, ktoré nám nadiktoval zo všetkých možných oborov ľudského vedenia. Texty učiva napísal a zostavil farár Danko. Neraz som si spomínal na gymnáziu, že to alebo ono som sa učil už v liskovskej škole. Nikel dal si mnoho záležať, aby sme dobre vedeli čítať a hlavne počítať. Mnoho času venovali sme vo vyšších triedach, aby sme sa nazpamät naučili miništráciám. Bože, ako tá liskovská latina smiešne znela v našej výslovnosti!

Každý rok bývaly slávnostné skúšky v prítomnosti pána farára, predstavenstva a rodičov. Pán učiteľ

nás mesiace pripravoval na privítanie hostí a na poďakovanie za trpezlivosť. Ešte dnes by som vedel takú rečňovanku odrecitovať. A už od jari sme sa učili spievať krásne národné pesničky slovenské ako najlepšiu prípravu pre majáles. Vakácie trvaly obyčajne štyri mesiace — od mája do septembra.

Na dedine je v tom čase najviacej práce okolo gazdovstva. Dospelí idú do poľa a opatera mladších detí je sverená starším bratom alebo sestrám. To sa robilo tak, že do odedze¹ zakrútili mladšieho a priviazali ho staršiemu na chrbát. Ale stávalo sa, že z batoha dieťa vypadlo, že ho starší brat stratil, a potom bolo treba utíšiť krik a plač maznáka.

¹ odedza = plachta.

Vedľa školského vzdelania v šiestich triedach obecnej školy a vedľa výchovy rodičmi, susedmi, kamarátmi a dedinským prostredím, bol mojím učiteľom a vychovávateľom ešte i Matej Tupček, náš dlholetý, verný a oddaný sluha. Matej slúžil u nás od nepamäti. Žena mu zomrela pö prvom roku manželstva a potom ako vdovca vzal ho môj otec do služby. Matej bol vysokej postavy, širokej tváre, mal čierne vlasy, púťcom v prostriedku rozčesané a dlhé, padajúce mu až na plecía. Mal jednu nohu stočenú do vnútra tela a preto ho prezývali „čaptošom“. Rád si vypil a niekedy držala ho pijatyka i týždeň. Vtedy sa stratil niekam do susedov, odniesol z gazdovstva veci, ktoré predal za trúnok. Matka mu vše dohovárala, prečo si zdravie nivočí. Matej sľúbil, že sa už neopije, ale o mesiac sa to zase opakovalo.

Tento Matej Tupček bol ohromným silákom, rozlomil podkovu, zlomil štyrák, zubami rozhryzol hrdlo s pivnej fľaše; a keď udrel päťou na stôl v hneve alebo v podnapilom stave, tak iste odlomil kus stola. Nebál sa ničoho a nikoho. Do kostola nechodil. Na všelijaké povery a strašidlá nedržal. Spával skoro celý rok v maštali alebo na sene. Pred jedlom sa nikdy neprežehnal, ako to bolo obyčajom u všetkých údov rodiny.

S týmto Matejom mali sme sa veľmi radi. Brával ma do práce na pole. S ním som chodieval orať. Postavil ma k pluhu, ukázal, ako ho držať a dvíhať alebo pritlačiť. Učil ma kosiť, kone i voly poháňať, do jarma zapriať a oširovať. Chodili sme spolu do ďalekých hôr s vozom na drevo. Tu som musel rúbať „buka“ tak, ako on. Musel som dvíhať klady na voz a cestou sedieť na holých zadných kolesách, neusnúť a pozor dávať, aby som nohu nestrčil do kolesa.

Ešte podnes dobre sa pamätám na jednu takúto furmanku do Teplého, poniže Nižnej Revúcej. Viezli sme sa z Liskovej od večera cez tri obce skoro celú noc. Svietil jasný, biely mesiacik a prechodili sme vedľa niekoľkých cmiterov¹. Matej vše na mňa zavolať z predných kolies: „Nespiže, daj pozor.“ A ukazoval mi bičom každý cmiter, keď sme sa povedľa neho viedli: „Neboj sa, i tuto je cmiter! Tí už tak tvrdo spia a nevstanú!“ Konečne nad ránom sme prišli do hlbokkej doliny tak zlou cestou, že som sa musel oboma rukama držať oplenov, aby som nespadol s voza, alebo aby sa mi noha nepošmykla do kolesa.

Na nejakú chvíľku sme si ľahli. Keď som sa prebudil, Matej už našiel na stráni vhodný suchár². Rúbal a potom zahúkal na mňa. Len horko-ťažko sme ho spustili do doliny. A potom sme sa radili, ako ho naložiť na kolesá. Tenší koniec na predné kolesá obor Matej dosť ľahko naložil, ale buk od pňa bol ťažší a vše sa nám sošmykol.

„Prevaľte, Matej, kolesá na stranu,“ podotkol som neistým hlasom. Matej sa smial: „Pravdu máš, chlapče! Dakedy malý somárík má viac rozumu ako starý so-

¹ cmiter = hřbitov, ² souš, suchý strom.

12. Matka Dr. V. Šrobára.

már!“ Potom chvíľku monologizoval: „Ráf zdrží, ale aby mi spice nevylomil“. Položil dva drúky k stranám kola a už sa to bezpečne pošinovalo. Tak sme buk naložili a šli pred západom domov.

Pri horárni, stojacej u hradskej, zastavil nás erárny hájnik. Obzrel buk a rozkázal shodiť fúru. Mali sme si vraj nabrat len konárov, haluzí a chrastia.

Prvý raz som pocítil surovosť a krivdu. Tolko práce, času, námahy, a tu sa to zmarí v minúte rozkazom: „Shodte dolu!“

Ako sme hrdo šli s krásnou koristou dolu dolinou, tak nám bolo smutno na rovnej hradskej. Ale Matej sa nedal. Sedel som blízko neho na fúre. „Myslí si, chumaj, že ja o hanbe poveziem chrastia domov! Tam pri môtoku je pekný, rovný suchár, ten naložím.“

Čosi-kamsi sme zastali. Matej suchár naložil, čečinou poprikrýval a vesele zavolať na unavené a hladné kone: „Hijo, pejko! Hijo, brna!“

Nešlo mi do hlavy, ako mohol Matej vedieť, že tam ležal ten suchár? Riešil som si to pomyslom. Matej vidí všetko, čo potrebuje. A keď som sa ho na to pýtal, potvrdil, že rátal s tým, že nás horár pripraví o pekný suchár, a tento tu u môtoku už cestou včera zazrel a myslel naň.

„A ani sa, hlupák, neopýtal, či sme? Porantá ho od hnevu, že sme ho tak prekabátili!“ Matej vyceril biele, veľké zuby a zasmial sa blažene.

Mňa ale strašila myšlienka, či nebudú otca pokutovať pre túto krádež. Matej rozhodol: „Ten horár to tiež chcel ukradnúť panstvu. Vofakomu, tak ako nám rozkázal suchár shodiť s voza, lebo mu nedal podplatok — i nám by ho bol nechal, keby som mu bol

zlatku podstrčil. Ale ja nemám ani krajciara a ty tiež nemáš. Kdeže by taký zlodej žaloval!“ Ráno mi zakázal hovoriť rodičom o príhode.

Cesty ubývalo pomaly. Už bol mesiacik zase na nebi, keď sme vťahli do nášho dvora, ukonaní a s veľkým hladom, lebo nám dali na celý deň len v popole upečený kabáč a za hrst horkej bryndze. Ani Matej ani ja neradi sme jedli slaninu. Privítala nás matka, nakrmila bez reči a vypytovania, lebo videla, že sme ustatí a že sa nám ani hovoriť nechce.

Matej nevedel ani písať ani čítať. Ale ja som sa nevnášal, ako je obyčajom školáka, nad neho. Obdivoval som jeho silu a pádne reči, ktoré sa mi zdaly múdrejšie, ako tie, čo som čítaval v knihách. Matej nelichotil nikomu. Odsekal drsne pravdu každému do očí a nebál sa, že si uškodí. Otca sa vôbec nebál ako my všetci, ale matky si vážil a bol k nej láskavý. O gazdovstve sa spolu radievali, keď otec chodil za úradnými povinnosťami.

Naučil ma sedieť na koni a posielal ma s nimi na obnôcku.¹ Pravda len v lete, keď nebolo školy. Keď mal čas, naučil nás s bratmi ako spraviť sedalnicu, detský vozíček, v ktorom by sme mohli voziť vykopané zemiaky s poľa domov, voziť mladšieho brata a baviť sa. Že každé koleso bolo inej veľkosti, to nám nevadilo.

V lete sme objavili veľkú vec. Pes Dunaj by sa mohol naučiť voziť sedalnicu so zemiakmi a mohol by voziť i mladšieho brata Jurka alebo Jozefa. Ale ten výcvik nebol ľahký. Dunaj, keď sme ho zapriahli, ľahol si a nechcel s miesta. Keď sme ho lákali kúskom kabáča, vstal a pokročil, a tak niekto musel pred ním ísť. Keď sa naučil i sám chodiť, šli sme zemiakov vykopať a na-

¹ nočný dohľad u koní na pastvách.

ložili sme ich do sedalnice. Kráčali sme triumfálne domov, obkolesení udivenými a nadšenými kamarátmi. Ale Dunaj bol veľký rváč. Namanul sa čísi psík do cesty a Dunaj do neho a za ním a tak triumf zmenil sa v tragédiu: sedalnica sa prevrhla, zemiaky sa vo štyri strany rozkotúľaly a my sme stáli zahanbení pred dedinskou verejnosťou. Dunaj potrhla motúzky a ušiel bez sedalnice domov. Tak sme to posbierali, sedalnicu kdesi v treťom dvore našli v úbohom stave a ako hotovú ruinu dopravili zahanbení domov. Vysmiali sa nám doma; len Matej sa nás ujal, či vlastne Dunaja, ktorému dával pri sedalnici za výučné.

Od tohoto Dunaja ja mám dodnes pamiatku na tvári.

Z týchto čias spomínam si ešte na dve udalosti. Kuna začala drhnúť sliedky. Postavili veľkú železnú pascu medzi plevy a z nich trčalo vajíčko. Zatáral som sa voľako k vajíčku a chcel som ho matke priniešť. Bolo prilepené pečatným voskom. Trhnem, a v tom zuby pasce chytili moju ruku. Krik a výskot. Ruku horkotážko vyslobodili a mňa s poranenou a krváčajúcou rukou uložili do posteľe. Šťastie bolo, že chýbal na pasci jeden zub, takže sa tam časť ruky za zápästím sošmykla. Hádali sa, kto je vinný? Zostalo na tom, že moja všetnosť. Dlhو som chodil s oviazanou rukou do školy.

Druhá udalosť je tragicko-komická.

U susedov mali vo dvore veľkú hrušku. Ovocie pre našu chuť sladké ako med. Raz v jaseňi šli s poľa sväzať obilie. Na dvore nikoho — dom prázdny. Pod plotom bola diera, kadiaľ chodieval Dunaj k susedom. Použil som tejto úzkej cesty. Vyškrabal som sa na strom, niekoľko hrušiek napochytre som zjedol a potom spravil

som si zásobárnu z košielky nad gatkami. Pribudlo mi na objeme v páse. V tom sa otvárajú vráta a vstupuje voz do dvora. Ja chytro sa šiniem so stromu dolu. Zazreli ma. Utekám k diere a gazda Turan za mnou. Vostrčil som hlavu a plecيا, ale ďalej to neišlo. Zradné hrušky za košielou ma zadržaly. Gazda odpásal remeň a vyplácal ma. Krik a plač. Vyšla i mať. Turan ma pretiahol za nohy do svojho dvora, sobral hrušky a ešte mi so pár pohlavkov dal na cestu.

Matejovo ponaučenie: „Nemal si ješť na strome“. A potom, neskoršie, keď dozrievaly, za dobrú slamenicu mi z nich ukryl v sene. „To máš za tú bitku!“ Boly že to hody!

Dieru v plote zatarasili skalami. Ale Dunaj si vyhrabal zase cestu do záhrady a tam rástla sladká mrkev pre nás...

V tie časy nebolo cukru v gazdovskej domácnosti, lebo sedliacke jedlá, ktoré sa vtedy varily, ako zemiaky s kapustou, halušky s bryndzou, udené s kapustou alebo klobásky v kapustnici, hrach, fazuľa, šušovica, pohančené krúpy a rôzne kaše, pravdaže, nepotrebovaly cukru. A káva — to sa hovorilo, že len páni pijú kávu!

Ale deti potrebujú sladkosti a lipnú za všetkým, čo sa len zďaleka podobá cukrovej sladkosti: ovocie, mrkev, kapustový koreň, struky hrachu a podobne. A k tomu vitamíny, o ktorých vtedy ešte ani veda nevedela, že sú skryté v zeleninách a v čerstvom ovocí.

Jeden rok bol veľmi neúrodný. Na jar potom bolo dosť hladu i u nás. Pamätám sa, že chlapci Gaguriakovie chodili na pole a vyhrabúvali z prsti polozhnuté zemiaky. Potom piekli z nich kabáče. Raz som sa pri- natrafil, keď ich jedli a ponúkli ma. Bola to ako atra-

mentom poliata hmota, sladkasto mdlá a páchla stuchli- nou. No jedli to predsa len, keď nič iného a lepšieho nemali.

V roku 1877 prihodila sa v mojom chlapčenskom živote veľká a pamätná udalosť. Na dlhé a úporné naliehanie, prosby a plače dostal som v jaseň mládenecký kroj: klobúk so širokou strieškou, halienku z bieleho súkna, krásne vrúbenú červeným pá-sikom, úzke nohavice z bieleho súkna tiež s červeným štráfkom po bokách a s dlhým širokým remeňom, na ktorý som si priviazal galónik,¹ aby mi remeň po ľavej strane voľne visel, k tomu nové krpčky s dlhými remienkami, ktoré sa pekne ovinuly vysoko nad členky. To znamenalo veľmi mnoho. Mohol som si v nedeľu stať pri muzike medzi mláďencov, v zime chodiť do susedov na priadky, účastniť sa zápasov o peknú tanečnicu a rozprávať rozprávky a skúsenosti zo života gazdovského. Na školákov som sa už díval z vysoka a skoro som ich nechcel ani vidieť a s nimi sa shovárať. Čo s takou hlúpuou chamraďou?

A keď chlapci kosili, orali, svážali — ponúkli mi, ako dospelým, pálenku z rumpličku. Ale ja som s veľkým sebazaprením musel ešte odmietat pijatyku.

Musím však podľa pravdy vyznať, že bez Matejovho pričinenia nebol by som dosiahol tohoto postupu do stavu mládeneckého. Ale u mláďencov musel som si sám vybojovať právo nosiť ich kroj. To sa v ne-

¹ stužka.

deľu odbavilo zápasom. I mňa položili na lopatky, ale podarilo sa mi zdolať zápasníka a tak ma, hoc neradi, strpeli medzi sebou. Ale nemyslite si, že som k tej sile prišiel zadarmo. Na lúkach pri moste, ktorý nedávno znovu vystavili, ležal liatinový asi 5 až 7centový baran. Zabíjali ním stĺpy pod most. A na tomto baranovi rok čo rok skúšali sme svoju silu: postaviť ho horé uchom so širokej na úzku stranu. Toho roku sa mi to prvý raz podarilo a potom už sa chlapci z triedy o tom dozvedeli a v nedeľu som skúšku opakoval viac ráz.

Lomidrevo z krásnej rozprávky a Matejov príklad stále ma nabádali, aby som sa stal silákom medzi mládežou.

Keď som Matejovi s pýchou oznámil, že viem už barana postaviť, povzbudzoval ma k ďalšiemu cviku, a to zdvihnúť buk, ktorý ležal na našom dvore, od tenšieho konca. So štyrikrát som s prospechom užil takto získanej sily v mladom živote. O tom však budem ešte rozprávať, ak nezabudnem.

Od augusta išlo mi na jedenásty rok. A tu, ako-ako nie, začalo sa doma rozprávať, že ma dajú na remeslo. Ja som to nerád počúval, lebo sa mi krásne žilo pri gazdovstve a medzi mláďenčkmi mal som istú úctu a verné kamarátstvo. Vedel som mnoho rozprávok, v bitkách bol som žiadúcim pomáhačom, účastnil som sa každej poľnej práce, obsedel som na koni ako nejaký chlap z cirkusu — mohol som sedieť i chrbtom obrátený k hlave koňa — a na stávkku tej zimy na priadky doniesol a odniesol som drevený kríž z cmitera. To všetko boli dôkazy nebojazlivosti a duševnej i telesnej sily.

Ale reči o tom, že mám ísť na remeslo, len neprestávaly. Rodičia videli, že nemám chuti do remesla.

A na otázku, aké remeslo by sa mi páčilo, odpovedal som: „Keď by som musel ísť na remeslo, tak ma dajte za mäsiara.“ Vysmiali ma a ja zahanbený odišiel som z izby.

Po čase pýtal som sa Mateja, čo by mi radil?

„Ty chceš byť mäsiarom, lebo si myslíš, že vola chytíš za rohy a hodíš o zem. Ale toho musíš nožom zabodnúť. A to by nebolo pre teba.“

„A nazdávate sa, že by som ho nezvládol?“

„Nie preto, ale tak sa to nerobí. Najprvej ho ohlušia obuchom sekery po čele a potom ho zapichnú. To je mrzká vec...“

„No a čím že mám byť, keď ma doma nechcú?“

— pýtal som sa skoro zúfale.

„Pýtaj sa do škôl.“

Ale ja som sa nepýtal do škôl. Jedného štvrtka v lete o školských prázdninách roku 1878 vzali ma rodičia do Ružomberka. Stáli sme pred holičským krámom. Vyšiel z neho môj prvý učiteľ Petruška. Medzi inými rečmi spýtal sa otca, čo hodlá so mnou.

„Dáme ho zapísať do gymnázia.“

„To je dobre.“ Potom odhrnul mi vlasy s čela a povedal: „Chlapec má dosť vysoké čelo, bude sa vám dobre učiť.“

Nerozumel som tejto reči, ale utkvela mi v pamäti a bol som vďačný Petruškovi, že utvrdil rodičov v úmysle, aby ma dali do škôl. Ale proroctvo o dobrom učení sa nevalne plnilo.

Tohoto leta chodieval som ku kamarátovi, ktorý bol o dva roky starší odo mňa a ktorý vedel kresliť krásne obrázky. Na moju žiadosť nakreslil mi tužkou koňa, ktorého som si kúpil za dva krajciare a opatroval

som tento obrázok ešte ako študent. Potom som i ja proboval okresľovať karikatúry z Černokňazníka. Boly to kresby Alšove, u ktorého som potom po rokoch, ako pražský medik, objednával obrázky pre redaktora Čajdu do Černokňazníka. K Alšovi som chodieval na byt na „Bojišti“ a za obrázok som mu platieval dve zlatky.

Do Gulejov k môjmu lekárovi som chodieval pre muziku. Raz som ho poprosil, či by mi neukázal, ako sa hrá na base. Sosňal basu s klinca a pretahoval bičikom (sláčikom) po strunách. Ale len nejaké dva-tri tóny zaznievaly. Videl, že sa mi to veľmi nepáči: „Kúp si drevenú píšťalku, na tej môžeš písať pesničky“. A tak sa i stalo. Otec mi kúpil peknú, dlhú píšťalu a ja som ju už z rúk skoro ani neodkladal.

6 Administrácia a súdnicstvo

Prvou inštanciou obecnej administratívy a súdnicstva bol za mojich chlapčenských čias obecný hajčí¹. Aký mal plat, neviem, ale viem zase, že mal mnoho funkcií: svolával boženíkov² do obecnej rady, vybubňoval všetky nariadenia obecné a okresné, ďalej straty a nálezy, očkovanie, jarmoky a trhy; on zavíeral do bujačej maštale priestupných bitkárov, cigánov, zlodejov a všelijaký nepodarený národ. V tej maštali bol zavretý ľudom na výstrahu obecný bujak, ktorému priviazali dosku na čelo, lebo bol zlý a klal každého, kto mu len prišiel do cesty. Priestupníci domáci báli sa preto tohoto väzenia, a musel to chlap byť, ktorý bez strachu vedel stráviť noc s takýmto noclažníkom. Ak náhodou nemala obec bujaka, tak zavíeral sa priestupník s obecným kancom (vulgo kundisom).

Keď mal byť súd, richtár dal zavolať do zasadania dvoch boženíkov. Vypočuly sa stránky a navrhol sa smier. Vinník bol odsúdený zaplatiť zlatku na voskovice do kostola a zlatku na pijatyku, pri ktorej sa stránky smierily. Na jeden súd sa pamätám: prišla sa žena žalovať, že ju sused pourážal a že jej na tele ublížil. Josef Karlík, boženík, vtipkár a figliar, vyzval žalobkyňu, aby ukázala, kde a ako utrpela. Žena nechcela ukázať miesto úrazu. Karlík jej na to: „Tak mi ani súdiť nemôžeme,

¹ obecní posel. ² radní.

keď nevidíme, ako a kde ti ublížil“. Po dlhom váhaní, konečne takto opísala ublíženie: „Šianam vaše poctivé hlavy — to je na takom mieste, ktoré sa nedá ani ukázať ani uviazať“. Veľký smiech.

Karlík: „Tak už trochu badáme, kde je to. Ale nám povedz ešte, z ktorej strany ťa kopal?“

Žena: „Vy ste mrzký chlap a čo vám je do toho?“ A odišla. Ale chlapa predsa len potrestali.

Keď pre dôležité veci otec svolal alodiatúrny alebo celý obecný výbor, v izbe nebolo voľného miesta. Chlapi sedeli všade: na stoličkách, na laviciach i na posteliach. V izbe mohol si dym krájať, lebo každému sedela v ústach zapekačka. Pľuvačiek vtedy nebolo, nuž vo chvíli zvlhla podlaha. A zápalky boli ešte drahé a nezvyklé u chlapov; zapalovali teda fajky žeravým uhlíkom zo sporáka v zadnej izbe.

Tak mi výborníci rad radom podávali zapekačky, aby som im pripálil tabak. Rád som to robil, a to z dvoch príčin: jednak som mal zámienku počúvať rokovanie, jednak, keď reči boli fádne, vložil som pre zaujímavosť pod vrchnú vrstvu tabaku kúsok loja zo sviečky a potom som zvedavo čakal, ako bude fajka dymiť a jej majiteľ odplúvať, ale tohoto efektu som nikdy do konca nevyčkal z príčin, ktoré sa v takýchto okolnostiach rozumejú samy sebou.

Raz — ale na to si spomínam s ťažkým srdcom — zatrúsil som medzi tabak trochu pušného prachu. Účinok bol tak strašný, že som dostal zaň výprask a vyše hodiny musel som kľačať pri peci... A najhoršie bolo, že som stratil dôveru u ctených výborníkov, a tak som sa pripravil o voľný vstup na tieto pamätné zasadnutia obecného výboru.

Potom som proboval ukryť sa pod posteľ, ale tam ma objavil výborník, ktorému som z dlhej chvíle odkrúcal z krpca remienky. I toto sa nejako nevlúdne pre mňa skončilo.

Spomínam si ešte na jednu hroznú príhodu. U nás sa sišli chlapi, ktorí sa vrátili z hôr, kde boli s erárnym ferštrom poľovať na medveďa. Nabitú flintu nechal feršter zavesenú v pitvore. Ja s mladším bratom sosaľ som flintu a proboval som kohútiky natiehnuť. Mladší brat sa díval do rúry. V tom vyšiel feršter s veľkým krikom a strachom a vyrazil mi flintu z ruky.

Flinta spadla na zem a náboj vystrelil s hrozným rachotom. Pod kohútkom boly ešte neodstránené kapsle. Tak som sa ja i brat zachránili pred veľkým nešťastím. Čo sme dostali, nemusím pripomínať.

*Na stredných
školách*

Na podzim roku 1878 viedol ma otec k zápisu do prvej triedy nižšieho gymnázia v Ružomberku. Ale to som už nebol ja, sedliacky mládenček z Liskovej. Cítil som sám seba ako cudziu osobu. Veď mi vymenili všetko, predovšetkým kroj, ktorý som mal tak rád, a obliekli ma do mestského, v ktorom som sa cítil ako maškara. Dostal som nové knihy, z ktorých som ani slova nerozumel; miesto dobrých kamarátov bolo sa mi stýkať s cudzími chlapcami, miesto dediny obklúčilo ma mesto, jeho mravy, ľudia a ich život.

Ešte bolo mojím šťastím, že som na noc chodieval domov. Tak sa daly prežívať prvé dni cudzoty.

Za môjho študovania malo piaristické gymnázium v Ružomberku len štyri nižšie triedy.

Krom náboženstva v prvej a druhej triede vyučovali sa všetky ostatné predmety v jazyku maďarskom.

Na obecnej škole v Liskovej nebola zavedená maďarčina. Nevedel som maďarsky ani čítať, ani písať a nerozumel som ani slova maďarského.

Učiteľov syn Jurko opakoval prvú triedu. Chodievali sme tedy ráno do mesta a po škole zase domov. Na obed dávali nám 5 krajciarov na chlieb. Za štyri krajciare dostalo sa pol bochníka a za zbylý krajciar mohol som si kúpiť ovocia, lekváru, sušených slivák,

švábkového cukru alebo i bonbónov. Toho pol bochníka zhltili sme na 3—4 hryzy; bolo v ňom skoro viacej dier ako dužiny. A keď bol ešte teplý, to sa dal stlačiť do dlane.

Vstávali sme o 6. hodine a cesta 5 km dlhá trvala nám v lete asi hodinu. V pľušti a hlavne v zime, keď napadlo snehu vyše kolien a keď pred nami nešiel ani človek, ani povoz, brodili sme sa ťažko a trvalo to aj jednu a pol hodiny. Dáždniky na dedine neboly ešte v móde a tak neraz sme prišli do školy premoknutí až na kožu. V topánkach nám čvrkala voda — tak sme najradšej chodievali bosí. Keď bolo veľké blato, vyzuli sme sa tiež a od 19 do 22 km liezli sme po palisákoch,¹ idúcich vedľa dráhy košicko-bohumínskej železnice a po nich sme balancovali ako v nejakom cirkuse.

Pamätám sa veľmi dobre na prvú úlohu z maďarčiny. Mali sme z čítanky preložiť maďarský článok do slovenčiny, ale tak, že bolo treba do slovníčka vypísať neznáme slová, a nie celý text v slovenskom jazyku. Článoček mal asi 20 riadkov a bol uvedený názvom „Az atya“. Šiel som k Jurkovi a prosil som ho, aby so mnou prekladal úlohu. Bolo to takto:

Jurko: „Čítaj!“

Ja: „Az a — t — y — a“ a čítal som slovensky.

Jurko sa rehoce: „Čítaj ako ,atá!“

Ja: „A čo znamená: ,az‘?“

Jurko: „To nič. To sa neprekladá, a ,atya‘ to je otec.“

Tak som čítal ďalej a Jurko sa smial, až mu slzy padaly.

Jurko: „Veď ty ani len čítať nevieš.“

¹ palesák nebo palisák = plot při cestě.

Otec.

Ja: „No, neviem a kde som sa mal naučiť? Prosím Ťa, Jurko, aspoň ma čítať nauč!“

A tak sa i stalo. Napísal som si maďarskú abecedu a Jurko ma učil výslovnosť maďarských písmen.

Pravdaže, k ostatným predmetom už sme sa nedostali.

V triede som sedel ako v dajakej čínskej škole. Nevedel som, čo sa profesor spytuje, čo rozpráva, čo mu odpovedajú. Najstrašnejším predmetom bol mi „természetrajz“ (prírodopis). Učil som sa z neho hodiny doslovne, a nerozumel z textu ani slovíčko.

Po takýchto hrozných neznalostiach jazyka vyzeralo tak aj moje prvé vysvedčenie, ktoré sme dostali na Vianoce 1878. Prepadol som zo všetkých predmetov krom náboženstva, spevu, telocviku a krasopisu. A mravy som mal „zákonité“.

Ani otec nevedel maďarsky. Zavolať si učiteľa Nikla. Na Štedrý večer hrávali u nás mariáš, — tak prišli s učiteľom i jeho dvaja synovia: podučiteľ Janko a kvintán z Levoče Klemens. Janko, figliar, preložil vysvedčenie takto: Lavrinc vie sa na ploty škriabať, vie kričať a vie sa modliť slovensky otčenáš. A z ostatného prepadol; ba ešte voľačo, vie si aj meno čitateľne napísať. Uznávalo sa, že maďarsky neviem.

Otec rozhodol takto: „Dal by som Ťa na remeslo, ale už je po Všetechsvätých, už by Ťa asi nevzali do učňovstva. Takto to skúsime ešte do Veľkej noci. Ak sa polepšíš, skončíš prvú triedu. Ak prepadneš, tak si vyberieš remeslo. Ale doma nezostaneš.“

Doniesol som si tedy na Vianoce 5 sekúnd, a to z latinskej a maďarskej mluvnice, z prírodopisu, z zemepisu a z matematiky. Z počtovedy sme mali zlost-

ného učiteľa. Raz pri tabuli som riešil úkol. Mlčky som písal čísllice. Profesor kričí na mňa: „Nahlas počítaj!“ Ale maďarsky to nijak nešlo. „A vieš násobilku po maďarsky? Nevieš? Marš do lavice!“ A už ma nikdy nevyvolal, hoci som bol počtár iste veľmi dobrý. Iba táto sekunda ma trápila, lebo som si ju nezaslúžil. Otcovia piaristi boli Slováci, okrem jedného, ktorý mal tiež slovenské priezvisko (Skokan), ale nechcel hovoriť slovensky, a robil sa, že slovensky nevie.

Profesor Vlkolínsky bol Ružomberčan a bol vždy triednym v prvej triede. Tento sa ani netajil so svojim slovenským presvedčením. Spevu vyučoval organista z mestského kostola, Chládek, Čech, telocviku — učiteľ z normálnych škôl, Štefček, Slovák. Maďarov sme skoro ani nemali. A keď prišiel nejaký novopečený suplentík na gymnázium, to bol iste z trestu preložený pre výstupnícky život. Obyčajne to bola pijatyka. Aj my sme mali takého mladého profesora, ktorý si veľmi rád vypil. A tento profesor začal k nám chodiť po sobotách s učiteľom Niklom na víno. Nevedel ani slova slovenského. Vysedávali dlho do noci. Matka sa hnevala, lebo zadymili izbu a nemohla si ľahnúť, a ešte viac preto, že nemohla vystáť pijanov.

Spomenul som, že sme sa vracali do Liskovej len na noc. Čas cez poludnie trávili sme všelijako: buď sme sa dali zavrieť v triede, alebo sme sa rozložili v kaplnke na Paračke alebo v mestskom „parku“ pred soľným skladom pri Váhu. Ale tu sa nám s Jurkom Niklom prihodily dve nehody. Raz, bolo už chladnejšie, chceli sme sa zohriať hrou na vlka. Behali sme od stromu k stromu a chytali sme sa v behu. Ocitol som sa u sochy sv. Jána Nepomuckého a nenazdajky som ho chytil za

ruku. Jurko ma trhol a ruka Jána Nepomuckého i s križikom zostala v mojej ruke. Bolo zle. Ruku svätému sme voľajako priložili na miesto úlomku a hnali sme preč na druhý koniec mesta — na veľkú kalváriu. Nikto nás pri tom nevidel. Potom sa v gymnáziu vyhlásilo, že študenti nesmú chodiť do mestského parku a že sa zakazuje používať miesta u sochy sv. Jána Nepomuckého za hrište. Ešte bol iný dôvod tohoto zákazu: lebo priesťor niekoľko krokov od parku pod Čebratom u Váhu, kde rástly vrbové kroviny, sa stal smetišťom nemravnosti. Známo bolo totiž, že ta vábily cigánske víly našim krajom putujúcich drotárov, sklenárov, vandrovníkov a miestnych vojakov, ba i študentov. To úrady mesta trpieť nemohly.

Vieme už, že som na Vianoce dostal zákonitú známku, ale dodať treba, že takú známku dostal i Jurko Nikel. Prečo? Do kostola sme chodili každý deň, veď nás ustanovili i miništrovať starým penzistom piaristom alebo profesorom; v triede sme sa nebili a na ulici na žiadnom dome nevytlkli sme obloky „pigou“, ako študenti, ktorí bývali v Ružomberku; a čo sme robili v Liskovej, o tom triedny profesor predsa nevedel.

Poviem to zkrátka: Neodolali sme pokušeniu z hladu. A stalo sa to takto: Kolega Gospodárčik, syn železničného strážnika pod Čebratom, zostával tiež s nami cez poludnie v triede a nosieval si z domu merindu. Toho nešťastného dňa nás upozornil, že si v lavici necháva celý kabáč zakrútený do šatky a že ide na chvíľu do mesta, aby sme ho potom, keď sa vráti, pustili oblokom do triedy. Pustili sme ho tedy oblokom von. Ale zvedavosť nás posadla, aby sme obzreli, aký a koľký kabáč mu maminka upiekla na obed?

Pekne sme ho vybalili a mali sme na ňom oči nechať: veľiký, mastný a voňavý! A už to začalo. Neokoštuje po kúsku z neho? Po kúsku možno. Kabáč sa pekne rozkladal na vrchnú a spodnú časť — masť a bryndza v ňom. Chutnalo to veľmi. A tak kúsok po kúsku sme koštovali, olizovali sa, chválili a pojedali. Až zostal z neho len samý krajíček. A tu nás hrúza pojedala, keď sme si uvedomili, že Gospodárčikov kabáč už vlastne neexistuje. Veľká porada: ako sviest stopy našej hostiny na niekoho? Uradili sme sa tak, že šatku i zbytok kabáča priložíme k myšacej diere a budeme smele tvrdiť, že sme zaspali, medzitým čo myši kabáč odvliekly a zjedly.

Gospodárčik sa vrátil. Búchal na oblok, ale len horko-ťažko nás zobudil z poludňajšieho „spánku“. Potom sme ho pretiahli oblokom a on hneď sa hnal za kabáčom. Keď ho nemohol nikde najst, uhodil na nás: „Vy ste mi zjedli kabáč.“ My, že sme usnuli, aby len hľadal, či je nie niekde pod lavicou. Potom zazrel šatku u myšacej diery a hnal sa za kabáčom. Vybaliť zbytok a dal sa do plaču: že je hladný, že to povie pánu profesorovi, že jeho otec pôjde žalovať direktorovi, že nás pre toto zlodejstvo musia potrestať a že nás musia vyhodit zo škôl...

Ponúkli sme mu peňažitú odmenu, ale on stál na potrestaní a vyhodení. Tej peňažitej náhrade treba tak rozumieť, že sme svojej dennej mzde, 10 grajciarom, vytkli už pevný cieľ: kúpiť za 7 grajciarov paklík hercegovského tabaku, za 1 gr. cigaretový papier a o zbývajúcich 2 grajciaroch mali sme sa ešte dohodnúť, na aký cieľ budú obrátené. Takže sme to mysleli skôr teoreticky, a báli sme sa, aby naozaj naše plány nerozvrátil.

Gospodárčik zostal neoblomný. Pred hodinou vyšiel z triedy, čakal triedneho profesora a vyrozprával mu všetko o tragickej udalosti. Vlkolínsky vyvolal najprvej Nikla pred lavice: „Jedol si kabáč?“, „Áno.“ „Líhaj na stoličku!“ A trstenicou mu vysekal okolo tucta. „A ty si tiež jedol?“ „Áno.“ „Prečo?“ „Boli sme hladní.“ „Líhaj!“ A ťal tak, že som s týždeň mal modré pásy na tej čiastke tela, o ktorej sa nehovorí. A ešte rozsúdil: „Za kabáč mu zaplatíte 20 grajciarov.“ Zdá sa mi, že kolega Gospodárčik nikdy tých 20 grajciarov nečítal, lebo po profesorovej výplate boli sme presvedčení, že nám zase on je dlžen. Tento kabáč, to boli tie zákonité mravy. Ale doma sa o tom nehovorilo. Na Veľkú noc doniesol som už vysvedčenie bez sekúnd a na konci roku už i pár dobrých známok, čo vzbudilo i nevoľu u môjho kamaráta Jurka, lebo jemu sa ušly samé dostatočné. A on bol repetentom. Vyhadzoval mi na oči, že mám preto lepšie vysvedčenie, že k nám chodil ten mladý suplent na víno. Možné to bolo, ale vedel som i to, že som sa podučil maďarčine, že som sa už ľahšie učil z pamäti a že som sa už s profesorom ako-tak dorozumel a že som sa ku koncu roka necítil tak cudzí, úbohý, hlúpy ani voči spolužiakom, ani voči profesorom, ako mi to bolo v prvých mesiacoch školského roku. Keď som vstúpil prvý raz do triedy v bielom súkennom kabáte s červeným golierom a výložkami na rukávoch, teda v kabáte ušitom na spôsob fajermanskej blúzy, prezývali ma liskovským „parasztom“ (sedliakom). Bol to kriklavý odev, a nikdy som nevedel pochopiť, prečo mi dali ušiť práve takýto nápadný kabát. Malo to pre mňa i tú nevýhodu, že som vždy bol na očiach profesorovi medzi všetkým žiactvom. Ale jednu výhodu

mal môj kabát; bol teplý a vydržal mi celý rok a ešte i cez vakácie; len že za ten školský rok sa úplne vybarvil: rukávy a predná strana stratily svoj úbel a zamienily ho mestskou belasou farbou z atramentu a ostatok skvel sa akosi žltohnede. Nad jeho osudom rozhodol raz rozhorčený Matej: „Takú špinavú hábu si už neobliekaj!“ A matka: „Veď ten kabát by ani cigán nenosil. Či sa to hodí na študenta?“

Po čase som v tomto roku začal badať, že dedinskí chlapci už ma tak úprimne neprijímajú medzi seba ako predošlého roku, keď som sa obliekal ako oni a keď som stále býval medzi nimi. I musel som si priznať, že toto odcudzenie dedinskému životu je preto, lebo už neviem, ktoré dievča podstrčí tajne voňavé perečko svojmu milému, keď ide v nedeľu do kostola, neviem, kto sa s kým povadil, kto je komu priateľ alebo nepriateľ, závistník alebo je v hneve. Ani o veciach gazdovských neviem skoro nič. Vo mne bola tá cudzota, a nie v nich. Veď cez dlhých 10 mesiacov som žil celkom cudzím životom a niet div, že som vypadol z kruhu ich záujmov. V rozhovore s nimi razom som zastal, nevedel som, o čom hovoriť. Zpočiatku ma to veľmi kormútilo a hľadal som náhradu medzi „inteligenciou“, medzi kabátošmi v obci.

Začal som lecikedy chodiť k jednému mladému šusterskému majstrovi, Jurajovi Šuhajdovi, ktorý nám bol ďaleká rodina. Bol asi 18-ročný, územčistý a veľmi živý v reči i pohyboch. Vedel trochu nemecky, trochu maďarsky a na vandrovkách skúsil sveta. Býval na Jurgošovic ulici v zadnej chatrnej izbičke, v ktorej bolo celé jeho bydlisko: verpánok, spálňa i kuchyňa. Podlaha bola nerovná, z utlačenej hliny. Izbička mala dva oblôčky. Pod jedným stál šusterský, akýsi začadený stolík a troj-

nožka s jamkou, aby sa pohodlne sedelo. Ešte tu bol iný chatrný stolík, posteľ a dve lavice v kúte okolo stola. Privítal ma srdečne, vesele. Napadlo mi, že v každej vete aspoň raz opakoval: „Na mu dušu.“ Nám matka zakazovala dušovať sa, lebo je to vraj hriech, a tento sa dušuje ako cigán z koliby. My sme sa božili „na môj dušu“ a on to vyslovil jedným dúškom „namudušu“. Z úst jeho sypaly sa otázky, že som na ne ani nestačil odpovedať. Sedel pri stolíku a robil topánočky pre krčmárovu dcéru. Prizeral som sa, ako šikovne zatĺka železné klince do kože natiahnutej na kopyto. Neskoršie som sám skúsil i počul od druhých, že robí buď úzke, alebo krátke topánky a že obuv mu nosili, aby ju znovu natiahol na kopyto, lebo že zákazníci dostávajú kľče do nôh. I mne takéto malé topánky raz ušil. Či si snáď myslel, že topánky časom narastú?

Pracoval usilovne a ja som sa s obdivom díval na šikovné pohyby jeho neúnavných rúk. Potom vstal, ako by ho zmija uhryzla, a hovorí:

„Počkaj chvíľku, hneď som tu.“ A vyšiel z izby. Za pár minút sa vrátil usmiaty, veselý.

„Prvý raz si ma navštívil a bol by som skoro zabudol uctiť hosta.“ Z nohavíc vytiahol tľapkavú fľašku.

„Tak na naše priateľstvo vypijeme si, bratko“, a podával mi fľašku, v ktorej bol akýsi bledožltý nápoj.

„To je ovsienka — na mu dušu, najlepší trúnok na dedine. Ty bys hádam radšej sladké?“

„Ja ešte málokedy pijem — tak s robotníkmi na poli pri práci pil som pálenku; vieš, to viac pre česť, ako pre chuť.“

„Ja si, na mu dušu, každý deň glnem deci i dve.“
Sadol si zase k verpánku a pracoval usilovne.

„A nenavykneš si ako náš Matej?“

„S mierou, braček, to neuškodí pri práci.“

Potom zaviedol rozhovor na lutriu. Sádza každý týždeň na Brno, na Viedeň alebo na Linec. Vysvetľoval mi, ako sa majú čísla sostaviť, čo je terno, ambo, ambo seco, solo, a to s takým ohňom, že nakoniec som mu sľúbil, že si dakedy, keď bude mať dobré čísla, i ja prisadím.

„Keď sú čísla dobré, výhra je istá. Na mu dušu.“

Hovoril, že k vôli sádzaniu chodieval raz týždenne do Ružomberka a pri tom že si kúpi, čo mu chybujú do remesla.

Blížilo sa poludnie. Poberal som sa domov.

„Ešte si musíš vypiť na priateľstvo.“

„Bojím sa, že sa podnapijem a doma zavoňajú, že som pil.“

„Už si nie zelený chlapec, ale veľký študent; skoro pôjdeš, na mu dušu, do druhej triedy, tak sa pochlap.“

Tak som si trochu upil. Jurko ostatok.

„Príď i s Jurkom Niklom. Ten by sa, na mu dušu, nedal núkať. Vieš čo? V nedeľu si zajdeme do hôr na salaš. Povedz mu o tom. Ešte sa dohodoríme, čo si vezmeme na výlet. Prídeš? Budú Turíce, dva sviatky.“

„Prídeme spolu.“

Ukrútil si cigaretu a zapálil.

„Fajčíš? Chceš?“

„Raz som proboval fajčiť veržinku, čo som našiel na ceste a bolo mi veľmi zle. Dával som a bolela ma hlava.“

„Nauč sa na cigaretlách. To je, na mu dušu, lepšie ako kus pečienky.“

Rozlúčili sme sa so sľubom, že prídem s Jurkom Niklom, a to skoro.

Vonku popŕchalo. Vzduch voňal prachom. Doma som sa musel strániť ľudí, aby nezavoňali, že som pil. Na druhý deň rozprával som Jurkovi Niklovi o výlete.

Jurko pristal na výlet. Navštívili sme pár ráz Šuhajdu a dohovorili sme sa, čo kto vezme z domu. Nikel zemiaky, chlieb a soľ, ja slaniny a Šuhajda pol litra ovsienky a dva paklíky tabaku pre baču za žinčicu. U nás nebolo pod zámkom. Na pôjd, kde bola akási špajza, mal prístup hocikto z domácich. O krádežiach ľudia skoro ani nechyrovali. Iba keď prišli do dediny kočovní cigáni, nastal poplach pre mnohé krádeže.

Prišla nedeľa, deň nášho výletu. Predpoludním sme nastúpili cestu do hôr. Bol krásny, jasný a teplý deň. Utáborili sme sa na zelenej lúčke uprostred lesa a neďaleko salaša. Čas sme trávili pečením zemiakov, rozprávkami a popíjaním. Po obede sme sa pasovali. Šuhajda bol najstarší, ja najmladší. Ale v sile a obratnosti sme sa vyrovnali. Šuhajda mal náskok veku, ja cvik s liatinovým baranom pri moste. Tak som obstál medzi nimi. Výsledok zápasu bol 1:0 pre Šuhajdu a pre mňa — a pre Nikla 0:0.

Na salaš sme zašli popoludní. Bača nás uhostil žinčicou a sladkým syrom: veď ho navštívila inteligencia z dediny.

Cestou domov rozprával som, že mi žid Goldstücker nevrátil knižku rozprávok, že knižka stála jednu zlatku, bola v plátne viazaná a že mi je ľúto za ňou, lebo takých rozprávok nikdy nebolo v žiadnej knižke; a že som si už veľmi často pýtal knihu od neho a že sa všelijako vyhovárал a nakoniec mi povedal, že som mu

ja veru nikdy žiadnu knihu nepožičal, že som si to vymyslel a aby som už dal pokoj.

Nad touto krádežou tak sme sa pohoršovali, že sme sa začali radiť, ako potrestať a pomstiť sa židovi. Prevedenie pomsty a výsledok pre našu odvážnu spoločnosť opísal som ako pražský medik v almanachu „Detvana“ pod názvom „Rebelanti“. Kritikovia napísali o tejto rozprávke, že je v nej niečo humoru gogoľovského. Bola to moja prvá vážnejšia literárna práca.

Pre čitateľa len toľkoto stručne: Raz v noci primurovali sme dvere jeho krámu ťažkými kusami kameňa. Ráno žid nemohol otvoriť sklep a sekať mäso. Kliat a nadával. Na druhú sobotu večer chceli sme to opakovať, ale vystriehol nás; Šuhajdu zajal a priviedol do richtárskeho domu, to jest k nám.

Tu zastihol spoločnosť, zabávajúcu sa pri víne. Učiteľa, kaplána, brata klerika a súsedov. Žid prednášal príbeh dramaticky, hrozil, že študentov oznámi profesorom a že ich pre také lotrovstvo vyhodí zo škôl. Že mal štyri zlatky škody. Môj otec mu zaplatil dve zlatky a posúdil každého z nás na 12 virgasov¹. Túto exekúciu vykonal na druhý deň ráno starší učiteľ pred svedkami. Bil nás s hnevom nemilosrdne. Žid sa uspokojil a požičanú knižku definitívne odtajil; to som mu nikdy nezabudol, a z nás sa stali nesmieriteľní antisemiti.

¹ virgas = prut, zde rozuměj: 12 ran prutem.

Ešte i dnes rozochvieva sa mi srdce radostou, keď si na ne spomínam. Tých radostí bolo toľko, že mi ich prichodí akosi systematicky rozložiť na negatívne a pozitívne. Negatívne boli tieto: od prvého dňa po sv. Petre Pavle nemusel som denne včas ráno vstávať, nemusel ráno sháňať knižky, ktoré mi mladší bratia rozhádzali; nemusel som drhnúť studenou vodou tvár a hlavne ruky, ktoré mi atrament schválne zafarbil; nemusel som ráno sháňať sošity a napochytre písať zabudnútu úlohu; nemusel som cestou utekať, aby som dobehol do kostola na žiacku svätú omšu; nemusel som modlikať miesto piatich šesť-sedem grajciarov na obed. A keď som vstúpil do triedy a objavil sa profesor maďarskej školskej múčiarnie, nemusel som sa za 3—4 hodiny krčiť v lavici a schovávať sa za chrbát žiaka, ktorý sedel predou mnou, len aby oči profesora nepadly na mňa, aby nepoznal z mojej ustrašenej tváre, že tohoto dňa som sa zabudol pripraviť. Tak by som mohol pokračovať až do konca kapitoly a ešte by nebol útrap mojich koniec. Ale jedno trápenie ešte treba pripomenúť: Nemučiť jazyk a hrdlo slovenské správnou výslovnosťou ö a ü. Lebo rodeného Slováka od Maďara poznáš, či v plynnej reči správne vyslovuje slovo: g y ö n y ö r ü. Pravidelne prehodí tieto hlásky na miesto, kam nepatria.

A kladné radosti?

Najväčšou radostou je vedomie slobody. To, že môžeš vstávať a líhať, kedy chceš, že cez deň nie si už nikomu nútený vyznávať sa, kde si bol, čo si robil, či máš úlohu hotovú, či vieš lekcii, a bez týchto duševných starostí môžeš si vyjsť z rána na pažite, kde sa v milionoch blyštaly ako diamanty guľaté kvapky rannej rosy, môžeš si vziať kosu alebo hrable a s chlapmi kráčať ako muž na pole, môžeš ísť k muzike v nedeľu tancovať s dievčatmi, hrať si s kamarátmi s loptou, ísť „za pasy“, chodiť do učiteľov, kde mali tri pekné dievčatá, alebo v sobotu urobiť celodenný výlet na Vysoký Choč, tam piecť zemiaky, kvapkať na ne slaninu, napiť sa studenej vody zo studnice, stáť na vrchole Choča a vidieť do kraja až niekam do Krakova, do Mikuláša a k Liptovským Tatrám. Alebo obdivovať blesky a hromy, oblaky a leják zponad oblakov, z jasného belasého neba, odkiaľ tak krásne žiari júlové slniečko a dýchať ten voňavý, ihličnatý, ozónom nabitý horský vzduch miesto školskej otravnej vône. A zase večere a noci tráviť na obnôcke v kruhu kamarátov pri ohni, pri hrách, rozprávkach a spať pod holým nebom, zažívať krásu jasnej noci, keď veľký strieborný mesiac pláva na nebi.

A ešte tisíce drobných radostných príhod a dedinských, chlapeckých dobrodružstiev, ktoré sú možné len v plnej slobode vo dňoch sviatočného času študentských vakácií. Kto túto radosť vakácií nezažil, ten nikdy nepochopí, čo je sloboda študentovi a aký má význam pre jeho život okamih, v ktorom shodí jarmo školského útlaku. A pre slovenského študenta bol to aj útek od maďarského jazyka.

Zdalo by sa, že vakácie sú preto tak radostné a túžobne žiadúce, lebo sa v nich zaháľa, lenoší.

Ale to je omyl. Zdravá mládež nikdy nezahála, ale stále niečo kutí, sháňa, tvorí. So stanoviska dospelých môže to všetko vyzeráť ako darobná, neosožná práca, ale pre mladého študenta je to tak dôležité ako pre starých denné trampoty. Desať mesiacov vysedávať v laviciach, napínať pamäť a duševné vlohy, to je ako väzenie. Vo vakáciách sa doplňuje harmonický vývoj mladého charakteru, dosahuje sa akejsi rovnováhy medzi vzrastom ducha a tela. Instinkt mladosti koriguje chyby rodičov, a to najmä žijúcich v mestách, aby nevychovávali z detí ostarkov, spôsobilých, podarených, na kopyto starých natiahnuté automatické figúrky. Mladý vek má svoje práva ako vek dospelých. Večné mentorovanie, tyranizovanie mladej duše nemôže viesť iba k vypestovaniu dokonalého farizejstva, lživosti a k predčasnemu zostareniu a potom k nude a neúčte k radostnému životu.

10 Hudba a iné kumšty

Prednostom železničnej stanice v Ružomberku bol v tom čase Šmid, rodák z Česka. Založil spolok dobrovoľných hasičov. Zriadil z členov spolku kapelu, ktorá hrala na fúkacie nástroje. Bol veľkým milovníkom hudby a hral na každý nástroj. Mladší učiteľ, Ján Nikel, bol by rád mal i v Liskovej kapelu, alebo — ako sa to všeobecne volalo — bandu. Radou i pomocou Šmidovou sa to aj podarilo. Kúpilo sa na úver a na splátky sedem fúkacích nástrojov a dva klarinety. Učiteľ si vybral sedem mládencov a mladých ženáčov ako riadnych členov bandy a ešte niekoľko náhradníkov. Flóro Klimko, vicekapelník z ružomerskej kapely, nám dodal notový materiál pre štyri pochody — dva veselé a dva pohrebné — a pre niekoľko svetských pesničiek. Keď sa naši muzikanti naučili hrať predpísané pochody a keď sa kapela cítila, že by mohla zahrať večierkom i verejne pred školou, požičala si vše od ružomerskej kapely veľký bubon a k obsluhu tohoto dôležitého inštrumentu pán učiteľ angažoval mňa. Dostal som knižocku s notami pochodov a cez vakácie chodieval som počúvať muzikantov, a keď bol bubon, bubeníčiť.

Ale viac ma vábily klarinety a tak som chodieval ku Klimkovi sa zaúčať hre na klarinet. Tak nás bývalo deväť hudobníkov: krídlovka, klarinet, basbaryton, dve trompety, dva lesné rohy, basbombardon a bubon. Lis-

kovskí chlapci neznali nôt. Pán učiteľ pomohol im tak, že každú notu „vypalcoval“: označil číslicami, ktorým z troch prstov sa má jedna alebo dve klapky pritlačiť, aby trúba vydala náležitý tón.

Po rokoch sa naši muzikanti tak zdokonalili, že sa pole našej umeleckej činnosti rozšírilo na celý Liptov. Hrávali sme nielen doma v kostole, na procesiach, na meniny, ale sprevádzali sme do matky zeme nielen zámožnejších domácich občanov, ale i občanov umrevších ďaleko za hranicami našej obce. Platilo sa dve zlatky za muzikanta. Z toho si vzal pán učiteľ, kapelník, polovicu, dačo stála furmanka, niečo sa stroвило na občerstvenie a ostatok dostali sme v hotovosti. V našej obci sme mali len polovičnú taxu. Niekedy boli ťažkosti pri objednávke počtu hudobníkov. Tak sa stávalo, že v lete prišiel vdovec, vdova alebo otec, ktorí chceli mať parádny pohreb s muzikou, aby sa pohrebu zúčastnilo ku príkladu päť inštrumentov. „Dobre. Prídeme piati.“ Zaplatil, vopred 10 zlatých, ale keď sme mali nasedať do doštenca, boli sme len štyria. Mládenci boli na práci, kosili, svázali, do hory išli a pod. Kde vziať piateho muža?

Raz sa pri takejto trápnej príležitosti naďapil môj mladší brat a ponukol svoje služby.

„Ale veď ty nevieš trúbiť?“

„Trúbiť neviem, ale trúbu unesiem.“

??

„Dáte ma do prostriedku a budem len prepletať na klapkách, ale trúbiť nebudem.“

„To by tak nešlo. Mohol bys fúknuť a trúba by zakvíkla; bolo by po harmónii. Zapchám ti trúbu a bude to.“ Trúbu sme zapchali pre istotu hore i dolu.

Takéhoto trubača sme volali „slepým trubačom“.

Mzda mu za taký umelecký výkon nepatrila a nám sa ušiel väčší podiel z odmeny.

Mravokárca si môže povzdychnúť: „Ani najtruchlivejšia udalosť, akou je smrť človeka, nevie potlačiť ziskuchtivé pudy v ľuďoch“.

Panuje taká mienka v občianstve, že vakácie sú časom k odpočinku pre študentov. Možno, že si profesorský stav cez vakácie odpočívajú, alebo bez vyrušovania študujú svoje odborné predmety, alebo cestujú, botanizujú, zbiera skameneliny do školského muzea, študujú historické deje po svete, číta klasické diela svetovej i domácej literatúry, premýšľa o filozofii, alebo si láme hlavu kritikami a rozbormi v krásnej literatúre.

Študent toho dňa, ako sa vráti do otcovského domu po škole, zahodí knihy do kúta a venuje všetok čas zdokonaľovaniu vo veciach potrebných pre praktický život. A musí sa hodne obracať, aby dohonil, čo za 10 mesiacov v školských laviciach zanedbal. Nevie, ako je to teraz, ale doznať musím, že pre nás v tie časy škola bola mučiarnou.

11 Odvážny výlet za vrabcami

Po tej tragickej výplate, ktorá nám bola prisúdená pre murársku prácu u skliepku Goldstückera dlho-dlho sme sa pre svetskú hanbu skrývali na Niklovie šope. Prerušili sme i schôdzky u Šuhajdu. Keď nás už obolelo a pozabudli sme na potupu, premýšľali sme o nových spôsoboch zdokonalenia v nových zamestnaniach.

Jurko mi raz rozpráva:

„Mám so desať kačacích vajíčok. Praženica sa mi už prejedla. Keby sme nachytali vrabcov a vypražili to.“

„A kde si vzal vajíčka?“

„Podložil som v krovinách po jednom do hniezda a teraz mi ta už chodia snášať všetky kačky, čo plávajú v potoku.“

„Vrabce by sme mohli vybrať v cengárke.¹ Taký krik robia. Tam môže byť aj 100 hniezd.“

Jurko ako starší, skúsenejší sa zamyslí, potom nahlas uvažuje.

„Vrabcov tam máme, ale ako k nim?“

Umienili sme si, že budeme skúmať cestu do zvonice, ktorá stála nad sanctuariom, na opačnom konci kostolnej budovy proti veži. V zvonici (v cengárke) bol len jeden zvonec, na ktorom sa zvonilo pri pozdvihovaní a keď niekto umrel. Chodievali sme tedy ráno,

¹ zvonice.

napoludnie a večer za zvonárom a hľadali sme cestu k zvonici. Našli sme dve cesty. Obe z veže. Jednou by sme sa dostali oknom ta, kde boli veľké zvony. Tu by sa bolo treba spustiť asi na 1 a ½ metra na hrebeň krovu kostola a na druhom konci oblokom sa pretiahnuť do zvonice. Druhá cesta by viedla popod krov kostola, po opone chrámu a rovno do zvonice. Obe cesty boli odvažne, lebo sa to týkalo kostola a prístup do zvonice nebol snadný. Zavolali sme si na poradu Šuhajdu. Ten mal ešte viac odvahy ako my. Schválil naše plány a dohovoriť sme sa, že vec prevedieme jednu sobotu.

Vystriehli sme s Jurom Niklom zvonára, keď išiel zvoniť napoludnie do veľkej veže.

Schovali sme sa mu v búde, v ktorej natahoval vežové hodiny. Zvonár odzvonil a nič netušiaci zamkol dvere na veži a pokojne odišiel.

Dali sme sa do práce za vrabcami. Vyšli sme z miestnosti, kde boli veľké zvony, otvorili sme si oblok nad hrebeňom krovu a po jednom spúšťali sme sa na hrebeň. Ale nebolo to ľahké. Medzi oblokom a hrebeňom bol väčší priestor, ktorý nebolo možno dosiahnuť nohou. Bolo treba sa spúšťať pomaly, vo vzduchu, kým nohy dosiahly starý šindel krovu. A ak sa stratí rovnováha a telo prešinie na stranu, tak je ameň nášmu podniku a dolu na zemi okolo kostola je kamenná dlážka. Nemyslel som v tej chvíli na túto hroznú možnosť a preto sa mi podarilo sadnúť si obkročmo na hrebeň. Za mnou šiel Jurko preto, že mi pomáhal pri spúšťaní a pridržiaval ma za hlavu na strane uší. On sa dostal na hrebeň ľahko. Mal dlhšie nohy ako ja.

Keď sme sa dostali na pevný hrebeň nad hlavnou loďou kostola, potom už sme ľahko postupovali vpred

ako jazdci na chrbte koňa, len s tým malým rozdielom, že kôň nekráča, ale my sme sa museli šnúť po jeho chrbte.

Deti dolu radostne pokrikovaly a čo skoro mali sme dost veľké publikum obdivovateľov. Báli sme sa, aby niekomu nenapadlo ísť na faru žalovať a ešte viacej, aby neupozornili na náš výlet kostolníka. Konečne sme sa dostali k malej zvonici a oblokom zmizli sme v nej, pri celi našej cesty: pod hniezdami pištiacich vrabčích mláďat.

Vrabčích hniezd bolo hodne, vybrali sme mladé a poukladali sme si ich za košeľu. Malo to ovšem všelijaké neestetické stopy na bielych košeliach; ale od plánu nás už nič nemohlo odradiť.

Nevrátili sme sa starou cestou, lebo s hrebeňa neboli by sme sa dostali do obloka na veži. Vrátili sme sa po opone chrámu späť do veže. Vyplašili sme netopierov i kuvika, ale to všetko nás už nehatilo v ceste. Ešte som sa zastavil pri okrúhlom otvore v opone. Nakukol som dolu. Hlava sa mi zatočila a mráz mi prešiel po chrbte: keby som tak spadol dolu, nikdy by som po svete nechodil.

Keď sme sa ocitli vo veži, ukázalo sa, že cesta je uzavretá. Pozabudli sme v pláne, že zvonár zamkne ťažké železné dvere, ktoré viedly von na schodište. Tu sme zastali prekvapení. Ako sa dostaneme von? Do večera je 7—8 hodín, kým pôjde zvonár zase zvoniť. A Šuhajda už asi čaká na Sihoti u Váhu, kde sa mala odbývať hostinka.

Dvermi nemožno ani len pohnúť, závora je mocná. Padly nám oči nad otvor nado dvermi. Nad nimi ležala hrubá doska kamenná, nad ňou sa do kruhu

klenul oblúk, ale vprostred oblúka na doske bol položený veľký kameň, takže priestor medzi kameňom a bokom oblúka bol tak malý, že by sa cezeň neprepchalo ani ročné dieťa.

„Kameň musí von“, rozhodol Jurko.

Vzali sme lavicu mechárovu s chóru a postavili ku dverám. Tak sme sa dostali ku kameňu. Po dlhej námahe sme ho povytiahli a dostali von. Ale ani tak neboly všetky prekážky prekonané. I keď sa niekto z nás prepchá, zostane visieť asi 1 a ½ metra nad podlahou. Čo ak si niečo zlomí? A potom treba, aby sa pretiahol nohama vopred, a nie hlavou.

Jurko ma podvihol do otvoru a moje nohy už trčaly na druhej strane. Ale s vrabcami bolo zle. Snáď sa niektoré rozpučily, lebo otvor bol, ako by ho boli murári práve pre moju hrúbku murovali. Po všeliakom ťažkom mykaní sem tam zostal som visieť na rukách a konečne som sa odvážil spustiť sa dolu. Nič sa mi nestalo. Za chvíľu sa objavily Jurkove nohy. Stal som si ku dverám, aby sa mohol postaviť na moju hlavu, ale on bol silnejší v páse ako ja a mal i viac vrabcov za košeľou.

Tak mi ich povyhadzoval zpoza košele a ja som mal dosť práce, aby sa mi nerozutekaly.

Na koniec horko-ťažko pretlačil sa i môj kamarát.

Po tejto záslužnej práci šli sme na Sihot a tam nás už čakal oheň a potúženie, ktoré mal tak rád náš tretí kamarát.

Museli sme celé dobrodružstvo dopodrobna vyrozprávať. Smiechu a radosti bolo dost. A vypražené vrabce boly takou chutnou pečienkou, na ktorú som nikdy nezabudol.

A dodnes si neviem vysvetliť, ako sa stalo, že sme pre túto nezdobu nemali žiadne opletačky ani s rodičmi, ani s cirkevnou vrchnosťou.

Z čias, v ktorých som chodil do druhej gymnaziálnej triedy, pamätám sa na tieto udalosti:

Učili sme sa všetky predmety v maďarskom jazyku. I náboženstvo, ktoré sme sa v prvej triede učili slovensky. Chodil som zo školy na noc domov ako predošlého roku.

Na jar nastal razom odmäk. Snehová voda a dážde rozvodnily rieku Váh tak, že strhly dláždenie na ružomberskom moste. Zostaly na ňom len holé, mokré a klzké kláty medzi chýžkami. Voda udrela i do mesta. Premávka po moste prestala. Ale my s Jurkom Niklom nemali sme kde prenocovať. Tak sme sa odvážili po tých holých drevách prejsť na druhú stranu ku „Protivni“. Nikto nestál pri moste, aby dával pozor a výstrahu, že po moste sa nesmie prechodiť. Tak sme si dodali odvahy a pustili sme sa na nebezpečnú cestu. Kalná voda hučala pod nami a rozlievala sa von cez brehy. Šťastlivo sme prešli. Len na druhej strane nám začali nadávať a kliat furmani, aký že je to poriadok, keď takýchto chlapcov pustia po slzajách mokrých, okrúhlych a klzkých. Veď, že je to div boží, že sme sa neutopili.

Ale my sme si to nebezpečie ani dobre neuvedomili a trielili¹ sme hladní domov.

Rodičom som rozprával, ako sme prešli ponad rozvodnený Váh a po tých mokrých slzajách.

Na budúci mesiac dali ma na byt do Stanov, bezdetných meštianskych gazdov, takže som už nechodil na noc domov. Platili na mňa 6 zlatých mesačne bez

¹ pádili, utíkali.

prádlá. Brala ho matka domov a tak som ju mohol vidieť častejšie, a vše mi priniesla niečo na prílepšenie. Býval som ešte s jedným študentom. Ale ten chodil do vyššej triedy a so mnou sa nekamarátil.

Tohoto roku poprali sme sa prvý raz s Ondrejom Hlinkom pri hre na rínku. Zabrdal do mňa a vysmieval sa mi, a keď sa mu zdalo, že ustupujem pred ním, štuchol ma do prs. Potom už som ho spral a stali sme sa dobrými kamarátmi.

Pred koncom roku šli moji domáci na lúky. Vybrali sa na dva dni. Pani navarila hrniec zemiakov na kyslo, aby sme si to rozdelili na obedy a večere. A na raňajky nám nechala chleba a lekváru v hrnčeku.

Druhého dňa zemiaky však akosi skysly, že sa nedaly jest. Bol som hladný a premýšľal som, akú protivieň im urobiť. Tak som v roztopašnosti nabil do kláta klincov. Keď sa vrátil pán Stano a šiel rúbať triesky na klát, ostrá sekera sa mu vyštrbila. Klial strašne a hrozil, že nám ruky poodtína. Utiadol som sa zo dvora a nedostal som večeru. Ale tie klince mi ešte pripomínal, keď som sa stal jeho lekárom po dobrých dvadsiatich rokoch.

Krátko pred skončením školského roku stala sa mi nehoda v telocviku. Visel tu povrazový rebrík a ja som sa po ňom dvíhal hore, ale nekládol som nohy na drevenné stupne. Keď som bol hodne vysoko, pristúpil k rebríku žiak a trhol za koniec. Spadol som a nalomil som si ľavú nohu. Učiteľ ma vyhrešil, prečo som sa driapal, a zlomyseľník sa stratil, takže som ani nevedel, kto ma strhol. Učiteľ šiel domov a ja som zostal sedieť na zemi s veľkým bóľom v členku. Len Jurko Nikel zostal so mnou. Noha puchla. Rozrezali sme topánku.

Noha bola belasá od výronu krve pod kožou. Opierajúc sa a držiac Jurka okolo krku, štrachal som 5 km cesty domov. Často sme museli sedieť pri ceste. Bola tma, keď ma priviedol domov.

Na druhý deň zaviezli ma k vojenskému doktorovi; nohu dal do gypsu a kázal ju tak držať štyri týždne v pokoji a ležať. Ale mne bolo hrozné ležať na posteli. Po týždni som vyšiel na ulicu a behal som za chlapcami. Natrafil sa k tomu môj doktor, nadal mi a vyhanbil ma, či nemám rozumu, keď už chodím do II triedy gymnázia. Ale noha ma už nebolela a mohol som pohodlne kráčať, opierajúc sa o prsty druhej nohy.

Táto nešťastná príhoda zapríčinila, že som zameškal skúšky na konci roku a že som ich musel skladať začiatkom nového školského roku. Starší brat Štefan vstúpil toho roku do seminára. Bol eminens, tak ho prijali i bez protekcie. Na prázdniny priviezol maturanta Ričellyho, rodáka z Oravy, a ustanovili ho za môjho korepetitora na skúšku. Ričelly bol veselý chlapík. Pri prvej hodine z latiny dal mi skloňovať takéto podivné slovo: *jadicus susus*.

„Ako je genitív?“

„*Jadorigi susi*.“

Smiali sme sa tejto podivnej latine.

Mal so mnou mnoho starostí, aby ma udržal pri knihe. Nie vari z nejakých národných príčin, ale preto, že som maďarčinu neovládal a že som si mal na nej jazyk polámať.

Skúšku som složil a postúpil som do tretej triedy gymnázia. Jurko Nikel, chudák, prepadol, musel repetovať druhú triedu a tak sme sa rozlúčili v štúdiu. Rozluku nám spríjemnilo iba to, že naše triedy boli

vedľa seba na jednej chodbe a že sme sa mohli cez poľudnie schádzať a poshovárať sa.

Mojím triednym bol piarista profesor Lopušán. Mal okolo 50 rokov a bol veľmi tučný. Volali sme ho diežou. Pochodil odkiaľsi zo západného kraja, lebo hovoril „včul“, „boží prikázani“ a podobne. On bol kazateľom gymnázia a raz za mesiac nám kázal slovensky. Rozumeli sme, čo tieto slová znamenajú, a nepohoršovali sme sa nad jeho „neslovenským jazykom“. Dnes by sa to považovalo za „prznenie“ írečitej a samobytnej slovenčiny. A čo je najdôležitejšie, povedalo by sa, že poriadny Slováč takúto reč nerozumie. Môj triedny Lopušán nerád chodil. Bol pritažký na chôdzu. A tak, ako si raz sadol v triede za stolík na drevenú stoličku, nehnul sa s nej, kým na konci hodiny nezazvonili. Lopušán neskladal nikdy reverendu ako iní piaristi. V lete sa chudák v triede potil, tvár i ruky si čo chvíľa utieral. V mesiaci júni boli sme s Jurkom na výlete v hore. Doniesli sme si po hodnom kabáči bielej živice. Keď si ju človek prevaril, stala sa z nej chutná žuvacia hmota. Dakedy bol to obchodný artikel medzi študentmi. Tentokrát mi však zostal tovar v papieri: nebolo žiadnej poptávky po ňom.

Sedel som zavretý v triede cez poľudnie. Lekcie som už ako-tak vedel na odpoľudnie. Čo s tou živicom? Domov sa mi ju nieš nechcelo, lebo pre vlastnú potrebu nechal som doma dostatok. Voľačo má ťahalo k stoličke, na ktorej mal sedieť pán profesor Lopušán nehybne celú hodinu. Tak som vybalil živicu a nalepil som ju na tú stoličku. Na drevennej stoličke nebolo ani badať, že tam je tá nešťastná živica. Pomodlili sme sa pred vyučovaním vo sbore a Lopušán si sadol. Bol horúci deň. Po chvíli

začal som sa i ja potiť z hrúzy, čo bude na konci hodiny, ak sa mu reverenda prilepí na stoličku. Hodina sa skončila. Zvonček, ako umieráček smutne zazvonil a mňa sa chytal strach.

Profesor chcel vstať, ale reverenda sa mu pridržala stoličky. Priskočili študenti z prvej lavice a odtrhli sutanu od stoličky. Na rúchu ostal veľký smolný kabáč.

„Čo bude teraz, čo bude teraz?“ šepkal som si.

Lopušán zostal stáť a nemý, s tvárou do belasa zafarbenou začal skúmať držanie a tváre v nemej hrúze sediacich žiakov. Poznávam, že sme sa ho vždy báli, lebo bol prísny a vedel sa tak poďívať na svoju obeť, že mu videl až na dno svedomia. Nekričal, len sa nemo díval a to bolo horšie, ako keby bol nadával.

Začal pozorovať s ľavej strany. Ja na nešťastie som sedel v poslednej lavici vpravo pri peci. V zime som obsluhoval pec drevom. Krčil som sa za chrbát sediaceho žiaka pred mnou. Lopušán len mlčí a díva sa od chlapca k chlapcovi. Trvalo to večnosť.

Jeho hnevľivý zrak padol konečne na mňa.

„Šrobár, po vyučovaní prídeš hore do kláštora!“

Po vyučovaní šiel som podľa rozkazu do kláštora, kde bývalo asi 5—6 piaristov profesorov. Ktosi mi rozkázal kľáčať pred dvermi sborovne. Prípad sa už asi rozchýril medzi profesormi. Boli vo sborovni a hlasite sa smiali. Nakoniec vyšiel direktor Cápaj. Dal mi frčku po nose, kázal mi kľáčať dve hodiny na tvrdej, kamennej dlážke na chodbe s týmto oslovením:

„Ty, liskovský zbojník. Kľáč tu a neopováž sa vstať!“

Piaristi sa po jednom vytrácali a odvracali tváre od mňa, nemohúc sa zdržať potláčaného smiechu.

Lopušán to tiež chápal ako žart:

„Tvoj otec mi zaplatí pošpinenú reverendu. Tak len si tu pokľáč a po šiestej choď domov!“

Ale tým sa môj nerozvážny kúsok neskončil. Dostal som nezákonné mravy a sekundu z náboženstva. Doma som to musel rozprávať a mal som pokazené vakácie, lebo som musel skladať reparát z náboženstva pred zápisom do IV. triedy. K reparátu šiel so mnou brat Štefan a Lopušán ma skúšal, ba skoro ani neskušal. Prešiel som v pár minútach. Smiali sme sa všetci a bol na mňa veľmi hodný.

Keď som prišiel domov, povedal mi otec:

„Máš, chlapče, veľké šťastie. Očakával som, že ťa vyhodia zo škôl a že ťa to remeslo predsa len neminie.“

Po vakáciách vstúpil som do štvrtej gymnaziálnej triedy medzi výlupkov všetkého pomysliteľného darebáctva. A to právom: jednak sme boli v najvyššej triede na škole, jednak sme znali všetky slabiny profesorov a konečne po vakáciách nám už patrí vykanie ako vyspelejším žiakom vo vyšších triedach.

Naším triednym bol direktor gymnázia, Cápaj. Bol vysokej, suchej postavy, vždy niekomu musel nádať, ale akosi dobromyseľne.

Pri vyučovaní latinu užíval často slovenských výrazov a raz chválil slovenčinu na úkor maďarčiny. To nás veľmi prekvapilo, lebo začiatkom 80. rokov maďarský šovinismus vytisol domácu reč z verejného života bezohľadne. V triede hovoril síce vždy maďarsky, ale maďarskí chlapci smiali sa jeho „tótskej“ výslovnosti. Hoci sme sa ho veľmi báli, predsa len ani on neobišiel na sucho pred naším huncútsvom.

Na jar chytali sme chrústov a púšťali do triedy.

Nikdy sme nevyzradili, kto pustil chrústa, ktorý voslep letel na triedneho.

„Vy, opary oparisté. Zavrem vás všetkých po hodine.“

Ale zabudol, hnev pominul a nezanevrel. Smrkal tabaček. Nosil si ho vo vrecku reverendy a odtiaľ načieral veľkými štipkami.

S týmto šňupavým tabačkom stala sa mi nemilá nehoda. Tak ako iní i ja som si vyrezal šuplík v doske lavice a tam sme držali chrústov, perá a tabaček, ktorý sme po odchode direktorovom nasbierali na zemi pod stolom alebo vedľa stoličky.

Po direktorovej hodine vrhol som sa na rozsypaný tabaček. Ale stalo sa nešťastie: profesor laik neprišiel na hodinu. Nedodržiac obvyklú prestávku, Cápaj sa vrátil na obrátku späť do triedy a sadol si za stôl. Nadával „na toho lumpa“, spáča a podobne. Bol nahnevaný, že ho musí suplovať.

A ja som nemal kedy vyšmyknúť sa zpod stola.

Tak som sa učapil a študoval pohyby jeho dlhých nôh. Na raz ma zasiahol, skríkol ľakom a poďíval sa pod stôl.

„Čo tu robíš? Povedz mi, čo tu robíš?“ Mlčím.

„Nepovieš? Poď von!“ A chytil ma za šticu a otkkal moju hlavu o stenu.

„Povieš, čo si tam robil?“

„Prosím, pán direktor, sbieral som tabaček na zemi.“

Pustil sa nehorázne smiať, chytal sa za boky, až mu slzy tiekly po tvári. A len sa smeje a smeje. Keď ho smiech prešiel, chytil ma ako mládenec dievča pod bradu a láskave, otcovsky hovorí:

„Nuž i ty chceš byť taká sviňa ako ja? — —
A už mi prepáč! I ja som človek, ľakol som sa ťa, keď sa noha dotkla voľačoho mäkkého.“

Strčil mi totižto nohu do brucha.

„Id' na miesto a neuč sa šňupať!“

Uznal som jeho omluvu a nehneval som sa naň. Ale v hlave mi hučalo ako vo mlyne, lebo ma rabiátsky tľkol o stenu.

Touto udalostou skončil som časy výchovy a vzdelania na ružomerskom gymnáziu.

Do sveta

Z maturitného alba.

Po skončení štyroch tried na ružomerskom nižšom gymnáziu, vedenom piaristami, mal by som napísať, čo som sa tu za štyri roky naučil. Nie tak z predpísaných predmetov, ktoré boli jednaké asi vo všetkých nižších triedach uhorských gymnázií, ale bolo by zaujímavé opýtať sa, čo som tu získal ako slovenský chlapec? Z obecnej školy, ktorá vtedy ešte neznala maďarčinu a maďarizáciu, priniesol som si pomerne dosť mnoho vedomostí o slovenských veciach z vlastivedy, zo zemepisu, z literatúry a z dejepisu. I slovenský pravopis sme ako-tak pestovali a slovenské básničky sme sa učili. Ale všetko toto ešte nemohlo stačiť, aby sa slovenský chlapec stal uvedomelým Slovákom. Ba viac, nestačilo, aby vedomosti získané na dedinskej škole zachránily slovenského žiaka pred odnárodnením.

Aby sa zo žiaka na maďarskej škole bol stal dobrý Slovákom, bolo by bývalo nútne pestovať v jeho srdci lásku k jeho národu, k reči, k literatúre, k dejinám; maďarské školy a ich profesori robili opak toho: budili nenávisť a opovrženie k slovenskému bytiu a žitiu. Už aj my v Ružomberku dostali sme profesorov, ktorí nevedeli ani slovička slovenského, ktorí nám zakazovali hovoriť slovensky a opovržlivo nás okrikovali „nepovedáj tótul“, keď sa náhodou priblížili k žiakom, rozprávajúcimi sa v rodnom jazyku.

Doma na dedine sme rástli v slovenskom prostredí asi tak ako divoké plánky niekde v lese. Nás nemal kto štepiť, kto zošlachtiť. Gazdovská robota je tvrdá a vyžaduje neustálu starosť o hmotné veci a potreby domácnosti. Nedele a sviatky venujú sa životu náboženskému, a kde farár nebol náš, ale len remeselne odभावoval svoje kňazské povinnosti, tam občania žili v národnej nevedomelosti. Po zavretí Matice a slovenských gymnázií káder slovenský sa začal rapídne zmenšovať. Maďarizácia šliapala krute po slovenských nivách a ničila všetko a každého, kto sa jej opovážil stavať do cesty.

Školstvo sa šmahom maďarizovalo, slovenčina bola vytláčaná z verejného i zo súkromného života.

V tejto strašnej dobe, o ktorej 15-ročný chlapec nevedel a nemohol ani vedieť, aká je, že je skutočne taká, dali ma zapísať do piatej triedy na levočské vyššie gymnázium.

Ešte vo vakáciách tetka Malenkovie doniesla s púti v Čenstochovej poľskú pesničku mariánsku, ktorá mala pekný nápev. Žiadala ma, aby som ju napísal v slovenských veršoch. Podujal som sa na túto prácu s istým hrdým sebavedomím, že tie verše budú spievať na púti.

I takáto nepatrná vecička mohla by v normálnych pomeroch utúžiť v mladíkovi vedomie slovenské. Ale nápor maďarskej školy bol proti tomu obrovský.

Do Levoče ma vlastne preto poslali, aby som sa naučil nemecky. Ale v škole sa maďarčilo, a na byte rozprávali sme sa maďarsky a slovensky, takže z nemčiny nebolo nič.

Nikdy som nemal zvláštne nadanie naučiť sa cudzí jazyk, a nemčinu nemal som vôbec rád, tak som si z nej v Levoči osvojil veľmi málo.

Niekoľko rokov predomnou študoval v Levoči môj starší brat Štefan. Niektoré triedy skončil na slovenskom gymnázium v Znieve. Možno že tam dostal lepší základ, a možno že bol i usilovnejším žiakom ako ja, lebo bol eminentom a profesori mi ho stále pripomínali ako výtečného žiaka, kdežto ja som stále plával len taktak nad vodou. A k tomu ešte sa triedny na mňa nahneval, že som mu do gréckej úlohy do omegy nakreslil uplakanú ľudskú tvár. Vyhrešil ma pred triedou, brata mi pripomenul a doporučil mi, aby som hľadal šťastie na inom gymnázium.

Tak som do šiestej nešiel do Levoče. A ani som neľutoval, že pôjdem inakam. K tomu bol v alumneu mizerný kost: riča¹, fazuľa, zemiaky a kapusta. Mäso skoro nikdy a halušiek málo.

Pravda, za 7 zlatých mesačne nemohli nám dávať vyprášané kuriatka.

Dva razy bol som navštíviť so spolužiakmi brata Štefana v Spišskej kapitule, kde končil teologiu. Cesta sem a tam bola veselá, ale v semináriu sa mi nepáčil akýsi asketický duch, v ktorom boli vychovávaní mladí klerici. Čas mali rozdelený na minúty. Vždy niečo museli na rozkaz robiť; ba nejakú hodinu nesmeli sa ani shovárať a tak mlčky chodili vedľa seba ako nejakí trapisti. Možno, že toto seminárske „silentium“ patrilo k sebazdokonaleniu a sebazapieraniu; ale nám veselým chlapcom sa nepáčilo.

Inak vcelku mali sme sa tu dobre. Na obed dostali sme i po butelke červeného vína. Kdeže o čom takom bolo chyrovať v alumneu!

¹ hrách vařený s ječnými kroupami.

Na podzim roku 1883 viezol ma otec a Matej do Banskej Bystrice na zápis do šiestej gymnaziálnej triedy. Cesta vedie krásnou dolinou cez Osadu, Revúce, Šturec a Staré Hory do Bystrice. Zprava i zľava večne zelené ihličnaté hory, na stráňach lúky a po pravej strane hradskej hučí divoká riečka, Revúca. Hore Šturcom na hranici Liptova a Zvolenskej vedie strmá, dlhá serpentína i s tejto i s tamtej strany. Po tejto romantickej ceste vozievali furmani kapustné hlavy na bystrický trh z Liptova i z Oravy. Je to stará historická cesta z Krakova cez Oravu, Likavu, Ružomberok, Bystricu, Zvolen, Nitru do Komárna a do Budína. Za Bachovej éry českí inženeri ju rozšírili a upevnili na uhorskej strane. Vtedy vystavili aj odvážnu serpentínu cez vrch Šturec. Po tejto ceste vozieval som sa často za mladí vozom, prešiel som ju aj pešky a ako minister aj autom, keď bolo treba navštíviť mestá stredného Slovenska, najmä po maďarskom vpáde.

Bolo už popoludní, keď sme na ľahkom lojtrovcí¹ dorazili do Banskej Bystrice. Otec nás viedol ulicami ako na isto do Bukových, bývajúcich v Hronskej ulici. Vdova Buková mala päť chlapcov, tiež študentov. A krom týchto bol už u nich na byte študent kvintán, Štefan Pardely z Hornej Oravy. Za reči sa ukázalo, že pani

¹ lojtrovec = žebříňák.

Buková už oddávna kupovala od nás kapustu a preto sa znali s otcom i s Matejom. Ujednali bytné a potom sme sa rozlúčili. U nás nebolo zvykom plakať pri rozlúčkach. Božkal som otcovi ruku a rýchle som sa stratil.

Niekde v kútiku o samote už sa dalo bez hanblivosti slzy prelievať. Ale pred svetom? Matej sa veľmi srdečne lúčil: „Medzi týmito chlapci nebude ti smutno!“ Po odchode našich vzali ma chlapci so sebou na informačnú cestu po meste. Ukázali mi najprv krásnu, veľkú ovocnú záhradu, ktorá sa od domu ťahala až po Hron. Len mi tak srdce rástlo radosťou, keď som videl mnohé a rozmanité ovocie na stromoch. Ovocie dozrievalo. Núkali ma, aby som s každého stromu okoštoval. Pred domom na múre vinul sa vinič; prvý raz som videl hrozno. U nás v Liptove dozrievalo ovocie len koncom septembra a ovocných stromov bolo málo, lebo v tuhých mrazoch v zime stromy vše vymrzly. A tu v Bystrici bolo ešte teraz tak teplo, ako u nás v lete.

Pri brehu na Hrone mali chlapci na retiazke priviazaný člnok. Kofká radosť! Pretekali sa reči; naraz všetci hovorili, ako sa dá pekne člnkovať po Hrone. Ale ich člnok má teraz dieru, tak ho bude treba dať spraviť. Na dvore ma informovali, čo je ich a čo starých slečien, biletárok z mestského divadla a ešte čo náleží starej slečne, ktorá obývala jednu izbičku v dome. Zo dvora sa šlo drevennými schodíkmi do bytu. Dom bol priestranný. Mal dva oddiely, rozdelené spoločnou kuchyňou, veľmi priestrannou miestnosťou. Z nej sa šlo k nám naľavo, k slečnám biletárkam napravo. Tak tu bývaly štyri ženské osoby a 7 študentov, z toho päť chlapcov Bukových.

Šli sme potom do mesta, lebo náš dom stál za

mestskými múrami, ktoré kedysi slúžili ako opevnenie proti nepriateľským útokom. Cestou mi ukázali pamätné budovy — seminár, kanonické domy, radnicu — a zaviedli ma pred gymnázium, kde som sa mal budúceho dňa zapísať do šiestej triedy.

Cestou späť dozvedel som sa, ako sa volajú vrchy a doliny, kam budeme chodiť zbierať chrobákov alebo rastliny a kvety do botanickej zbierky.

Tak som sa tu razom cítil ako doma. Krásne, čisté mesto s utešeným okolím sa mi veľmi páčilo. Ľudia sa mi zdali milí, veselí, spokojní a vľúdni. To sa nedalo ani len srovnávať s okolím a ľuďmi v Levoči. Tak sa mi zdalo, že tu niet ani chudobných ľudí; veď som stretával vždy len usmiate tváre a ľudí dobre odených. Aký to bol rozdiel medzi naším chudobným Ružomberkom a bohatou Bystricou!

Za živa v Bystrici a po smrti v nebi!

Na druhý deň šiel som sa zapísať.

Prof. Szakmáry zapisoval nacionále.

„Matérinská reč?“

„Slovenská.“

„Máte dosť biedne vysvedčenie. Prečo ste prišli z Levoče k nám?“

„Je sem bližšie ako do Levoče,“ — odpovedal som po krátkom mlčaní.

„Kde bývate?“

„U Bukových v Hronskej ulici.“

„Nemohli ste si najst' byt' u inej rodiny?“

„Otec ma sem priviezol po známosti.“

„Dajte si pozor . . .!“

A už viacej nepovedal ani slova.

Príde do Bukových, spomenul som domácej, čo

mi profesor povedal. Domáca sa rozpačite červenala, ale nepovedala, prečo si mám dať pozor.

Po čase som sa dozvedel, že sú dve príčiny, pre ktoré ma vystríhal. Asi v treťom dome od nás bývaly ľahké dievčatá, ktoré vábili mladých ľudí. A druhá príčina bola, že pani Buková za mladi slúžila u panslávskeho kanonika Červeňa a tak jej dom nebol dosť vlasteneckého smýšľania. V triede ma považovali za cudzieho. Skúmali a pozorovali, čo som za jedného. Vlastenectvo, „hazafišág“, už aj vtedy bolo merítkom priateľstva alebo nenávisťi i medzi študujúcou mládežou. Nemal som príležitosti osvedčovať sa za smýšľanie maďarské, alebo proti nemu. Rád som spieval v spevokole vlastenecké pesničky, lebo inakšie sme ani nespievali. Rád som chodil do telocviku a tu chlapci zbadali, že zápasy so mnou nie sú ľahké. Od počiatku však do mňa zabrdal istý barón Buttler, ktorý býval u triedneho profesora Szakmáryho, toho, ktorý mi pri zápise povedal, že si mám dať u Bukových pozor. Myslel som, že profesor upozornil Buttlera na mňa a že ho proti mne popudil. Buttler bol športovec, naduté chlapčisko, ktoré provokovalo kamarátov urážlivými poznámkami. Mne uštedril prezývku „Liptói paraszt“ — liptovský sedliak.

A tak so dňa na deň rástlo medzi nami nepriateľstvo. Svoju slovenskosť nosil som v sebe nevedomele. Bol som Slováč, syn slovenských rodičov, člen slovenskej dedinskej triedy roľníckej a nič viacej. Politike som ešte nerozumel. Útlak maďarizácie som si nevedomoval. Ale to urážanie skrčka Buttlera a občas i nadávky „pansláv“ ma akosi prebúdzaly k slovenskému vedomiu. Ponosoval som sa domácej i chlapcom, že mám srážky

s Buttlerom pre to, že som z rodiny sedliackej a že mi nadáva i do panslávov. Pani Buková ma potešila, aby som si z toho nič nerobil, že sú tu aj iní panslávi a že i ona sa veru cíti Slovenkou, a ukázala mi v skrini mnoho slovenských kníh, románov českých i slovenské matičné vydania. Svojim chlapcom však tieto knihy nedovoli čítať, lebo že sa bojí, aby ich nevyhodili zo škôl.

Pani Buková mala sa čo oháňať, aby vyživila svoju veľkú rodinu.

Vykrmovala husi na trh, predávala zeleninu a ovocie zo sadu, dostávala nejaké malé nájomné od biletárov a od starej slečny a mávala na byte dvoch študentov. Pre 8-člennú rodinu mala dve izby: jednu menšiu, kde spávali študenti, a väčšiu, kde sa obedovalo a cez deň a večierkami sedávalo: tedy spolu jedáľňa, spáľňa i pracovňa.

Nezmienil som sa dosiaľ o spolužiakovi kvintánovi, Štefanovi Pardélyovi. Zpočiatku sa choval ku mne i ku chlapcom Bukových akosi chladne. Sám chodil do mesta i okolo Hronu na prechádzky. Štyri triedy skončil kdesi na Maďaroch a rozprával bezvadne maďarsky. Zdalo sa mi, že sa cíti Maďarom. Posmievali sme sa mu pre jeho meno, že je vlastne Poliak a mal by si písať meno po poľsky. A etymologizovali sme jeho meno a bol z toho smiech. Ale medzi touto slovenskou spoločnosťou pomaly popúšťal zo svojej maďarskej povýšenosti a stával sa dobrým kamarátom. Radi sme sa boxovali, tlkli po nastavenom rameni, aby nám svaly narástly a stvrldy. Alebo sme v sade dvíhaly soľatú starú hrušku raz od tenšieho, raz od hrubšieho konca. To nám dávalo vedomie sily medzi mestskými študentmi a neraz sme svoju silu aj s úspechom uplatňovali.

Bystrica, ak sa dobre pamätám, mala stále mestské javisko. Tohoto roku začal som veľmi usilovne navštevovať maďarské predstavenia nejakej kočujúcej spoločnosti. Obľúbenou osobou bola medzi študentmi nejaká Kövessy Rózsa. Zamilovalo sa do nej celé vyššie gymnázium. Návštevu divadla obľahčily mi slečny biletárky, ktoré mi kedy-tedy daly voľný študentský lístok. K vôli Rózse bol by som rád chodil každý večer na predstavenie, lebo ona nielen že krásne hrala v činohre, ale i krásne spievala v operetách a v operách. Po predstaveniach doprevádzali sme ju zobďaleč na byt, na kytice sme sa jej skladali a divadlo sa otriasalo potleskom, keď sa zjavila na scéne. Možno, že vedela, akých má ctiteľov v študentstve, lebo sa vždy k nám obracala s okúzľujúcim úsmevom. Keď to akosi vyšlo najavo, že sa študentstvo viac zaoberá herečkou a divadlom ako štúdiom, nariadili, že sa musíme u triedneho hlásiť o dovoľenie do divadla. Náš triedny, profesor Szakmáry, nám jednoducho zakázal chodiť do divadla, lebo vraj sa celá trieda zle učí. Výnimku urobil so dvoma študentmi, ktorí bývali u neho na byte a medzi nimi bol aj barón Buttler. Sťažovali sme si na to u profesora Raloviča, ktorý vyučoval u nás maďarčinu. Ale to nič nepomohlo. Udal sa však ešte i iný škandál okolo divadla. Okrem našej triedy mohla navštevovať divadlo V., VII., i VIII. trieda. Naše biletárky doniesly raz senzačnú novinu, že niekto falšuje študentské lístky do divadla; večer čo večer že sa ich najde i 10—15—20, že direktor postaví policajta a že dá pochytať študentov, ktorí budú chcieť vstúpiť s falšovanými lístkami. My s Pardélyom sme vedeli, kto lístky falšuje. Šli sme hneď k sextánovi B. a upozornili sme ho, aby prestal tlačiť lístky, ktoré pre-

dával za 4—5 grajciarov; sám však do divadla nikdy nechodil. Zato nám ukázal, ako sa to robí. Ráno si šiel ku kase kúpiť lístok a podľa neho pomocou voskového papiera vyberal písmená z plakátov. Barvu lístku vyvolil podľa pravého. Tak i pred nami zhotovil si maticu na voskovom papieri a potom ju prenášal na plakátové ústrižky. Po našej výstrahe prestaly sa objavovať falšované študentské lístky v divadle. Ale sme predsa len obdivovali vtipnú hlavu kolegu B., ktorý sa potom stal našim dobrým kamarátom.

Zákazom navštevovať divadlo vyprchala z našich sŕdc i platonická láska ku krásnej Ruženke Kövessyovej. A pomaly sme na ňu zabudli.

Po odchode herečky z Bystrice venovali sme sa viacej štúdiu. Blížil sa koniec roku a ja som sa mal rozhodnúť, či budem konkurovať za klerika do kapitulského seminára. Rodičia mi to doporučovali a brat Štefan, ktorý kaplanoval kdesi v Spiši, naliehave ma prosil, aby som sa dal na kňazskú dráhu. Doporučoval mi 9-dennú pobožnosť škapuliarovú; poslal mi modlitby a škapuliar.

Poslúchol som ho a začal som chodiť denne zavčas ráno modliť sa ku kaplnke na Urpín. Modlieval som sa čistým, veriacim srdcom, aby ma kanonický sbor uznal za súceho vstúpiť medzi chovancov-klerikov a aby som sa stal hodným služobníkom božím. Pre tento konkurz musel som po ukončení školského roku pobudnúť ešte pár dní v Bystrici.

Na konkurze sa hlásilo asi 10 študentov. Niektorí z nich boli moji spolužiaci. Dobre som poznal ich mimoškolský život.

Dúfal som, že Duch svätý osvieti pánov kanoni-

kov a že ma prijmú. Ale ma nevzali. Okrem vysvedčenia, postavy, prednesu, dobrého prekladu textu z latinu bolo treba mať ešte dobrého patróna. A ja som ho nemal. Najviacej ma prekvapilo, že prijali spolužiaka, ktorý žil veľmi nemravným životom: chodil do vykričaného domu a i počas konkurzu chodil k lekárovi liečiť si nejakú delikátnu chorobu.

Keď som sa vrátil z konkurzu do bytu, zašiel som do záhrady a v búde pri Hrone zalialy ma slzy bôľom a žiaľom.

Pani domáca prišla za mnou a tešila ma láskavými slovami a pripomínala všelijaké prípady kňazské, že mnohí z nich boli nešťastní a boli by radšej žili v svetskom povolaní.

Pripomenul som toho nemravníka, ktorého dobre znala, lebo niekedy k nám chodieval.

„Neviete, či z neho nebude lepší kňaz, ako by bol z vás, trebárs je teraz spustlík a vy ste slušný študent.“

Ťažký mravný otras predsa len zanechal trvalé stopy v mojom mladom živote. Ale mal som ešte i obavy, ako to vysvetliť rodičom a bratovi Štefanovi.

Prišiel pre mňa s vozíkom brat Ondrej a ten sa mnoho nevypytoval, či som bol prijatý alebo nie.

On mal iné starosti: chceli ho oženiť s dievčatom, ktoré nemal rád, a bránili mu tú, ktorú veľmi miloval.

I doma sa to ľahšie odbavilo, ako som očakával. Otec sa len toľko spýtal, či neviem, prečo ma neprijali. Keď som mu povedal, že preto, lebo som nemal protekciu, celkom sa uspokojil.

„Môžeš to skúsiť zase na rok.“

„Neviem, otec, či budem mať k tomu vôľu.“

Brat Štefan, ktorý žil svätým životom a chystal sa vstúpiť do rádu Tovarišstva Ježišovho, veľmi na mňa naliehal, aby som i ja vstúpil do tohoto rádu. Bránil som sa tým, že chcem skončiť gymnázium, dosiahnuť matúry a potom že uvidím, či budem mať pevnú vôľu venovať sa duchovnému stavu.

Pomaly, pomaličky zabúdala som na mravný otras, ktorý ma zasiahol hlboko. Vakácie trávil som na poli v družnej spolupráci s verným Matejom. Chodieval som s ním kosiť, sväzať, do hory na drevo a rád som počúval jeho praktické, prosté a múdre reči.

V týchto vakáciách kamarátil som sa viacej s učiteľovými synmi, s učiteľom Jankom, s praktikantom v soľnom úrade Klemensom a nešťastným Jurkom, ktorý chodil len do štvrtej triedy v Ružomberku. V nedeľu a vo sviatky robievali sme výlety na Choč a na liskovský salaš.

Chodieval som tiež do Ružomberka k Dušanovi Makovickému, ktorý mi ochotne požičiaval slovenské knihy a utužoval moje chatrné národné povedomie.

Jurko Nikel priatelil sa viacej s Jurkom Šuhajdom. Snáď ho hrýzla závisť, či ľútosť, že tak veľmi zaostal v postupe na školách. Ale i ja som sa stránil ich schôdzok, ktoré sa nikdy neobišli bez pijatyky. Nie preto, že by som sa cítil nejakým lepším, ctnostnejším ako oni, ale preto, že mi po pití bývalo zle, hlava a žalúdok ma bolievaly.

Čas, ten tvrdohlavý a rozmarný furman, ktorý, keď si žiadame, aby utekal, schválne sa vlečie, a keď si žiadame, aby zastavil šialenú jazdu, sotva sa hne s miesta, priblížil ku koncu vakácie a tak bolo treba chystať sa na cestu do siedmej triedy.

Vrátil som sa zase do Bystrice do siedmej triedy a na byt do Bukových. Zápis u triedneho profesora Ralovicha prešiel hladko bez poznámky, bez výstrahy.

Obnovil som staré priateľstvá so žiakmi, z ktorých sa niektorí vrátili do Bystrice.

Na byt do Bukových prišiel aj Štefan Pardély z Oravy a začal k nám chodiť i Paľko Tholt z Kubína.

Na sviatok Panny Márie 8. septembra najali sme si s ním člnok a chceli sme sa za 20 grajciarov asi hodinu člnkovať po Hrone. Keď sme prenajímali člnok, slečinka sa nás pýtala, či sme sa už niekedy člnkovali. Na naše ubezpečenie odviazala člnok a posotila ho na vodu. Nad mostom a pár krokov nad úpustom¹ začali sme dlhými veslami poháňať člnok do prostred Hrona. Poniže nás viedol most cez Hron a ďalej za ním na rieke boli „hrable“, úpust, kde zachytávaly polená, plavené po Hrone. Úpust bol asi 3—4 metre vysoký a s neho padala voda do koryta rieky na spôsob vodopádu.

Horko-ťažko sme sa dostali doprostred Hrona. Prekážali nám dlhé veslá, ktoré na seba narážaly nad našimi hlavami. Člnok sa začal nachýľovať raz na jednu, raz na druhú stranu a vždy natieklo doňho i niečo vody. Za chvíľu sme sedeli vo vode. Paľko, ktorý sedel vzadu

¹ úpust = stavidlo, náhon.

a bol dlháň, stále sa nakláňal na opačnú stranu člka, čím sa rovnováha porušovala. Nevedel plávať a dostal strach. Volal som na nebo, aby nevesloval, nenahýnal sa a složil veslo pred seba. Ale už bolo neskoro. Člnok, plný vody, sa prevrátil a my sme sa octli v prúde rieky, držiac sa člka jednou rukou a druhou sme vo vode veslovali k druhej strane brehu. Na moste stáli výletníci, hromadili sa a pokrikovali na nás, dávajúc nám rady i robiac si z nás žarty.

Strach som mal i ja, ale nie z vody, ale z úpustu. Ak sa ta s prúdom dostaneme, bude zle. Je možno, že sa utopíme a člnok sa celý doláme, keď ho prúd vody bokom otočí a udre o koly hrabieli.

Po veľkej námahe dostali sme sa k druhému brehu, kde náhle bol Hron plytký a mohli sme stáť na nohách.

„A čo teraz?“ pýta sa Paľko.

„Vylejeme vodu z člka. Ty si pokojne sadneš nebudeš sa prevažovať v ňom a ja zavediem člnok majiteľovi.“ Tak sa i stalo. Otriasli sme sa z vody a zasadli znova. Člnok poslúchal a pristál som na druhej strane, ale vyššie, ako bolo treba. Voda tu bola hlboká a brehy vysoké, vymúrané a z nich tiekla odpadková voda do Hrona. Pri brehu nedalo sa veslovať. Tak som musel tlačiť člnok dolu vodou, chytajúc sa špinavých múrov.

Mokrí až na kožu vystúpili sme a oddali slečne člnok, úzučkú, zánovnú „mandolítku“.

U Bukových sa nám smiali a ľutovali iba naše sviačkové šaty, ktoré sme tak strašne doriadili.

Keď Paľovi vyžmýkali nohavice a kabát, odišiel na svoj byt do mesta.

Bukových chlapci nemohli pochopiť, ako sme sa

to len prevalili s člkom. Vysvetľoval som im, ako som vedel. A že by sme sa šli ešte raz člnkovať, že mi ukážu, ako sa s veslami narába. Preobliekol som sa do suchých šiat a šli sme zase najímať člnok.

Najali sme široký, obstarožný a štyria sme nasadli do neho.

Chlapci veslovali šikovne hore Hronom. Ale po dajakých 500 metroch razom sme stáli na dne Hrona. Dno sa odtrhlo — a tak sme v člku bédli vodou ku brehu. Potom sme ruinu odstrčili na vodu a ponechali sme toto plavidlo osudu.

Do Bukových nebolo ďaleko a tak premoknutí sme sa zjavili pred domácou paňou. Čo sme dostali, o tom by bolo zbytočné širiť reči.

Kým nenapadlo snehu, chodievali sme s Pavlom na výlety. Vždy vzal nejakú slovenskú knižku. Raz sme čítali Hviezdoslavovu „Hájnikovu ženu“. Paľo si zhotovil k nej slovník; celé odseky básne boli nám nepochopiteľné, nejasné, pretože sme neznali význam slov. Kúpili sme si i Loosov slovník slovensko-maďarský, ale ani tam sme nanašli mnoho slov. Srozumiteľnejšie nám boli básne Vajanského. Toho roku čítal som prvý raz „Suchú ratolesť“. Požičal mi ju meštiansky mládenec Botár. Aký to bol veľký duševný pôžitok, koľko nadšenia a lásky vzbudil tento prekrásny román v našich mladých srdciach!

V zime prišli zase maďarskí herci do Bystrice. Nechodil som už do divadla, uvedomujúc si, že táto spoločnosť je tu preto, aby maďarizovala občanov.

V škole sa mi darilo obstojne. Len s gréčtinou som mal ťažkosti. Ale tu mi pomáhal direktor Špitko, ktorý učil u nás gréčtinu a ktorý si ma akosi obľúbil.

Z ostatných profesorov zo siedmej triedy spomínam si na Turjayho, ktorý veľmi pútave prednášal dejiny; na katechétu Dropu, o ktorom sa šušľalo, že je pansláv; na Ralovicha, ktorý ma často nútil, aby som v triede prednášal maďarské básne od Petöfiho, Aranya alebo Vörösmartyho. Z každého z týchto básnikov vedel som jednu dve básne z pamäti. Najradšej som deklamoval Berzsenyiho ódu k Maďarom. Ale súčasne učili sme sa s Tholtom i básne Vajanského zo zbierky, „Tatry a more“. Hviezdoslavovu báseň, „Som Slavian“, vedel som tiež z pamäti. Raz na prechádzke na „Hrablách“ zastihol nás Ralovich, keď sme si túto báseň hlasite prednášali. Ale nebolo z toho nič.

Jedného dňa koncom mája navštívil ma u Bukových mladý, elegantný pán. Predstavil sa ako advokátsky osnovník (toto slovo som vtedy prvý raz počul) a chcel si so mnou súkromne pár slov prehovoríť. Pani Buková poslala nás do záhrady.

Pán osnovník (meno som v prekvapení nejasne počul) mi začal rozprávať, že už počul, že ma v triede menujú panslávom. To je ale preňho dôvodom, že si ma dovoľuje vyhľadať, že on je tiež pansláv, že je hrdý na toto meno a že v Bystrici je viac takých panslávov, ktorí sa nehanbia za svoju slovenskú reč a národ. Prišiel preto, aby som poctil ich skromnú domácnosť svojou návštevou. Že i jeho dve sestry ma iste rady privítajú.

Bol som celý zmätený rečmi a akousi obradnosťou tohoto dosiaľ mne neznámeho človeka. Chvilu som vôbec neodpovedal.

„Prosím vás úctive, smiem počítať, že nás navštívite? Ráďte si určiť deň — hodinu, aby sme vás ja i moje sestry mohli v našom skromnom príbytku uvítať.“

„Ďakujem za pozvanie. Keď je to tak nutné, aby som vás navštívil, prídem tedy v sobotu okolo 4. hodiny.“ Keď sme sa zo záhrady vracali, zastavila pani Buková môjho hosta a vzala ho stranou. Čosi mu s dôrazom šepkala a on jej nahlas prisvedčil.

„No, pravda, rozumiem, nemajte starosti.“

Sobota mala byť o dva dni. Pani Buková bola akosi znepokojená. Pýtal som sa jej, kto je ten mladý, elegantný pán a čo mu šepkala. Vysvetlila mi, kto je to a aký je to človek. Píše vraj v advokátskej kancelárii. Je známy v meste ako vykričaný Slováč-pansláv. Má dve sestry, hodné dievčatá. On je vraj trocha ľahkomyselný a hovorí o sebe, že je z prastarej slovenskej zemianskej rodiny. Že ho prosila, aby ma nevtiahol do nejakého nešťastia, keďže má taký zlý chýr u vlastencov. Mohli by ma vraj profesori prenasledovať, ba snáď aj vylúčiť zo škôl, že sa s takým vychýreným panslávom kamarátim.

„U Szakmáryho už máte jeden vrúbok, že bývate u nás.“

„Ja som sa mu už sľúbil na sobotu.“

„Spravte si, ako chcete, ale predsa sa len obávam, že vás do niečoho zapletie.“

Návšteva neznámeho Slováku u nás odbývala sa až kedysi v máji.

V škole, až na drobné jazlivé poznámky kostošov¹ u prof. Szakmáryho, nemal som žiadnych nepríjemností.

Nechodil som nikam do rodín a ani som nevedel, že v meste žijú nejaké slovenské, či podľa vlasteneckej terminologie, panslávské rodiny.

Výstraha pani domácej ma akosi znepokojovala.

¹ kostoš = stránnik.

Ale keď prišla sobota, dostavil som sa do rodiny Hláv-
kayovskej. Našiel som tu väčšiu spoločnosť. Najviacej
ma prekvapila prítomnosť Pavla Tholta, ktorý tiež cho-
dil do siedmej triedy ako ja, a dosiaľ som nevedel, že
chodí do tejto rodiny. Bol tu i pán Kardoš a iní mne
neznámi mladíci, neštudenti. Posedeli sme v izbe chvíľu
a potom vyzval nás pán Kardoš, aby sme šli do ich
zahrady, kde si môžeme zaspievať. Šli sme. Ku mne sa
pridružila mladšia sestra Hláv kayova, asi 15-ročná Jožka.
Bol som ako zarezaný. Nevedel som slova prerieť a od-
povedal som na jej otázky len jednoslabične. Na šťastie
cesta dlho netrvala. V záhrade nás umiestnil hostiteľ
v besiedke a doniesol víno. Boli sme veselí, spievali sme
slovenské pesničky, starší politizovali a mne sa táto spo-
ločnosť veľmi páčila. Jožka udržovala zavše rozhovor,
ba na chvíľku sme sa vzdialili prechádzkou v záhrade.
Examinovala, kto som, čo som a či mám už nejakú
známu slečnu v Bystrici. Ľahko som sa mohol priznať,
že nemám, lebo skutočne nielen, že som nemal, ale ani
som nepoznal nikoho z krásneho pohľavia bystrického.
Ona bola prvou mojou „známou“. Ale na čo by som
okolkoval? Vyznám sa hneď, že som sa do Jožky zamil-
oval na život a na smrť. Len ma trápilo, či to vie, či
to tiež cíti, a ak nie, ako jej to dám znať.

Veselá nálada v spoločnosti od minúty k minúte
stúpala. Spievali sme najkrajšie piesne, pripíjali si na
bratstvo, na vernosť k národu, na zmar vrahom a na
krásu našim dámam.

Starší členovia toastovali po tri-štyri razy na slo-
venskú mládež a na Pavla i na mňa. A zase spev a smiech.
Boli by sme sotrvali pri veselej nálade a speve snáď až
do svitania, keby zo susedného obloka zadnej izby nebol

nás niekto upozornil, že „kedy už prestanete revať vy,
lumpi?“ A že či má poslať pre policajta, aby nás zavrel?

Bolo už po jedenástej, keď sme sa rozchodili. Pán
Hláv kay i slečna Jožka ma invitovali¹, aby som ich
navštívil, a to čím skorej a čím častejšie. Sľúbil som
ochotne, najmä na žiadosť Jožkinu. Paľko Tholt odpre-
vadiť ma do Hronskej ulice. Vyrozprával mi, že už od-
dávna, ešte keď chodil do šiestej triedy, kamarátil sa
s mladým Kardošom a Hláv kayom. Ale mňa si netrúfal
pozvať, lebo mu to zakázala moja domáca, ktorá je zod-
povedná vrah rodičom, aby ma chránila pred nešťastím,
pred vyhodnotením zo škôl. Teraz že to nastrojil Hláv kay,
a to so zdarom. Táto nočná zábava so spevom bola pre
mňa novým, krásnym svetom. Cítil som svoju zaostalosť
v slovenských veciach a ešte viacej v spoločenskom
chovaní.

Na druhý deň v nedeľu po obede začala ma spo-
vedať domáca, kde som bol, kto tam bol, čo sme robili
a podobne.

„Bude toho plné mesto, že ste spievali v záhrade
u Kardoša. Veď ste boli vprostred mesta. Len aby sa to
na vás neprezradilo v škole“ — dodala starostlivo. — „Veď
môžu i mne zakázať, že nesmiem študentov na byt pri-
jímať...“

Sľúbil som, že už v meste spievať nebudem. A že
je možno, že sa o nás nedozvedia.

Tak sme očakávali so dňa na deň, či sa nejaké zlé
chýry o nás nebudú šíriť. Ale nateraz sa nič zlého nepri-
hodilo.

Do Hláv kaych som potom už častejšie chodieval.
Začal som sa parádiť, chodil som do tanečnej školy, dal

¹ pozvali.

som si žehliť nohavice a kravatu, často som si strihal nehty a venoval som mnoho pozornosti svojej nepoddajnej, hustej šťici.

To všetko k vôli Jožke.

Na Svätodušné sviatky pozvala nás rodina Hlávkaých na výlet na Staré Hory, kde mal obchod snúbenec staršej sestry, ktorá bola veľmi krásna, usedlá a rozumná.

Cestou nazpät podtrundžený pán Emo choval sa voči výletníkom z Bystrice veľmi provokatívne. Posmieval sa neznámym mladým ľuďom z ich maďarského rozhovoru v ktorejosi krčmičke pred Bystricou. Z toho povstal krik a urážky: „Chrapún“, „Büdös tót“, „pansláv izgató“ o podobne. Hlávka, ktorý bol hrdý na svoje zemanstvo, ba ešte sa podpisoval barón Hlávka, nesniesol urážok a hodil svoju visitku jednému ako výzvu k súboji. My s Paľkom sme sedeli ako na trní a celé toto provokovanie a urážanie počúvali sme s pocitom trápnyim.

Pozdejšie miestny časopis maďarský túto príhodu dôkladne rozmazal. Búril spoločnosť, úrady i profesorský sbor proti panslávskej hydre a žiadal zaviesť vyšetrovanie proti študentom, ktorí asistovali pri urážkach maďarského národa. A k tomu Pavla i mňa opísal s takou dôkladnosťou, že nás mohli profesori a žiaci ľahko poznať. Čakali sme každého dňa, kedy nás predvolajú pred profesorskú konferenciu a vylúčia zo škôl.

Direktor Špitko, ktorý ma mal veľmi rád a v triede ma poveroval, aby som mu prinášal žiacke sošity do jeho kabinetu, po tejto novinárskej afére zdržal ma u seba a začal o tom hovoriť; že vie, že sme to my dvaja s Tholtom boli na výlete, že profesor Szakmáry a iní naliehajú, aby sa zaviedlo s nami vyšetrovanie. Ale on že

si nepraje, aby z gymnázia vyhadzovali študentov. Je už koniec roka, stratili by sme celý rok a rodičom by sa narobilo zbytočnej škody a starostí. Vie aj to, že my dvaja sme sa neúčastnili zvady, nadávok a vyzývavého chovania Hlávkaého. A nakoniec mi dal takúto radu a poučenie:

„Na budúci rok neprídte sem maturovať. Prepadli by ste, alebo by sme vás vylúčili ešte pred maturitou. Až budete na univerzite, môžete mať presvedčenie politické, aké len chcete. Ale na gymnáziu podliehate disciplíne školskej a profesori majú právo od vás žiadať vlastenecké smýšľanie. Ja nie som šovinista, som pedagóg a nie váš politický mentor. Nateraz som vás zachránil od vylúčenia. Sľubte mi, že sa do konca roka budete chovať tak, aby na Vás ani profesori, ani spolužiaci nežalovali.“

Poďakoval som mu za otcovskú radu a za jeho dobrotivosť. Sľúbil som mu, že sa Hlávkaovej spoločnosti budem vystríhať do konca roka.

Paľovi som vyrozprával, čo mi povedal profesor. Dohovorili sme sa, že ani v škole, ani na verejnosti nebudeme sa priateľiť a že s Hlávkaom prerušíme všetky styky.

Raz večer zašiel som do Hlávkaého a oznámil som Emovi, čo nám hrozí, čo mi radil direktor a na čom sme sa s Paľom dohodli.

Nadal mi do zbabelcov a zradcov národa.

S Jožkou, ktorá bola v tejto afére nevinná, schádzavali sme sa na prechádzkach pri Hrone. Skladal som na ňu verše a zbožňoval jej krásu a lásku.

Pred koncom roka prihodily se ešte dve udalosti. Hlávka pre nejakú haraburdu sa povadil s Kardošom

a tento ho vyzval na súboj. Hlávky súboj neprijal a oznámil Kardoša súdu. Do veci zaplietol Hlávky i mňa, lebo som mal byť jeho svedkom. Ale vec sa pojednávala až za rok a tak som po roku putoval z Liskovej do Bystrice k súdu. O tom však neskoršie.

V triede nás s Paľom začali bojkotovať. Ako nejakí trestanci museli sme si sadnúť do zadnej lavice a nikto nechcel vedľa nás sedieť. Snášali sme to pokorne, ako som to sľúbil direktorovi, ktorý sa vo svojom chovaní ku mne ani o vlások nezmenil.

To asi hamovalo študentov, že nevyprovokovali nejaké výtržnosti. V poslednej hodine telocviku usporiadal profesor Turjay zápasy medzi žiakmi našej triedy. Rozdelil triedu na dva tábory a postavil protivníkov proti sebe do dvoch radov. Proti mne postavil baróna Buttlera. Ako som už spomenul, bol to športovec, rváč a najviac do mňa zabrdal po čas roku. Mali sme zápasiť až do vyčerpania síl. Tak sme sa s Buttlerom do toho pustili. Zpočiatku sme zápasili podľa stanovených zápasníckych pravidiel. Dlhو nemal z nás nikto prevahu. Skusovali sme premôcť jedon druhého a položiť na zem. Razom vidím, že profesor i celá trieda nás pozorujú a že môjho protivníka posmeľujú proti mne. Ako v nejakom cirkuse. Buttler sa proti mne rozbehne a podložil mi nohu. To bolo proti pravidlu. Nahneval som sa, chmatol som ho cez poly, zdvihol od zeme a hodil som ho celou silou o zem. Padol na zem ako kus dreva a na chvíľu zostal omráčený ležať. Potom vstal a hnal sa pästou na mňa. Nečakal som pračku i udrél ma po tvári. A potom som sa i ja pustil do neho. Dostal toho viac. Zakročil profesor a ironicky poznamenal:

„Buttler, nepodarilo sa vám to. Fene gyerek ez

a tót fiú.“ („Čertovský chlapík je tento slovenský chlapec.“)

Cestou domov som si pripamätoval, že víťazstvo nad Buttlerom som získal cvičením s liatinovým baranom pri liskovskom moste a zápasmi so Štefanom Pardélym.

Vysvedčenie na konci roka ma zarmútilo. Všetci profesori mimo katechetu a direktora snížili mi známky o jeden stupeň a dali mi zákonné mravy miesto dobrých, takže som niesol domov horšie vysvedčenie, ako to, ktoré som mal na Veľkú noc.

S takým vysvedčením a s takou známkou z mravov ani som sa neodvážil konkurovať za klerika.

S Jožkou sme si sľúbili, že si budeme písať, a podľa obvyklých spôsobov bozkom sme spečatili svoju mladistvú vernosť a lásku. Ale nie na veky, ani nie do smrti. Lebo...

Pani Bukovej som sa vyžaloval úprimne a s ľútosťou, že na rok už do Bystrice nemôžem prísť, lebo že i žiaci i profesori stroja mi skazu.

Prišiel pre mňa otec i Matej. Rozlúčil som sa s kamarátmi, Paľkom a Štefanom. Paľo šiel maturovať do Jászberény, Pardély neviem kam.

Pri rozlúčke s pani domácou vypadly slzy jej i mne. Bolo mi u nich dobre, tak dobre, ako nikdy pred tým, ani potom. Starala sa o nás ako dobrá matka. Na Hlávky nezabudla hromžiť ani pri rozlúčke.

Krásnou cestou cez Šturec vyrozprával som otcovi, čo som zažil v Bystrici a prečo som nešiel konkurovať a prečo musím ísť maturovať na iné gymnázium.

Otec prijal pokojne moje vyznanie a zdalo sa mi, že ma má ešte viacej rád, ako kedykoľvek predtým. Ale

matka bola by radšej, keby som prišiel domov prijatý za klerika.

Vo Vyšnej Revúci oznámil Matej, že si kone musia oddychnúť. Zatiahol pred krčmu Hexnerovu.

Otec rozkázal chleba a bryndze, nám vína a Matej si pýtal pálenky. Bryndza bola horkastá a zelená od pliesne. Víno ako ocot. Matej sa občerstvil a posmelil.

„Povedz mi, ako to bolo s tým barónom Buttlerom? Že si sa dal udrieť po tvári?“

„Nedal som sa udrieť; on ma nenazdajky fľasol.“

„A stobohov sa mu! Čis' ho nemohol rozdrapiť ako žabu!“

„Nafúkaná žaba je to, ale v prítomnosti profesora nemohol som ho naprať podľa chuti.“

„A plakal?“

„Nie. Ale som ho zahanbil pred profesorom a žiakmi.“

„No veď aspoň to!“

Otec s úsmevom počúval tento náš rozhovor. Nakoniec, keď sme sa už brali domov: „Dobre, že si nie klerikom.“

Tieto vakácie neboly pre mňa tak radostné ako predošlé. Boj farára s otcom trval. V domácnosti cítili sme všelijaký nedostatok. Otec horko-ťažko sháňal peniaze na výplatu koscom. Chodili i exekútori a popísali nám kone, voly, kravy a ovce. Otec už nebol richtárom. Farár dal zvoliť jeho najväčšieho protivníka v obci. To všetko doliehalo na rodinu.

A do škôl bolo treba vypraviť dvoch študentov: Jurka do piatej a mňa do ôsmej. Matka bola ustaraná, ako to spraviť bez peňazí.

S Jožkou sme si kedy-tedy písali ešte celý rok.

Emo tiež posielal oduševnené dopisy, ale niektoré z nich skonfiškoval na pošte Klemens Nickel, mladší syn učiteľov. Janko a Klemens Nickel, snáď i na základe týchto Emových listov, štvli môjho staršieho brata proti mne, že som pansláv, že nikdy neskončím štúdiá, že ma vyhodia, že úrad nedostanem a že škoda každej zlatky, čo brat na mňa vyhodí. A keď sa podtrúndžili, to už nebolo konca kraja urážkam a štvaniciam. Raz pri takejto príležitosti Klemens mi tak nadával v našom príbytku do vlastizradcov, že som vzal na neho stoličku a bol by som ho udrel, keby sa bol brat Ondrej nezamiešal medzi nás.

„Čo mi stále nadáva? Som Slovák a nezrádzam národ ako on. Maďarón, odrodilec je. Zapredal sa za peniaze našim nepriateľom“ — bránil som sa.

„I ja som Slovák, ale verný vlasti a nedržím s Rusom ako vy panslávi.“

Tak a podobne sme sa dohadovali.

O prázdninách prišiel ma navštíviť i Paľko Tholt. Veľmi som sa potešil z jeho návštevy. Doniesol list adresovaný na Svetozára Hurbana Vajanského. Dlhو sme o ňom debatovali, lebo sme v ňom žiadali Vajanského, aby nám umožnil cestu do Ruska. Že by sme sa chceli zverbovať za vojakov a najradšej do kozáckej armády. A ak by to nešlo, Paľko mal ešte iný plán, že by sme sa vybrali do Konga a tam založili slovenskú kolóniu. To vzniklo v ňom asi pod vlivom Verneových románov, ktoré sme vtedy usilovne čítavali.

List Hurbanovi, pekne kaligraficky napísaný a nami podpísaný, sme skutočne aj poslali. Ale odpovede sme naň nikdy nedostali.

S Jurkom Niklom, ktorý práve skončil štvrtú

triedu, málo som sa kamarátil, lebo sa oddával pijatyke. Po vakáciach šiel na učiteľský ústav do Levíc. Ale i tam sa mu zle vodilo: predával, čo mal, za nápoje a len-len že ho nevyhlúčili. Potom sa dostal za učiteľa kdesi v zapadlej dedine v Orave, a pretože ani tu nevedel sa zriecť pijanstva, musel opustiť stanicu. Vypravili ho konečne do Ameriky, kde nezvestne zahynul. Často som si na jeho smutný osud spomínal a ľutoval som ho, lebo bol verným priateľom a kamarátom.

Neveselé vakácie sa skončili. Rodičia rozhodli, že nás s bratom Jurkom pošlú do Levoče. A tak sme sa vybrali sami k zápisu. Jurko prvý raz opustil rodičovský dom.

15 Vylúčenie zo všetkých škôl v Uhorsku

Našli sme si byt u krajčira R. Bol hrbatý a rodina bezdetná. Bývali sme neďaleko gymnázia, na poschodí v zadnej časti domu. Boli sme štyria na byte; my dvaja, Kovalčík z Horného Liptova a Kňazovický, syn krajčira z Ružomberka. Kovalčík chodil do alumnea na stravu; my sme mali byt a stravu po 7 zlatých mesačne u domácich.

Na gymnáziu študovalo hojne chlapcov z Oravy a Liptova. Odjakživa držiavali spolu Oravci a Liptáci proti Spišiakom. Vyhľadávali sme sa na bytoch a uzavierali kamarátstva. Tak som sa spriatelil s Milanom Radlinským, Martinom Tryznom, so septimánmi; s Ferom Skyčakom a Jozefom Hajdúkom, s Folkmanom a s Filom, asi so sextánmi, a s piatimi kvintánmi, ktorí chodili za bratom Jurkom a Kňazovickým na náš byt. Na mená všetkých kvintánov sa už nepamätám, krom na tých, ktorí bývali so mnou.

Hneď v prvom semestri ponukol mi direktor Halász korepetítorstvo s nejakým panským kvintánom za 5 zl. mesačne. A dával som ešte hodinu denne súrodovmu chlapcovi, ktorý chodil do prvej triedy za 3 zlatky. O peniaze tedy nebolo starostí.

S profesormi nemal som žiadnych srážok, okrem jedného, ktorý suploval profesora matematiky. Bol filolog, a robil chyby pri tabuli, keď išlo o komplikované

výpočty exponenciálnych rovníc a logaritmov. Raz sa trápil pri tabuli, smazával riadky a znovu pracne počítal. Nevychodilo mu to. Ja som mal matematiku veľmi rád, snáď som bol z nej najlepší žiak v triede. Nuž vypracoval som skoro rovnicu a pozoroval som riešenie profesorovo. Ozval som sa, kde je chyba a on sa osopil na mňa — snáď že ucítil zahanbenie — a odvrkol mi, aby som sa neplietol do jeho práce. A už mi to nevedel odpustiť a dal mi dostatočnú známku na vysvedčenie v oboch prvých semestroch. Menoval sa Falussy, nosil čierne okuliare, bol malého vzrastu a vyzeral ako strašidlo. Nemali sme ho radi. Latinu a gréčtinu učil Trávníček, muž drobnej postavy, furták a zpoza katedry, za ktorou ustavične sedel, ako vstúpil do triedy, pokrikoval na žiakov vtipné, žartovné poznámky.

Raz na gréckej hodine obrátil sa na mňa, či viem, že Iliada je vlastne slovenský epos, lebo že nejaký profesor prepísal epos do slovenčiny. A citoval prvé verše takto: „Mnení hádej, Tajná, ulomené, Peleiadovca Achilla, ké z míry Achajom žále vtkal.“ Grécky to znie takto: „Ménin aeide Thea úlomenén, Peleiadoe Achillos, hé müri Achaios algos ethéken.“

A po slovenskom citáte rehotal sa a celá trieda s ním. Tušil som výsmech. Inokedy zase z čista jasna vykrikoval: „Šrobár, čo by na to povedal kráľ Svätopluk?“

Zase sa rehotali žiaci i on sám nad týmto vtipom a od smiechu a radosti slzy mu tiekly po tvári.

Raz ma volal na svoj byt, kde mal nejaký teleskop, aby som si prišiel pozrieť Saturnove prstene. Ale som nešiel k nemu, lebo som mával v ten čas, na ktorý ma zval, hodiny so žiakmi. Nehneval sa však preto na mňa.

Z latiny čítali sme v treťom semestri Horáca. Vyvolal ma prekladať do maďarčiny ktorúsi ódu, ktorú sme sa mali doma naučiť z pamäti. Čítali sme ju prvý raz. Preklad mi šiel ťažko.

„Šrobár, nemáte ju už preveršovanú v slovenčine?“

„Bohužiaľ nemám,“ odsekol som s hnevom.

Nikto sa nesmiel. Len on poznamenal:

„Tedy ‚bohužiaľ‘ (sajnos), hovoríte.“

Tieto poznámky budily vo mne podozrenie, či už až sem nezaletely zlovestné chýry o mojom vynútenom odchode z B. Bystrice. Mnoho si ma všimal profesor Behyna, učiteľ maďarskej literatúry.

Pamätám sa, že po prvej maďarskej úlohe, ktorú sme vypracovali doma a na ktorú mi dal dobrú známku, spravil otazník za známku. V triede ma vyvolal a spytoval sa, či mi niekto nepomáhal. Odpovedal som mu, aby sa spýtal žiakov, ktorí dostávali výborné známky, či mi azda niektorý z nich nepomáhal. Nikto sa nehlásil.

„Dobre — dobre —, ale to bystrické gymnázium je len druhotriedne; tak ste sa toho moc nemohli naučiť. Úloha vaša si zaslúži vlastne výbornú známku, ale nebol som si istý, či je to vaša práca, preto máte len dobrú známku.“

Potom ma vyvolával často. Chcel sa asi presvedčiť, či sa usilovne pripravujem.

Cez zimu nás pani krmila kvakou. Surová kvaka¹ chutí mládeži, ale varená je mdlá a skoro sa preje.

Zbavili sme sa tohoto protivného pokrmu tak, že sme ju z pivnice deň čo deň odnášali za mesto. Ale

¹ kvaka = tuřín.

miesto kvaky nastúpila fazuľa a hrach. Skoro každý druhý deň. Pani sa usmievala, keď sme nedojedené jedlo nechávali na tanieroch.

Pán krajičír mal málo práce. Často sme ho zastihli sedieť pri obloku a vzdychať. Kto vie, čo ho trápilo?

Na Veľkú noc poslali mi z domu na cestu peniaze. Poštár Nikel (bol aj učiteľom) pripísal na ústrižok: „Ale to neprepi!“ Urazený a nahnevaný poslal som peniaze nazpät rodičom. Lutoval som tohoto prenáhleného skutku dlhé roky. Na sviatky zostali sme s bratom v Levoči. Spravili sme si výlet do Spišskej Kapituly. Tu už bola nová, klerická slovenská generácia: Hlinka, Moyš, Žák, bratia Hatiarovci a ešte niektorí z Oravy. Uhostili nás, ako pred tromi rokmi, dobrým obedom a červeným vínom.

Liptáci a Oravci hlásili sa v seminári za Slovákov, Spišiaci za vlasteneckých Maďarov. Preto biskup posielal do Liptova a do Oravy najradšej Spišiakov, a kňazov slovensky smýšľajúcich do Spiša, aby sa nešíril panslavizmus v jeho diecézi.

Od jari schádzavali sa vyššie menovaní študenti na mojom byte. Pospevovali sme si a čítali sme slovenské básne, Pohľady a Hlásnika. Tieto časopisy chodily na meno mlynára, ku ktorému sme chodili pre ne. Ja som mal z Bystrice „Tatry a more“ od Vajanského a Sládkovičove básne, v skvostnom vydaní v Prahe u Kóbra.

Po jednej schôdzke prezradil nás Kovalčík žiakom, ktorí bývali na byte u profesora Hadika. I začalo sa pošuškávať, že sú na gymnáziu panslávi. Hadikovi žiaci štvili proti nám, čo deň smelšie. Prestali sme sa preto schádzať na mojom byte. Raz sme si spravili výlet na

Kalváriu k levočskej Panenke Márii, zaspievali sme si po chuti, rečnili sme, čo kto vedel. A tento výlet pripravil našu záhubu na gymnáziu. Nieкто nás počul a poznal. Išlo oznámenie na direktora.

Profesor Zaymus, ktorý žil utiahnute a vyučoval klasické jazyky, dal si ma zavolať do bytu a upozornil ma, že v profesorskej konferencii prof. Hadik žiadal vyšetovanie asi 12tich žiakov pre panslavizmus. Napomínal ma ako najstaršieho oktávana, aby sme sa mali na pozore.

Za čas bolo ticho a my sme si skutočne dávali pozor.

Asi v polovici mája mala oktáva záverečné triedne skúšky. Ak sa dobre pamätám, dva týždne po nich mali sme prázdno, pripravovali sme sa na maturitné písomné a ústne skúšky. Pred nimi bolo záverečné zasadanie „Samovzdelávajúceho študentského krúžku“ (Önképző kör). Mali sa prečítať práce na súbeh, ktorý vypísali mecenáši pre najlepšie maďarské práce v próze a vo verši. Konkurzu som sa i ja zúčastnil na obe ceny, veršom i prózou.

Schôdzke predsedal profesor maďarčiny Behyna.

Vybral zo súbehu dve práce, ktoré podľa jeho mienky si zaslúžily odmenu. Čítal nahlas priložené kritiky spolužiakov a mrzel sa na ne. Hovoril, že kritiky sú nespravodlivé, predpojaté. Potom prečítal báseň, ktorá niesla názov: „Bralo v mori“. Kritik vytykal, že báseň má nevlasteneckú tendenciu. Bralo — to že je maďarský národ, more že sú Slovania. A vlny mora že z roka na rok od vekov bijú do brala, ktoré ho nakoniec rozdrtia a pochovajú v hĺbinách morských. Behyna bol inej mienky: básnik označuje silu brala, ktoré súc pevné,

spojené z kúskov kameňa, sliatych od vekov v jednotu — prekoná more, ak sa nerozpadne v kusy. Naopak, básneň povzbudzuje k jednote a k odporu proti morským dravým silám a víchrom.

A prečítal básneň znova a chválil jej peknú formu, jazyk i básnickú myšlienku. Básneň tá podľa jeho mienky mala by dostať vypísaný dukát. A po tom sa spýtal, kto je jej pôvodcom?

Básneň som napísal ja, ale nehlásil som sa hned, lebo som sa hanbil pred toľkým žiactvom a po chvále profesorovej.

„Tu je autor, či nie je tu?“ — prísne vzkríkol Behyna.

Vstal som.

V poslucháčstve ozval sa potlesk, ale i volanie „abcúg“. Behyna ma zavolať ku katedre, stisol mi ruku a gratuloval.

Podobná scéna sa odohrávala aj pri práci prózou. Napísal som úvahu: „Komikum v básnictve“.

Kritika ju strhala, autora urážala. Behyna sa zastal práce a vyhlásil, že táto práce dostane dukát odmeny.

Pri vyvolávaní pôvodcu zase som musel vstať a zase potlesk i krik „abcúg“.

Behyna sa rozhneval.

„Zakazujem žiakom politizovať a autora urážať.“

Prečo ma kritikovia strhali? Preto, že poznali môj rukopis; kritiku napísali moji spolužiaci z ôsmej triedy. A zlý chýr pansláva už letel triedami pred týmto záverečným zasadáním krúžku.

Koncom mája zaviedol direktor Halász vyšetrowanie proti 12 študentom „pre panslavizmus a pre panslavistické agitácie“.

Halász, alias Michálik, alias Fischer, bol rodákom zo Skalice. V 48. roku bojoval v Kossuthovom vojsku a za odmenu, po vyrovnaní Maďarov s Viedňou, bol menovaný profesorom na levočskom gymnáziu, kde vyučoval dejiny. Vyučoval ich tak, že vynechával z učebníc všetky odseky, v ktorých bola zmienka o Slovanoch. A keď predsa musel o nich hovoriť, robil to s opovržením a tupením. Podľa jeho výkladu husiti boli zbojníci, lúpežníci. Tak Žižka, Prokop Holý, Jiskra, ktorého vyslovoval „Giškra“. Halász bol teda zlomyseľný odrodilec a štréber.

Práve v tom čase zomrel inšpektor nad strednými školami, Juhász, a Halász chcel si získať zásluhy pre toto miesto. Myslel si asi, keď vyhodí 12 študentov z levočského gymnázia, že si tie vlastenecké zásluhy v očiach maďarskej tlače zaistí.

A tak nás vypočúvali po jednom, podchyťovali a sľubovali milosť za denuncianstvo. Zápisnice písal profesor Linkess a Hadik, obaja pôvodu slovenského. Tento Linkess sa rozčuľoval, nadával nám, pľuval a kričal pri odpovediach. Keď som na jeho otázku odpovedal, že môj materinský jazyk je slovenský, rozzúrený hnevom kričal:

„I na šibenici budete Maďarom.“

Raz si ma dal zavolať direktor a veľmi vážne a vlúdne mi vřavel, aby som nič netajil, že tak si môžem zaistiť milosť, že oni už všetko vedia, že sa nám treba len priznať, že sme mali tajný spolok, že sme si dopisovali s panslávskymi vodcami, že sme dostávali peniaze a pod. A nakoniec prekvapil ma touto otázkou:

„Však máte dopisy od cára? Doneste mi ich! Odpuštim vám vaše previnenie.“

Dal som sa do smiechu. „A Vy, pán direktor, skutočne veríte, že by si ruský cár dopisoval so študentmi?“

Taký zaslepený hlupák to bol.

Po ukončení vyšetrovania zostali sme všetci 12 ešte asi týždeň v Levoči.

Ešte pred započatím vyšetrovania složil som písomnú maturitnú skúšku. Vtedy profesori nevedeli, že budem označený za pansláva a preto si veľmi všímali mojich písomných prác a pomáhali mi, ako sa len dalo. Prácu z maďarčiny chodili čítať k mojej lavici a pochvaľovali si ju. To bolo asi vlivom Behynovým, ktorý ma v konferencii pre báseň vychválil.

Ale ako sa začalo vyšetovanie, vzbúrili sa žiaci vo všetkých triedach proti nám. Poniektorým zakázali preto chodiť do školy, aby nebudili vraj pohoršenie u vlasteneckej mládeže; ale mne náš triedny Behyna nezakázal.

Ale 18 spolužiakov z ôsmej triedy deň čo deň demonštrovalo proti mne tak, že vyšli z triedy na chodbu a vstupovali do triedy s profesorom.

Behyna ich raz preto veľmi pokarhal a zakázal im odsudzovať spolužiaka, pokiaľ sbor nevynesie rozsudok.

Ale nič to neosožilo. Vyšli zas von a čakali na chodbe, kým neprišiel iný profesor na druhú hodinu. Potom ich to omrzelo. Usniesli sa, že mňa vyhodia von na chodbu a oni že pre jedného nebudú tam čakať profesora.

Tak sa vrátili do triedy. Pochytali sa ako reťaz za ruky a jeden z nich ma chmatol za pravú ruku. Začali ma ťahať z lavice. Ale nešlo to: objal som lavicu voľnou rukou, potom som chytil toho, čo ma lapil

za ruku, za zápästie a stisol som mu manželku tak nešťastne, že keď ho trhli kamaráti, gombička z manželky sa ulomila a natrhla mu kožu na zápästí.

Vyhŕkla mu prúdom krv. Nastal veľký krik a žaloba u triedneho.

Behyna, cholerického temperamentu, celý rozčúlený, modrý od hnevu v tvári, priletel do triedy a znovu nadal študentom do zbabelcov a darebákov.

Toho dňa mi kázal, aby som ho čakal pred gymnáziom, že pôjde so mnou. Tak sa i stalo. Vzal ma pod pazuchu a dlho sa prechádzal so mnou po námestí, presviedčajúc ma o márnosti slovenského národného hnutia. Presviedčal ma tak, že mi dokazoval, že nemáme kultúry, že nemáme literatúry, že nemáme spisovateľov na slovo vzatých, žiadnej vedy a podobne. Radil mi, aby som všetko slovenčenie nechal a venoval sa maďarčine. Že mi dá odporúčenie do Pešti na významných profesorov, že mi zaopatrí štipendium a že budem môcť študovať na filozofii a že mňa i jako spisovateľa čaká krásna budúcnosť.

Bránil som sa, ako som len vedel; že si neviem predstaviť, ako ja, chlapec zo slovenských rodičov z Liskovej v Liptove, kde nebolo nikdy Maďara, ako by som sa mohol vydávať za Maďara?

Konečne ma chcel presvedčiť posledným najsilnejším dôvodom:

„Maďarská literatúra má troch veľkých básnikov, ktorí boli pôvodu slovenského: Petöfiho, Madácha a Mikszáta. V slovenskej literatúre boli by zapadli. Ako Maďari stali sa slávnymi. Rozmýšľajte o tom! Keď oľutujete svoje poblúdenie, nič sa vám nestane. Dám vám tri dni na rozmýšľanie.“

K mojej odpovedi už nedošlo. Ešte tohože odpoľudnia vrútili sa do nášho bytu na prvom poschodí nejakí písari. Na ulici bol veľký shluk naverbovaných učňov, študentov, ktorí kričali: „Von s panslávmi“. Do bytu vnikli traja s palicami. Vyzývali nás, aby sme hneď opustili byt.

Kričali a vadili sa so mnou. Za nimi na chodbe a na schodoch ešte stálo niekoľko mladíkov, ktorí tiež kričali a posmeľovali tých, ktorí boli v izbe.

Vyzval som ich, aby sa pratili z izby.

Nato jeden z nich dvíhal na mňa palicu.

Ulomil som so stoličky nohu a zahnal som sa po jeho palici, že sa mu zlomila. On sa hneď obrátil a bral sa von. Malý Kňazovický pochytil krčah vody a vylial ju na nich, keď sa dolu schodmi tratili.

Pani vyšla za nimi, vyhánala ich z chodby a zamkla bránu. Vtom už v prízemí, kde bola nejaká komora, vybili skalami obloky.

Spievajúc vlastenecké piesne, odtiahli potom na námestie, kde ich policajti rozhánali.

Na druhý deň poslal Halász pre mňa pedela. Nahovárал ma, ba prosil, aby sme opustili mesto, pretože si ani polícia nevie rady s demonštrantmi.

„Mám o tri dni skladať ústnu maturitu, tak prosím, dovoľte mi, aby som skúšku mohol složiť. Potom už odídeme.“

„Ale prosím, neukazujte sa na ulici a nechodte do gymnaziálnej budovy.“

Po troch dňoch šiel som ráno na skúšku. Na chodbe pred izbou, kde bola skúšobná komisia, čakal Halász.

„Lutujem veľmi, že vás nesmiem pripustiť na

skúšku. Hľa, tu je telegram z ministerstva osvety, aby som vás nepripustil na skúšku. Ja nie som v tom vinný. A prosím vás, odcestujte hneď z mesta.“

„Nemám na cestu. I za priváta¹ je mi dlžen jeden študent.“

„Poďte so mnou, vyplatím vám všetko za neho.“
Vyplatil mi 15 zlatých za tri mesiace a rozlúčil som sa s ním bez pozdravu. Zavolať vo dverách za mnou:

„Nemyslite, že som ja v tom vinný. To prišlo z ministerstva. Výrok vám pošlem na rodičov domov písomne.“

Mlynár, ktorý odberal za nás slovenské časopisy, odviezol nás všetkých vyhodencov včas ráno vozíkom do Novej Vsi na stanicu. Skyčák alebo Radlinský viezol domov flóbertku. Neboli sme si istí, či nás novoveskí študenti nenapadnú. Večer pred odchodom z Levoče sme sa naposledy išli na mojom byte. Spievali sme si a ja som zarečnil Hviezdoslavovu báseň z Pohľadov: „Som Slovan, — Slavian“. Držali sme sa všetci statočne. Zradca Kovalčík presťahoval sa hneď po zavedení vyšetrovania na iný byt. Nikdy som sa nedozvedel, čo sa s ním stalo. Možno, že si pomaďarčil meno.

Vylúčili dvanásť študentov: piatich zo všetkých škôl Uhorska, siedmi, po väčšine kvintáni, dostali consilium abeundi z levočského gymnázia. Mená piatich: V. Šrobár z ôsmej, Milan Radlinský zo siedmej, Ferko Skyčák, Martin Tryzna, Josef Hajduk zo šiestej triedy. Jurko Šrobár, Ondrej Kňazovický (neskoršie) Pap, Folkman, Filo a ešte traja z piatej triedy. O M. Tryzнови určite neviem, či chodil do siedmej a či do šiestej triedy.

¹ soukromé hodiny.

Z vyhodенých siedmi sme študovali v Čechách a na Morave. Ostatní končili štúdiá na rôznych gymnáziách v mestách maďarských, kde lepšie zaobchádzali so slovenským žiactvom, ako v pomaďarčených mestách na Slovensku.

Doma sa už dozvedeli z novin a z našich dopisov, že nás vyhodili.

Rodičia ani starší brat Ondrej nerobili nám žiadne výčitky. Len Niklovi synovia štvli brata Ondreja a rodičov proti nám. Farár Móser mal veľkú radosť z tejto našej pohromy.

Keď som sa radil s rodičmi, čo bude ďalej so mnou, otec mi povedal:

„Vieš, synku, v akom sme stave. Vynakladať na teba nemôžem. Čo si urobil, to máš. Hľad, aby sa ťa ujali Slováci, aby si aspoň matúru složil.“

A tak sa i stalo. Redaktor Národných novin, Ambro Pietor, ma listom pozval na návštevu do Turč. Sv. Martina.

Zašiel som do redakcie Národných novin. Tu som prvý raz videl Hurbana Vajanského, Škultétyho a Pietra.

Vypytovali sa, ako to bolo v Levoči, a potom ma Pietor posadil ku stolu a žiadal, aby som to všetko napísal pre Národné noviny. Neznal som dobre slovenský pravopis a pamätám sa, ako som sa moril s touto slovenskou úlohou, s prvým svojím článkom v slovenskom časopise. S mnohými opravami vyšiel článok v Národných novinách. Pán Pietor mi oznámil, že môžem študovať v Přerove alebo vo Valašskom Meziříčí, že mi deň cesty oznámi. Na cestu do Liskovej dal mi 5 zlatých. Vtedy to bol veľký peniaz. S veľkou ra-

dostou som sa vrátil domov. I doma sa všetci radovali. Ale Niklovie chlapci nemali z toho radosť a neverili, že by ma martinskí Slováci dali do škôl.

Tieto udalosti sa zbehly v lete roku 1886.

Tohoto roku išli sme sa s Ondrejom Hlinkom, klerikom, u starých Krčmerych.

Na prázdniny k nim chodieval syn Karol, profesor alebo už direktor gymnázia v Kikinde. Dával mi všelijaké otázky, čo sme urobili a ako nás vyšetřovali. Odsúdil Halásza, lebo videl, že nás nevinne, neoprávnene vylúčili. Za nejaký čas prišiel i dopis od direktora Halásza. Oznamoval otcovi, že jeho syna vylúčilo ministerstvo školstva zo všetkých škôl v Uhorsku, „panszlavizmus és panszláv üzelmek terjesztése miatt“. Tento dokument som si zachoval až podnes. Bol som vždy naň hrdý. Nevedel som ovšem, čo je to panslavizmus, ale som vedel, že som trpel pre slovenčinu.

Profesor Behyna dožil sa vysokého veku a žil na penzii v Levoči. Ako minister pre správu Slovenska chcel som ho na jeho byte navštíviť. K veľkej ľútošti som sa dozvedel, že krátko pred mojou návštevou v Levoči umrel. Spomínam si naň ako na čestného človeka, spravodlivého muža a učiteľa, ktorý nás chránil pred zlobou vlasteneckých profesorov a maďarizmom sfanatizovanej verejnej mienky v Levoči.

Halász žil na penzii v Uhorskej Skalici ešte po prevrate. Dr. Pavel Blaho mi o ňom rozprával, že žije v svojom byte ako vo väzení; že sa bojí zlodejov a zlých ľudí, že sa zamyká a že trie biedu. Neľutoval som ho, lebo to bol človek zlý a zbabelec, štréber, bez kultúry ducha. Už je dávno na božom súde. Že nás piatich vyhodil zo všetkých škôl, za to som sa naň nehneval, ba

skôr som mu bol vďačný, lebo len takým činom dostal som sa na české školy a na českú univerzitu do Prahy, ale že dal vylúčiť i malých 14—15-ročných chlapcov, to bol od neho ohavný skutok. V mrzkom pachtení po kariére trestal skoro ešte nevinné deti a pošliapal ich budúcnosť.

Na mne sa pomstil ešte v Přerove, ale o tom v nasledujúcej kapitole.

Spomenul som už Hlávkyov „súboj“ s Kardošom, ktorý sa mal skončiť pred súdom. Dostal som predvolanie za svedka do B. Bystrice. Rád som bol, že uvidím zase po roku slečnu Jožku.

Vybral som sa z Liskovej pešo. Mal som nové topánky. Okolo Osady už som začal krívať, lebo mi nohy opuchly a narobili sa veľké pluzgiere. Kráčal som bosý. Ale i tak ma tvrdé kamene bodaly. Pod Šturcom ma dohonil Revúčan, nesúci sa na drevenom sedle na koníčku. Poprosil som ho, či by ma neodviezol na tom koni do Bystrice. Že ide len do Starých Hôr. I tak som pristal a za zlatku ma vyložil na koňa. V Starých Horách k pluzgierom dostal som ešte „vlkov“. Boľavý, utrýznený, kráčal som k Bystrici. Ale ta som si už netrúfal ísť, i zašiel som do Tajova k Andrejovi Budaymu. Po vylúčení hneď mi písal do Liskovej, aby som ho navštívil.

Bol banským úradníkom, starým mládencom a horlivým Slovákom a veľkým priateľom študujúcej mládeže slovenskej. Uchýlil som sa tedy k nemu. Bol už pozdňý večer, keď som zavítal do jeho skromného bytu. Ošetril mi boľavé nohy, ako vedel, a ešte celý nasledujúci deň zotrval som na posteli. Topánky poslal natiahnuť na kopyto, aby toľme netlačily, a tak už osviežený a vypočinený šiel som do Bukových na

noc a potom k súdu a po súde k Hlávkyom. Pani Buková mi delikátne naznačila, že Jožka chodí už s druhým gavalierom.

Nepamätám sa už, ako sa súd skončil, viem len, že Emo nebol spokojný s mojou svedeckou výpoveďou.

Predsa ma len invitoval k nim a zdržal na nocľah.

Jožka bola akási ostýchavá, zdržanlivá voči mne. Ako by sa bola bála, že ju navštívi „ten druhý“. A že by to asi dobre nerobilo. Na Emovi som badal, že toho druhého, pomocníka v ktoromsi obchode, nerád vidí a že by si prial skorej moju známosť s Jožkou. Ale Jožka mi už dávno nepísala do Levoče a tak sa mi pomaly odcudzovala.

Rozlúčili sme sa chladne. Bolo mi ľúto tejto mojej krásnej ideálnej lásky, že tak bez mojej viny uvädla. Z Bystrice vrátil som sa železnicou.

Doma zastihla rodičov ešte nová rana. Brat Štefan, kaplán veľkoveský, oznámil, že hodlá vstúpiť do rádu Ježišovho Tovaríšstva, a keď sa prišiel rozlúčiť s nami, bolo mnoho zármutku a plaču. Viacej sa to dotklo matky ako otca. Raz sme sa o tom my dvaja shovárali a otec ako by nenazdajky poznamenal: „Štefan žije už teraz ako svätý človek, no, možno, že raz do kalendára pribudne ešte nový Svätý Štefan...“ Brat Štefan bol najkrajší z nás. Mládeneckej, červenej, nevinnej tváre. Bol vysoký a štíhly. Modlieval sa celé noci, klačiac na kolenách buď v kostole alebo v kaplnke. Prial si, aby som i ja vstúpil do tohoto rádu, kde vraj je pokoj od svetských márností a kde sa možno venovať vedľa prísneho náboženského života i rozmanitým vedám. Matka o tom nechcela ani počuť a ja som sa už vyrovnal s myšlienkou, že pôjdem do českej školy. Neznámy svet ma

lákal a túžba po poznaní slovanského národa českého zaháňala strach z nových ťažkostí, ktoré ma čakajú pri študovaní v novom, skoro neznámom jazyku českom.

Konečne prišiel list od pána Pietra, v ktorom určil deň a miesto, kde sa stretneme pred nastúpením cesty na Moravu. Otec mi dal pár zlatých na cestu a Matej mi pridal zo svojho služného tiež jednu striebornú zlatku.

Tak po tklivom lúčení s matkou, otcom, bratmi a Matejom sedal som v Ružomberku na vlak s veľkými nádejami a s radosťou v srdci, že sa dostanem medzi žiactvo, ktoré budem i ja jeho, i ono mňa rado mať a kde ma profesori nebudú trestať pre lásku k svojetí.

IV

Na českej škole

Pán redaktor Pietor viezol siedmich študentov do českých škôl na Moravu. V Přerove nechal svojho syna, Zacheja zo Sofie, Hajdúka a mňa. Ostatných troch zaviedol do Valašského Meziříčí.

Přerov v tej dobe (1886) mal okolo 10.000 až 12.000 obyvateľov. Práve dokonával sa boj o počesť mesta proti Nemcom. Radnicu a všetku správu mesta obsadili českými ľuďmi. Boly založené české školy, české peňažné ústavy a Nemci stali sa po tomto víťazstve nepatrnou minoritou. Do nedávna tu, ako i v mnohých moravských mestách, nemecká minorita vládla nad českou majoritou. Přerov bol považovaný za baštu moravského odboja na bohatej Hanej. O tomto víťaznom eláne som ja ešte nevedel, keď som prišiel z Uhorska. Len som cítil a videl rozmach českého živlu na každom kroku. Už od moravských hraníc radostne nás prekvapovaly české nápisy na nádražných budovách, české volávanie staníc, české pozdravy a český rozhovor cestujúcich. Stále sme si srovnávali s domácimi pomermi. Pietor sa usmieval nad našimi naivnými výkrikmi a poznámkami.

„I my si to musíme vybojovať. I u nás to raz tak bude. Preto idete sa sem medzi Čechov utúžiť.“

Separatizmus moravský, kedysi umele živený a podporovaný Viedňou, bol už tu v Přerove, a v me-

stách vôbec, na vymretí. Ešte sem-tam bolo počut posmešné prezývky na „bratov Čechov“, ale vcelku boj o národnú, jazykovú a kultúrnu jednotu bol už víťazne prebojovaný. Školy mali na tom ľví podiel.

V tomto prostredí som sa tedy ocitol po vylúčení z levočského gymnázia. Pán redaktor Pietor odovzdal ma na starosť pánu Kašparovi, úradníkovi v nejakom peňažnom ústave. Tu bol už dávnejšie spolok či spoločnosť priateľov slovenského študentstva. Pán Kašpar bol jeho dušou. Našiel mi byt u pána JUDra Edmunda Palkovského, advokátskeho osnovníka u Dra Roháčka. Býval v Žerotínovom zámku na prvom poschodí. V zámku krom rodiny vrátneho nebýval nikto, len Dr. Palkovský. Dostal som za byt jednu obrovskú zámockú izbu s oblokmi za námestie Žerotínovo. Palkovský bol mládenec, ale bol už zasnúbený so slečnou, ktorá bývala v Hraniciach. Cestoval tam často. Pán Kašpar obstaral mi ešte i obedy v rodine pána Šilhavého, majiteľa pivovaru. Večere som dostával u údenára Čermáka. Pietor mi sveril privátu u svojho syna a u Zacheja, ktorý chodil do prvej gymnaziálnej triedy. Pri mojom zápise do ôsmej triedy ukázaly sa ťažkosti. Riaditeľ Vrzal, člen premonstrátskeho rádu, žiadal odô mňa vysvedčenie z ôsmej triedy v Levoči. Halászovi som písal ešte z domu, aby mi vrátili vysvedčenia zo všetkých tried, ktoré sa majú pred maturitou odovzdať ústavu. Neodpovedal na moje listy a prosby a tak som šiel do Přerova len s výstrižkom lokálky z pražských Národných listov. Ale i tu bolo moje meno skomolené. Tento, „školský dokument“ síce riaditeľ v Přerove prijal, ale vyhlásil, že podľa zákona nestačí, aby som sa mohol zapísať do ôsmej triedy. Sľúbil som mu, že napíšem znova do Le-

voče. Ale neprišla žiadna odpoveď. Prosil som riaditeľa, aby snáď on sa pokusil žiadať moje vysvedčenia. Ani tomuto Halász nedal odpovede. Vrzal sa nahneval, poznával čosi o barbarstve a nekolegiálnosti a ja som smel navštevovať ôsmu triedu ako externista. Bol som rád, že ma vôbec do školy pripustili. Chodil som riadne na hodiny, profesori ma vyvolávali, úlohy som písal v škole i doma, ako by som bol býval riadnym žiakom. Ale polročné vysvedčenie som nedostal.

Mal som mnoho ťažkostí s učivom. Najťažšie mi boli predmety: fyzika, pre neznalosť terminologie; gréčtina, pretože sa v Rakúsku vyučovalo tomuto jazyku už od tretej triedy, v Uhrách len od piatej, a filozofická propedeutika, ktorá bola písaná ťažkým, abstraktným slohom. Na úlohy z češtiny dostával som takéto známky: „Obsahem výborná, gramaticky nedostatečná.“ Zápasil som i s pravopisom i so slohom českým. Ale veď som ja ani slovenský pravopis dobre neovládal, lebo nás v Uhorsku na stredných školách neučili slovenčinu. Čo som zo slovenčiny vedel, to som sa len privátne naučil. A ešte iných ťažkostí bolo: z histórie českej som nevedel skoro nič; ešte menej z dejín českej literatúry: neznal som ani spisovateľov, ani básnikov, ani ich mená a ani ich literárnych diel. Keď som počúval v hodinách školských odpovede svojich spolužiakov, zdalo sa mi, že sa nikdy nenaučím ani len toľko, čo by stačilo na dostatočnú známku. V Uhorsku som nebol usilovným žiakom, nerád som sa učil z pamäti, naučil som sa len to, čo som sa musel naučiť. Lahko som chápal učivo a uspokojil som sa, že viem svojimi slovami podať stručný obsah.

Dlhšie však nemohol som žiť v takom pohodlí, v takej lenivosti. Bolo treba mnoho čítať, učiť sa, opakovať a nezaháľať. Pamätám sa, ako som neskoro do noci chodil s knižkou v ruke po obrovskej izbe v zámku, ako sa príšerne ozývaly moje kroky v prázdnom, nezariadenom priestore bytu.

Spolužiaci mali ma radi, nie snáď pre moje osobné vlastnosti, ale preto, že som bol Slováč, a v tie časy mali na Morave veľmi radi Slovákov.

Tak i profesori. Keď som pri odpovedi povedal nejakú nehoráznú hlúposť, nehnevali sa, neusadili ma, nevysmievali, ale láskave vysvetľovali, poučali, odporúčali mi, čo si prečítať, aby som sa aspoň zďaleka priblížil vo vedomostiach spolužiakom.

S veľkou vďakou spomínam si na profesora z Cintulů, Slováka, ktorý bol neochvejným mojím ochrancom. Ale on učil v nižších triedach zemepis. Potom rád spomínam na profesora Kripnera, češtinára, na profesora Fischera, ktorý krásnym slohom, až básnicky, prekladal Sofokla a Horáca a tak nám týchto klasikov urobil vzácnymi. Ešte si pripomínam s radosťou fyzika Krišťufka a menovite veľkého Slovana, historika Oščádala, muža obrovskej postavy a hrdinskej krásy. Filozofickú propedeutiku prednášal profesor Šíkola, večne zamračený, samotársky, neprístupný muž. Nikdy sa neusmial. Keď vypočul odpoveď, žiak nevedel, či profesor bol s odpoveďou spokojný, alebo nespokojný. Tento predmet bol pre mňa mučením, lebo som abstraktnej českej reči nerozumel. Tak mi zaberalo memorovanie veľmi mnoho času.

Najlepším kamarátom bol mi Ján Šústek, moravský Slováč a tuším, že sedliacky synček. Bol najlepším

žiakom v triede a snáď i na celom ústave. Tento mi pomáhal, učil sa so mnou, vysvetľoval, čomu som nerozumel, alebo dopĺňoval moje nevedomosti tým, čomu sa oni v nižších triedach už boli učili. Aký pokrok som robil v učení, neviem, lebo som vysvedčenie v polroku nedostal.

Spomínam si na prvé Vianoce v Přerove. Na Štedrý deň sa u Šilhavých, kde som chodil na obedy, postili. Raňajky som toho dňa vôbec nemal a ani obed. Večer údenár mal zavretý obchod, tak mi odpadla i večera.

Dr. Palkovský odišiel k snúbenici do Hraníc.

Zostal som sám v zámockej izbe. A náhoda chcela, že som nemal ani grajciara vo vrecku. Tak som sedel pri obloku v polotmavej izbe, i díval som sa do protejších oblokov na námestí, kde žiarily vianočné stromky, okolo nich obskakovali deti, dostávaly dary a cukríky a potom zasedaly k večeri. Žive som si predstavoval, ako je tento večer u nás, u rodičov. Otec vstáva pri stole obsadenom celou rodinou, berie „Nábožné výlevy“ do ruky a číta modlitbu pred jedlom: „Oči všetkých dúfajú v Tebe, ó Pane, a Ty im dávaš pokrm v čas príhodný...“ Zaliaty ma slzy a šiel som si hlavu ukryť do perín. V izbe bola zima a lampa vyhasla. Tak som ležal sediac na peľasti posteľe. Hlad i smútok ma trápil. Potom začujem pri dverách spev: „Čas radosti, veselosti.“ Drotárikov poslali k mojim dverám z dola. Otvoril som im dvere. Dvaja chlapci žiadali nejaký podarúnek. Povedal som im, že som tiež Slováč a že nič nemám a že som tu sám a že som veru nič nevečeral. Zarazili sa a mladší mi z kabelky ponúkol koláč. Vzal som si kúsok z vypýtanej almužny a poďa-

koval som im. Chlapci odišli. Ale opodiaľ na schodoch stála mladšia dcéra domovníkova a videla túto nezvyklú scénu.

Po chvíli zavolali ma dolu do rodiny. Ponúkali ma koláčmi, orechami a čajom. Do polnoci hrali sme karty. Potom šla rodina na utierenň. Vrátil som sa do tmavej a chladnej izby, ktorá sa vlastne ani nikdy nedala vykúriť. Ale bol som svojim hosťom vďačný. Smútok uletel so spánkom. To bol môj štedrý večer v cudzom svete.

Po troch-štyroch dňoch dostal som z domova veľký balík. Matka mi v ňom poslala veľkú babu, orechy, sušené slivky a veniec fig a dlhý list od otca a nejaké peniaze.

S Hajdukom, ktorý chodil do šiestej triedy, mali sme celý týždeň hody. Balík zalezal cez sviatky na pošte. Len škoda, že som sa malým drotárikom nemohol revanžovať za štedrovečernú nádielku.

Kedysi koncom zimy presťahovali sme sa, či správnejšie, presťahoval sa Dr. Palkovský do pekného domu na Veľkej Dlážke. Pár mesiacov bývali sme spolu vo dvoch izbách, neskoršie, keď sa mienil oženiť, presťahoval som sa k domovníčke. Pri dome bola veľká záhrada, kde som trávil skoro všetok voľný čas po škole. Pred maturitnými skúškami stával som o 4—5. hodine ráno a učil som sa všeobecné a české dejiny, lebo mi profesor povedal, že aj z nich dostanem otázku.

Na matúre som obstál zo všetkých predmetov. Len z gréčtiny ma nechcel prepustiť hlavný inšpektor, ktorý kedysi v Olomouci či v Brne vyučoval na gymnáziu klasické jazyky. Pri skúške z tohoto predmetu dobromyseľne mi povedal, že je nemožno, aby mi tie

dva roky, o koľko dlhšie sa tu vyučovala gréčtina, boli odpustené. Tak som dostal reparát z gréčtiny, ktorý som mal konať po prázdninách. Ešte ma potešil tak, že mi oznámil, že dostanem preklad z Homéra, aby som sa tedy z neho pripravoval.

Pripravoval som sa tedy z Iliady, ale pri skúške dali mi Sofokla. A zase ten pán inšpektor ma tešil, že mi nezaškodí, keď ako riadny žiak budem opakovať ôsmu triedu. Tak už tedy tretí raz. Podvoliť som sa musel, ak som sa chcel dostať na univerzitu.

Na prázdniny som šiel s hodnou dávkou seba-vedomia a hrdosti, že som za jeden rok dosť dobre obstál v škole. Niklovým synom som rozprával, akí sú tam dobrí ľudia, ako mi pomáhali vo všetkom. Rodičov som skoro nič nestál a ešte som si dal spraviť za svoje peniaze nové šaty. Vykladal som, že Čechom na Morave nikto nerozkazuje, nikto ich pre ich reč neprenasleduje, že tam ide všetko a všade česky; a že si my ani predstaviť nevieme, ako by aj u nás malo byť všetko slovenské, súdy, úrady, pošty a školy. A zatiaľ my tu doma na svojom žijeme ako otroci a slúžime Maďarom a mnohí sa boja vyznať, že sú Slováci.

Nebolo divu, že som sa s takýmto seba-vedomím srazil s inšpektorom pre ľudové školy, Arpádovom Kiszelyom, ktorý o prázdninách prišiel otca nahovárať, aby mu prepustil naše starootcovské bývanie na maďarskú školu, „óvodu“¹. Roztrpčene som sa v prítomnosti otcovej postavil proti jeho žiadosti a povedal som mu, že by to bola potupa, keby náš dom mal slúžiť cieľom maďarizácie liskovských slovenských detí.

Cez vakácie bol s óvodou pokoj. Potom otec vy-

¹ školku.

budoval nový príbytok vo dvore naproti múranici¹, a keď som bol vo svete, staré bývanie predsa len prenajal štátu. Bol i vo veľkej peňažitej biede, ako som to bol už spomenul. Štát platil neprimerane veľké nájomné. Potom farár z veľkej nenávisti tlačil na úrady, aby si pre óvodu prenajali lacnejší byt. To sa neskoršie i stalo.

O prázdninách navštívil ma Ján Šústek, ktorý bol prijatý za člena do Augustiniánskeho rádu v Brne. Posledné vakácie chcel ešte stráviť ako laik na Slovensku. Bol asi týždeň u nás. Chodievali sme na výlety na Veľký Choč a navštevovali sme idúcky domov liskovský salaš. Po jednej návšteve na salaši — boli sme veľmi hladní — milý Janko vypil štyri črpáčky kyslej i sladkej žinčice. Nedá sa ani dobre opísať, čo sa s ním robilo už hneď v lese a na poliach cestou domov: nestačil rozpínať nohavice a kľakať. Ale čaj s rumom to všetko zasa napravil. Ešte po rokoch, keď som ho ako medik navštívil v Brne, spomínal s veľkou veselostou túto návštevu na liskovskom salaši...

Augustiánsky rád bol veľmi bohatý a bol v rukách nemeckých. Šústek bol jeden z prvých Čechov, ktorý sa tam dostal, vďaka svojmu vysvedčeniu s významenaním.

Šústek bol krásny mladík: vysoký, silný, černo-vlasý a nesmierne prívetivý. U Niklov zanechal mocný, priaznivý dojem. Ľutoval som ho, že sa dal na mníšsku dráhu. Ospravedľoval to tým, že ide do kláštora konať národnú misiu...

Krom Šústka navštívili ma ešte dvaja kamaráti z Moravy. Pred dvoma-troma rokmi vyšly od básnika Rudolfa Pokorného „Potulky po Slovensku“, v ktorých

¹ vyzdenná komora.

propagoval sjednotenie československé a v ktorých s veľkou láskou písal o Slovákoch. Do krúžku Pokorného náležali i Slovák, profesor Vlček, Moravan Herben a básnik Heyduk. Staršia generácia hnevala sa za Štúrov jazykový rozkol na Slovákov a na naše ponosy mala stereotypnú odpoveď: „Proč jste se odtrhli?“

Dostal som sa na Moravu v dobe prielomu netečnosti a nepriazne voči nám. Nová, mladá generácia už si nelámala hlavu pohodlným „proč“, ale hľadala cesty vyrovnať protivy a pomáhať nám v našom zúfalom postavení v maďarizujúcom Uhorsku. Ale žila tu ešte staršia generácia, ktorá nás Slovákov nemala rada, a kde len mohla, robila zo vzdoru, či hnevu, či z pomsty všelijaké nepríjemnosti slovenským študentom. I ja som zažil a skúsil niečo z nepriateľstva takéhoto profesora zó staršej generácie, ktorý sa stal mojím triednym v druhom roku štúdia v Přerove.

V týchto vakáciách bol som prinútený harmonizovať a rozpisovať úlohy pre našu bandu. Učiteľ Janko kamsi odcestoval. Prišla ženička z Bešeňovej či z Potoka so žiadosťou, či by sme nešli pochovať jej manžela s muzikou.

Poradil som sa s mládeňcami-trubačmi a tí prejavili veľku ochotu. Ženička však žiadala, aby sme zahrli pohrebnú pesničku, ktorú občania najradšej spievajú pri pohrebe. Šli sme so ženičkou ku klavíru. Poprosil som, aby mi ju zaspievala, a poznačil som si pieseň do nôt. A tak že pesničku zahráme. Potom som skladal akordy čo najkrajšie na klaviatúre a značil som si ich do nôt. Večer sme mali próbu a na druhý večer sme to tak dlho opakovali a učili sa, pokiaľ nám to nešlo hladko a skladne.

Pohreb sa nám podaril veľmi dobre, takže nám ženička ešte pridala na honorári a potraktovala nás sladkým vareným vínom so škoricou. Bol som na tento úspech hrdý, lebo Janko Nickel hovorieval, že bez neho by sme museli trúby predať na staré železo...

V jeseni cestoval som do Přerova v tej nádeji, že po oprave reparátu pôjdem do Prahy študovať medicínu. Ale na nátlak inšpektora bol som prinútený študovať ôsmu triedu ako riadny žiak. Miesto Homéra, z ktorého som sa doma pripravoval ku skúške, dali mi prekladať Sofokla, najťažšieho autora z gréckych klasikov.

Zapísali ma tedy ako riadneho žiaka.

Na byt som išiel do privátnej rodiny, bývajúcej blízko Žerotínovho zámku. Domáci bol solicítatorom u advokáta Roháčka, u ktorého pracoval i môj priaznivec, Dr. Palkovský. Zaopatrenie som dostal ako lani.

V triede som sa skoro skamarátil s novými spolužiakmi. Študovanie mi šlo dosť ľahko, lebo som už dosť obstojne ovládal češtinu.

Z nových profesorov si pripomínam profesora češtiny, Fr. Bílého, veľkého priateľa československej myšlienky a tedy i slovenských študentov. Mával radosť, keď som dobre odpovedal, a povzbudzoval ma, keď zbadal moje nedostatky z dejín českej literatúry. Novým profesorom bol pre mňa i prof. Čuda, ktorý vyučoval latinu a gréčtinu. Tento bol na mňa zlý a nevrlý. Vždy ma karhal, úlohy čo najprísnejšie cenzuroval, a keď mi musel dať čo len dostatočnú známku, pripojoval k nej otázniky. Keď ma vyvolal, stereotypne ma usadil s poznámkou: „Nic nevíte, nic se neučíte — sedněte si.“

Cítil som v ňom nepriateľa nielen svojho osobného, ale vôbec nepriateľa Slovákov. A čím ďalej horšie bolo medzi nami.

Zjavné nepriateľstvo prepuklo pred Vianocmi.

Prišiel nahnevaný do triedy, nesúc sošity pre písomné úlohy. Vyprázdnil prvú lavicu pred katedrou a usadil do nej štyroch-piatich študentov, ktorí stáli na prepadnutie z gréčtiny. Na kraj medzi nich posadil aj mňa. Zo sošitov vytrhol pravú stranu s gréckym textom a kázal nám z českého textu prekladať do gréčtiny, bez slovníka a bez gréckej gramatiky.

A ako sa tak trápim s prekladom, vidím, ako tí, čo v tejto lavici so mnou sedeli, vyťahovali z vrecák malé kartičky, na ktorých bol opravený text úlohy, ktorý mali prekladať. Usmievali sa a ľahko prekladali, majú text úlohy ukrytý v dlani.

Zastal som pri jednom mieste textu a rozmýšľal som, aký aorist by sa lepšie hodil. V tom priskočí ku mne od chrbta prof. Čuda, ktorý sa prechodil medzi lavicami, udre dlaňou na sošit a začne nadávať ako nejakému zločincovi alebo podvodníkovi. Nadávky sa z jeho zlostných úst len tak sypaly. Nakoniec niečo hanlivého povedal o všetkých Slovákoch.

Vo veľkom rozčulení odvrkol som mu, aby ma neurážal bez viny, lebo som od nikoho nič neodpisoval.

„Lžete, viděl jsem vás!“

„Nemohl jste nic vidět, jelikož jsem od nikoho neodpisoval a ani nemohl. Můj soused má jinou úlohu.“

A teraz už začal kričať, ako sa opovažujem upodozrievať z nepravdy profesora pred celou triedou.

„Jděte hned na místo. Dostanete nedostatečnou a mravy nezákonné.“

Chytil som sošit, smačkal a hodil na zem:

„Ja sa nedám od vás urážať bez viny“, skríkol som a šiel som si sadnúť do lavice.

V triede nastalo hrobové ticho a zdesenie. Profesor šiel si sadnúť za katedru, zakryl si tvár rukama a chvíľku tak premýšľal. Potom vstal, ako uštipnutý jedovatým hadom a reval na mňa:

„Ven z triedy, ven! Více ať vás tu nevidím! Ven, hned!“

Sobral som knižky a pokloniac sa triede u dverí, šiel som von nešťastný, ponížený, potupený.

Ale nešiel som na byt. Bola zima a mnoho snehu. Šiel som ako smyslov zbavený, kam ma oči viedly.

Ocitol som sa v háji, v Michalove, zastal som, lebo sa mi cesta stratila. Snehu bolo vyše kolien. Pocítil som veľkú únavu. Sadol som si do snehu. A tak som tam sedel hodinu, dve. Začala ma triasť zima. Vstal som a vrátil som sa domov na byt nešťastný, zúfalý.

Na druhý deň dal si ma zavolať profesor z Cintulů, Slovák z ktorýchsi Búrov. Oznamil mi, že profesor Čuda žiada, aby som bol vylúčený zo všetkých škôl v Rakúskej ríši. Prosil ma, aby som mu vyrozprával, ako sa to všetko stalo. Urobil som tak, verne, nič neokrášľujúc a nič nepridávajúc.

„Pôjdete na byt pána profesora zajtra a odprosíte ho za urážky, že ste pred triedou zmačkal sošit a že ste ho hodil profesorovi k nohám. Inak vás vylúčia z Rakúska — kam sa už potom vrhnete?“

Šiel som tedy na byt profesora, aby som ho odprosil. Nešiel som rád, ani s veľkou nádejou, že sa usmieri, lebo v jeho očiach dopustil som sa skoro zločinu, keď som popieral pred triedou, že má pravdu,

že sa mýli! Po čase mi žiaci vysvetlili, že sa profesor nikdy nesmie myliť, lebo žeby stratil autoritu pred žiakmi. A že som mal priznať vinu, i keď som bol nevinný.

Prijal ma po obede. V tvári bol červený. Pozdravil som ho a hned som vysypal slová, ktoré mi ťažko šly cez pery:

„Prišiel som vás prosiť za odpustenie a prosím vás, pane profesore, abyste sa na mňa nehnevali a aby ste mi láskave dovolili chodiť do vašich hodín.“

„Tak tedy vy, buřiči, teď už s prosíkem!“ A začal znovu celý prípad rozberať, rozčuľovať sa a kričať, vyhrožovať. Myslím si: už je všetko márne. Neodpustí, vyhodí ma dá... Nepripustil ma k slovu: „Mlčte, mlčte, když mluví s vámi váš profesor!“ A zase prúd urážok rinul sa z jeho úst.

Vtom vstúpil nebadane do izby asi 4—5-ročný chlapček. Rozbehol sa k otcovi a plačky prosil, aby ma tatínek nekarhal. Profesor sa akosi spamätal, snáď zahanbil, objal chlapca a mne v rozpakoch odvrkol: „Jděte, do hodín můžete opět chodit, ale vězte, že vás do konce roku nevyvolám.“

Vrátil som sa k profesorovi z Cintulů referovať o výsledku návštevy.

„Nešťastie je pre vás zažehnané. Chovajte sa k nemu čo najpokornejšie. Bude vás prehánat a možno, že prepadnete z oboch predmetov.“

A tak celý zbytok roku všetok voľný čas venoval som iba štúdiu latiny a najmä gréčtiny.

V poslednom semestri začali sme prekladať Herodota. Čítanka mala na konci slovník. Učil som sa z neho slovíčka z pamäti. Za mesiac som už mohol čítať

text ako český román. Úlohy mával som dobré, ale Čuda za známku pripojoval otazníky. Alebo napísal: „Dobrá, ač-li sám?“ Raz som si trúfal poznamenať, že vókol mňa majú všetci žiaci horšie známky. Vysmial sa mi. Trieda sa tiež musela smiať.

V hodinách, keď sa mu to len hodilo, robil narážky na buričské povahy. Vedel som, že to na mňa padá. Ale som sa tak choval, ako by sa to mňa netýkalo.

Slovo dodržal: nevyvolal ma ani raz do konca roka. Pripustil ma na maturú. Možno že mal úmysel, že ma pri nej skúpe.

Z oboch predmetov skúšal ma sám školský inšpektor a nepripustil profesora Čudu, aby mi dával otázky.

Z gréčtiny, po prečítaní textu, žiadal, aby som povedal obsah svojimi slovami. To šlo ľahko. Potom sa ma pýtal na nejaký genitív. I to som správne vedel. Tak dosť.

Z latiny mal som prekladať odsek z Cicerona. Inšpektor žiadal, aby som povedal voľne latinsky obsah prečítaného textu. I to sa mi podarilo reprodukovať obstojne. Potom prosil Čuda inšpektora, aby som prekladal osnovu doslovne. Inšpektor sa na chvíľu zarazil, ale konečne svolil. Odstavec začínal sa slovom: „Ceterum . . .“ Pri čítaní som vytušil, že na správnom preklade tohoto slova záleží ďalší správny význam osnovy. S prekladom boli obaja spokojní. Ale pred prekladaním oznámil som, že dve lebo tri slová v texte nerozumiem, že prosím o ich český preklad. Toto priznanie sa inšpektorovi veľmi páčilo. Povedal mi ich ochotne.

Tak som prešiel úskalím, ktoré mi nachystal do cesty nepriaznivý pán profesor Čuda.

Pred odchodom z Přerova radil mi p. prof. z Cinulů, aby som sa šiel rozlúčiť i s profesorom Čudom a aby som sa mu poďakoval, že ma prepustil pri maturé.

Majúc maturitné vysvedčenie vo vrecku šiel som ochotne.

Urobil som, ako mi bolo poradené.

Čuda hneď na to:

„A vy si myslíte, že som vás ja chcel prepustiť pri maturé? Nie, chcel som, aby ste plávali pred inšpektorom, ktorý naraz stal sa protektorom Slovákov. To „ceterum“ v osnove Ciceronovej je predmetom literárnej polemiky medzi klasickými filológmi, ako sa má správne prekladať. Schválne som vám vybral toto miesto, abyste aj z latiny prepadol. Ale ja viem, ako je to: vy ste tento text už v Levoči prekladali a preto ste ho riadne preložili. Tak je to.“

„My sme v Levoči Cicerona vôbec neprekladali, aspoň v oktáve nie.“

„Zase sa dohadujete s profesorom. Nemáte mi za čo ďakovať. Tak už choďte.“ — Takéto bolo moje rozlúčenie s pánom profesorom Čudom . . .

Tohoto roku prvý raz pokusil som sa napísať besednicu do Národných novín. Bola uverejnená a dostal som za ňu pekný honorár — 5 zlatých — od pána redaktora Pietra. I jednu úlohu z češtiny napísal som vo veršoch. Ale som sa nikdy nedozvedel od prof. Bíleho, či stála za niečo. Bol už koniec roka a sošity sme už zpäť k oprave nedostali.

Na byte mal som sa dobre. I privátami u slovenských chlapcov zarobil som si toľko, že som si mohol kupovať knihy a fajčivo.

Na jar zomrel môj domáci na suchotiny. Boli

sme s ním kamaráti. Pekne pískal na flaute a vše ma učil, ako sa na nej hrá.

Zostalo po ňom dvoje dievčát: 6. a 15-ročná. Matka chodievala po jeho smrti na trhy so strižným tovarom a nechávala domácnosť na starosti staršej dcére. Dievča ma malo veľmi rado. Matka by nebola dbala, keby sa z toho bola vyvinula láska. V Přerove byly totiž známe prípady, že, zo študentských lások staly sa manželstvá.

Ja som však ešte stále myslel na svoju prvú bystrickú lásku.

Na Přerov som si vždy s vďakou spomínal. Vedľa nemilých rozpomienok na kuriózneho profesora zažil som veľa iných krásnych chvíľ: získal som si verných priateľov pre celý život, tak medzi žiakmi, ako i medzi profesormi; a na svojich dobrodincoch, ktorí sa vyhodeneho šuhaja ujali skoro s rodičovskou starostlivosťou, nikdy som nezabudol.

Tu som obdržal maturitné vysvedčenie a tak zásluhou Přerova otvorila sa mi cesta do sveta. Tu som sa stal uvedomelým Slovákom a zamiloval som si českú kultúru a bratský český národ... Tu rástla túžba spojiť osudy oboch vetví slovanského kmeňa v jeden mohutný celok, tak ako to bolo v dávnej minulosti, aby po nás už nikdy nepriateľské, cudzie národy nešliapaly.

Zažil som tu, pravda, i trpké chvíle, ale to všetko prispelo k utuženiu povahy, k posilneniu vôle borit sa životom v cudzom svete, často bez pomoci, a spoliehať sa len na vlastné sily a schopnosti.

Domov som sa vrátil ako iný človek; stratil som strach z maďarizácie a z maďarskej nadvlády. Nepotreboval som sa ponižovať, prosit sa o milosť — veď som

mohol ísť študovať za hranice, do Prahy, ktorú ma naučili milovať moji českí profesori a českí básnici... Tu som sa učil dejiny slovanských národov, dejiny literatúry slovenskej a českej. Tu som sa učil z pamäti Predspev k Slávy dcere i mnohé znelky z tejto veľkolepej básne, poznal som Havlíčka, Sv. Čecha, Vrchlického, Heyduka, Nerudu, Pokorného a všetkých väčších básnikov od starej doby po dnešok. Tu som si uvedomil strašný útisk a krivdy maďarské, páchané na nás na Slovensku. A videl som húževnatú prácu českú a počúval som o zápase českého živlu s nemectvom a jeho víťazný postup v moravských veľkých mestách.

Na českých študentoch som vyzvedal, čo robia cez prázdniny.

Hovorili, že sa v prvom rade bavia, tancujú, spievajú, usporadúvajú divadelné predstavenia, výlety robia, prednášky riadia a kde tu sa i s Nemcami dajú do boja.

Bolo mi 21 rokov, keď som odchádzal z Přerova domov na prázdniny. Do Přerova šiel rojčivý mladík, ktorý v svojom srdci niesol oheň, nadšenie za národ. Jeho túžby, láska k slovenčine a k rodnej zemi byly ukryté v jeho srdci a myslí, vznášaly sa v jakomsi kúzelnom svete nadzemskom, neskutočnom, obrazotvornosťou vybájenom. Z Přerova sa vracal dospelý študent v mnohom smere zmenený. Za dva roky pobytu v českom prostredí naučila ho česká škola, český profesor niečomu novému: nestačí milovať národ len akosi pre seba samého, tešiť sa z čistej ideálnej lásky, ale treba naozaj lásky činorodej, aktívnej, pomáhajúcej a bojujúcej. Nestačilo mu honosné heslo: „Ja som pyšný, že som Slováč“, keď sa na každom kroku potkýnal doma o krivdu, útisk, ponižovanie toho „pyšného Slováka“.

Už ho začala trápiť otázka: ako to premeniť, ako premôcť zlo, ktoré k zemi tlačilo jeho ľud? Otcovia hovorili, že Rus pomôže, mladík vyšlý z českej školy na sebe samom skúsil, že mu pomohol Čech. Kto tu má pravdu?

Ale i Rusov som mal vo veľkej vážnosti. Učili sme sa, ako oslobodili balkánskych Slovanov zpod tureckého jarma. A možno, možno, že i nám raz pomôžu. Bol som hrdý, že viem čítať ruský text. Dostal som totiž od svojho domáceho ruský preklad Iliady a v ňom som sa prehŕňal. Boly tam aj ilustrácie, také antické obrázky, jemnými čiarami prevedené, bez tieňovania. Niesol som si tú prvú ruskú knihu domov.

A ešte jednu rozpomienku z Přerova. Študent Hajdúk prišiel sem i na druhý rok. Hrával veľmi pekne na husliach. Často sme sa navštevovali. Býval u zlatníka Stoupu na Dolnom námestí. Raz sme sa pustili do debaty o existencii Boha; on ju popieral. Ja som nechcel uznať jeho dôvody. Skončili sme to tak, že mi veštil, že až budem starší, uznám, že on má pravdu. Ja som mu na to povedal, že mojou vierou v Boha nič a nikdy nemôže otriast. Tak sme si dali sľub, že si o veci po rokoch povieme. Ale k tomu nikdy nedošlo, hoci sme zase chodili spolu do škôl v Prahe. Myslím, že mu tento titanský ateizmus neskôršie vyšumel z hlavy.

Pán redaktor Pietor prišiel si do Přerova pre syna a pre nás.

Cestou sa tešil z nášho úspechu a Hajdúk a ja prosili sme ho o ďalšiu pomoc a radu. Veľmi rád nám dal úpravu, kam podať žiadosť o obedy v Prahe. Sľúbil, že nám dá doporučenie na výbor „Radhošta“, na poslaneancký klub staročeský a že i sám nám bude mesačne

posielať podporu zo zbierky na slovenskú študujúcu mládež.

Odo mňa si žiadal príspevky do Národných novín alebo do Pohľadov.

„Hľadzte si vždy prácou zarábať groš“ — dal nám ponaučenie pri rozlúčke...

Doma ma vítali s radostou, lebo byly obavy, či sa v tom cudzom svete nestratím, či zdolám ťažkosti, ktoré moji „priatelia“ Niklovci pri každej príležitosti zveličovali až do beznádejnosti. Po složení maturity i náš pomer za zmenil. Stali sme sa priateľmi a radi sa so mnou kamarátili. Najmä ich matka ma často invitovala k nim. Akoby aj nie — veď mala tisíce starostí s piatimi dorastajúcimi slobodnými dcérami.

V polovici prázdnin z čista-jasna prikvitol pán Hlávky so svojou snúbenicou, slečnou „Zorenkou“, slovenskou nádejnou spisovateľkou z Pešti. Umiestnili sme ich, ako sa dalo, v tesnej izbe. Na prázdniny sme sa totiž schádzali traja študenti doma. Keď v izbe nebolo miesta, spávali sme na voňavom sene. Touto návštevou veľkomestských hostí trpela najviac nejvesta, ktorá opatrovala s chorľavou matkou domácnosť.

Pán Hlávky bol veľmi preberačný a náročný človek v jedle — a na dedine sa jedlo veľmi, až priveľmi proste. Pán Hlávky by bol pristal robiť výlety do hôr. Ale o to neišlo, ale o takú merindu, akú sme vše nijako nevedeli sohnáť. A preto si nás doberal, vysmieval i hneval. Boli sme všetci radi, keď po dvoch týždňoch odcestoval. Nakoniec ešte žiadal brata Ondreja, aby mu žižoval s učiteľom smenku. Tí odopreli a to rozhodlo, že sa sobral náhle preč. Chcel stráviť na „vidieckom vzduchu“ pôvodne štyri týždne. Ale všetky jeho roz-

mary boli by sme mu odpustili, keby si nebol doniesol gitaru, na ktorej dlho do noci brnkával, keď čelad' chcela po práci odpočívať. A spev sa začínal večer čo večer sentimentálnou piesňou, ktorú si vraj sám složil i s melódiou:

„Ó, Zorenka, duša moja,
či ty myslíš často na mňa?“
„Ó, jako by nemyslela,
stále s tebou, duša moja.“

Túto pesničku sme všetci v dome, i horní i dolní susedia a deti, už vedeli z pamäti a bolo nám k smiechu, keď začínal brnkáť na gitaru. Zorenku mali sme radi, bola milá, vľúdna a skromná, ale ohromne silná vo všetkých rozmeroch svojej bytosti. Tak to meno „Zorenka“ jej nijako nesvedčilo . . .

Cez prázdniny zahrli sme u nás slovenské divadlo. Na prvý raz bez vstupného. Hral môj mladší brat, študent, dievčatá Niklovie a ja. Úvod do hry sme zaspievali trojhlasne. Verše som složil na známu českú melódiu. Úspech bol veľký, takže sme museli kus viackrát opakovať.

Trubači, miesto maďarských piesní, nacvičili niekoľko slovenských trávnic a piesní do skoku.

A tak sa skončily moje radostné a posledné stredoškolské prázdniny.

7. Dr. Albert Škarvan.

V

*Na univerzite
v Praze*

Na cestu do Prahy opatril ma brat Ondrej skromnými prostriedkami finančnými. Otcova podnikavosť bola zlomená a Ondrej bol ešte mladý, neskúsený hospodár a mal sa čo oháňať, aby udržal hospodárstvo. K mojej výprave prispel starý pán učiteľ Nikel dvoma striebornými zlatkami a Matej jednou.

Po Bohumín cestoval som štvrtou triedou osobného vlaku. Bolo v nej dusno a tesno, mnoho špiny a nebolo žiadnych lavíc. Na okrúhлом vrchnáku študentského kufra sedelo sa dosť nepohodlne.

V Bohumíne som si vymenil nový lístok do Prahy na III. triedu, lebo IV. bola len na košicko-bohumínskej dráhe.

V Českej Třebovej prisedali do pražského vlaku moravskí študenti.

Cestou sliezskym krajom a severnou Moravou pozoroval som akýsi tieň nemeckej vlády: cestujúci chovali sa ticho, nehlučne sa rozprával sused so susedom. Ale ako sa vlak dostal na územie českého kráľovstva, vozne oživily živým rozhovorom, spevom študentov, humoristickými poznámkami sprievodčích na nemeckú vládu, smiechom a kypiacim národným sebavedomím.

Do Prahy niesol som si hodne slovanského uvedomenia i počiatocné znalosti jazyka ruského, bulharského a poľského. Spomenul som už, že sa mi dostal do

rúk ruský preklad Iliady a Hankova mluvnica ruského jazyka; so študentom Zachejom čítaval som bulharský dejepis a vypytoval som sa na význam gramatických tvarov tohoto jazyka a v školskom roku 88 kúpil som si dva sväzky Mickiewiczových básní. Cez prázdniny čítal som Pana Tadeusza (Lwów, Księgarnia Polska, 1886). Doma sa mi dostala do rúk ešte nejaká nemecká srovnávacia gramatika všetkých slovanských jazykov. Všetky tieto, hoci chatrné vedomosti, prispely k môjmu rojčivému slovanskému vedomiu.

V Prahe na nádraží čakal ma medik, Ján Slabej. Ubytoval ma s elektrotechnikom, Gustávom Križanom, u Dvořákov na Havlíčkovej triede. Bola to chudobná a veľmi četná rodina. Platili sme po 5 zl. mesačne za byt, svetlo, kurivo a prádlo. Za raňajky sa zvlášť priplácalo 10 gr. denne. Ale starší a skúsenejší kolegovia obyčajne odrádzali od veľkého výdavku za „kávu“, ktorá mávala chuť a farbu pomyjí.

Spolok „Radhošť“ dával vtedy poukázky na obedy. Hostinský počítal za jednu 24 grajciare. Ale na Vinohradoch dostal sa obed i po 18 grajciarochoch. Poukázky na obedy nedával výbor „Radhošta“ na všetky dni, ale len na 15—28 dní podľa majetkového stavu študentových rodičov.

Tento nerovný prídel známok na obedy bol veľmi často príčinou bojov, závisti a krivdy medzi študentmi. S roka na rok kládly sa ťažšie podmienky na podporu a v jednom čase nám Slovákom úplne odopreli dávať poukázky na obedy. To nás tak utláčali Moravia, ktorí mali obsadený celý výbor spolku.

Poznamenávam, že každý podporovaný bol povinný po ukončení štúdií splatiť udelenú mu podporu.

Obed bol tak chatrný, že sa po ňom ešte mohol každý pustiť do druhého i tretieho obeda, čo sa neraz stávalo a čo sa i mne prihodilo. Kto dostával 20 poukázok na mesiac, ten v treťom mesiaci nemal už ani jednej poukázky na obed, lebo na prvého bolo treba poukázkami vyrovnáť úver u pána Antona, vrchného čiašnika „u Helmů“, kde sme sa stravovali. Šfachetný pán Anton mnoho doplácaval na tento študentský obchod, lebo medzi študentmi boli i takí, ktorí mu zabudli zaplatiť a odišli na prázdniny.

Po zápise na dekanstve medicínskej fakulty, kde som platil niečo vyše 10 zlatých za prednášky, zostalo mi len pár zlatých. Z domu som nemohol očakávať nejakú stálu mesačnú podporu. Často ma trápila myšlienka, ako sa ja v Prahe udržím. Všetci kolegovia dostávali mesačnú gázu od rodičov. Pravda, v Prahe sa žilo veľmi lacno, ale i tu bez minima, asi 25 zlatých mesačne, hrozila študentom bieda. A táto otrhaná pani začala sa mi lepíť na päty už od prvého týždňa. Radil som sa s Jankom Slabejom dosť často o tom, ako si pomáhajú druhí študenti v takej situácii. Od neho som sa dozvedel, že nejakú malú mesačnú podporu dostávajú slovenskí študenti od staročeského poslaneckého klubu; niečo že kedy-tedy pošle i pán Ambro Pietor zo sbierky na slovenskú študujúcu mládež, ale že to nevydá mesačne viacej ako 5—6 zlatých, najviacej 10 zlatých. Radil mi, aby som skúsil hľadať priváta u študentov, gymnazistov. Ale že medikov neradi prijímajú do lepšej rodiny, lebo že zapáchajú umrlčinou. Doložil ešte, že Kukučín píše do Světozoru, kde dostáva pekný honorár za novely, ale že tam majú veľký výber literárnych prác od prvotriednych, uznaných spisovateľov. Po tomto poučení

zbývala mi len jedna cesta: hľadať na Slovensku redaktora, ktorý by uverejňoval moje literárne prvotiny a bol by ochotný za ne platiť nejaký skromý honorár. V Národných novinách mi už pár besedníc uverejnili, i redaktor Katolíckych novín mi písal, že by bol ochotný honorovať nejaké vhodné rozprávky. Bieda vraj naučila Dalibora hústi — mňa prinútila kráčať po trnístom poli literárnom. V roku 88 uverejnily Nár. noviny osem mojich článkov. Ale to nebola ešte „literatúra“, ale len študentské štylistické cvičenie. V poslednom z článkov pokúsil som sa načrtať študentské trampoty okolo prvého.

Ale, milý čitateľu, nenazdávaj sa, že by nejaké trampoty hmotné boly mohly skaliť radostnú náladu sedliackeho mládenca, zvyklého na nedostatok hmotný! Študent žije predsa podľa Písma ako krásna ľalija a poľné kvieťa na lúke: dnes sa ešte žije, a čo bude zajtra, to sa ukáže! Veď aj v našej študentskej hymne sa spieva: „Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus!“

Tak s bohom, bieda, s bohom, bytná i všetky mrzké hmotné trápenia!

Až príde hlad, však ten sa nedá tak ľahko pripraviť o svoje prednostné práva!

Prvá zvedavosť na študijné miestnosti zaviedla nás s Novomeským a Minárikom, ktorí tiež nastupovali do 1. ročníku medicíny, do anatomického ústavu. Bola to veľká, moderná, skoro ešte celkom nová budova. Už na chodbách bolo cítiť podozrivý zápach z hniloby a karbolu. Vošli sme do dlhočiznej izby. V prostriedku stály mramorové červeno-šedé stoly eliptickej podoby a na nich ležaly ľudské mŕtvoly. Pri niektorých pitvali študenti, zahrúžení do práce. Šli sme po špičkách okolo

stolov. Na nich netknuté alebo už rozpitvané, rozdrobené mŕtvoly: tu otvorený hrudník bez pľúc a srdca, tamto len nohy alebo ramená, obnažené až na kosť. A zo všetkých šírila sa na mňa hrúza a ošklivý pach hniloby. Vybehol som na záchod a len-len, že som ešte na chodbe mohol premôcť záchvat dávenia. Na smrť bledý vytackal som sa z budovy. A celý deň mal som plný nos toho strašného zápachu. Začal som pochybovať, či premôžem odpor proti pitve, ktorá bola v prvom semestri hlavným predmetom medicínskeho štúdia. Po tejto návšteve som pochopil, prečo neradi berú medikov za učiteľov do domácností.

Bolo nás v roku 1888 asi štrnásť. Zo starších Daxner, Bencúr, Hanzel, Nádaši, M. Ursíny; za nimi Slabej, Škarvan, Smetanay, Petrikovich z Radvane, Novomeský, Minárik a ja. Dušan Makovický prichodieval z Innsbrucku len kedy-tedy do Prahy. Na obchodnej akademii študoval Skyčák a Hajdúk. Krom technika Ursínyho, filozofa Smetanayho a dvoch obchodných akademikov boli sme sami medikovia. Do Detvana chodievali ešte niektorí moravskí a českí študenti ako hostia. Schôdzky bývaly každú sobotu v miestnosti niektorej kaviarne, kde sme dostali nejaký kútik pre knihovňu s archívom. Za separátnu miestnosť sme neplatili. Bola to obyčajne herňa, ktorú upravili pre večerné zasadania spolku.

Podľa ich slovanskej náтуры Slovákovi chýbajú vôľa k spolčovaniu a k disciplíne. Ale pod vlivom českej mládeže, sdruženej v mnohých spolkoch, i Detvanci si privykli na spolkárenie. A istú uniformitu osvojili si zase Česi od Nemcov.

Tak i náš Detvan organizoval sa v medziach stanov. Mal predsedu, tajomníka, zapisovateľa, pokladníka, knihovníka a troch revizorov účtov. Schôdzky konaly sa v prítomnosti policajného komisára, ktorý na žiadosť maďarskej vlády dával pozor na našu prácu. Na prvom valnom shromáždení zvolili sme si činovníkov, prečítala

sa zápisnica, starý výbor odstupoval a nový zaujal miesta vedľa predsedníctva. Potom niektorý člen predniesol báseň alebo nejakú inú samostatnú literárnu prácu, alebo sa čítala písaná kritika o práci, o novinách, alebo sa podával referát o nejakom divadelnom predstavení. Niekedy sa tu vybavovali i osobné spory, ale polemiky vždy stály na úrovni akademickej dôstojnosti. Politika bola síce podľa stanov z debát vylúčená, ale keď sa zbadalo, že komisár mlčí pri politických debatách, tak sa vlastne stále politizovalo. Boli i takí policajní komisári, ktorí sa tiež zamiešali do debaty so žiadosťou, aby ich účasť na debate nebola zaznačená do zápisnice. Pamätám sa na mladého policajného komisára, dra Křikavu, ktorý sa často účastnil debát o divadelných predstaveniach v Nár. divadle.

Schôdzky v Detvane stály na vysokej úrovni literárnej. Kukučín čítaval z rukopisu svoje kresby, novely; vtedy už stál na vrchole svojej literárnej tvorby. Nádaši, znalec niekoľkých európskych jazykov, písal pod menom „Ján Grob“ do Nár. novín besednice a svojou ostrou iróniou naháňal strachu nám mladším, ktorí sme sa odvažovali nespelym krokom stúpať k slovenskému Parnasu... Smieško Škarvan vtipnou krátkou poznámkou vedel sraziť odvážlivca s Pegasa až k zemi, kde sa musel i sám smiať svojmu komickému položeniu. Dušan Makovický, dobrý, jemný a úzkostlivý, stával sa nám výčitkou svedomia v našich svetských a hmotných túžbach. Štefan Daxner, výtečný rečník, znalec českej husitskej historie a mesta Prahy, budil v nás hrdosť a sebedôveru, keď nám s veľkou výrečnosťou prednášal o udalostiach zo slávnych dejín českých. A dvojica dvoch Jánov — Slabeja a Hanzla, bola našou pýchou, keď

po schôdzkach Detvana zašli sme na radostné posedenie do hostinca u Primasov, u Šenflokov alebo u Sv. Tomáša a keď sme zanôtili naše večne krásne slovenské pesničky. Dakedy prichodil medzi nás i Bohuš Klemens z Vrchlabí, kde lekárničil. Kvarteto: Slabej, Klemens, Hanzel a Daxner, získalo si veľkej obľuby u hostí; keď zanôtilo, stíchlo publikum, kelnerky chodily na špičkách okolo stolov a prestaly s pohármi hrkotať. Naši speváci v dokonalej harmónii spievali naše trávnicie i české a moravské piesne. Často neznámy mecenáš dal postaviť na náš stôl, na „slovenský stôl“, „koťátko“, súdoček piva, z vďačnosti za krásny spev a ešte krajšie pesničky.

To už po takomto vyznamenaní opanovali sme celý hostinec. Dve i tri hodiny rozliehal sa náš spev v miestnosti i v susedných lokáloch. Spievali sme vždy nové a nové pesničky a nikdy sme sa neopakovali. Janko Slabej spieval prvý tenor — preto sme ho volali chór-majstrom. — Klemens druhý tenor, Hanzel prvý a Daxner druhý bas. Všetci štyria mali príjemné, harmonické hlasy a my ostatní pridávali sme sa k nim podľa povahy svojich speváckych možností.

Kto zo starších složil rigorózum, pokladal si za povinnosť uctiť nás jednou alebo dvoma „rundami“ piva. Sklenica piva stála vtedy u Primasov, kam sme pravidelne chodievali, 7 grajciarov.

Nádaši, Škarvana a Skyčák nechodievali medzi nás. Oni tvorili akúsi aristokraciu medzi nami. Primasovské podzemné pivnice sa im nepáčily. Navštevovali lepšie reštaurácie, kde bolo plzeňské, drahšia večera a koncertná muzika. My proletári odbavili sme večeru u Pacáka dvoma vurstami s cibuľou alebo dvoma párkami s chrenom za 12 grajciarov i s prepitným. Ale najväčším aristo-

kratom z nás bol Bencúr, ktorý býval u bohatej pani Neureiterovej, ktorá mu dávala celé zapotrebenie a ešte hotové vreckové.

Keď sa niekedy medzi nás zatúlal, dával nám cítiť svoju povýšenosť, ovšem žartovne, s obvyklým: „slovenská všivač, čo robíte?“ Nezavideli sme mu jeho blahobyt, len sme po očku obdivovali jeho krásne kravaty, hodvábnne košele, nové krásne šaty a jemný cigaretový tabak! Posedel s nami nejakú hodinku a stratil sa samotný, ani sme nezbadali ako a kedy.

Keď som s Minárikom a Novomeským prvý raz prišiel do Primasov, Števo Daxner postavil nás troch nováčkov pred skúšku: kto viac znesie primasovského piva? Minárik zniesol dve a pol, Novomeský tri sklenice a ja som úplne vypriahol zo závodenia už pri druhej. Prišlo mi zle, hlava sa mi začala točiť, žalúdok búriť, takže som musel von. A tu ma stihla katastrofa: strašné natahovanie. Sadol som si na zem a oprel som sa chrbtom o stenu. Telo mi letelo do hromady, hlava padala na prsia, ruky ochably. Tak som tam sedel v zuboženom stave. Ani neviem, ako a kedy dovedla ma Tonka, čiašnica, ku kamarátom a obstarala šáločku čiernej kávy. Prebral som sa z mrákot a hľadal som stratené okuliare. Po dlhom hľadaní našli mi ich kamaráti na dvore. Prepadol som tedy pri tejto prvej skúške úplne. Daxner sa mi vysmieval a vyzdvihoval statočnosť mojich dvoch konkurentov.

Podotýkam, že som až po tento večer nikdy predtým piva nepil. Tak ma to preto na prvý raz zmorilo . . .

Keď som bol v prvom ročníku medicíny, predniesol som v Detvane asi päť-šesť literárnych prác. Začal som s veršami. Dve práce vyšly i v Pohľadoch a to

zvýšilo moju literárnu prestíž. Po tomto úspechu pokúsil som sa v spolku prečítať svoj „Pší epos“. Na jednej schôdzke predniesol som z neho prvé dva spevy. Práca bola napísaná v rýmovaných hexametroch. Pri prvom speve začali sa kamaráti smiať. Škarvana zachvátil taký kľč smiechu, že pral rukama o kolená a stól a strhol do nehorázneho smiechu všetkých, ešte i komisára, starého pána. Nemohol som čítať ďalej. Čo tam bolo smiešneho? Poobliekal som psov do ľudského odevu a dal som im v mesačnej noci rečniť o ľuďoch. A pritom títo psi zavše nejakou poznámkou a narážkami prejavovali svoju psiu náтуру. Niektorí kolegovia poznávali v postavách psích seba samých so svojimi obyčajmi a túžbami... Škarvan to prvý pobadal a preto ho zachvátil smiech. Po schôdske začali sa kolegovia jeden druhého doberať a nakoniec bolo so mnou zle — nedobre, že si vraj robím posmech z kamarátov! Prečítal som ešte ďalšie dva spevy. Práca mala byť vydaná kritikovi. Odmietol som vydať rukopis, lebo že ešte nie je ukončená a že až po desiatom speve povolím ju kritizovať. Ale k tomu nikdy nedošlo. Spálil som ju. Ale starší ma začali šikanovať, že sa taký „zelený sopliak“ opovážil na posmech vystavovať zaslúžených ľudí... Potom som čítal ešte nejakú prózu, rozprávky, ktoré neskoršie vychádzaly v Katolíckych novinách a ktoré vydal Kollár u Horowitza v Trnave. Kritikovia z Detvana strhávali ma až pod čiernu zem. Smetanay jednu z mojich rozprávok rozobral tak, že nakoniec vyhlásil, že škoda bolo na takúto literárnu haraburdu i toho atramentu a papiera. Po jeho kritike smial sa mi celý Detvan. Ale za rok, keď on, môj kritik, čítal svoju prácu v Detvane, prihlásil som sa ja o kritiku a vrátil som mu všetky šľahy a seky i s úrokmi.

Spomínam to preto, lebo v Detvane nebolo ľahko ozdobiť sa spisovateľskými vavrínmi. A obstáť pred kritikou Nádašiho, to už bolo veľké vyznamenanie! I Kukučín musel si vypočuť hodne trpkých kritik, hoci stál už na prvom mieste medzi slovenskými spisovateľmi.

Kritická činnosť bola tu na mieste. Tríbil sa ňou sloh i koncepcia, fabulácia i básnická výraznosť. Pracovníkom predkladali sa za vzor veľkí spisovatelia, Gogol, Turgenev, Tolstoj, Gončarov, Dostojevskij, Sv. Čech, Jirásek, Vrchlický, Arbes a i. a Nádaši ukazoval i na svetové vzory anglické, francúzske a nemecké. Po takýchto kritikách stratil som kuráž písať a prečítavať v Detvane.

Jednako Detvanci žili ako jedna úzko spätá rodina. Pomáhali sme si v biede, pri štúdiách, chodili sme družne na vychádzky, do kaviarní, do hostincov.

Do pražských rodín sme sa nikdy nedostali — nevolali nás a my sme nemali možnosti do nich sa dostať. Ani v tie časy nebolo u Pražanov zvykom zvať do rodiny hostí na posedenie alebo na nejaký večierok. Priateľské styky odbavovali sa v hostincoch pri pive alebo v kaviarňach pri šialke čiernej kávy. Do ukončenia lekárskeho štúdia žil som v Prahe desať rokov, a za tú dlhú dobu nestalo sa ani raz, žeby som sa bol dostal do českej rodiny, žeby ma bol niekto niekedy pozval na besedu, na večierok alebo nejakú zábavu do domácnosti. A dodatočne pripomínam, že ani v ďalších 20 rokoch, po prevrate, z pražských rodín nikomu nenapadlo — a mal som dobrých priateľov medzi poslancami, ministrami i premnohými úradníkmi — aby ma pozval do rodiny na nejakú besedu pri šialke čaju alebo kávy.

Koncom rokov 80. Slovensko bolo pre pražského

Čecha neznámou zemou. Praha znala síce našich drotárov ako ľud statočný, poctivý, ale nekonečne biedny a spoločensky zaostalý. Rudolfa Pokorného „Potulky po Slovensku“ boli prvým poslom rodiaceho sa záujmu o Slovákov a o Slovensko. A Kálalova neúmerná propagácia ešte sa nerozvinula v takej miere, aby sa o nás zaujímali i široké kruhy konzervatívneho pražského meštianstva.

Priemerný Pražan nerozoznával Slováka od Poliaka, Chorváta, Srba a Bulhara. Všetci sme boli Pražanovi exotické, cudzie elementy. Pražan si bol sebestačný a mal dosť starostí s Nemcami, aby nemčinu vytlačil z ulíc, z verejného života i z politiky. Dvojazyčnosť na ulici, v obchode, v úradoch, v školstve i v politickom živote tlačily dušu Pražana a urážaly jeho horúce, prebúdajúce sa národné a hmlisté slovanské povedomie. Kde by bol vzal čas premýšľať o neznámej zemi a nešťastnom ľude pod Tatrami a o jeho študentoch?

19 Prvý raz u profesora Masaryka

Prvý, kto si z českých univerzitných profesorov všimol slovenských študentov z Detvana, bol profesor Masaryk. Jedného dňa, neviem určite v ktorom mesiaci a roku — ale asi v roku 1889 — pozval nás: Bencúra, Nádašiho, Smetanayho a mňa, na svoj súkromný byt.

Rozprával nám o smutných pomeroch na Slovensku, o martinskej politike, o strašnom národnom úpadku, o maďarizácii a rusofilstve, ktoré iba uspáva činnosť a prácu za ľud a v ľude. Je na slovenskej mládeži, aby sa chytla do práce, aby posvietila na tieto strašné pomery a podujala sa kritickej práce v nejakom časopise, ktorý by bol nezávislý od politiky martinskej. Potom naznačil spôsob, ako by sa taký časopis mohol založiť. Bola len otázka, kto by ho viedol a kto by mal byť jeho zodpovedným redaktorom pred verejnosťou v Uhorsku. Sľúbil nám, že sa pokúsí sám najst redaktora a nakladateľa. Návšteva trvala niekoľko hodín a rozišli sme sa s tým, že nám oznámi, či našiel osoby na Slovensku, ktorá by sa podujala založiť časopis. Zatiaľ spomenul advokáta dra Štefanoviča, ktorý vtedy stál v opozícii proti martinskej politike. Odchádzali sme od Masaryka veľmi natešení a považovali sme návštevu u neho za veľké vyznamenanie. Cestou na Vinohrady, kde sme bývali, robili sme si už plány o tom, kto z nás

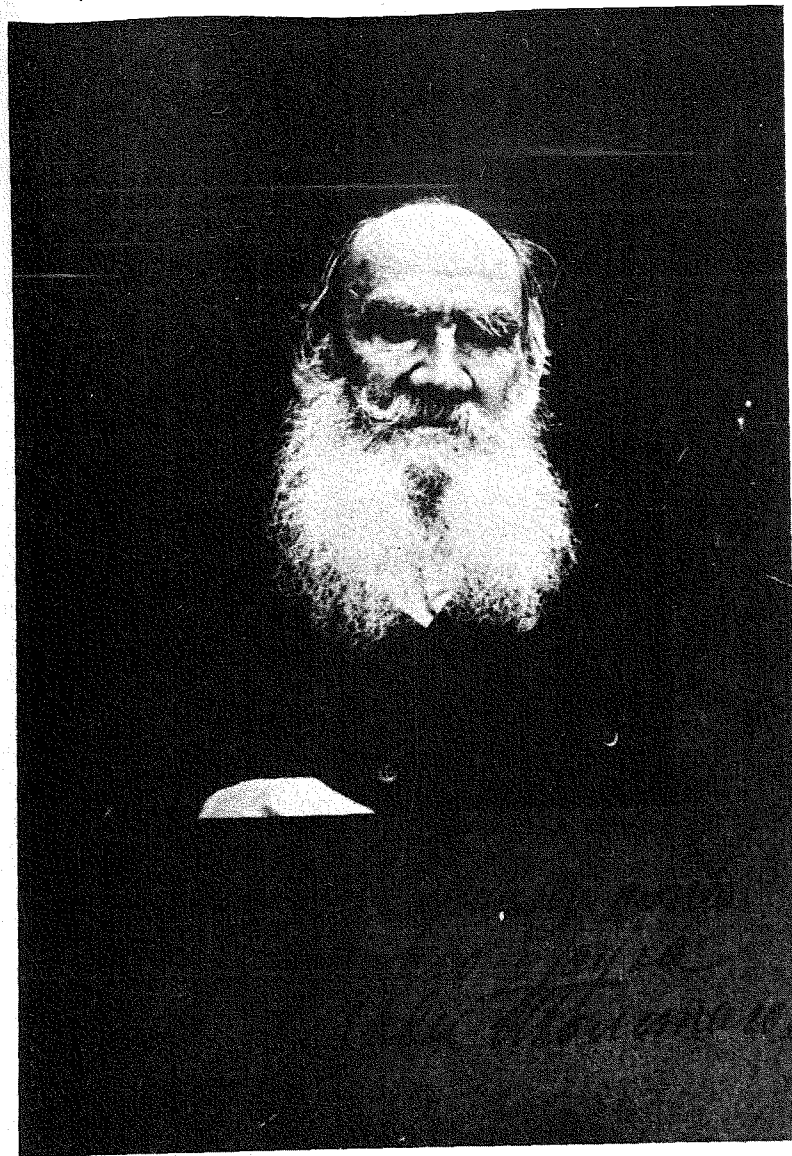
bude viesť tú-onú rubriku a koho ešte pritiahneme k práci v Prahe.

Z rozhovoru s Masarykom si nič iného nepamätám, ako holé faktá vyššie označené. Viem len toľko, že v Detvane panoval duch „martinský“, taký, aký mohol byť po chuti redakcii Národných novín a Pohľadov. V tie časy ani mne a — myslím — že ani ostatným trom nádejným redaktorom nového časopisu až po túto schôdzku s Masarykom sa nezazdalo, že by slovenská politika mohla byť inakšia, že by sa v Martine robily nejaké chyby, naopak, boli sme tej mienky, že máme veľkých politikov, spisovateľov a mysliteľov. Slovom, Detvanci boli oddaní stúpenci martinskej vodcovskej politiky a nikto z nás by si dotiaľ nebol trúfal čo len v narážkach vysloviť nespokojnosť s martinskou politikou. Martinské vedenie národnej politiky stálo v našich očiach vysoko, ako neomylná autorita... Ale ani na Slovensku nebolo stopy po nejakej opozícii alebo nespokojnosti. A ak bola nejaká, tak to držali v tajnosti a vedeli o nej len zasvätené kruhy.

Masaryk bol asi prvý, ktorý ukázal na nesprávny rusofilský, lepšie rečeno cárofilský smer našej slovenskej politiky a žiadal nápravu.

Kto doporučil nás štyroch prof. Masarykovi za redaktorov nádejného časopisu, nikdy som sa nedozvedel. Ale mal som v podozrení univerzitného profesora Jaroslava Vlčka, Slováka, ktorý sa schádzaval s Bencúrom a s Nádašim.

Od tejto schôdzky u Masaryka začal som si pozorne všímať týždenníka „Času“, orgánu Masarykovej realistickej skupiny. „Čas“ redigoval moravský Slovák, dr. Ján Herben, spisovateľ a náš veľký priateľ a priazni-

8. Pozdrav L. Tolstého Dušanovi Makovickému.

vec. Každé číslo „Času“ bolo v Prahe senzáciou. Bol to najčítanejší časopis; v kaviarňach koncom týždňa dostaly sa do rúk čitateľovi už len zdrapy z neho. Preň chodievali ľudia do kaviarní a prvý deň po vydaní bolo ťažko sa k nemu dostať.

Dr. Herben bol výtečný spevák, rozprávkár a rád mal veselú, spevavú slovenskú mládež. Od neho sme sa naučili mnoho moravsko-slovenských pesničiek a od neho sme sa naučili i kriticky sa dívať i na našu národnú zaostalosť.

Po čase odkázal nám štyrom Masaryk, že nenašiel na Slovensku ani zodpovedného redaktora, ani nakladateľa pre pripravovaný slovenský časopis.

Tak vtedy stroskotal prvý pokus o založenie samostatného časopisu na Slovensku. Neprišiel ešte čas, aby mladá generácia vystúpila s novými myšlienkami a aby sa podľa svojho programu včlenila do národnej práce.

Minuly dva tri roky, čo som sa s Masarykom osobne nesišiel, a myslím, že okrem Smetanayho, ktorý bol poslucháčom Masarykovým na filozofii, nestýkal sa s ním ani Bencúr, ani Nádaši. Títo dvaja boli veľmi zamestnaní skladaním rigoróz a tak sa im nedostávalo času zaoberať sa verejnou činnosťou realistického hnutia, a najmä so zápasom Masaryka s liberálnymi mladochochmi a s politikmi konzervatívnej strany staročeskej.

Redaktorom „Národních novín“?

A si v máji roku 1889 dostal som list od redaktora „Národních novín“, Ambra Pietra. Žiadal ma, aby som vstúpil za spoluredaktora do „Národních novín“. Písal, že podľa nejakej smluvy má byť zodpovedným redaktorom Národních novín katolíkom a že by som sa mohol časom stať i zodpovedným redaktorom. Miesto že môžem nastúpiť hneď, aby som tedy nechal medicínu a presťahoval sa do Turčianskeho Svätého Martina. Byt a plat že mi už obstaral. Bolo mi vtedy 22 rokov. Bol som hrdý, že ma redaktor Národních novín takto uznáva za schopného literárne a novinársky pracovať. List ma veľmi vzrušil; i šiel som s ním k Nádašimu, ktorého som považoval za najmúdrejšiu hlavu¹ zo všetkých Detvancov, a prosil som ho, aby mi poradil, čo mám robiť.

Nádašihu rada bola krátka: „Prijmi nabídku, sober sa a choď do Martina hneď, bez otáľania a dlhého rozmýšľania.“

Namietal som mu dve veci: že chcem skončiť medicínu, keď som sa už na ňu odhodlal, a potom že sa necítim dost schopným, aby som redigoval časopis.

Tieto námietky vyvrátil mi svojou obvyklou iró-

¹ Práve, keď som písal túto kapitolu, Dr. L. Nádaši zomrel v Dolnom Kubíne. Chcel som ju dať odklepať a poslať jemu, aby opravil, ak je nejaká nepresnosť. Mnoho som myslel na neho v tieto časy...

niou: „Nemysli si, že Ti dajú písať úvodníky, kultúrne prehľady, články o zahraničnej politike alebo úvahy o nejakých sociálnych a filozofických problémoch. Budeš písať chýrnik, budeš korigovať listy vonkajších dopisovateľov, rozkážu Ti napísať nejakú besednicu o výlete našich národných výtečníkov, alebo budeš sedieť v árešte ako „štróman“ za články Hurbanove, Pietrove a bohvie koho. Na to predsa vystačíš so svojimi vedomosťami!“

A že si medik? Si len študent — poslucháč — ak vôbec chodíš poslúchať prednášky. — Medikom sa staneš, až prvý raz budeš stáť pri posteli nemocného a potiť sa strachom, či si spravil správnu diagnózu a čo máš pacientovi predpísať, aby si ho nezamordoval! Ináčej tá trocha z medicíny, čo si si tu získal, je dobrá pre redaktora, pre politika — veď budeš i politiku robiť — lebo dobrá politika počítat musí s faktami, so skutočnosťou a nemá sa vznášať niekde v nadzemskom priestore. A medicína je naukou o faktách, o skutočnostiach a musí sa skepticky dívať na fantázie pacientov! Dobrý lekár málo dá na reči pacientove, ale sám si objektívne zisťuje skutočný stav nemocného. Masaryk nám povedal, že Slovensko je choré, vybral si skoro samých medikov za redaktorov — tak choď liečiť chorých Slovákov do redakcie Národních novín.“

Namietol som ešte, že je hanba pre mladého človeka, keď ide do života ako neskončený, zbumfovaný študent. Čo by mi povedali rodičia, keby sa dozvedeli, že som zbehol zo štúdií a že som sa stal takým voľajakým človekom bez solídnej existencie — redaktorom?!

„Z toho si škrupulí nerob. Medicína je drahé štúdium, dlho trvá a ty vše nemáš ani 10 grajciarov na dva vurušty na večeru. Choď, kde sa naješ, kde budeš mať

prístrešie, lebo ináčej tu odkapeš hladom a tuberkulózou. Tak Ti radím — choď z Prahy preč a prijmi Pietrovu nabídku.“

Slová Nádašiho takto tvrde, bez okrášľovania vyslovené ma omráčily. Dlho som o nich rozmýšľal, dlho som sa nevedel uspokojiť. Hlad a tuberkulóza že by boly mojím osudom v Prahe, kam som šiel s takým veľkým oduševnením, aby som sa učil, skončil medicínu, pripravil sa pre život a potom doma slúžil svojmu ľudu?! A zase mi čosi šeptalo: má pravdu, bez groša nemôžeš doštudovať, bez pomoci hrozí ti bieda a hlad a smrť tuberkulózou, stihne ťa taký osud, ako mnohých iných chudobných študentov . . .

Rozkolísaný v rozhodnutí dlho som neodpovedal pánu Pietrovi na dopis. Mal som zlé noci, pokiaľ som sa nerozhodol. Veď mladého človeka iste láka sláva redaktorská, a to tým viacej, čím menej vie, čo je redaktorská robota. Mal som už za sebou niekoľko uverejnených prácičiek v rôznych novinách — nuž spisovateľské pokušenie nedalo mi pokoja. Ale na druhej strane stud, že sa stanem nedoukom, že utečiem od medicíny, nutkaly ma vydržať a bojovať proti hladu, biede a prípadne i smrti, ako mi prorokoval tak bez obalu, skoro brutálne, Nádaši!

Nikto z ostatných kolegov mi neradil, aby som opustil medicínu. Janko Slabej mi pomáhal prekonávať redaktorské pokušenia a radil mi, ako hľadať miesto inštruktora v nejakej rodine, a prehovoril ma, aby som sa pokúsil písať besednice do českých časopisov, ktoré vraj dobre honorujú.

V nasledujúcich týždňoch hľadal som tedy kondície. Vyzvedal som sa u kolegov Moravanov, či by ne-

vedeli o nejakom vhodnom mieste. Celkom náhodou v kaviarni „Demínke“ prisadol si ku mne starší pán, predstavil sa ako Winter, bývalý „dúchodní“ kdesi na Slovensku na panstve ktoréhosi grófa, a žiadal ma, či by som mu nevedel poradiť Slováka, študenta, ktorý by dával hodiny z maďarčiny jeho mladej dcérke; táto cez týždeň chodila do školy, a v nedeľu alebo vo sviatok mohla by brať hodiny z maďarčiny. Keď som sa ho pýtal, prečo z maďarčiny, keďže žije v Prahe a keďže tu nebude nikdy potrebovať tohoto jazyka, celkom úprimne mi rozpovedal, že získal značný majetok na Slovensku, že je už dlhší čas na penzii a že ho srdce ťahá na Slovensko, tak že by bol rád, keby sa dievča vrátilo na Slovensko a on že by šiel s ním a že tam bude potrebovať maďarčinu.

Ponúkol som sa teda sám za učiteľa. Bol zrejme rád a potom dodal, že prišiel schválne za mnou. Honorár, zlatku za hodinu, že mi bude vyplácať na prvého. Učiť že budem vo sviatky a v nedele od 11—12.

Neskoršie som sa dozvedel, že pán Winter bol „dúchodní“ na pánstve grófa Erdödyho kdesi okolo Nádaša. Mal na Vinohradoch dva domy. Žil ako vdovec v svojom dome v Klicperovej ulici. Bol by vraj rád vydal dcéru za Slováka, aby sa mohol vrátiť na Slovensko.

Vyučoval som toto jeho pekné, vtipné a umelecky založené dievča až do svojho odchodu z Prahy. Po hodine hrávala na klavíri klasické skladby s veľkou virtuozitou. Rád som počúval túto pre mňa úplne neznámu hudbu, pri ktorej bol vždy prítomný aj pán Winter. Na moju promóciu prišla celá rodina: otec, dcéra i skromná pani hospodyňka. Invitovali ma na obed. Obed bol akýsi slávnostný: kvety, kuchárka, skvelé náčinie, nápoje a Le-

ona v bielom rúchu. Zasnúbenie? Mal som dojem, že by sa pán Winter bol rád informoval o mojich lekárskech ako i súkromných plánoch do budúcnosti. Ale obaja sme boli tak diskretní, že k nejakej rozhodujúcej otázke a odpovedi nedošlo. Leona Wintrová vydala sa na Moravu a za prvej svetovej vojny umrela na týfus.

Prvý honorár za fejton v Národních listoch a pokus na dramatickom poli

Rozhodol som sa tedy pokračovať v lekárskech štúdiách a pánu Pietrovi som odpovedal, že nemôžem prijať jeho láskavu nabídku. Ale biedu, ktorú mi Nádaši predpovedal a ktorá veľmi často klopała na dvere môjho skromného, študentského bytu, som tým rozhodnutím nezahnal. Kto má prostriedky na zakrytie denných potrieb, neuverí, ako pomaly sa vlečie čas od prvého dňa mesiaca k prvému dňu nasledujúceho mesiaca. A najhoršie nám proletárom bývalo na konci letného semestra. Koniec mája a júna byly pre nás vlastne postné, ba hladové dni. Mnoho ráz sa stávalo, že ani dvaja-traja nemohli sme sohnáť toľko grajciarov, aby sme si kúpili bochník chleba a za 3—4 grajciare škvarkov na večeru. V takejto situácii túžobne sme vyčkávali večera, aby sme mohli ísť do Primasov ako „večerní hostia“ na pohár piva, ktoré nám čiašnica Tonka, naša „slovenská matka“, dala na úver.

V takýchto hladových dňoch pokúsil som sa napísať fejton pre odpoľudňajšie Národné listy. Niesol som ho s veľkou bázňou redaktorovi do Jindřišskej ulice. Sedel zahrabaný do čítania rukopisov. Nechal ma dlho čakať u dverí. Ani ma neponukol, aby som si sadol. Prešľapoval som s nohy na nohu a pokašľoval, aby ma konečne nejako už zbadal:

„Máte rukopis? Dejte to sem!“ A začal sa hrabať

v nejakých šesnástich-dvadsiatich kaligraficky napísaných štvrtkách rukopisu. Opovážil som sa ho spýtať, či sa to hodí pre odpoľudňajúci fejton a či to skoro vytlačia?

„Vy jste nováček, že? Jo, pane, to tak lehce nejde. Možno, že to hodíme do koše, a jestli se to hodí, tak za měsíc, za dva to může být uveřejněno...“

„Ale já v tu dobu budu už doma na prázdninách a potřeboval bych to čím dřív...“

„Vy jste Slovák — Vavro Lieskovan?“ čítal z rukopisu. „Ano.“

Vzal veľkú barevnú ceruzku a niečo značil na záhlavie rukopisu.

„Tak Vám to brzy vytiskneme.“

Kamarátom som nevyzradil, že som bol v redakcii s rukopisom.

Na tretí deň „tajomstvo“ prepuklo. Sedeli sme so Smetanaym pri partii šachu. Priženie sa k nám Slabej v ruke s odpoľudníkom Národních listov, šermuje ním nad šachovnicou a veľmi hlučne mi gratuluje.

„Bravo, Šróbko. — To je úspěch! To je vyznamenání! A kopa groší.“

Ja som sa začervenal, zahanbil, že ma vykričal pred toľkými hosťmi v kaviarni. Smetanay sa rozpačite díval zavše na šermujúceho Slabeja a zase na odpoľudník. Vstal som od stola a šli sme von. Tu som si rozčulene začal obzeráť svoje literárne novorodzeniatko. Letmo prezerám text a zdalo sa mi, že nič nebolo na ňom opravované, a rukopis zabral skoro celé tri strany pod čiarou.

„Tak nestojme! Poď si vybrat honorár do administrácie!“

Šli sme.

Administrácia „Národních listov“ bola tiež na prvom poschodí. Slabeja a Smetanayho nechal som dolu čakať. V predizbe administrátorovej sedeli čakatelia. Sadol som si a čakal, kým sa odbavili. Trvalo to dlho. Slabej prišiel za mnou: „Už si dostal?“ „Nie, ešte je tam jeden.“

Konečne som vstúpil do svätyně administrátorovej. Na pozdrav neodpovedal. Len pozdvihol šedivú hlavu a s veľkými okuliarmi ma fixoval. Ticho a mlčanie ma znepokojily.

„Tak co si přejete?“

„Přišel jsem pro honorář za fejton, který...“

„Jo za tenhle. Jak se jmenujete?“

„Jmenuji se Vavro Šrobár, medik, ale fejton je podepsán Vavrem Lieskovánem.“

„A jak dokážete, že ten pseudonym jste vy? To by mě mohl kde-kdo napálit a vybrat si honorář za cizí práci. Rozumíme?“

„Mám zde universitní legitimaci.“

„Ukažte. No jo, to já nepochybuju, že jste Šrobár, medik, ale nevím, že jste Lieskovan. Víte, mne už jednou napálil nějaký ničema: přišel pro honorář, že ještě téměř ani číslo neuschlo... Poukázal jsem jej dvakráte. A pak mi to strhli z gáže. Jsou bohužel takové lumpové u nás!...“

„Tak jak dokážete totožnost?“

„Nemohu Vám to dokázat.“ A bral som sa už k odchodu.

Ízba sa so mnou zatočila, bál som sa, že padnem.

„Počkejte v předsíni. Půjdu Vás zjistit k redaktorovi.“

V predizbe bol Slabej. Horko-ťažko som mu vy-

rozprával, že mi nechce poukázať honorár a že ma snáď považuje za podvodníka a že ja tu hanbu nemôžem zniest ďalej a že nech Slabej vyberie honorár. Slabej sa mi vysmieval a označil môj úmysel odísť za veľké somárstvo — veď tak by vraj jeho oddali policii pre podvod.

Starý pán sa vrátil, zavolať ma do izby a usmievave a láskave začal besedovať so mnou, medzi tým čo železným linonárom premeriaval fejton. Dal mi poukážku na 10 zlatých. V pokladne mi to majú vyplatiť. Ešte mi zagratuloval, vstal zpoza stola a podal ruku na rozlúčku.

Vonku bola veľká radosť a hotové povstanie. Robily sa plány na večeru, na pivo a spev u Primasov. Celý Detvan bol zharangovaný¹ a k zábave sa dostavili všetci členovia spolku. Rečnilo sa, oslavovalo, spievalo a veselilo.

Z honoráru, ktorý bol neobyčajne veľký, zostalo mi na druhý deň len pár šestákov. Dostával som od Kollára za celú rozprávku, ktorá zavše vychodila i v niekoľkých pokračovaniach, 5 zlatých. A tu za jednu besednicu dostal som tak veľkú sumu!

To bol môj prvý i posledný novinársky honorár v Prahe za časov mojich štúdií. Písaval som do „Času“ skoro pravidelne, ale pokladňa „Času“ nemala nadbytok groša a preto neplatila za príspevky.

Tohoto roku vypísali v Turčianskom Svätom Martine literárny súbeh. Medzi iným i na pôvodné slovenské drama. Prvá cena 50 zlatých.

Šiel som k Nádašimu s návrhom, aby sme sa spoločne zúčastnili súbehu. Nádaši stál pred posledným ri-

¹ sehnany nakvap, jako na poplach (maď. harang zvon).

gorózom. Odmietol spoluprácu pre naprostý nedostatok času. Nahováral som ho do tých čias, kým len nepriovolil. Prišiel som už s hotovým náčrtkom deja. Bolo treba už len fabulu podeliť do dejství a scén. A tak sme sa dohovorili, čo ktorý má vypracovať. Chodil som do jeho bytu v Hálkovej ulici s ceduľkami, čítali sme spolu jeho i moje lístky a dávali sa do stavby dramatu.

Hotovú veselohru som odpísal a zaslal pod názvom, „Ako sa u nás žije“, na súbeh Andrejovi Halašovi. Boli sme istí, že práca obdrží prvú cenu 50 zlatých. Už sme si robili plány, ako sa podelíme a čo všetko si za honorár kúpime a kde také dlhy vyplatíme.

K veľkému nášmu prekvapeniu prvú a jedinú cenu obdržala Kukučínova „Komasácia“. Halaša mi písal, že hlasoval za našu prácu, ale bol prehlasovaný, hoci jury uznala našu prácu za vhodnejšiu pre divadelné predstavenia, ako prácu Kukučínovu, ktorá je nedivadelná, viac rozpravná ako dramatická.

V „Detvane“ som prečítal na schôdzke veselohru. Bencúr si vyžiadal rukopis na kritiku, v ktorej podľa zápisnice spolkovej dal nám takýto flajster na boľavú ranu:

„Po Chalupkovi (Bencúr) nenachádza vynikajúceho básnika dramatického, lebo tí, čo písali, buď si privlastnili trud iných, alebo ich práce zostaly a zostanú po večné veky na papieri.

Však niet sa čomu diviť, stáleho javiska u nás niet, režiséri naši sú bez vkusu, obecenstvo tleska všetkému a tak zvaná kritika oplýva v pochvalách a nestačí gratulovať k novým a novým umeleckým silám, zkrátka, my v tomto ohľade nestojíme ďalej, ako hoci ktoré stredoveké národíky.

Pôvodca (Šrobár) v tomto smere nemá predchodcov. Chalúpka sa vysmieva chybám tak rečeno každodenným, i vzbudzuje smiech sebecký; pôvodca tejto práce je na vyššom stanovisku, on ironizuje, satirizuje, vyludzuje smiech, pri ktorom by mal poslucháč zaplakat; je to smiech gogolovský. Práca nie je vlastne veselohra, ale podarená ostrá satira. Osoby tým, že každým slovom, každým skutkom prestupujú mravné zákony, podlichajú zaslúženému trestu a preto mal pôvodca vyhovieť požiadavkám básnickej spravodlivosti a urobiť z tohoto diela drama alebo tragédiu, a nie veselohru.“ (Podľa článku v almanachu „Detvan“, Turč. Sv. Martin 1932.)

Veselohra vyšla tlačou v Bielkových „Slovenských besiedkach“, ale ako skomolená a skorigovaná! A krom toho vytlačil ju len pod mojím pseudonymom a vynechal Jána Groba, pseudonym Nádašiho, ktorý mi vyčiniť za obe veci zle-nedobre. Bielek, keď som mu ukázal list Nádašiho, vyhovárал sa, že nechcel poškodiť postavenie Nádašiho, ktorý bol úradným lekárom v Dolnom Kubíne a jako fáma širila, musel sa vraj zaviazat, že sa nezúčastní ani literárneho ani spoločenského a politického života slovenského...

Fakt je, že sa Nádaši odmlčal na poli literárnom až do nášho prevratu. No, keď udrela hodina našej slobody, rozzvučaly sa struny jeho horúceho slovenského srdca a umnej, majstrovskej lýry... Vynahradil národu veľkú škodu, dal nám duchovné dary ceny nehynúcej. Nevoľou spútaný genius po tridsiatich rokoch akoby tajným kúzlom z driemoty prebudený, vysoko sa vzniesol na slovenskom Parnase...

Dušan Makovický

22 Slovanstvo a tolstojizmus

Zásluhou profesora Masaryka knižnica „Detvana“ dostala do daru od dobročinného spolku v Moskve(?) veľkú zbierku diel vybraných ruských spisovateľov: diela Puškina, Tolstého, Gogoľa, Tutčeva, Aksakova, Nekrasova, Danilevského a iných.

Výber diel niesol sa slavianofilským smerom. Bencúr, Nádaši, Smetanay, Novomeský a ja čítavali sme hodne z týchto diel. Často sme prekladali a referovali o prečítanom na detvianskych schôdzkach. Veľký dojem urobila na nás obširna kniha Danilevského: Rossija i Jevropa. Danilevskij veľmi umne prorokoval, ako zaplaví slovanský svet Europu. V dobe našej národnej poroby tešili sme sa krásnej, slávnej a veľkej budúcnosti slovanskej. I v Národných novinách vychodily obširne výňatky z diela Danilevského, zostavené Svetozárom Hurbanom Vajanským. Tak rástlo v našich mladých srdciach povedomie a hrdosť, že my Slováci sme Slovania, hoci počtom malí, ale že slávna budúcnosť, veľkosť, sila i moc slovanských plemien budú i naše.

Nemálo prispievaly k nášmu slovanskému povedomiu i priateľské styky so srbskými, bulharskými a černo-horskými študentmi. Spomínam si na Srba Selića, Bulhara Štefanova, Černo-horca Orščanina, Chorváta Radíća a ešte na dvoch-troch Chorvátov a Slovincov. Malorus Ševčuk náležal skôr do našej slovanskej rodiny.

Moravia, Slezania a Česi boli nám tak blízki jazykom, históriou, kultúrou, že sme sa medzi nimi a s nimi cítili ako deti jednej rodiny. Poľskí študenti, hoci ich bolo v Prahe nie málo, nekamarátili sa s nami. Ale ani my sme nevyhľadávali ich spoločnosť. Príčina bola snáď v tom, že my Slováci sme viacej lipli k Rusom, snáď v tom, že ich poslanci vo Viedni držali s nemeckou vládou. Až koncom 90. rokov začali sme sa sblížovať zásluhou profesora Zawiliňského, ktorý zachodil na Slovensko k Hviezdoslavovi, na Bystričku k profesorovi Masarykovi a do Prahy a i mňa viac ráz navštívil v Ružomberku, keď som už praktikoval. Zawiliňski preložil niekoľko noviel Kukučínových do poľštiny a požiadal ma, aby som napísal k nim úvod. Ale to už bolo na konci mojich študijných liet.

Prof. Zawiliňski študoval nárečia severného Slovenska: na Kysuciach, v Orave, v Spiši i ďalej na východe. Po svetovej vojne sa ukázalo, že to robil preto, aby zistil, koľko si Poliaci môžu nárokovať useknúť zo Slovenska! Hviezdoslav, u ktorého profesor Zawiliňski býval hosťom, s ľútosťou sa mi žaloval, že choval hada.

Nepamätám sa, že by sme sa boli s Poliakmi čo len raz niekde sišli, pobesedovali si, alebo si pri pive zaspievali. No, my sme spievali i niekoľko poľských piesní. Spievali sme najmä naše pesničky, potom moravské, české, srbské, chorvátske, slovinské a ruské. K ruskej cárskej hymne dodávali sme nihilistický dodatok: „Hajda car', pravoslavnyj gosudar', on za pravdu matku, ssylal na Kamčatku! Hajda car', hajda car', pravoslavnyj gosudar'!“ Spievali sme tento dodatok zrovna tak oduševnene, ako samú hymnu cársku... A nevažovali sme, čo to spievame.

Vedeli sme také množstvo pesničiek, že sme mohli spievať celú noc a nič sme nemuseli opakovať.

Po veselých večierkoch prichádzaly často aj dni samotárstva. Zamýšľať sa bolo, prečo je osud k jedným tak štedrý a ku mne tak macošský? Mnohí z kamarátov mohli robiť v nedeľu parníkom výlety do Chuchle, do Braníka v spoločnosti veselých a krásne vystrojených dievčat. A mne sa stalo nejednu nedeľu, že som nemal ani dvanásť grajciarov na večeru.

Spomínam si na jednu takú smutnú nedeľu. Nemal som ani grajciara vo vrecku. Sedel som doma i čítal som celé odpoľudnie ktorýsi spis Tolstého o náboženských otázkach. Už sa zmrákal, keď som sa už chcel vybrať na ulicu, aby domáca netušila, že som bez groša, keď vysedávam večer doma. Vtom prišiel domov môj spolubývajúci, elektromontér G. K. a doniesol si v papieri veľké bravčové údené kolienko, chren a chlieb. Ujedal si s chuťou, a keď si už pochutnal, spýtal sa ma, či by som nešiel s ním na pivo. Povedal som mu, že som nevečeral a že nemám ani na pivo. I začal si ma doberať, prečo som len nepovedal, že by mi bol dal i polovicu z kolienka. Vedel som, že by to nebol urobil, lebo často hrával predo mnou takúto komédiu o dobrote a pomoci. Žiadal som ho, aby mi požičal zlatku, že mu ju na prvého vrátim. On však odvetil, že mi kúpi večeru, ale zlatku že mi nepožičia. Vedel, že dar neprijmem ani teraz, ako som už viackrát od neho neprijal. Pýtal som ho znovu, aby mi požičal. On nie a nie. Nakoniec som mu povedal, že by som si mohol vziať z jeho peňazí tú zlatku, že by ani o tom nevedel, keďže má v mojom kufre schovaných vyše 500 zlatých; a to že on vie, že to nespravím. Zlatku, že on študentovi nepožičia; lebo vraj

my inteligenti si myslíme, že sa peniaze ľahko zarábajú, a keď i slúbime vrátiť, že nevrátíme; že sme nafúkanci a že on mi ukáže, že aj on má hrdosť a česť a preto že nepožičia.

Vzal som z kufra jeho peniaze, hodil som mu ich na stôl s poznámkou, že ja jeho majetok už opatrovať nebudem a že mu prajem, aby sa nimi nasýtil! Ešte padlo niekoľko ostrých slov. Sobral peniaze a odišiel na pivo. A nepožičal.

Vyšiel som i ja na ulicu. Bol som veľmi hladný. Od skúpeho obeda som ničoho nejedol. Vonku bolo dusno; júlový večer vo veľkom meste. Kamenie domov a dlažby sálaly zo seba cez celý deň nasatú horúčavu. Rozmýšľal som o „kamarátovi“, Slovákovi, ktorý mi takú lekciu pripravil. Vliekol som sa po vinohradských uliciach. Tu a tam som sa zastavil pred výkladmi, ožiarenými plynovými lampami. Premáhala ma únava a hlad. Zašiel som do malého parku a sadol som si. Ľudia veselí a rozradostení nedeľnou náladou prechodili sem a tam žartujúc, šepkajúc a hlasite sa smejúc.

Nemohol som pochopiť, prečo sa môj kamarát tak tvrdo zachoval voči mne. Čo som mu urobil? Predsa je to človek dobrého srdca, veselej mysli, rád spieva a pobaví sa so študentmi. Prečo? Umienil som si, že sa to musím od neho dozvedieť. V rukách sa mi octla pumpava¹. Či je ešte tak sladká, ako bola na liskovskom močiari, keď som „z nej dostal zimnicu?“

Poberal som sa domov, lebo sa blížila záverečná hodina a ja som nechcel zostať dlžan 10 grajciarov za otvorenie brány domovníkovi a počúvať za chrptom jeho šomranie a zlomyseľné poznámky.

¹ pampeliška.

9. Dr Dušan Makovický.

Celkom z nenazdania vidím íst proti sebe Dušana Makovického.

Pozdravili sme sa ako ľudia, ktorí sa majú radi.

„Prišiel som Vás navštíviť. Idem ku Škarvanovi. Teba by som bol zajtra navštívil.“

Znelo to ako omluva. Dušan bol veľmi jemný a taktný človek.

„Rád by som sa s Tebou porozprával o pláne vydávať nejaké poučné čítanie pre ľud. Salva by ho tlačil a s mojou pomocou i vydával.“

Čo povieš, pomôžeš písať alebo prekladať? Znáš ruského „Posrednika“, čo vydávajú Tolstojovci v Rusku a za hranicami?“

„Posrednika“ si mi už dal. Ale ja neviem, či v takom duchu som schopný písať?“

Vzal ma za ruku a obrátili sme sa späť do parku. Keď som zbadal jeho úmysel, že si máme posediť, hovorím mu, že musím íst domov, lebo budú čo chvíľa bránu zavierať a ja . . .

Porozumel, čo som chcel povedať. Odkiaľsi vytiahol bankovku a podával mi ju červenajúc sa, lebo som ju dosť ochotne a skoro nebral z jeho ruky.

„To je honorár za prácu, ktorú napíšeš pre Poučné čítanie.“

„Ale ja neznám v základoch učenie Tolstého. Tak nebudeš mať radosti z mojej práce. Snáď by si mi mohol vyložiť, v čom je jeho podstata, a doporuč mi, čo mám čítať, aby som i sám vnikol do jeho náuky o kresťanstve.“

„Ponáhľaj sa? Tak zajtra.“

„Sadnime si!“ A po chvíli mlčania so značným úsilím, lebo Dušan nebol človek výrečný, a niekedy i plachý a zamĺkly, voľne mi vykladal, ako on chápe

učenie majstrovo. Hovoril, že Tolstoj si najviacej váži prácu roľníka a prostých ľudí, ktorí vlastne pracujú beznáročne pre druhých a tak snáď nevedomky plnia príkazanie Kristovo: slúžiť, to jest pomáhať bližnému.

„Sedliacki chlapci sú najbližšie tomuto príkazu. Mestskí ľudia svojím mestským životom, tradíciou, akými-misi zdedenými zvykmi žijú neprirodzené i sebecky a vyvyšujú sa nad roľníckych ľudí. Podľa Tolstého je to práve naopak. Cirkevné učenie, a to učenia všetkých cirkví, zatemňujú pravý smysel Kristovej náuky. Tolstoj vzal za základ svojej náuky Kristovo kázanie na hore a Otčenáš. Vykladá podstatu Kristovej náuky tak proste, srozumiteľne a predsa i vznešene a úchvatne, že musí otriasť naším svetom, vedou, umením, cirkevnými náukami a všetkým dosavadným pochopovaním náboženských ideálov. Čo má robiť každý z nás? Neslúžiť telu a jeho pokušeniam, ale tomu duchu, ktorý bol vložený Bohom do našej duše a srdca. Slúžiť Bohu a tedy bližnému, lebo Bohu slúžime iba skrze lásku k bližnému. Keď to človek pochopí, musí zmeniť svoj život od základu. Premýšľaj o tom! Sám to poznáš, budeš sa cítiť vyrovnaným a budeš mať pre celý život cieľ, ku ktorému máme smerovať všetci. Dám Ti niečo prečítať z Tolstého a premýšľaj o tom! Ja som tiež len začiatočník a ešte stále a stále objavujem nové pravdy a poznania. Evanjeliá sú starou studnicou náboženských právd, a to studnicou nesmierne bohatou a nevyčerpatelnou.“

Rozišli sme sa už hodne neskoro. Dušan ma objal a bozkal. Hanbil som sa pred ním, pred týmto svätým človekom.

Potom ešte sám som povečeral v „poděbradskej“ pivnici po študentsky: tri vursťy a malé pivo.

Kamarát Gusto nebol ešte doma. Umienil som si, že naň počkám. Pred polnocou prišiel, trochu rozjarený a hlučný.

Nehlásil som sa hneď, ako vošiel do izby.

„Vstaň“, potriasol ma, „tu máš šunku a chlieb.“

„Ďakujem za dobrotu, ale ja som už večeral.“

Rozpovedal som mu o schôdzke s Dušanom. Bol dojatý a zahanbený. Potom sa vyspovedal, prečo mi odmietol požičať zlatku. Že vraj som mu kedysi povedal, že mu môžem dokázať, že čierne je biele a biele je čierne. To že ho uráža a nemôže zabudnúť na túto urážku. Lebo tým vraj som ho označil za takého somára, ktorý ani nerozozná čierne od bieleho, keď mu to učení študent nahovorí. A on že má tiež nejaké vedomosti, že chodil do gymnázia atď. Nakoniec sme sa smierili a zase mi odдал svoje peniaze do opatery.

Táto nahodilá príhoda nás hodne vyrovnala a od tých čias stali sme sa vernými priateľmi až do jeho smrti.

Z Dušanových peňazí kúpil som si Nový zákon a začal som z neho pozorne čítať. Dostal som ešte niektoré knihy Tolstého a už som sa ocítil v kráži tohoto náboženského génia. Veselý, bezstarostný život študentský zdal sa mi hriechnym, hostince, kaviarne, spevy i všelijaké svetské radosti — nedovoleným ovocím. Všetelico, čo sa mi v živote videlo správnym a žiaducím, ukazovalo sa mi bludným a klamným. Začal som pochybovať, či som si vyvolil dráhu života dobre a v súhlase s učením Majstrovým. A pri týchto pochybnostiach, ktoré ma neustále sžieraly, čím ďalej mocnejšie som sa utvrďoval vo viere v Boha. V tejto viere som nachádzal veľkú oporu a istotu; že sa mi snáď podarí najst' cestu, ktorou máme ísť všetci, bratia, synovia

boží... Ale od kamarátov som sa nemohol odlúčiť; chodil som s nimi do hostincov, pil som však miesto piva sodovku. Smiali sa mi, no našiel som si výhovorku, že mi pivo škodí.

Myslím, že ani jeden z nich dlho nezbadal, že sa so mnou stala zmena, až vtedy, keď som začal hlásať abstinenciu od alkoholických nápojov a keď som vo spolku začal prednášať o učení Tolstého.

Navonok javila sa moja premena i v tom, že som sa stával samotárom; stačil som si akosi sám a trávil som voľný čas čítaním a rozmyšľaním o novom kresťanskom živote.

Dvom pokušeniam som ešte nevedel odolať: fajčeniu a ochote hrať kedykoľvek v šachy...

Kamarátov som si už nedoberal, komických a humorných situácií nevypichoval a tak sa mi zdalo, že moja veselá, radostná myseľ, ktorú som si z dediny do mesta sebou priniesol, niekam uletela. Pomaly som si vytváral akési mne dosiaľ neznáme ovzdušie, akýsi nový, neskutečný svet v oblasti duchovnej. A medzi týmto novým a starým svetom svádzal sa zápas o nadvládu. Pochybnosti o správnosti jedného i druhého ma znepokojovaly a často i zarmucovaly...

V takýchto neistotách sahal som po Novom zákone, čítaval som zvesti o blahu človeka, o živote v duchu božieho synovstva, o láske k bližným i k Bohu, ktorý dá síl a neopustí, neoslyší, kto sa k nemu o pomoc utieka. Po takýchto meditáciách vždy sa mi uľahčilo. Ale čosi mi hovorilo, že som ešte ďaleko od pravej cesty, že mi niečo dôležitého z Kristovho učenia chýbuje.

23 Na študentskej schôdzke profesora Masaryka

Prof. Masaryk ohlásil schôzku pro študentov v ktorej sa na ňu, ako by bolo dnes. V neveľkej, myslím, botanickej posluchárni tiesnili sme sa, až nám dych uberalo. Masaryk prednášal o kultúrnom, sociálnom a politickom programe realistického hnutia. Stál som u dverí, a nakoľko sa dalo, robil som si poznámky do sošitu. Jeden odsek prednášky ma zaujal obzvlášte: „Stojíme ve věcech náboženských na křesťanských zásadách“. Vykladal o programe Dobrovského, Kollára, Palackého a Havlíčka a o náboženských zásadách kňaza Smetanu.

Masaryk skončil. Tlieskali sme mu s oduševnením, lebo nám vysvetlil svoj program jasne a hovoril nám zo srdca. Potom sa pýtal, či si niekto nežiada vysvetlenie, poznámku, otázku, širší výklad. Chvíľu sa nikto nehlásil, bolo ticho a študenti sa obzerali po sebe. V tom vystrčil som hore ruku na znak, že si žiadam slovo.

„Tak pojdte blíž ke mně!“

Predieral som sa lesom študentských tiel; srdce mi začalo bušit ako kladivom; krv bila do tváre. Začal som ľutovať, že som sa hlásil, lebo som sa i bál, že ani jasne nevyslovím to, čo ma tak zaujalo zvedavosťou a túžbou po istote a pravde.

„Co si přejete vědět?“

Rozčúleným a zaškrtým hlasom za veľkého ticha som začal asi takto:

„Řekl jste, pane profesore, že realistický program stojí na zásadách křesťanstva. Ale je mnoho křesťanských církví, které různým způsobem vykládají křesťanské nauky. I mnozí spisovatelé, Tolstoj, Dostojevskij, Renan, Voltaire a jiní, chápou křesťanství různě. Prosím Vás, povězte nám, kterého křesťanství se máme držet?“

Nepamätám sa, čo mi pán profesor doslovne odpovedal na otázku. Zdá sa mi, že asi toľko, že je to veľmi obširné téma a na konci ma pozval na svoj byt, že si o tom u neho pohovoríme.

Nemal som sa nijako k návšteve profesora Masaryka. Báľ som sa debaty s veľkým profesorom filozofie: nahovorím hlúposť, že mi bude hanba. Preto som ju odďaľoval, koľko sa len dalo.

Po všelijakých rozmyšľaniach, čo a ako mám predniesť a vysvetliť otázku o kresťanskom základe programu, dodal som si odvahy a šiel som na byt profesora Masaryka.

Našiel som ho v pracovni. Sedel za písacím stolom. Vstal a začali sme rozhovor stojačky. Pripomenul som mu, že ma pozval na svoj byt, že mi vysvetlí, čo rozumie pod kresťanským základom.

Nastalo chvíľku ticho. Zdalo sa mi, že ja mám niečo obširnejšie hovoriť o nadhodenej otázke.

A razom vyhrklo z mojich úst niečo, čím som bol sám prekvapený, zmätený a rozčúlený:

„Ani snáď nevíete, aká sila je v človeku, keď verí v Boha...“

Pristúpil ku mne bližšie. Mlčal. Len sa mi zdalo, že sa mu oči usmieľajú láskave, dobrotive.

A potom som mu začal rozprávať, že čítam evanjeliá a Tolstého. Že v evanjeliách je dvojaký text v gréckej pôvodine o hlavnom Kristovom prikázani: „Milovať budeš Pána Boha svojho a bližného, ako seba samého.“ Tolstoj vraj objavil rukopis neznámeho evanjelia, v ktorom stojí miesto „hós seavton“ — „hós heavton“, čo znamená: „ako jeho“, miesto známeho z evanjelií „ako seba samého“. U Matúša stojí „hós seavton“, „seba samého“ a u Marka „hós heavton“, „ako jeho“. Podľa toho by znel známy preklad: „Milovať budeš Pána Boha svojho a bližného ako seba samého“ a nový preklad: „Milovať budeš Pána Boha svojho a bližného ako jeho, to jest ako Boha“.

Masaryk sa obrátil k svojej knihovni a vyňal grécky text evanjelií. Našiel túto vetu u Matúša, kde je „Hós seavton“. Hovorím mu, že je to snáď vydanie podľa Vulgáty.

Po chvíli mi povedal: „Veľký rozdiel v tom niet. Hlavný dôraz je na láske k bližnému.“

Ja mu na to:

„To by bol dôkaz o božskom pôvode človeka a jeho nesmrteľnosti.“

Čo bolo ďalej, už sa nepamätám. Pri rozlúčke pozval ma, aby som niekedy navštívil jeho rodinu a pozval kamarátov na čaj.

Keď som sa vracal domov, cestou mi napadlo, že som sa u Masaryka vlastne ničoho nedozvedel o tom, za čím som ta šiel, t. j. o kresťanskom základe programu vo veciach náboženských. Profesor nechal vlastne hovoriť len mňa a on len počúval. Vtedy sa mi to zdalo ako nejaká profesorská chytráckosť, že nechá študenta hovoriť, aby sa ukázala úbohosť jeho vedomostí. Ne-

skoršie dostalo sa mi takéhoto výkladu z úst Masarykových: treba nechať ľudí hovoriť voľne, od každého sa možno niečomu naučiť, od učeného práve toľko, ako od prostého človeka. Masaryk sa držal tejto zásady dôsledne celý život, čo som ho len znal.

Ale v tomto a v nasledujúcich rokoch veľmi som nezneužil láskavosti profesora Masaryka a zriedkakedy som ho navštívil. Myslel som si, že keď sám nemám o čom hovoriť, čo by stálo za reč, že nie je treba chodiť na reči o bežných, bezvýznamných veciach a obťažovať takúto vážnu a ctenu rodinu povedačkami. Až po roku 1896 chodieval som častejšie so Šantrúčkom, Háľkom a Kraiczom do Masarykov.

Veľmi som sa spriatelil zvlášte so synom Masarykovým, Herbertom, maliarom, ktorý často chodieval ku mne na byt a volával a odvádza ma k nim na posedenie a besedu. Ale i keď som nechodieval do Masarykovej rodiny, i keď som sa nestýkal osobne s Masarykom, predsa som sa už nikdy nevytratil z kráľov jeho filozofie, sociologie a politiky. Čítaval som všetky jeho práce v „Čase“ a v „Našej dobe“, všetky jeho brožúrky a spisy.

Asi v polovici roku 1890 schádzavali sa realisti vo vinárni Masarykovho brata. Sem medzi nich začal som i ja chodiť. Bol to krúžok asi 15—20 univerzitných docentov, spisovateľov, politikov a novinárov. Pamätám sa na Drtinu, Táborského, Herbena, Machara a Foustku. Nebývala tam žiadna zahajovacia reč, ale len voľná beseda o politike a literatúre; dosť často niekto čítal svoju prácu, ktorú pripravil pre tlač. Na viacerých schôdzach predniesol nám docent Drtina výňatky z rukopisu dlhšej svojej filozofickej práce (Myšlenkový vývoj evropského

lidstva). Po prečítaní nastala debata o počiatkoch kresťanstva. Masaryk rozvinul svoj názor o vzniku prvých obcí kresťanských po smrti Ježišovej. Prišla reč i na činnosť Pavlovu a o ňom poznamenal: „Ten Pavel udělal z toho kšeft.“ Boli sme prekvapení touto frapantnou poznámkou, ktorá vyvolala smiech a stala sa známou v celej realistickej obci. Pavel totiž začal organizovať z učedníkov a z nadšených stúpencov Kristových cirkiev hierarchickú na spôsob cirkvi židovskej.

24 Zase doma. Rozhovory s otcom

Človek vie oceniť, uznať krásu svojho rodného kraja vari iba tak, keď sa po nejakej dobe vráti zase domov. Len vtedy uvidí tisíce nových vecí, krásnych, neobyčajných, zázračne milých.

Tak mi vždy bývalo, keď som sa na prázdniny vracal do nášeho Liptova. Už to vlastne pri Žiline začínalo — hľa, tu je Váh; nie síce náš liskovský Váh, ten čistý, priezračný, modrofialový tok rieky, ale predsa len náš milovaný bystrý Váh! A tie hory a údolia — jedno krajšie ako druhé! U Kraľovian blyskne sa tichý prúd Oravy. Tam pod mestom sú hlavátky i 15—20kilové. Ešte stanica Fenyöháza (fuj, až je ti zle od toho mena v tomto slovenskem kraji) a Rózahegy, kde sa už maďarčina ozýva na uliciach ako v nejakom Debrecíne, a za chvíľu dovezú ťa dva koníky, pejko¹ a brna², do dvora rodného domu. Víťanie s matkou, ktorá si radostou utiera oči; je tu otec, nevesta, bratia a verný kamarát Matej. A už si v bezpečnom domácom kruhu a za dva — tri dni je ti tak, ako by si tu večne býval. A keby si si bol v Prahe oholil fúziky, ako vytýkala Katra nevesta, bol by si celkom náš. A matka i nevesta pri každom obede opakujú: Aký si bledý a chudý a ješ, ako by si týždeň nemal v ústach pokrmu. Vysvetľuješ, že boly skúšky, učenie i v noci a všelijaké trápenia. Že nebolo

¹ rezavý kúň. ² tmavohnedý kúň.

groša na jedlo, to sa akosi zamlčí, aby to necítili ako obvinenie, že mi neposielali; veď viem, že ani doma niet toho groša, že exekútor soberie i poslednú zlatku na „dlh“, pre ktorý farár žaluje otca.

A už sa začínajú trúsiť nemocní, ktorí čakali, kým neprídem z Prahy. Darmo hovorím, že ja ešte chorobám nerozumiem, že som ešte len ako učeň a že ani liečiť nesmiem, lebo že to zákon zakazuje. Tak aspoň vraj na slovíčko, že i tak vraj sa trochu uľaví. Takto tedy vnútená mi bola úloha tešiteľa... Ale k úplnému zdomácneniu patrí ešte prehliadka študentského kufra. Začal to otec poznámkou, keď ho podvíhal z jedného kraja, že je voľajako veľmi ťažký. A tak chtiac nechtiac vyňal som klúčik a okrúhly, vypuklý vrchnák odkryl útroby študentského imania.

Matka a nevesta chopily sa šiat a bielizne. Hýkaly: „Bože, veď to máš už iba samé handry! Tak tie košele nové, novučičké za rok doriadili! A šatočky roztrhané — hľa iba framforce¹ z nich zostaly!“ A že či som to naozaj tak nosil a podobne.

Na spodku boly knihy: slovenské, české, ruské a nemecké. Požičal som si ich niekoľko z knižnice „Detvana“. Otec ich pozorne skúmal, do českých sa začítal, ruské odkladal stranou. Dlhšie prezeral Sobrané básne Sládkovičove v skvostnom vydaní u Kobra, potom Tatry a more a neviazanú Hájnikovu ženu. V jednom kúte kufra boly hárky litografovaných prednášok z botaniky. Bola to hodná kopa papiera s obrázkami rastlín. To že sa mám naučiť ku skúške. A ešte hrbka nejakých dopisov, rukopisných poznámok a podobných smetí.

¹ cáry.

Aby som pravdu vyznal, bál som sa tejto skúšky o tom, ako som hospodáril so svereným študentským „majetkom“. Na moje šťastie odniesla si to moja domáca, ktorá to zase na šťastie nepočúvala.

Ale nevestu Katru, červenolícu mladícu, neuspokojily moje výmluvy, že mám suchú a bledú tvár, preto že sa trápim s učením a všelijakými inými starosťami. Ona chcela bližšie vedieť, čo to za „všelijaké“ starosti boli, čo ma tak zjedaly. Na dedine, aspoň v mojich časoch, hladu nebývalo v takej miere, aby ľudia vôbec nemali čo jesť na obed, na večeru a na raňajky. Niečo sa vždy v domácnosti našlo; preto naša nevesta ani pomyslieť nemohla na to, že by bolo možné, aby študent zostal bez obeda, bez večere a podobne.

A tak vyzvedala medzi štyrma očima, či som tam nebol nešťastný pre nejaké dievča. Ona že vie, aké je to zlé, keď sa dvaja nemôžu mať radi, keď to rodina bráni; veď aj ona to musela prežívať s mojím bratom Ondrejem.

Ale ja som po pravde vyznal, že na veru nemám žiadne dievča v Prahe a že ma to len starosti s učením tak doriadily. Nakoniec sa osvedčila, že môžem sa vykrúcať, ako len chcem, že mi neverí, alebo že mladého človeka iba láska tak zmorí ako mňa.

„Uvidíš, že sa mylíš, keď mi neveríš!“

Po dvoch týždňoch sa priznala, že už vie všetko: „Bože môj, veď Ty ješ ako vlk. Či ťa to hladom morili?“

„Nuž keď to už sama vidíš, môžem ti potvrdiť, že veru študenti vo veľkom meste neraz odstavujú večeru pohárom čerstvej vody...“

Na druhý deň sobrala sa matka s otcom kúpiť mi látku na letné šaty, lebo vraj v tých, čo som mal na sebe, nemôžem sa ani ukázať vo sviatočný deň medzi ľuďmi.

U krajčira K. som sa dozvedel, že jeho syn, ktorého so mnou vyhodili z levočského gymnázia, je už klerikom kdesi na Maďaroch a že si pomaďarčil meno na Papa. Jeho otca to zrejme mrzelo a hanbil sa za pomaďarčeného syna. Píše vraj zriedka rodičom, a to len po maďarsky, a žiada, aby mu už slovensky nepísali... Spomenul som si na neho a videl som ho, ako by to bolo teraz, keď rozjarený lial krčah vody na hlavy výtržníkov, ktorí sa hnali dolu schodmi z nášho bytu, keď som sa po nich zaháňal s ulomenou nohou so stoličky... A teraz ešte zaprel svoj slovenský pôvod... Dozvedel som sa i o troch ďalších vyhodencoch. Dvaja stali sa notármi a jeden učiteľom.

V nových šatách šiel som v nedeľu do kostola na kázeň nášho kňaza. Bol horúci deň. Kňaz Móser kázal zlou slovenčinou. Krom nepeknej reči veľmi často užíval slovíček „ježéli“ a „téhdy“. Obsah kázne: samý strach z pekla, večné muky a večný oheň, samé vyhrážanie trestajúceho Boha úbohým dušičkám. Jednej jedinej láskavej myšlienky, žiadneho smilovania a odpustenia, žiadneho dobrotivého, otcovského slovíčka. Len trest, trest a trest za urážky nejakého starozákonného Boha. Na chóre, kde som pri učiteľovi sedel pri organe zprava i zľava chlapi driemali a mládenci si čosi šuškali a po dievčatoch sa obzerali. Dolu, nakoľko som len zazrel, tenže obraz: dobre vyše polovice žien skláňalo a zdvíhalo hlavy — tiež driemaly. A keď sa prebudily, braly si s lavíc kytičky, uvité z lístkov listu Panny Márie, božodreviny¹, klinčekov² alebo snitku majoránu, šalvie, nechťíka³ a muškátu, aby sa privoňiavaním trochu osviežily.

¹ brotan. ² karafiát(ek). ³ mšiček, rastlina.

Priklonil som sa k učiteľovmu uchu a pýtam sa ho: „Komu to vlastne káže, keď ho nikto nepočúva?“

„Veď vidíš, že nikomu. A kto by aj počúval to jeho ježelovanie a tehdykanie. Ja som tiež len dnes prišiel na kázeň; ináč chodím len na omšu organovať. Keď si chcel počuť kázeň, šiel som len k vôli tebe. Ja to už viem dávno z pamäti, o čom bude kázať: ‚ďábel, večné muky a večný oheň‘. V Liskovej hovoria: diabol, muky a oheň. Keby farár odbavil omšu pred kázňou, tak by mu na ňu vraj nikto krom kostolníka a organistu nezostal.“

O tomto farárovi sa ináč hovorilo, že je doma na fare celkom iným človekom ako na verejnosti a na kancli. Je vraj žartovný, shovorčivý, dobromyseľný a ľudský. Pochádzal z meštianskej nemeckej rodiny zo Spiša. Na sedliaka sa díval s vysoka a hrdý bol na svoj nemecký pôvod. Krom nemčiny neovládal žiadneho jazyka. Maďarsky vedel ešte menej a horšie ako slovensky. Čítal len nemecké noviny. Fara jeho bola občanom neprístupná ako nejaký stredoveký rytiersky hrad. Sedliak mohol pred neho predstúpiť len pokorne a ponížene. A preto ho v našej obci nemali radi. Postavy bol nevzhľadnej: na krátkom, tučnom tele niesol veľkú, vlasatú hlavu s malými očami a hustým obočím. To mu dávalo taký výraz tváre, že deti s krikom utekaly pred ním. Raz vraj stala sa takáto scéna, keď kostolník odprevádzal farára do fary.

„Čo tieto potvory kadejaké s takým krikom utekajú pred nami, pán veľkomožný?“ Prehovoril kostolník, ako by ich káral a ako by ich aj omlúval. Farár smejúc sa odpovedal mu na to:

„To je, Štefan, dobre. Sedliak od mala musí sa báť Boha a ešte viacej jeho zástupcu na zemi.“

„Bázeň božia — počiatok múdrosti“, vyhlklo kostolníkovi nesmele.

„Nie k vôli múdrosti, ale k vôli hriechu a trestu. Che—che—che!“

A občania sa svojho duchovného otca skutočne báli.

Po omši v tú nedeľu pozval ma mladší učiteľ Janko k nim na obed. To bolo znamením veľkej premeny v názoroch na moje štúdium a výrazom priateľstva a úcty, ktorú som dosiaľ uňho nepoznal. Zašiel som do ich príbytku. Vívala ma pani učiteľka, skromná, prostúčko odetá pani a okolo nej tri dcéry. Úctive som poďakoval za pozvanie, ale že ho nemôžem prijať, lebo by sa doma mrzeli, keďže som rodičom nič neoznámil.

„Pošleme slúžku s odkazom a bude to dobre.“

„Inokedy s radostou prímem pozvanie, ale dnes — ráčte uznať — je prvá nedeľa a chcem byť v rodine. Matka by sa snáď i hnevala, že si nevážim, že pohrdam rodinou.“

Uznali a Janko ma invitoval na poľovačku podvečer k Váhu na divé kačice.

Doma čakali s obedom.

„Už sme mysleli, že zostaneš u rektorov na obed, keď sa ti mladý tak okate šmajchľoval“, žartom podotkla nevesta. „Veď aj sa má prečo — tri sestry dorastajú...“

„Ako to môžeš vedieť, že sa šmajchľoval, keď si nebola v kostole?“

„Toť totka Mičincovie mi už vyrozprávaly.“

„A Vy, totka, kdeže ste to videli?“

„Môj milý synku, kvočka musí dávať pozor na kuriatka, aby si nožičky v pazderí nezaslučkovoaly...“

Šli sme so smiechom k obedu do prednej izby. Totka šla do čeladnej. S matkou byly veľmi dobré kamarátky. Často si po nedeliach rozprávaly pod hruškou. Bola bezdetná a o nás sa starávala ako o vlastné deti.

Obed bol slávnostný: voňavá, šefránom zabarvená, zlatožltá polievka, v nej z bielej múky rezance, dlhé a tenké ako nitky; hovädzie mäso; pečená kačka s prívarkom z mladej zelenej fazuľky a lekvárové pirôžky. Takéto hody bývaly len dvakrát do roka. Na Štefana a na Máriu, na meniny rodičov. Okolo stola sedelo nás deväť hláv: päť synov, sestra, nevesta a rodičia. V čeladnej obedoval Matej, totka Mičincovie a slúžka Mara. Mara a nevesta prinášaly jedlá na stôl. Na konci obeda nalievaly dospelým po pohárikú červeného vína.

Mladší bratia po obede napochytro sa poprežehnávali a vytratilí sa od stola.

Otec začal ma examinovať z lekárskej vedy; pýtal sa ma, ako to tranžírujeme mrtvoly. A robil to naschvál, lebo ani matka, ani nevesta nemohly sniešť rozhovor o pitve.

„To k obedu nepatrí“, vyhol som sa odpovedi.

„Ba, už by si mal mať aspoň trochu rozumu, ty starygán“, žartom odbila matka otca, ktorý sa potme-húdscky uškrňal.²

Keď matka s nevestou uprataly stôl, odišly do čeladnej.

Otec nenazdajky sa ma pýtal: „O čom kázal farár?“

„V noci mu vraj obrali jablň v štepnici. Zlo-dejom hrozil pekelnými mukami a že by najradšej opustil túto obec, v ktorej medzi občanmi sú zloději.“

¹ v čeledníku, ² potutelně se ušklíbal.

Mily Hálka!
Mám znovu asi toho pokrakováča "Kruhu",
ale tou vám minul šarbal, ale ponevác porit' neviem,
či ste proti šarbalu vôdne odvrátili, nezmocňan sa
vysled' vám druhú. "Kajičko hrivnička" ste vial od
šarbalu tiež odvrátili? Jedli ho rozumneco porit' zjete,
prosím vás nezapudite v pávorku po' novo poverko,
postavit' meno prekladača.
Ako sa vám prekladač? S. Kóňov, 18. 11. 1905.
Boľo by viete obbe, Le. Čerťak, nevien preč, nechať
bol by mi odpovedať na moj dotaz, či zmieme porit' uvejsco,
ovad' čerť' tent' v Sleembý? Váš Škav
18. 11. 1905.
Volémi Kemu, nie šarbalom!
18. 11. 1905. pokial' si uložovom...

„U nás niet zlodejov. Nikto nezamyká dom, ani keď idú ľudia do poľa; ani naši cigáni nekradnú u nás, iba ak cudzí. Bol som skoro 40 rokov richtárom a o krádežiach sme tu ani nechyrovali. Iným kňazom nekradli, len tomuto robia na protiveň, čo len môžu. Nemilý človek je náš farár, Pán Boh nás skrz neho prividel.“¹

„Nie Pán Boh, ale Spišská kapitula.“

„Veď áno, ale predsa . . .“

„I tam robia z náboženstva politiku: Nemcov a Maďarov posielajú do Liptova a do Oravy a naopak, a to preto, aby medzi kňazom a ľudom bola čo najväčšia priepasť, aby si boli cudzí, aby slovenský ľud nemal vodcov, svojich radcov, oddaných a milujúcich synov.“

„A i preto, aby sa v školách ľahšie maďarizovalo.“

„A je ti, synku, na škodu, že si sa v školách naučil maďarsky?“

„Teraz už nie. Ale Vy ani neviete, že maďarská škola a jej učitelia chceli, aby som sa Vám a svojmu národu odcudzil? V Přerove a v Prahe na českých školách ma naučili ctíť si a milovať svoj jazyk, svoj národ a Vás, svojich rodičov. Tu som sa dozvedel, že i my sme mali svoj štát, veľkých a slávnych panovníkov, že máme a že sme mali slušnú literatúru, mužov úctyhodných a učených a že Uhorsko nie je len pre Maďarov, ale i pre nás ostatných, že sme tu prvej boli, ako Maďari a že sme my tu doma, a oni že sem privandrovali odkiaľsi z Azie. Táto zem, kraje, hory a lesy sú naše a nemal by tu rozkazovať maďarský slúžny, maďarský sudca, maďarský žandár a v kostole i v školách v mestách ako i na dedinách mala by panovať slovenčina a nemali by nám natískať svoju cudziu reč, svoje maďarské zvyky,

¹ Pán Bůh nás navštívil křížem.

právo a kultúru. To je veľká krivda, čo tu znášame od nepriateľského, cudzieho národa.“

„Máš pravdu, synku, tak by to malo byť, ako vravíš, ale my Slováci sme už tak privykli na to maďarské panstvo, že už si myslíme, že to ani inakšie byť nemôže.“

„Zdá sa, ako by už boli národ uspali, ale národom treba hýbať, aby ho k smrti neuspali, treba mu budiť svedomie, treba ukazovať, ako mu krivdí svetská vrchnosť, škola, cirkev, každý, kto len má akú — takú moc.“

„A jako je to v Čechách?“

„Tam ide všetko po česky: v školách, v úradoch, na železniciach, pri súdoch i na ulici. I tam vládli dlho Nemci a český jazyk bol vytisnutý zo škôl a z verejného života. Pred 100 rokmi len pár ľudí začalo bojovať za právo rodného jazyka a dnes už majú, krom samostatného štátu, všetko. Tam i kňazstvo drží s ľudom a nie s nemeckou vládou. Tam sa už žiadne dieťa neodrodí ako u nás. A tu je s roka na rok horšie. Keď som ja chodil do obecnej školy, ešte sa maďarčina nevyučovala ako teraz. Dnes učiteľ nič iného nerobí, len vtíka deťom do hlavy maďarské slovíčka. Neučí ich rozmýšľať, ale len ako papagájov opakovať slová, ktoré ani dobre vysloviť nevedia. Naše školy sú mučiarnie, a nie školy, kde sa deti majú pripravovať pre život.“

„Pravdu máš vo všetkom, čo hovoríš. Ale ja nevidím nikoho, kto by sa za naše práva zaujal. A kto by sa aj opovážil postaviť proti maďarskému panstvu? Otvor ústa — hneď trestajú, zavierajú peňažne pokutujú... To, synku, kto tu môže pomôcť? Kam sa len pozrieš, všetko je proti ľudu: svetskí páni tak ako i cirkevní.“

„A ja predsa verím, že ich premôžeme. Kto? Nová mládež! Už sa naši chlapci v Čechách pripravujú pre ten boj. Prídeme odtiaľ vždy viacerí a viacerí a začneme boj po dedinách, kým sa celý národ neprebudí k boju za svoje práva. Máme tam v českom národe dobrý príklad a dobrých učiteľov. Náš ľud ešte drieme, ale my ho prebudíme a on potom sám strasie so seba otrocké jarmo.“

Dlho sme viedli rozhovor s otcom v tomto duchu. Rozprával som mu ešte o českých študentoch, o ich práci v spolkoch; o politických stranách, o našich profesoroch a vodcoch národa a mládeže: o českých realistoch, o ich vodcovi prof. Masarykovi, o živote a práci grófa L. N. Tolstého i o veľkom hnutí na podklade jeho myšlienok.

Potom v ďalších študentských rokoch často som si spomínal na tento rozhovor. Keď som sa raz otcovi takto vyznal, cítil som v svedomí akúsi zaviazanosť robiť to, o čom som hovoril; videlo sa mi, že otec bral moje reči veľmi vážne a že už som nemohol, nesmel ustať v príprave, aby sa uskutočňovalo to, čo som pokladal za pravdu. Mój pomer k otcovi bol taký, aký býva medzi vážnymi mužmi: slová a sľuby zaväzujú na celý život.

„Maďarský“ Slovák. Niečo o duši

Na konci nášho rozhovoru nenazdajky zjavil sa pred domom vozík kolomažníka Kordoša. Otvoril si vráta a vtiahol do dvora. Chcel som odísť z izby, ale otec ma zadržal s poznámkou, že je to tiež jeden z tých, čo sa pokladajú za Maďarov a že ešte stále v nič neverí.

Otec mu vyšiel naproti. Ženy na dvore vítaly ho neochotne. Matka nemohla ho vôbec vystáť pre jeho rúhavé reči.

Sadli sme si k stolu. Otec ho ponúkol vínom.

Kordoš sa obrátil ku mne s pohárikom v ruke:

„A oni, pán doktorand, si neštrngnú s týmto maďarským trúngom? Slováci si môžu štrngáť len s kapustnicou! Vivat maďar sabadšág!“¹

Stál predou mnou v malom okrúhlom klobúčku na hlave, v čiernej vyšnorovanej veste, v úzkych čiernych nohaviciach, zasunutých v čižmách. Fúzy mal navoskované a vykrútené — hotová karikatúra „kuťaláncosa“ z Černokňazníka. Kolomažník to všetko považoval za maďarský kroj. Bojoval vraj ako dobrovoľník v Košúťovom povstaní za ten maďar sabadšág a bol na to pyšný.

„Pán Kordoš, ja nie som doktorand, ním budem len po treťom rigorózu. Som len medik v druhom, či na začiatku tretieho roku a potom — nepijem.“

¹ Nech žije maďarská svoboda!

„Tak nepijú! To je mi divné. Ale snáď majú rádi dievčatá?“

Zapálil som sa na túto dotieravú otázku. Otec sa zamračil a ponúkal ho stoličkou, aby reč odvedol iným smerom.

Sadli sme si. Kordoš viedol svoju reč ďalej:

„Tak pán doktorand, už nech prepáčia, pre mňa sú už doktorand, nech mi po pravde povedia, či dakedy vysecírovali dušu z človeka?“

„Nie, pán Kordoš my dostávame k pitve už len mŕtve telo človeka. Na klinikách ľudia umierajú a po smrti prevezú mŕtve telá do patologicko-anatomického ústavu na pitvu, aby zistili príčinu smrti, a potom mŕtvolu oddajú do nášho ústavu pre štúdium medikom z prvého až štvrtého semestra.“

„Mne je jedno, čo robíte a ako manipulujete s mŕtvolyami, ja chcem vedieť, kde sedí duša a či ju doktori už našli?“

„Neviem, čo si vy predstavujete pod menom „duša“?“

„Nuž to, čo učia kňazi a v čo verí sprostý ľud: človek má vraj dušu, ktorú po smrti schytí čert do pekla alebo anjel do neba. Je to tak, pán Šrobár?“ -- Obrátil sa s otázkou k otcovi.

Otec v akomsi zmätku díval sa vše na mňa, vše na kolomažníka, ktorý si pyšne vykrúcal fúzy a potuťne sa usmieval, že ma vohnal do úzkych.

I ja som sa obrátil k otcovi a pokračoval som tak, ako by som odpovedal na otcovu otázku. Cynické reči Kordošove ma rozčuľovaly a chcel som vážne a pokojne odpovedať na túto chúlостivú otázku o duši človeka. Spomenul som už, že som si doniesol Tolstého,

„Krátky výklad evangelií“, ktorý som veľmi pozorne a často čítaval ešte v Prahe. I zdalo sa mi, že sa mi podarí vyložiť podstatu otázky neveriacemu človekovi.

„Vy si dušu, pán môj, asi tiež tak predstavujete, ako prostý človek, že je to niečo ako hmotná, samostatná bytosť, čo sa dá vidieť alebo čoho sa môžete rukou dotknúť; tak asi, ako keď rozbijete škrupinu orecha, vypadne vám jadro, tak ako keď rozkrojíte jablčko, najdete jadierka, tak ako keď vyloví potápač z mora mušľu a keď ju otvorí, najde krásnu perlu. Myslíte si, alebo to len tak furtácky hovoríte, že by mali aj doktori vypitvať z mŕtveho tela človeka jeho dušu ako nejaký viditeľný predmet. To sú absurdné predstavy, pán Kordoš. Vy chcete, aby bolo vidieť to, čo ľudské oko nikdy nevidelo a vidieť nemôže. Okolo nás je mnoho hmotných vecí, ktorých naše oko nevidí. V tejto izbe je vzduch, povetrie, a my ho nevidíme. Povetrie je tiež hmota, matéria a v chemickom laboratóriu nám dokážu, z čoho sa skladá, koľko percentov je v ňom kyslíku, dusíku, kyseliny uhličitej a ešte iných neviditeľných plynov. Môžete povedať, že tu niet vzduchu, keďže ho nevidíte? Vy tu ste teraz u nás, v našom dome, a iste si viete predstaviť svoj dom v Ľupči, nevidíte ho a predsa on jest; aj susedov si viete predstaviť, ako chodia, ako sú oblečení, ako hovoria a ako sa smejú, či sú vaši priatelia alebo nepriatelia — a tu ich nevidíte. A predsa oni sú, žijú, ako skutočné osoby.“

„To všetko, čo tu počúvam, to nie je to, čo chcem vedieť. Orech, jablko, ľudia z Ľupče a môj dom som už videl, tak viem, že sú, i keď ich nevidím. Ja som ani Napoleona nevidel a viem, že žil, že bol. Jedny veci som skúsil a videl sám, a preto viem, že sú. Iné veci

skúsili iní, hodnoverní svedkovia a ja im verím, že čo hovoria, je skutočnosť a pravda. Ale v ľudskú dušu neverím, lebo ju nikto nikdy nevidel, ani doktori, ani kňazi. A len títo hovoria, že duša jest. A ja kňazom vôbec neverím.“

„Ako badám, vy by ste uverili, kebyste našli hodnoverných svedkov...“

„Ach, nie tak. Ja predsa žijem, ja by som musel aj sám vedieť, že mám dušu. Na to by som svedkov nepotreboval. Ale ja to neverím. Ja som len pána doktoranda skúšal o tom vysecírovaní duše, lebo viem, že ju nemôžu nájsť v tele po smrti človeka, keď jej niet ani za živa...“

„A ja, pán Kordoš môžem vám milióny svedkov uviesť, ktorí verili a veria v nesmrteľnú dušu človeka. Všetky náboženstvá od počiatku sveta, všetci filozofovia, učenci rovnako učia o nesmrteľnom Bohu a nesmrteľnej duši ľudstva. A najhodnovernejším svedkom pre kresťana je Ježiš Kristus.“

Kordoš sa pri posledných slovách zarazil. Sadol si a pomlčal v rozmyšľaní.

Po chvíli začal znova:

„Bol, vraj, Bohom, ale umrel medzi lotrami na kríži ako človek v mukách. Prečo sa dal tej židovskej hávedí a kňazom farizejom ukrižovať? Prečo neušiel do neba alebo niekam, kde by ho nepoznali, a nechytily! A na čo tie muky?“

„Potupná smrť a muky — to je nášmu rozumu ťažko pochopiť. Podľa slov evanjelia Pán Boh obetoval svojho syna z lásky k ľuďom. Ježiš učil, že Boh je láska, a kto chce plniť vôľu božiu, musí plniť zákon lásky: to jest pomáhať, slúžiť bližnému, milovať bližného ako

Pána Boha. Boha máme milovať, hovorí evanjelium, ale podotýka, že Boha nikto nikdy nevidel, preto treba milovať toho, koho vidíme, bližného. A podľa toho, kto nemiluje bližného, nemiluje Boha. Tak učil Ježiš.“

Pri týchto slovách cítil som, ako sa mi tvár rozpálila. Otec sa díval úporne na Kordoša a tiež mu vystúpila červeň na tvár. Široko roztvorené oči žiarily mu ohňom, ktorý som málokedy vídaval u neho. Kordoš sa nepoddával, hľadel vzdorne a mračil sa.

„Počkat, pán doktorand! Vidím, že čítajú Evanjelium. Ale nič viac. Nedokázali mi, že mám dušu.“

„Poddávam sa, že som vám to nedokázal tak, ako o tomto pohárik, ktorý je pred vami, môžem vám dokázať, že je to skutočne sklenený pohárik: vidíte ho a môžete ho do ruky vziať.“

„To ma teší, že uznávajú, že som ich porazil a že sa poddávajú. Ale vidí sa mi, že ešte chcú voľačo pridať?“

„Už len málo.“ Doniesol som si výklad Evanjelií od grófa Tolstého...

„A kto je ten gróf Tolstý? Rus, či kto?“

„Je to veľký a slávny spisovateľ. Píše, že aj on si začal zúfať nad nesmyslom svojho života. A chcel si vziať život. Potom začal skúmať Nový zákon a náboženskú vieru ruského ľudu.“

„Počkat — nie je v tom dajaký panslavizmus? O tom nech mi nehovorí!“

„Nie! Je to čisto náboženská otázka.“

„Tak prosím, nech nám dačo povedia o tom grófovi Hrubom či Tučnom, čo sa chcel zmárniť...“

Kordoš držal sa stále v duchu akéhosi vzdorného cynizmu, ktorý ma u neho neprekvapoval, ale mal som obavu, aby môjho otca nejako nepomýlil a neutvrdoval

v nesmyselnej nevere. A tak snažil som sa hovoriť viacej k vôli otcovi, ako k vôli Kordošovi.

„Gróf Tolstoj preložil si Evanjeliá z gréckeho jazyka. Vybral z nich jadro učenia Ježišovho a napísal to v krátkom výklade Evanjelií. Tento výklad je súhrnom náboženskej filozofie kresťanského učenia podľa slov zaznačených v Evanjeliách apoštola Marka, Matúša, Lukáša a Jána. Vynechal niektoré legendy a neskoršie dodatky. Lebo treba vedieť, že spisy Nového zákona neboly písané za života Ježišovho, ale až po sto rokoch po jeho smrti. A zaznačovali mnohí udalosti o Ježišovi.“

Len vo štvrtom stolytí sa ustálilo, čo má byť považované za pravé Evanjeliá, tak ako ich podnes máme. Tolstoj zo štyroch evanjelií zostavil jedno, ktoré podľa neho obsahuje základ či podstatu Jeho učenia. Tolstoj mal veľkú radosť, keď objavil, že modlitba, „Otčenáš“, obsahuje v krátkosti celé učenie Ježišovo. Čo je tedy povedané v Otčenáši, ktorý Ježiš prikázal modliť sa učedníkom? Ľudia menujú Pána Boha svojím otcom podľa ducha, ako i Ježiš sa menoval synom Božím podľa ducha. Telesne má každý svojho otca, duchovne máme všetci len jedného otca, Otca nášho na nebesiach. V ľuďoch prebýva duch boží, a snáď mohli by sme tohoto ducha pomenovať dušou, ktorú pán Kordoš stále hľadá a nevie alebo len nechce najst' v sebe. — Nech príjde kráľovstvo božie na zem, nech sa v ňom plní vôľa božia, svätá a večná. Vôľu božiu, božie zákony a prikázania zvestoval ľuďom Ježiš Kristus, Syn Boží. Keď sa pýtali Krista, ktoré je jeho hlavné prikázanie, zvestoval ľuďom: Milovať budeš Pána Boha svojho a bližného svojho ako seba samého. To je tedy vôľa božia, to je prikázanie a zákon v kráľovstve božom na

zemi. Tedy duch lásky nech panuje na svete a nebude trápenia, biedy, zla, nenávisti a zloby. Boh, to jest duch lásky v ľuďoch, dopraje každému, čo potrebuje pre dnešok, ten „chlieb vezdajší“. A odpúšťať si treba vždy previnenia, aby i nám boli odpustené.

To je asi v krátkosti smysel Otčenáša, najkrajšej modlitby, akú sa kedy ľudia naučili a počuli. Ešte jednu vec si pripomínam: keď sme synovia boží, mali by sme byť všemohúci, ako náš Boh — otec. Iste že nie sme všemohúci. Nemôžem zabrániť, aby na poli nerástlo obilie alebo tráva na zemi, aby hviezdy, mesiac a slnce nesvietili, to všetko bude rásť, svietiť a pohybovať sa i proti našej vôli a moci — proti tomu nič nemôžeme urobiť. Ale jedno môžeme: aby v našom okolí bola radosť, dobrota a láska. Môžeme pomáhať ľuďom, alebo im škodiť, môžeme ich nenávidieť alebo milovať. A to je zákon a príkaz boží. To máme robiť, kým žijeme, aby bolo dobre na svete, aby sa tak plnila vôľa božia na zemi, pokiaľ Boh každému jednému z nás dopraje života.“

Kordoš vstal a usmieval sa. Do izby padaly kosmo slnečné lúče k obzoru kloniaceho sa slnka. Otcova tvár sa vyjasnila. Ja som cítil únavu po namáhavej dlhej reči.

„Pekne sa to počúvalo, pán doktorand. Ale nech mi ešte povedia, prečo je svet tak zlý a prečo si ho Boh, keď je vraj všemohúci, nenapraví?“

„Myslel som si, že mi niečo takého namietnete. Nazdávam sa, že náš svet si musia ľudia sami naprávať. Keby sa svet zlepšil bez nášho pričinenia, ani by nás tento svet a tento život netešil. A máme slobodnú vôľu — môžeme robiť zle alebo dobre. Ak robíme zle, to je náš trest, to je naše peklo tu na zemi. A nakoniec ešte jedno:

Kristus sa veľmi hneval na falošných prorokov. Nikomu tak nezlorečil ako týmto; menoval ich obielenými hrobmi, plemenom jašterčím, pokrytcami a svodcami ľudu. Len týchto sa treba vystríhať a potom snáď príjde i Kráľovstvo božie na zem medzi nás.“

Kordoš mi podával ruku a ďakoval. Na dvore obracal vozík s naloženým súdkom kolomaže.

„Pán Kordoš, prijmete odo mňa jednu radu?“

„Ale prosím. Dobrú radu prijmem aj od chlapca.“

„Tak kupčite s kolomažou takto: bohatším sedliakom predávajújte za miernu cenu a celkom chudobným dajte i zadarmo. Pán Boh Vám to vynahradí a požehná Vám na inom...“

Kordoš mi pohrozil bičikom. Odišiel bez slova.

Otec sa smial a poznamenal:

„Možno, že i poslúchne tvojej rady. Je to dobrý človek, len je veľmi priečny.“

Odišiel som z domu do učiteľov. Chcelo sa mi prejsť a rád som bol, že ma Janko, učiteľ, invitoval na prechádzku po liskovských veľikých lúkach na poľovačku na divé kačice.

S pomenul som, že sa rodina učiteľova začala ku mne chovať v týchto prázdninách úctive a priateľsky. Volávali ma na obedy, na večere a boli by snáď pristali, keby som sa bol k nim celkom presťahoval. Po pravde treba vyznať, že nikdy, ani jedným slovíčkom, nikto z rodiny neurobil narážku, ani vážne, ani žartom, že by táto priateľská premena bola robená preto, aby som sa nejak mal viazať k niektorej z ich troch dcér. Len nevesta ma vystríhala, aby som si dal pozor, lebo že „priateľstvo“ nie je nič iného, ako pasca na mladého človeka. A ešte potvrdzovala svoju mienku tým, že keď som bol v Prahe, mladý učiteľ šťval proti mne rodičov, a najmä brata Ondreja, aby mi nič neposielal, že zo mňa nikdy nič nebude, že v Prahe je mizerná lekárska škola, že do Uhorska takého pansláva nikdy nepustia a že sa tedy musím po svete potlikať, lebože i tam v Čechách majú dosť svojich ľudí. A konečne, že i tam je plno žobrače. Všetci ich tu vidíme dosť, komediantov, muzikantov, miškárov, verklikárov¹ a všelijakých vandrovníkov. Nuž, že keby tam bolo dobre, netúlali by sa svetom. Často po takýchto rečiach sa mi zdalo, že naši boli aspoň napolo presvedčení o tom, čo im učiteľ Nikel rozprával a že čakali odo mňa, aby som tieto klebety o Čechoch vyvrátil.

¹ kolovrátkáč, flašinetáč.

A v týchto vakáciách som zbadal, že so strany Niklových nepadlo ani slovíčka nepriateľského a zlo-myseľného o českom národe a o mojom „panslavizme“. Práve naopak: vypytovali sa na Prahu, na život vo veľkom meste, na moje štúdiá a prijímali moje zprávy akosi priaznive.

Prišlo ešte nové neočakávané prekvapenie pre mňa.

Starý učiteľ, Juraj Nikel, mal mladšieho brata Jozefa, advokáta v Ružomberku. Jedného dňa dostal som krátky list, v ktorom ma advokát vyzýva, aby som cez prázdniny vstúpil za pisára do jeho advokátskej kancelárie; o honorárii že sa ústne dohodneme. List mi doniesol pán učiteľ a žiadal odpoveď. Dohovorili sme sa tak, že som sľúbil, že by som cez august a september mohol chodiť z Liskovej do Ružomberka.

A tak som sa stal pisárom v kancelárii u pána Jozefa Nikla v Ružomberku.

Chodieval som na 8. hodinu a pracoval som tam do 6. hodiny popoludní. Plat: zlatka na deň a obed v rodine. Ale na konci mi dobrovoľne pridal ešte niekoľko zlatých, lebo bol som vraj usilovný a v kancelárii sa nehromadily reštancie.

V lekárskej ordinačke, práve tak ako v advokátskej kancelárii, poznáme ľudí i s takej stránky, akú na verejnosti nikdy neukážu. Svedomité zápisky a pozorovania lekára alebo právnika odhalily by nám také tajnosti a hlbiny ľudskej povahy, názorov, vyspelosti alebo zaostalosti ľudu, ako žiadne iné verejné pozorovanie a študovanie ľudí.

Zaznamenávam jeden typický a veľmi komický prípad zo svojej praxe, keď som zastupoval svojho šéfa-

advokáta v jeho kancelárii ako pisár. On odišiel niekam do Oravy vo veci nejakého súdneho pokonávania na tvár miesta a oznámil mi, že sa toho dňa asi nevráti domov. Dal mi inštrukcie, ako mám prijímať stránky, ak by sa niekto hlásil s novou pravotou, ako písať o tom zápis, aké poplatky či preddavky žiadať a podobné pokyny.

Toho dňa vstúpila do našej kancelárie žena vysokej postavy, tvrdého mužského výrazu v tvári i v postoji, v kroji z osadskej doliny, z Lúžnej alebo z Revúcej. Pozdravila Pochválenom hlbokým hlasom a hneď začala:

„A vy zastupujete pána fiškála?“

„Áno, ja.“

„Ale vidíte sa mi primladý na to.“

„Ja som jeho pisár. Zapišem pre pána fiškála všetko, čo mi poviete a on vás bude sám pred súdom zastávať.“

„No veď tak, pán pisár.“

Sadol som si k šéfovmu stolu, pred ktorým stála návšteva, a ponúkol som jej stoličku.

„Ďakujem, ja neviem rozprávať po sediačky.“ — Pripravoval som si fascikel, papier, pero, atrament. Ona nepokojne prešlapovala.

„Ide vám to akosi zdĺhavo.“

„Tak už začneme zapisovať vašu krivdu.“

„Čo? Moju krivdu?! Zbláznili ste sa, pán pisár? Moju ‚krivdu‘ chcete opisovať!“ A pustila sa smiať s takým hlukom, že sa obloky otriasaly. Díval som sa na ňu v nedorozumení.

„No tak povedzte, kto a čím vás urazil?“

„Urážku píšete a nie krivdu...“

„Prosím, aké je vaše poctivé meno?“

„Mňa zná celý kraj... Ja som vdova Verona Brdár a dokladám si Vojačka.“

„Koľko rokov máte? 45?“

„V tom vašom ľajstri nech jo 45. Ja mám viac.“

„Tak čo sa vám prihodilo?“

„Nič sa mi neprihodilo, aby ste vedeli. Urazila ma, do cti mi vstúpila suseda, bodaj ju parom vzal, Mara Trtajna Štinda.“

„Počkajte! Hádám má aj inakšie meno? Akože môžem takú prezývku napísať do písem?“

„Vy nič neviete! Píšete do ľajstra, ako vám diktujem! Nech je to i tam napísané: Mara Štinda Trtajňa a po mužovi je Trtajniačka.“

„Počujte, pani Brdárka...“

„Ja som nie žiadna Brdárka... To posielajú biskupi farárov na brdárky. Mňa píšete vdova Verona Brdár.“

„Dobre. Ale také mrzké slová ja nemôžem zapísať pred súd.“

„Práve to chcem, nech vie aj slávny súd, aká je to sviňa!“

„Pre Boha, čo to hovoríte?!“

„A koho vy chcete zastávať: tú sviňu či mňa?“

„Pravdaže vás. Tak mi už povedzte, čo ste mali medzi sebou?“

„Vidím, že ste vy len pisár. My sme nič nemali medzi sebou. Ona mi nadávala a urazila ma.“

„Nuž tak mi to diktujte a ja to do slova zapišem pre pána fiškála a pre súd.“

„Tak tedy píšete a nič nevynechajte a neprekrúcajte moje slová.“

Kauza bola táto:

Tá Mara T. Š. vybrala sa dnes ráno s mužom do Ružemberka. Šli žalovať Veroniku. Vošli do kancelárie k advokátovi F. E., „k tomu skrčencovi a vydrigrošovi, čo vždy apeluje až na cisára, len aby sodral stránky“. Mara jej nadávala pred svetom, má svedkov na to, že „za živa hnije“, že „chodí do kasárne za vojakmi“ a že je „zlodejka“. Na otázku, prečo jej Mara nadávala, odpovedala, že to nestojí za reči; že Marino kuriatko vbehlo do Veroninho dvora a že ho papekom prichlopla, cez plot jej ho prehodila a že nič viacej nepovedala ako: tu si ho zožer, ty hladoš! A na otázku, či už nič viacej nebolo, že ešte voľačo; že sa Mara prihnala pre to kuriatko s metlou do jej dvora a že ju chcela udrieť. Ale to sa jej vraj nepodarilo, lebo Verona ju pri tom trochu vytrepala a potom šla s tým aj k doktorovi pre „repertum“.

„No a to je všetko?“

„Ba že ešte voľačo: kopla môjho psa tak beštiálne, že chúďa zavýjal pol dňa od bolesti.“

Pýtal som sa, či dá niečo na štemple.

„Keď vyhrám, dostanete viacej, ako si zaslúžite. Teraz nemám, ale ja platím. Pán fiškál ma dobre znajú: vdovu Veronu Brdár Vojačku, čo sa aj na koni nosí. Viete?“

„Tak som to všetko zapísal. Ak bude treba, pán fiškál si vás ešte zavolajú.“

Odišla, zdalo sa mi, nie veľmi uspokojená. Ale táto kauza sa týmto ešte neskončila.

V jedálni sme — pani advokátova a ja — nejakú chvíľu čakali na šéfa s obedom. Pani bola zamĺkla a nepokojná. Vstávala od stola a vyzerala oblokom na ulicu, či už jej muž nejde k obedu.

Levy pour l'œuvre!

Como you Joelsson nepel emi jom
 tu ty. Upravna dajta mrazna, udat udat by ty
 i ho fradro napadit mje, ab neu je dajta
 , mochte ta nich (ka) pial uca, ab neu je dajta
 pa ta nich (ka) pial uca, ab neu je dajta
 gony a vic se nes ty, ab neu je dajta
 kist a vic se nes ty, ab neu je dajta
 d piri toho je traba, co se jin a jandach ve lant
 -leicik o toelhu: uca, ab neu je dajta
 dajta, uca, ab neu je dajta
 se nepikhoilo, ab neu je dajta
 mrazna, uca, ab neu je dajta
 renoru se piri pu a dajta (mrazna) ab neu je dajta
 Daa Smetany (pion) a dajta ab neu je dajta
 zil tydovik (a) dajta ab neu je dajta
 idee pubcar dajta ab neu je dajta
 plaku i postaj you bi dajta ab neu je dajta
 uca, ab neu je dajta
 dor dajta a mje, uca, ab neu je dajta
 dajta dajta ab neu je dajta

2-1-1945

pronte. Jca prate ty
 ay b uelo postupant, ab napadit kau
 it ne ves, z vicoh strida mje b paca, j pmi
 Jhad by pjeck bi pau mol ude pocalkau - uca
 to vren, ab mje se na vic pimat. vic pocalka
 to vren, ab mje se na vic pimat. vic pocalka
 to vren, ab mje se na vic pimat. vic pocalka

2-1-1945

Vstúpil. Pozdravil. Pani miesto odpovede ukázala na stôl, aby si sadol. Chcel jej ako obvykle bozkať ruku. Odtiahla ju za chrbát.

Vidím, že sa na manželskom nebi sťahujú mračná.

„Prečo tak neskoro ideš k obedu, Jóži?!“

„Bol som ešte u súdu . . .“

„Ako si mohol byť u súdu, keď si dnes ešte nebol v kancelárii pre spisy?“

„Bol som v kancelárii, však pán pomocník?“

To bol odvážny výpad proti mne. Šéf nebol v kancelárii, lebo sa asi neskoro vrátil z tej repozície a bol tam i cez noc.

„Bol Váš šéf dnes v kancelárii?“ obrátila sa na mňa pani prísny hlasom.

„A — áno — bol o pol jedenástej pre spisy“ — zalhal som.

Pozrela sa na mňa s ironickým úsmevom:

„Ste vy ale jedna banda cigánska, vy chlapi!“

Pani zazvonila na kuchárku.

„Mári, videla ste o pol jedenástej ísť pána do kancelárie?“

Mári stála zmätená a pozerala ustrašene vše na pána, vše na paniu i na mňa.

„Videla som akúsi vysokú osobu ísť do kancelárie, ale nevidela som dobre, či to bola žena a či mužský.“

„To som bol ja, Mári. Ja som vás videl; stáli ste u sporáku obrátená chrbtom k obluku.“

Napadlo mi, že to bola Verona a či by nebolo dobre vyjasniť atmosféru v jedálni tým, že rozpoviem Veroninu kauzu. Začal som neiste.

„Pán šéf, bola u nás Verona Vojačka s urážkou na cti...“

Šéf pozrel vďačne na mňa.

„Tak povedzte, čo sa jej stalo? Je to kuriózna žena. Skorej chlap ako žena.“ A pozrel nesmele na svoju paniu, ktorá postavou i hlasom pripomínala nápadne Veronu.

„Ale, pán šéf, ja si netrúfam o tom rozprávať v prítomnosti dámy.“

„A prečo?“ pýtala sa pani.

„Sú tam vo spise také slová, že sa to nedá ani reprodukovať vo vašej prítomnosti. Ja som to pripomenul preto, lebo druhá stránka išla k F. E., ktorého Verona pokrstila skrčencom a vydrigrošom, a myslím, že my tiež musíme dnes lebo zajtra podať žalobu.“

„Dobre, dobre, ale čo je tam takého, aby to dámy nesmely počuť? Jóži, zájdi pre ten spis. Som zvedavá, čo je to?“

„Pôjdem ja“ — a vstával som od stola.

„Nie. Jóži to prinesie.“

Čakali sme šéfa. Hodnú chvíľu sa zdržal. Potom sa vrátil s nehoráznym smiechom.

„Valika moja — to je naozaj nie pre teba! Cha-cha-cha! Ale je to čertovská baba! Cha-cha-cha! Ako ste to plasticky opísali, pán pomocník! Nevadí, že je to slovenský protokol.“

Sadol si a držal fascikel pod pazuchou, ako by sa bál, že mu ho niekto vezme. Po tvári mu tiekli slzy od smiechu.

„Ale takéto dačo!“ A smial sa, až ho triaslo na celom tele.

Sedel som v rozpakoch, či sa pani nenahnevá, že

sa jej muž smeje na takých triviálnostiach. Ale zvedavosť ju asi premočila.

„Tak, daj to sem: prečítam si sama.“ — Šla k mužovi a vytiahla spis zpod jeho pazuchy.

Trnul som, čo bude. Ale v minúte začala sa rehotiť tak, ako som ju nikdy predtým nepočul. Spis položila na stôl a zase ho vzala do rúk a znovu a znovu čítala Veroninu kauzu. Izba ozývala sa jej hlbokým smiechom.

„To sú fajnové mená: jedno pre pani prézesku¹ a druhé pre pani ferštrovú! Cha-cha-cha-cha-cha...“

„Ako ste to, pán doktorand, rúče napísali. Dostanete za to kalištek likéru. Viem, že nepijete, ale za túto literárnu perlu musíte!“

V kredenci vybrala fľašku s likéromi a tri poháriky.

„Aj tomuto cigáňovi môjmu jeden. Viem, že ste ma všetci ocigánili. Ale stojí to za to! A slovensky je to písané — ozaj, ako sa to jadrne vyníma. Maďarsky by to ani nešlo... Jóži, štrngnime si na zdravie nášho zlatého pisára! Za dukát by som nedala tie mená pre prézesku a pre feršterku! Na zdravie!“

Štrngli sme si. Ale mne bolo stydno. Za deň, dva bude toho plné mesto. A čo potom? Snáď i hnev a škandál — a prischne to na mne. Veď kto môže predvídať a pochopiť ženskú politiku?

¹ pani „prézesová“, predsedová.

Fráter Egidius chodieval sbierať milodary do našej obce pre františkánsky kláštor v Okoličnom. Bol to muž vysokej postavy, čiernych vlasov, menlivého výrazu tváre a veľkého nosu, ktorý zásoboval neprestajne štipkami šnupavého tabačku.

V dlhej kutni kávovej farby, prepásanej dlhou, bielou šnúrou vyzeral ešte vyšší, ako bol v skutočnosti. Mal príjemný hlas, ktorý vedel meniť od barytonu do tenoru. Po dedine chodil s vozíkom, do ktorého ukladal milodary; vyberal ich okolo Veľkej noci a v jeseni. Našu obec, majúcu vtedy okolo 2000 duší, si veľmi pochvaľoval; že tu žije dobrý a nábožný ľud. Nasbieral tu veľkú hojnosť milodarov: masla, vajec, múky, obilia, jahniatok, plátina i priadze. A kto nemal naturálií, dal zlatovôčku alebo aspoň pár strieborných šestákov i dvadsiatnikov na modlenie za spasenie duše, za šťastný návrat zo sveta, na dobrý úmysel, za dobrú úrodu, za odvrátenie nešťastia a za mnohé iné túžby a žiadosti. Vedel krásne prosiť, žartovať, lichotiť i karhať, i zapievať — kde ako bolo treba. Okolo frátrovho vozíka obskakovali deti a zase od neho si pýtaly na cukríky. A fráter Egid bol štedrý voči maličkým, o ktorých vedel, že otvárajú štedrejšiu ruku rodičovskú.

Naložený vozík posielal do kláštora a prikazoval kočišovi, aby oznámil otcom, že sú to milodary úcty

a lásky od zbožného ľudu liskovského. Tento vzkaz prednášal vždy vysokým spevavým spôsobom, aby ho občania zo susedných dvorov počuli.

Potom ukonaný a vyčerpaný ako dobrý herec po ťažkej úlohe zašiel do školy. U Niklov ho prijali vlúdne. Invitovali ho na večeru i na nocľah. Večera sa podobala veľkej hostine: pred jedlom pohárik voňavého a sladkého, so slaninkou omasteného hriateho. Potom výtečná polievka z kuriatok, husacia pečienka, nejaké koláčiky, varené víno so škoricou a čierna káva.

V jednu sobotu na oslavu šťastnej a dobrej kveste¹ zavolali i mňa na takúto hostinu. Večerali sme v salóne, kde bol klavír. Nálada bola veselá. Po večeri Fráter Egid prebral sa z únavy. Sadol si ku klavíru a prehrával nejaké kostolné melódie. Po chvíli začal spievať krásnym barytonom neznámu, smutnú pieseň o mníšskom živote františkánskom: „Ja som chudý františkán, musím chodiť bosý, pred dvermi sa modliavam, o almužnu prosím.“ Sloky mali refrén, na ktorý sa už nepamätám, a pesnička bola veľmi dlhá. Spieval ju precítene ako operný spevák. Dojem bol hlboký; z piesne znela melanchólia a preda i smierenie či rezignácia s osudom tuláckeho i osamelého života mníšskeho. Ľutoval som tohoto polomnícha, pololaika, ktorý, ako sa mi zdalo, nehodil sa do mníšskeho habitu.

Pesničkou vyspieval svoje postavenie, ktoré asi nezodpovedalo jeho mladým túžbam a kypiacej mladistvej energii. Tlieskali sme mu s nadšením, keď vstal od klavíru. Siel ku stolu a na jeden dúšok vypil pohár vína.

„Pardon, panstvo, veď som si zabudol štrngnúť s vami.“

¹ Žebrání (mnichů).

Fľaša bola prázdna.

Vybehol do kuchyne. Po návrate vytiahol malý noteštek a tužkou v ňom čosi preškrtoval a so sebou sa shováral.

„Toto je za večeru — škrt, toto je za nocľah — škrt a toto ostatné je proti zármutku a na obveselenie myslí — a preškrtoval krížom — krážom celú stránku.“

„Čo to vytierate, ctihodný fráter, z toho notesa?“ spýtal som sa.

„To je dnešná kolekta na peniazoch. Mal by som to oddať pátrovi priorovi, ale ten by naložil s tým práve tak ako ja.“ — Potom sa zarazil. A po chvíli pokračoval:

„Na cestu nedostávam ani grajciara, a sú útraty pre mňa, pre kočiša; tak to robím takto... A konečne — čo sa úbohého vdovy natrápia Pána Boha! Ony trápiť mužov za živa a teraz, aby sa o duševné spasenie hrešiach mužov staral Pán Boh! A Otec nebeský najlepšie vie, čo komu treba i bez stáleho unúvania. Je tak, pán doktorand? Ale ja sa predsa len pomodlím za nich, aby som nezhrešil. A veď sme všetci krehkí, hriešni ľudia...“

Slúžka postavila fľašu vína na stôl a hlásila, že sa v krčme spytovali, pre koho je to víno, že už skoro zavrú krčmu, tak aby si naraz obstarali víno a trúnok, ak ešte chcú; že už pôjdu spať; aj pani učiteľka si už ľahli.

Fráter dal slúžke ešte nejaké peniaze, a keď vyšla, vesele prehodil: „Na sucho predsa nebudeme sedieť.“

Zábava šla ďalej, starý učiteľ sadol si ku klavíru a začal nám hrať veľmi dobre známy a jediný marš, ktorý vedel zahrať. Mladý učiteľ Janko odtiahol otca od klavíra.

„To už vedia nazpamäť i liskovskí vrabci. Nech ma pustia, zaspievame si slovenské trávničky.“

A tak sme spievali veselé i smutné, ako ich Francisci vynotoval v svojej zbierke.

Fráter si ešte aj zatancoval s učiteľovými slečnami.

Chceli sme sa naučiť františkánsku pesničku. Zaspieval nám ju niekoľko raz, ale vždy iným tempom a v inej tónine. Raz znela smutne, melancholicky, potom akosi sborove pochodovým tempom a konečne ako veselá pijácka pieseň.

A pilo sa a pilo, až sa ozvala trúba hlásnikova s dvanástou hodinou.

Šiel som domov a na brátra Egida dlho-dlho som spomínal; na tú jeho smutnú, podivnú pieseň, na jeho veselú zábavu a na ten jeho notes...

A prázdninám bol skoro koniec.

Doba kríz

Na dedine za mojich chlapčenských čias bola živá viera v čertov. Ale tento dedinský čert žil v predstavách ľudu ako komická a prihlúpla bytosť. Keď sa ti niečo zlého prihodilo, tak sa hovorilo: Čert mu to poradil, čert ho sviedol, čert ho pokúšal, čert to vymyslel a podobne. Čert bol na vine, keď si rozbil fľašu s pálenkou, lebo on ti podložil nohu a padol si. Čert ťa sviedol, aby si šiel kradnúť do susedov ovocie, a tam ťa chytili a vyplatili. Čert ti pošepol, aby si vzal slaninu, vajíčka, maslo materi a išiel vyprážať mladých vrabcov s kamarátmi. A tisíce drobných priestupkov pripravoval čert svojim obetiam. Ale to všetko boli len „všedné hriechy“, pre ktoré si sa ešte nemusel dostať do pekla, kde ťa očakávajú „večné muky a škripanie zubov“. Čert síce stále pokúša prostú myseľ dedinského človeka, ale na chytráka je krátky. Z rozprávky „O hladujúcom Matejovi“ sa možno poučiť, že čert je hlúpy, smiešny a že ho možno skrotiť ako škriatka, ktorý nosí zlaté vajíčka gazdinej. A keď sa takýto nahlúply čertík vráti do pekla a referuje svojmu šéfovi o svojich nezdaroch v ľudskom svete, dostane vraj výprask zrovna tak ako učeň, keď sa pustí cestou do pračky a zatiaľ mu ukradnú nové topánky, ktoré mal zaniest zákazníkovi. S takýmto ubohým patvorom sa vraj študent ľahko vyporiada, lebo jeho svody a pokušenia sú tak

priezračné, že ich v okamžiku prehliadneš a môžeš sa im vyhnúť a nad nimi zvíťaziť. Takýto čert túla sa a číhá na človeka v lesoch, na cestách, na poliach, v záhradách, v krčmách, vo špajzoch, na sedliackych dvoroch a podobne. Slovom: v myslí prostého dedinského človeka žije čert na zemi zrovna tak ako človek. Mudruje a trápi sa, aby dostal človeka na cestu nepravosti a aby si zaslúžil pochvalu pekelných mocností. Od človeka náš čert líši sa len tým, že môže vziať na seba tisícero podobu, čo človek nemôže.

Ale mocnosti zla neprichodia na svet v podobe hmotnej, ale len v duchovnej. Na to si vytvorily duchovnú bytosť satanáša. Tento sa netúla svetom ako vandrovník, ale usadí sa a vládne duchom nešťastného človeka a tam pracuje pochybovačnosťou a tisícerymi prostriedkami rozumu: vedou, umením, fantáziou a všetlíjakými ideami a falošnými náukami.

V dobe, keď sa v človeku usadí duch pochybovačnosti v takej miere, že sa cíti stáť na trasovisku, nemá pod sebou ničoho istého, nemá autority hodnej dôvery ani na poli filozofie, ani náboženstva, ani vedy; v dobe, keď stúpencom idealizmu nadávajú pozitivisti a materialisti do bláznov a títo tamtým do hlupákov, v takýchto chvíľach je s mysliacim človekom zle: buď sa oddá na honbu za hlúpymi dennými, smyslovými rozkošami, alebo, čo je ešte horšie, stáva sa apatickým, strnulým, mŕtvym pre duševný život. A tu sa satan, ten veľký pokašiteľ, vo vás smeje a raduje sa z úspechu svojej pekelnjej práce. A ak nemáte k záchrane ani tej povestnej slamky topiaceho sa človeka, tak klesáte hlbšie a hlbšie, až kamsi na dno priepasti zúfalstva. Ak ale máte v sebe čo len nepatrnú iskierku nádeje, že niekde musí byť zá-

chrana z tohoto beznádejného stavu zúfalstva, vtedy začnete hľadať pomoc v slovách múdrych ľudí, študujete, sháňate v literatúrach starých i nových myšlienku, slovo, svetlo, ktoré by zažiarilo v tej strašnej temnote života.

Čítanie spisov Tolstého rozvrátilo vo mne autoritu cirkevných učiteľov a vykladačov evanjelií. Práca Tolstého, „V čom je moja viera,“ o ktorej som podával obširny referát v Detvane, usvedčovala cirkvi z prekrúcania a zapierania Kristových prikázaní. A bolo mi treba len srovnávať skutky nášho kňaza v Liskovej, život našich biskupov v Uhorsku a odrodilého kňazstva na Slovensku, aby som uveril slovám Tolstého. Ale týmto odmietnutím náuky a života cirkevníkov v ničom sa mi neulažčilo. Ak mám uveriť v učenie Kristovo, musím si podľa neho usporiadať život, musím vedieť, ako mám žiť, čo robiť, aby som nežil v rozpore so svojím svedomím, so svojou novou vierou.

No vá viera? Nebol som si istý, či je to skutočne to, v čo som začal veriť, alebo niečo úplne nové? Zpočiatku sa mi zdalo, že katolícky katechizmus, spisy, kázne v kostole sv. Ignáca, na ktoré som občas chodieval, v ničom so neodkloňovali od evanjelia, že je to len obširnejší výklad pre laikov o smysle učenia Kristovho. Ale keď som si zaznačil päť prikázaní z kázania „na hore“ a keď som pozorne študoval, čo o tom hovorí Tolstoj, tu sa mi jasne ukázalo, že viera cirkvi, ku ktorej som náležal, a učenie Kristovo sa neshodujú. V teórii videlo sa to rovnaké, ale poučky pre život, na otázku, čo robiť, jak žiť a zariadiť sa v živote, aby som neprestupoval všetkých päť prikázaní v každej dobe, skoro v každej minúte, to mi nijako nesúhlasilo. Keď som v izbičke čítal Tolstého, zdalo sa mi všetko tak jednoduchým, prostým

a splniteľným; keď som však vystúpil do denného života, keď bolo treba s ľuďmi žiť a obcovať, zdala sa mi tá ľahkosť žiť podľa prikázaní nemožnou. Jaké je z toho východisko? Kde a od koho sa naučiť, ako žiť, čo robiť a kde je pravda?

Začal som čítať Voltaira. Lenže tu som nachodil iba posmešky, satiru na mnohé nesrovnalosti v teórii a praxi náboženského života a učenia. Ale jaký má byť pravý život — o tom som sa nedočítal.

Pri čítaní Kanta domnieval som sa, že som našiel pravú vieru a spôsob, ako poznávať pravdu od klamu, ako sa dívať na seba, ako na mysliaču, rozumovú bytosť. Ale nakoniec sa mi len videlo, že ja tomu nerozumiem, že mi chýba nejaký návod, príprava k štúdiu filozofického diela; alebo že som ešte nie dosť zrelý, aby som do hĺbky a šírky pochopil, čo tento veľký a slávny učiteľ chce ľuďom povedať.

Ktosi z filozofov mi poradil, aby som si prečítal Schopenhauera. Títo dvaja myslitelia sa vraj dopĺňujú a teda len tak pochopím jedného, keď si preštudujem i druhého. Na nejaký čas zaujali ma Schopenhauerove názory o svete a živote. Vadil mi len jeho pesimizmus. Názor, že svet existuje len v mojej predstave, nemohol som nijako pochopiť, hoci to dokazoval veľmi presvedčivo a s veľkým vedeckým aparátom. Síce ním vykonštruovaný svet zdal sa mi veľkolepým, ale nenachodil som ho nikde takým, akým ho on kdesi v nadsľutočnu videl a o ktorom povedal, že je ten najhorší a že život ani nestojí za to, aby sa žil. A tak zase začal som pochybovať o svojej rozumovej schopnosti a cítil som sa pritlačeným, nevedomým, nevzdelaným a nepripraveným ponímať filozofické náuky. Kto z nich vie pravdu

o živote a jako by som sa mohol aspoň priblížiť k poznaniu tejto otázky všetkých otázok? Lebo sa mi vtedy zdalo, že sú také múdre hlavy na svete, ktoré túto otázku aspoň pre seba samých majú definitívne rozriešenú...

V Detvane náboženské reformy Tolstého nenachádzaly súhlasu vo všetkom a u všetkých členov. Filozof Smetanay vytýkal Tolstému pýchu a namyslenosť, lebo vraj sa vydáva za trinásteho apoštola Kristovho. Bencúr si vysoko vážil v Tolstom umelca, ale jeho náboženské názory považoval za úpadok s výšky umeleckej. Daxner odmietal Tolstého požiadavok úplnej abstinencie od mäsa a nápojov. Šiel tak ďaleko vo vracaní abstinencizmu, že na jednej debatnej prednáške s Makovickým každú ¼ hodinu dal si naliať kališteku rumu, aby dokázal Makovickému, že alkohol neotupuje rozum, ale naopak že ho povzbudzuje k väčšej bystrosti. Dušan Makovický bol oddaným a veriacim Tolstojovcom a podľa svojej viery si i svoj život usporiadal: žil v odpieraní všetkých pôžitkov a rozkoší a v dokonalej askezi.

Nádaši, stály ironik a skeptik, posmieval sa i Tolstému i jeho žiakom. Ako Bencúr i on uznával jeho epochálneho genia v literárnej tvorbe, ale považoval ho za fušera na poli filozofickom a náboženskom.

Ja som si medzi nimi, ako najmladší, netrúfal prednášať svoje názory, a menovite nie po jednej prednáške (O pretváraní), pre ktorú ma starší kolegovia strhali a osmiešili.

Ale na dne srdca stále ma vábilo a priťahovalo učenie, ktoré Tolstoj objavil. Mne sa zdalo, že ho skutočne objavil v evanjeliách.

Znova a znova som sa vracal k piatim prikázaniam Kristovým. Veď do toho času ani som nevedel, že v evanjeliách jest nejakých hlavných päť prikázaní, hoci som nie raz prečítal evanjeliá; jeden raz prečítal som i Starý zákon.

Po osvetlení Tolstého myslel som, že Starý zákon je zbytočným prívieskom k evanjeliám a že môže mať len historický význam pre kresťanské náboženstvo, ktoré vyvracia prikázania židovského náboženstva.

Z piatich prikázaní Kristových najviacej znepokojovalo pražskú mládež prikázanie štvrté:

„Neprotiv sa zlu násilím.“

Prikázanie v preklade Tolstého znie: „Mat. 5. 38. V dřívějšim zákoně řečeno jest (Exod. 21. 22.): kdo zahubí duši, musí dáti duši za duši, oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, vola za vola, otroka za otroka a ještě mnohé jiné.

39. Ale já pravím vám: zlem nebojujte se zlem a nejen nebeť soudem vola za vola, otroka za otroka, duši za duši, nýbrž vůbec neprotiv se zlu.

40. Chce-li kdo soudem vzíti vola, dej mu druhého, kdo chce na tobě vynutiti plášť, dej košili, kdo ti vyrazí z jedné čelisti zub, nastav mu druhou čelist.

41. Nutí-li tě, abys na ně vykonal jednu práci, vykonej dvě.

Luk. 6. 30. Berou-li ti jmění — dej jim je. Nedávají-li ti peněz — nepros, a proto:

37. Nesuďte, nesuďte se, netrestejte, a vás nebudou souditi a trestati. Odpouštějte všem, i vám odpustí, poněvadž, budete-li souditi lidi, i oni budou souditi vás.

Mat. 7. 1. Nesmíte souditi, poněvadž vy všichni

10. Medik V. Šrobár.

jsste lidé slepí a nevidíte pravdy.

3. Jak budeš s očima smetít plnýmá ohledávati smítka v oku bratrově? Dřívě musíš sám sobě oči pročistiti; a kdo má oči čisty?

Luk. 6. 39. Může-li slepý voditi slepého? Oba upadnou v jámu. Tak i ti, kdož soudí a trestají — jako slepí vodí slepé.

40. Ti, kdo soudí a odsuzují k násilnostem, ranám, mrzačení, smrti, chtějí učiti lidi. Ale co jiného může vzejítí z učení jejich než jedině to, že se učenník vyučí a stane se úplně takovým jako učitel. Co bude dělati, až se vyučí? Totéž, co dělá učitel. Násilnosti, vraždy.

Mat. 7. 6. A nedomnívejte se, že v soudech najdete spravedlnost. Lásku k spravedlnosti dávati na soudy lidské jest totéž jako drahocennou perlu házeti sviním. Oni ji zašlapou a roztrhají vás. A proto — čtvrté přikázání: byt tobě křivdili sebe více, neprotiv se zlu, nesud' a nesud' se; nežaluj a netrestej.“

Prikázanie toto zakazuje každú obranu tak v súkromnom ako i vo verejnom živote. Nasledovník Kristov nesmie sa brániť, keď ho urážajú, keď ho násilím napadnú, keď mu majetok berú zloději a lupiči. Nesmie sa ani brániť proti zlým ľuďom, ani napádať zlých ľudí, a to ani len v obrane. Podľa tohoto prikázania má sa pasívne chovať vo všetkých prípadoch násilia, útoku, krádeže a lúpeže. A čo v prípadoch duchovného násilia? Má znášať i lož, má poslúchať náuky lživé bez protestu a odporu?

V debatách študentských aplikovali sme tento príkaz na stá okolností, aké by sa mohly a môžu v dennom živote prihodiť, a vychodilo nám, že prikázanie do všetkých dôsledkov zachovávať nemožno. Vychodilo

nám, že by sa musel dnešný spoločenský poriadok rozpadnúť a že by kmíni, zloději a lupiči, ľudia ozbrojení, získali prevahu nad ľuďmi, ktorí by sa nebránili proti „zlu“. Že by národy, žijúce podľa príkazu a zachováva- júce dôsledne toto prikázanie, upadly do úplneho otroctva násilníkov. Jedno z východísk by bolo možné: keby sa všetci ľudia stali nasledovníkmi Kristovými a keby medzi nimi nebolo nikoho, kto by chcel násilní- čiť, kraďnúť, lúpežiť; alebo iné východisko: keby nikto nič nemal, nič neukladal do zásoby, tak že by nebolo čo odnímať, kraďnúť, lúpežiť. Ale zdalo sa nám, že tento predpoklad odporuje všetkým základom ľudského ži- vota. Lebo všetko, čo žije — v prírodnom stave práve tak, ako v civilizácii — ukladá rezervy v tisícerých spôsoboch, aby život bol udržaný na našej planete. Rastlina, zver, človek rovnako tvoria rezervy, aby v dobe nedostatku a v dobe nepohody v zime a na jar mali byť z čoho živiť. Myslel snáď Kristus týmto pri- kázaním privediť stav záhuby a smrti všetkého živého na zemi? To sme nemohli pripustiť, lebo inde prikazuje vzájomnú pomoc ľudí a lásku k človeku i všelijakému tvorstvu.

Keby nejaký zlý človek napadol môjho brata, sestru, matku, nebudem ich brániť? Isteže budem. A keď cudzí národ ide olúpiť môj národ o hmotné a duchovné statky, nebudem sa pripravovať k obrane a v čas útoku nebudem brániť svoj národ? Áno, budem, lebo nechcem, aby národ upadol i so mnou do otroctva cudzieho ná- roda! Cit spravodlivosti i svedomie mi hovorí, že nemôže byť vyvoleného národa, ktorému je dovolené otročiť iný národ, a že tento národ je lepší ako môj národ. Ale prikázanie hovorí, že neslobodno bojovať proti násiliu,

tak tedy zakazuje sa akákoľvek obrana, stráž, polícia, vojsko, súdy — všetko, čo si ľudia a národy zariadili na obranu svojej bezpečnosti, majetku a slobody! Na- sledovník Kristov nesmie sa účastniť súdu, nesmie byť sudcom, nesmie byť vojakom, nesmie nosiť zbraň.

V Prahe vznikalo antimilitaristické hnutie. I toto hnutie, krom politických motívov, zafarbených opo- vrhovaním rakušactva, pripínalo sa tiež na náuky Tols- tého: kresťan nesmie nosiť zbraň, nemôže vraždiť. Mnohí z českej mládeže odopierali slúžiť vo vojsku a z našich odoprel slúžiť vo vojsku jako lekár dr. Albert Škarvan.

Vychodilo mi, že snáď nikto, snáď žiadon človek nežije podľa tohoto prikázania. Ale nežije podľa neho ani jeden národ, ani jedna spoločnosť, i keď sa menuje kresťanskou. Od Krista sú ľudia a národy tak ďaleko vzdialení, ako boli v deň jeho ukrižovania. Len jeden rozdiel je medzi svetom vtedajším a dnešným. Vtedy ešte neznali jeho učenia; dnes ho už znajú, vyučujú ho, hono- sia sa jeho menom, ale žijú skoro tak, ako vtedy.

Toto vedomie ma trápilo. Nie je predsa možno, aby všetci ľudia, vyznávajúci kresťanskú vieru, uzná- vajúci Krista za svojho spasiteľa, úmyselne robili pravý opak toho, čo prikázanie zabraňuje. Je tu nejaké ne- dorozumenie, niečo, čomu nerozumiem, čo si sám nejak o falošne vysvetľujem; nejaký hrubý omyl, ktorému pod- lieham.

Prikázanie druhé a tretie, zdalo sa mi, že je ľahšie splniteľné. Nehnevať sa, neurážať, nenadávať bližnému — to nevyžaduje veľkého sebazaprenia a potláčania du- ševnej nálady. I chlipnosť možno potláčať a nepáchať samopašníctvo. Ba zdalo sa mi, že človek pracovitý,

žijúci v biede, neupadá tak ľahko do samopašníctva ako človek, ktorý žije v nadbytku, prejedá sa a opíja sa ostrými nápojmi. I tretie prikázanie: neprísahať, nie je ťažké. Kto sa nesúdi, kto nehľadá úradné postavenie, kde berú od človeka prísahu, môže sa jej vyhnúť. A v súkromnom živote vystačíme so slovom: áno, áno; nie, nie. Posledné piate prikázanie prikazuje milovať, vážiť si a ctíť i cudzie národy a dobro im konať. To už sa mi nezdalo tak snadným, ako prvých troje prikázaní. Mne, Slovákov, študentovi, ktorého vyhnali zo škôl mojej vlasti, občanovi Uhorska, kde cudzí národ utláčal surove a krute mojich spoluobčanov, kde nás za nič nemali, nami opovrhovali a pre lásku k svojeti trestali hmotne i žalarovaním — pre všetky tieto príčiny nezdalo sa mi, že by som za túto krivdu mohol milovať, ctíť a dobro konať národu, ktorý siaha na život môjho národa.

Z mnohých debát o tomto predmete s kamarátmi, Slovákmí a českými študentmi, nevyplývalo pre mňa nič iného, ako, že nemožno milovať a ctíť Maďara alebo Nemca. Koniec koncov vychodilo, že toto piate prikázanie je len rozšírením štvrtého: miesto osobného nepriateľa týka sa nepriateľov celého národa. Nebrániť sa násiliu, poddávať sa pasívne krivdám a znášať ich ešte s akousi dobroprajnosťou nielen voči osobnému nepriateľovi, ale i voči vrahom národa.

Ale týmito pochybnosťami v pravdivosť učenia evanjelií nedostal som sa k cieľu, ktorý som si vytýčil: žiť v súhlase s vierou Kristovho učenia. Úspechy sata-
novej skepse ma netešily. Cítil som sa duševne rozbitý a nemohol som najst nejakého prijateľného riešenia v týchto protimluvách.

Čím viacej som sa vhlbil v Tolstého výklad evan-

jelií, tým väčšmi som cítil rozpor jeho náuky so životom. Nie pokoj a usmierenie, ale stále trápenie a výčitky svedomia, že nežijem tak, ako mi viera ukazuje.

Nespokojný, unavený a pripravený o všetky radosti mladého života, odložil som náboženské spisy Tolstého a viacej som čítaval Gogoľa, Turgeneva a iných autorov. V „Radhošti“ požadovali od nás vysvedčenia o skúškach — tak bolo treba venovať mnoho vytrvalého štúdia zoológii, botanike a mineralógii. Ale už nikdy ma neopustilo vedomie, že duchovný život človeka je dôležitejší, ako všetky hmotné starosti dohromady. A až do ukončenia štúdií v Prahe a i potom na Slovensku čítanie Nového zákona stalo sa mi nevyhnutnou potrebou. K tomuto motívu vrátim sa ešte raz pri opise začiatkov hlasistického hnutia, ktoré narobilo toľko zlej krve u starých, ktorí z akejsi zatvrdzelosti či hrdosti, nechceli nám rozumieť.

29 Omladina a pokrokové hnutie

V jeseni roku 1890 bol som druhý raz pri vojenskom odvode. Odvod sa konal v kasárňach pod Bruskou na Malej Strane v Prahe. K odvodu prišlo mnoho študentov zo všetkých fakúlt univerzity. Dôstojník, vedúci odvody, vyhlásil, že sa každý musí hlásiť slovom: „hier“. A že nebude trpieť a potrestá každého, kto by sa hlásil slovom: „zde“. Toto vyhlásenie nás pobúrilo. Českí študenti sa dohodli, že sa budú hlásiť českým: zde! Dôstojník, ako počul prvé „zde“, začal sa zlobiť, nadávať, vyhrožovať a nepripustil k prehliadke žiadneho, kto sa hlásil česky. Odmietnutých kázal postaviť do kúta izby a dal ich separovať. Nováčkov, ktorí sa hlásili nemecky, po prehliadke postavil zase do iného kúta, aby složili prísahu, a tí, ktorých komisia neuznala za schopných, mohli odísť.

K renitentným študentom zpočiatku sa pridali i robotníci, ale nakoniec zostali v prevážnej väčšine len študenti. Pri tejto príležitosti soznámil som sa s Frant. Soukupom, právnikom. Imponoval mi svojou vysokou postavou, silným hlasom a odvahou. Zdalo sa mi, že pri tomto odvode on vedie odboj študentstva proti „rakušákom“. Dôstojník znova a znova skúšal zlomiť odpor študentov, dal čítať menoslov, ale scény so „zde“ sa opakovali znovu.

Keď prišiel na mňa rad, hlásil som sa slovensky: „tu som!“

Dôstojník sa zarazil na chvíľku, ako by premýšľal, kam ma zaradiť, ale jednako ma poslal k odvodovej komisii. A tá, napriek značnej krátkozrakosti, uznala ma za schopného služby vojenskej, a to preto, že som bol medikom.

Dnes sa už nepamätám, ako sa skončila v kasárňach táto odvodová aféra, vyvolaná českým študentstvom. Ale dobre viem, že české noviny spravily z toho veľkú politickú a národnú aféru, ktorá mala dozvuky snáď i v parlamente vo Viedni. Ako očitý svedok rozprával som o nej Detvancom. Debatovali sme o tom a v českých študentoch sme videli národných bojovníkov a hrdinov.

Mne stál pred očima, ako vzor sebavedomého študenta, Soukup. A snáď prvý raz vo mne skrsla myšlienka, ako treba vždy a všade bojovať za materinský jazyk, za jeho právo a uplatňovanie. Za nepatrné slovíčko „zde“ českí študenti riskovali, že ich zavrú, potrescú, ale oni nedbali na to a bránili svoje češstvo voči nenávidenému rakušiacstvu a bezduchému, násilnému germanizovaniu, vnucovanému českému človekovi i pomocou armády...

Medzi Detvanci však bola aj inakšia mienka. Významný člen spolku, ktorý už končil lekárske štúdiá a za krátky čas mal odísť ako lekár na Slovensko a ktorý nám bol autoritou v otázkach literatúry, filozofie, politiky a vôbec vo všetkom, čo sa dotýkalo, nášho mimomedicínskeho oboru, táto naša uznávaná autorita, bola inakšej mienky. Hovoril, že naťahovať sa s hlúpym rakušským dôstojníkom je somárstvo. Pre také nič, ako je slovíčko „hier“ a „zde“, rozumný človek neriskuje ani minútu času, nedá sa týrať a nevydá sa trestu. Že je to

zbrklosť chlapecká trvať na slovíčku, ktoré pre česťstvo, slobodu a podobné národné čačky¹ nemá žiadneho významu. A nakoniec obrátil sa na mňa: „Ja som si istý, že by si aj ty za nejakých 10.000 zlatých predal svoju slovenskosť. A keby ti ich na stôl vyčítali v zlate alebo v striebre alebo i v nových, čistých, šušťivých bankovkách, že by si zaprel, že si Slováčok a hlásil by si sa trebárs za Turka, keby to od teba žiadali!“

„A ty by si to urobil?“ pýtal som sa.

„Hej, či urobil; urobil by to hneď bez škrupulí...“

„A ja — odpovedal som rozčúlený, zahanbený, prekvapený a sklamaný — ja by som to nikdy neurobil, za žiadne peniaze, ani za žiadne výhody, ani vtedy, keby ma očakával preto neviem aký trest!...“

Po trápnych pár minútach, lebo ostatní kamaráti nesúhlasili s autoritou na sto percent, odbavil túto pre mňa nezapomenuteľnú vec žartom:

„No veď ti nikto neponúka a asi z nás nikto ti nedá tých 10.000 zlatých! Nemusíš sa preto červenať.“

Toto prekvapujúce osvedčenie stalo sa v malom krúžku pri pive. Keď sa rozšírilo medzi Detvancí, spôsobilo úžas a rozhorčenie. Cítili sme, že sme stratili kamaráta a že na Slovensku pôjde ruka v ruku s našimi nepriateľmi. Ale predsa sa tak nestalo; odmlčal sa, nepísal do slovenských časopisov, neúčastnil sa ani práce so starými, ani hnutia hlasistov. Keď sa usadil, stal sa reverzálnym lekárom. Ale prevrat ho predsa len prebudil z chladu a mlčania a hojne potom nahradil to, čo za 30 rokov zameškal.

Aféra s českým hlásením pri odvodovej komisii

¹ cetka, maličkosť.

privádzala ma k čomusi novému, čo som dotiaľ nerozumel, čo mi otváralo nový význam práce za národ. V Prahe medzi mládežou počúvali sme skoro na každom kroku heslo: „Drobná práca“. Ale nám Slovákom zdalo sa to bezvýznamným, akýmsi nedôstojným heslom. Mládež sníva o hrdinstve, o veľkých činoch, o sláve a podobnom. Naš Vajanský bol tiež hlasateľom veľkého, spásonosného činu. Čítavali sme o tom v jeho románoch a v novinárskych úvahách. A tu v českom národe, u českej mládeže razí sa nové heslo drobnej práce. Niečo tak malicherného, smiešneho, ničotného! Heslo vychodilo najmä zo strany realistov, stúpcov Masarykových. V Masaryka mládež česká začala veriť. On nehovoril prázdne reči, jeho výroky mali hlboký význam sociologický, filozofický a mravný. České heslo o drobnej práci dostalo sa i do debát v Detvane. Kládli sme si otázku: Čo je veľký čin, tá okrasa a hrdosť muža, a čím viacej sme o tom premýšľali, vychodilo nám, že vlastne ani neexistuje nejaký izolovaný jeden veľký čin, ale že sa len veľmi mnohými, tisícimi „malými“ činmi dostane človek k „veľkému“ činu. Slovom, že len zo sumácie drobných skutkov vzniká ako konečný výsledok niečo veľkého. Tak asi ako v matematike, ako v továrni, ako v banke a inde z malých hodnôt, z práce tisícich vznikajú miliónové cifry a obrovské produkty.

A keď sme si pripomínali, ako sa na Slovensku s opovržením hovorí o „drobnej práci“, ako sa prorokuje príchod veľkého činu oslobodenia z Ruska, tu sme sa počali ocítať v rozpore s názormi našich otcov, reprezentovaných Národnými novinami, Slov. pohľadmi, a najmä s názormi Svetozára Hurbana Vajanského. Rozpor medzi otcami a deťmi, tento starý, snáď večný

rozpor začal sa u nás na dvojitej koľaji: predstavitelia cirkevnej ortodoxie hnevali sa na Tolstého, že kazí vieru ich synov, a Vajanský nenávidel Masaryka, že otravuje národné ideále slovenskej mládeže. Ale otvorený boj sa ešte nezačal. Boly len narážky v súkromných rozhovoroch a mrzuté poznámky v novinách. Doba hlučného boja nastala až po 6—7 rokoch, po schôdzke mládeže v Turč. Sv. Martine, kde nás Bazovský, z návodu Vajanského, v reči na spoločnom obede pourážal a z národa vylúčil. Až do tej doby členovia Detvana posielali literárne práce do Národných novín, do Pohľadov, a ja, okrem týchto časopisov, i do Kollárových Katolíckych novín. Obširnejšie o tom však na príhodnom mieste.

Vrátim sa k politickému vreniu v českej mládeži.

Toho roku založila česká mládež združenie „Omladinu“, ktoré sa skladalo z mládeže študentskej a robotníckej. Cieľom združenia bolo verejne i tajne viesť boj proti viedenskej germanizačnej politike a za samostatnosť a nezávislosť národa a štátu českého. V hnutí samom byly odtienky: jedni mali na mysli len samostatnosť zemí koruny Sv. Václava, druhí zahrnovali do požiadavkov samostatnosti i Slovákov. Prvých volali sme státoprávníkmi, druhých pokrokovými. Tento rozdiel nebol zreteľný hneď zpočiatku hnutia „Omladiny“.

Akademická mládež mala tajný výbor pod vedením Jaroslava Preissa. Do tohoto výboru boli pribratí i štyria Slováci z Detvana: Smetanay, Novomeský, Minárik a ja. Večierkami schádzavali sme sa na byte právníka Preissa a vypočuli sme referát o práci vonkajších členov Omladiny i o tom, čo sa má vykonať v naj-

bližšom čase. Sedávalo sa nám tu príjemne a považovali sme sa za veľmi dôležitých mužov. Preiss bol dobrý hosťiteľ a milý besedník. Hoci práca omladinárov sa netýkala bezprostredne Slovenska a slovenskej politiky, predsa bola to i pre nás dobrá škola, v ktorej sme sa mohli učiť, čo môže a má vykonať mládež za národ. Žiadne veľké, hrdinské činy, ale len stá a stá drobných, nepatrných, ale vytrvale konaných malých skutkov. I tu sme sa učili poznávať, čo je to „drobná práca“ a ako v nej chodiť. Vo výbore bolo usnesené, že majú zmiznúť s poštových truhličiek všetky „orlíčky“, symboly habsburskej moci a dynastie. Tu bolo treba spísať ulice a počet truhličiek, vybrať ľudí, ktorí železným lakom zatrú orlíčky a ďalej určiť deň, v ktorom sa to vykoná. Alebo spísaly sa nemecké firmy, ktoré bolo treba buď zamazať alebo poškodiť tak, aby nemecký nápis zmizol. Iný spôsob drobnej práce bolo vyprovokovať srážku s nemeckými buršákmi na Příkopech alebo niekde vonku na výlete. Vedľa takéhoto znepokojovania policajných orgánov konaly sa prednášky robotníctvu, rozširovaly sa brožúry, letáky a časopisy, usporiadovaly sa veľké sprievody na miesta, ktoré mali národný a historický význam v živote národa. Zakladaly sa študentské časopisy a do študentských spolkov pozývali sa profesori, aby prednášali, povzbudzovali a pre boj pripravovali mládež akademickú.

V tejto dobe začínali mladočesi urputný boj proti staročechom.

Liberálni radikálovia postavili sa proti konzervatívcovi, ktorých obviňovali, že slúžia Viedni, že zadávajú práva národa Habsburgom a Viedni, že sú zradcovia národa, lebo že bez odporu pripúšťajú germanizáciu

českého národa. Prirodzene, naše sympatie boli na strane mladočechov, lebo oni zdvíhali prapor odboja proti Viedni, rakušiacstvu, copárstvu, spiatočníctvu. Vedľa týchto hnutí vznikalo ešte nehlučne nové hnutie, vedené profesorom Masarykom, zpočiatku viac len ideove, ako prakticky zasahujúce do denného politického života. Niekoľko mladých univerzitných a stredoškolských profesorov, niekoľko mladých literátov, novinárov a univerzitných poslucháčov, to boli prví priekopníci českého realizmu.

Prvé počiatky slovanského povedomia mal som z Hollého, Hviezdoslava, Vajanského a v Přerove z Kollára. Hviezdoslav upevňoval ho akosi rodove, národne, Hurban politicky, štátne. Prvý bol Slovan, druhý pansláv.

Ale predstavy o oboch smeroch žily vo mne len nejasne, hmliste: bol to veľký sen a veľká dôvera v silu a veľkosť slovanského sveta, tak ako som to čítaval v sonetoch „Slávy dcery“.

Profesor Vlček a Masaryk vymohli pre knižnicu Detvana veľkú sbierku ruských kníh od Slavianskeho dobročinného spolku v Petrohrade (či v Moskve?). Knihy boli tendenčne slavjanofilské, rovnako krásna literatúra, ako i politické diela.

Z politickej literatúry najviacej ma zaujalo dielo Danilevského: Rossija i Jevropa. Krátky obsah obširnej práce mohol by som shrnúť podľa pamäti do týchto bodov:

1. Slovanská rasa je mladá, schopná života a veľkého rozvoja. História svedčí, že má schopnosti organizovať národy v štátne jednotky.
2. Rusko má povinnosť, ako najväčšia ríša slovanská, oslobodzovať ujarmené slovanské národy.
3. Rusko túto povinnosť v minulosti konalo.
4. Všetci Slovania majú sa spojiť v jeden štátny

celok, zachovávajúc svoju národnú individualitu, pod protektorátom a ochranou ruského štátu.

O týchto plánoch a názoroch Danilevského sme medzi sebou mnoho debatovali. Myšlienka slovanskej jednoty a ochrany ujarmených mladých národov nás svojou veľkoleposťou nadchýnala.

Ale keď sme sa obzreli vôkol seba, prax ubíjala krásnu teóriu, lebo ako český, tak i slovenský, poľský, chorvátsky a slovinský národ znášaly tvrdé otrocké jarmo v zajatí maďarskom a germánskom. Často sme si kládli otázku: prečo mohutný ruský národ a jeho vláda neprotestuje v Pešti aspoň proti neľudskému ubíjaniu rusínskeho ľudu v Uhorsku, ktorý je ich pokrvný brat? Po čase sme sa dozvedeli, že ruská vláda mesačne podporuje Slovenské pohľady a Nár. noviny čiastkou 500 zlatých. Rozhorčovali sme sa nad týmto zobrácckym darom či almužnou. Pre peniaze chodieval do Viedne na ruské vyslanectvo niekto z Martina, maďarská vláda to asi vedela a snáď i preto špintaly maďarské časopisy na Slovákov, že sú medzi vedúcimi platení agenti pre šírenie panslavizmu. Detvanci, v svojej smiešnej naivnosti, miesto peňažných darov boli by si skorej priali, aby Rusko aspoň raz sa nás zastalo, keď maďarský útlak tak krute gniavil¹ našu kultúru, našu slobodu, náš jazyk. Ale nestalo sa to v tých časoch a moja viera v pomoc ruskú začala sa kolísať. A tak znova a znova staval som si otázku: kde majú Slováci hľadať a najst pomoc, ktorú toľme potrebujú k svojmu boju o život v Uhorsku? Odpoveď na túto otázku ležala ako na dlani: národ musí si najprv sám pomáhať a potom môže hľadať pomoc u najbližšieho pokrvného brata. Ale vtedy som si tejto

¹ tlačil, dusil.

prostej odpovede v plnej hĺbke a vo všetkých dôsledkoch neuvedomoval. Bol som plný romantickej, junáckej mysle — a podľa nej sloboda národa mohla byť vybojovaná kdesi na vojennom poli veľkou, nepremožiteľnou armádou, a to raz navždy a definitívne . . .

Otázka „drobnej práce“ teoreticky bola mi síce známa, ale aplikovať ju na naše slovenské pomery — to mi ešte neprišlo na um.

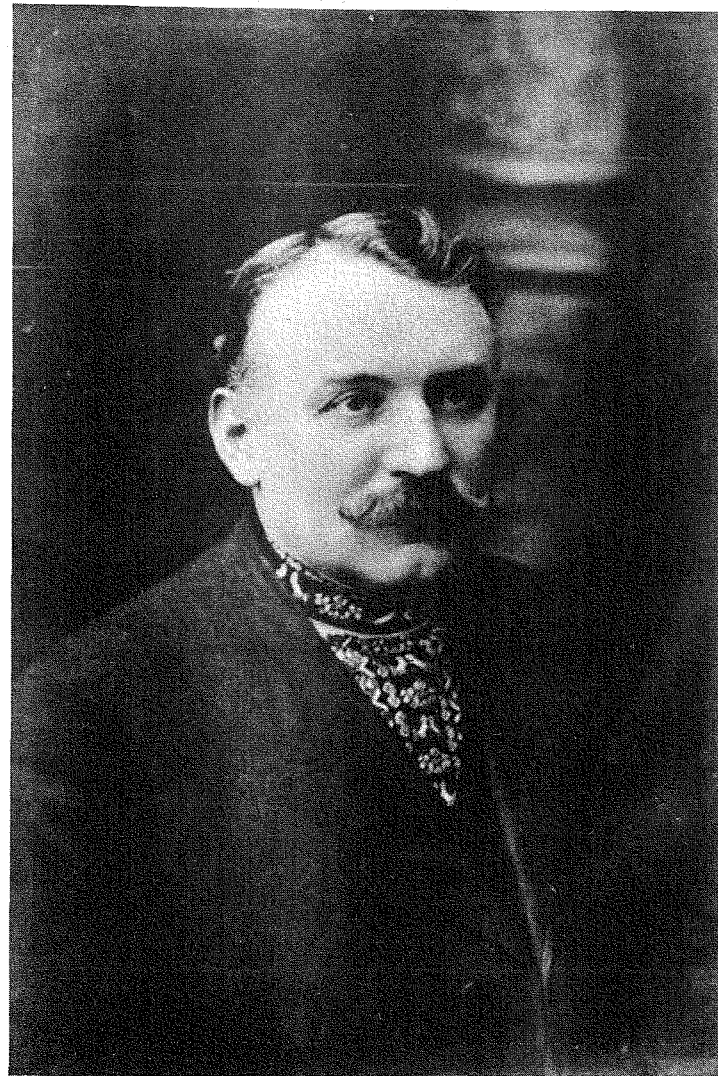
31 Rozhovory u Masaryka

Vojenčenie. Neprotiviť sa zlu. Láska k národu

So synom Masarykovým, Herbertom, maliarom, soznámil som sa v kaviarni. Bol to radostný, veselý mládenec, krásneho vzrastu a verný kamarát. Rád mal slovenských študentov a chodil medzi nás. Pár ráz ma navštívil na byte. Pri jednej návšteve mi oznámil, že „táta“ si žiada, aby som prišiel k nim večer na čaj, že budú u nich i niektorí Moravia a Česi. Sľúbil som, že prídem. Ale musím sa priznať, že ma návšteva u profesora veľmi nelákala: na jednej strane bol by som síce rád počul jeho mienku o tých problémoch, ktoré nás vtedy znepokojovaly, ale na druhej strane musel som stále bojovať s akousi namyslenou, hlúpou hrdosťou, aby som nestál pred ním ako prázdna hlava, čajsi¹ ako úplný hlupák. Spomínal som si i na návštevu, na ktorej som sa mal dozvedieť, ktorá cirkevná viera je najlepšia, a stalo sa mi to, že ma Masaryk len počúval a počúval, že som sa zaplietal do iných otázok a nakoniec že som sa od neho nič nedozvedel. Po dlhých rokoch a mnohých rozhovoroch s Masarykom naučil som sa viesť s ním rozhovor a vyzvedieť sa to, čo som chcel.

Na tom čajovom večierku sedel som pri stole stiesnený, neúčastnil som sa rozhovoru o ženskej otázke, ktorý viedla pani Masaryková. Herbert to asi na mne zbadal a vyzval ma, aby sme si zahrali partiu šachu.

¹ skoro, téměš.

6. Dr Pavol Blaho.

Hrali sme dosť dlho asi s rovnými výhľadmi na výhru. Masaryk vstal od stola a prišiel sa dívať na náš zápas. Dostal som trému. Dal nám pokyn, aby sme hry nechali, a obrátil sa na mňa s otázkou, či je pravda, že nastupujem vojenskú službu. Prisvedčil som a položil som otázku, či my Slovania máme slúžiť vo vojsku rakúsko-uhorskom a či by nebolo spravodlivejšie odoprieť vôbec vojenskú službu. Rozvinula sa o tom obširná debata. Pani Masaryková bola rozhodná antimilitaristka, tvrdila, že veľké armády sú pokušením pre panovníkov, aby prepadali mierumilovné národy. Nepáčil sa jej duch dôstojníctva v rakúskej armáde a mrzачenie mladých duší nováčkov. Pán profesor súhlasil v teórii s týmito názormi, ale dodal, že pre dnešok nováčkovi zbýva jediná otázka: nastúpiť, či nenastúpiť? Ak nepočúvne výzvu, musí byť odhodlaný znášať tresty väznením, študent relegovaním z univerzity atď. Je otázka, či stoja tieto obete jednotlivca za to, čoho tým dosiahol. Mne poradil, aby som šiel slúžiť, že i tam môžem pôsobiť na vojakov v mravnom a národnom duchu. Opýtal som sa, či sa človek nemá protivíť zlu násilím?

Všetci sme obrátili zraky na Masaryka v očakávaní, čo na to povie.

I začal kľudne vykladať svoj názor na túto páľčivú otázku, ktorá v tie časy znepokojovala náš študentský svet. Hovoril, že neschvaľuje tento názor Tolského; že je protismyselný a proti prirodzenosti ľudskej. Človek vraj nie je od prírody pasívna bytosť, naopak, človek musí stále zápasíť, bojovať, premáhať prírodu i seba samého.

Zdokonaľovanie človeka po stránke rozumovej i mravnej je snaha prekonávať všetko, čo je v človeku

nedokonalého; vášne, pudy i egoistické žiadosti a sklony. To neznamena žit pasívne, neborit sa so starým Adamom, aby povstal nový, lepší človek. I zlo zvonku je prekážkou zdokonaľovania. Proti ľži, ktorá je morálnym násilím, treba bojovať, treba ju vyvracať, premáhať, ináč sa človek sám stane účastníkom ľži a pomôže jej k víťazstvu. I podľa svojej prirodzenosti je človek stále a neprestajne aktívny tvor. Náš organizmus bez oddychu buduje a ruší, zápasí so škodlivinami v organizme a zosiluje to, čo mu je prospešné k životu. Bojuje s nemocami, o čom lekári veľmi dobre vedia. Preto Tolstého výklad tohoto miesta evanjelia je nesprávny. I Kristus sám bojoval proti zlu, proti ľži a proti falošným učiteľom, vykladačom Starého zákona. Útočil proti falošným prorokom, kňazom a farizeom. Nikdy ich nešetřil, pripodobňoval ich k obielenym hrobom, nazýval ich podvodníkmi a pod. To iste nie je pasívny postoj voči zlu, klamu a ľži, ale vyložený boj za pravdu a proti ľži. Kristus ani sám nebol pasívna bytosť, ani nehlásal chovať sa pasívne voči zlu. Pani Masaryková sa tiež zamiešala do debaty. Vyslovila názor, že keby nastala situácia, že by lupič hrozil zabiť poriadneho človeka, že je spravodlivé, aby bol v sebeobrane zabitý lupič, a nie poriadny občan.

Po tomto výklade podotkol som, že stav absolútnej pasivity u ľudí by mohol nastať až na konci sveta, keď by totiž naša zem umierala a ľudia nemali inej nádeje, ako nezbytnú smrť a zánik všetkého živého na tejto planete.

Zasmiali sa všetci tomuto nápadu.

Masaryk poznamenal:

„Prví kresťania očakávali koniec sveta a nový prí-

chod Kristov. Ale my — ako to hvezdári prorokujú — máme ku koncu sveta ešte ďaleko a preto budeme ešte dlho aktívnymi ľuďmi; a najmä Slováci potrebujú čo najviacej aktivity.“

Tento rozhovor ma vyviedol z bludišťa protimlúv, v ktorých som sa dlho zmietaľ, nenachodiac nijakého východiska. Bojovať proti zlu je tedy mravný príkaz. Tak najprv bojuj, človeče, s tým zlom, ktoré je v tebe samom, a potom s tisícerym zlom, ktoré ťa obklopuje. To je predsa krásna, jasná a pre mladého človeka dôstojná úloha.

Od toho večera priľnul som synovskou láskou k svojmu učiteľovi; čítal som všetko, čo písal, a bol som rád, keď ma Herbert prišiel volať na návštevu k nim.

U Masarykov mali sme dobrú školu. Masaryk málokedy teoretizoval, nesnoval fantastické plány, ale držal sa vecí, konkrétnych faktov a osôb. Od neho som počul vetu, aby sme si nemysleli, že história sa rodí sama zo seba, tú robia ľudia, každý jednotlivec zvlášť. Súhrn práce, vykonanej každým členom národa, je vlastne históriou národa. Preto treba sa dívať na to, čo a ako to robia ľudia; treba študovať osoby a ich prácu. História národa je históriou vynikajúcich, vedúcich, pracujúcich osôb a ovšem všetkých dohromady. Keď sa vyskytla zaujímavá otázka, sedávali sme dlho do noci. Pani Masaryková nepozorovane vstala a odišla od nás bez formálnej rozlúčky.

Rozhovory týkali sa denných udalostí, politických zápasov v Čechách, slovenských pomerov, židovstva u nás, pohlavného života na dedine a v meste. Masaryk bol tej mienky, že sa na dedine nežije mravnejšie ako v meste. Sociálnej otázke v robotníctve venovali

sme viac večerov; často nám vykladal Masaryk o slabínach v Marxovej teórii a o historickom materializme.

Po rozhovoroch u Masarykov rozchádzali sme sa akosi posilnení, odvážni a pre život lepšie pripravení.

Obdivovali sme u Masaryka jasnosť a presnosť myšlienok, vecnosť a pravdivosť jeho merítka, podľa ktorého posudzoval veci, udalosti a osoby. Niet divu, že sme sa stali jeho vernými a oddanými žiakmi, že sme ani na chvíľku nezapochybovali o jeho šľachetnosti, pravdivosti a добрote k nám i k národu.

Na školách českých a v súdobej tlači pestovalo sa vtedy akési romantické vlastenectvo — viac slovné, frázozvité, ako vecné a kritické voči slabostiam a chybám českého ľudu. A toto vlastenectvo bolo podložené prílišným historizmom; Masaryk nás pripútal k prítomnosti, k životu, ktorý sa pred nami a v nás samých odohrával, a nabádal nás, aby sme sa zamýšľali nielen nad osudom národa, ale hlavne nad svojimi skutkami, aby sme sa nebáli priznať si svoje chyby a aby sme sa najprv ich hľadeli zbaviť.

Pri jednej príležitosti prišla reč na doktorské tituly a skúšky. Masaryk so značným zľahčovaním hovoril o doktorských rigorózach na filozofii. Hovoril, že to každý „oseľ“ môže složiť, veď k takej skúške nie je treba bohvie akých múdrostí, ale len trpezlivo vysedávať pri príručkách a nadrieť sa niekoľko povšechných poučiek. A že je hanbou pre muža, ak sa bojí pustiť sa do tejto školáckej práce, a zo strachu, že neobstojí, necháva skúšky stranou a tak sa stáva večným študentom, človekom bez legitimácie v spoločnosti a terčom vtipkovania i zaslúženého posmechu. Tento výklad patrilo asi nám, lebo dvaja-traja z nás už sme zaostávali v štú-

diách. Ešte podotýkal, že sa treba dôkladne venovať svojmu remeslu, treba všetko vedieť, čo súčasná odborná literatúra požaduje od dobrého lekára, technika, právnik a filozofa. Pritom však že v živote každého je ešte nejaký kútik, nejaká zvláštna žiadosť, ktorá s remeslom nemá nič spoločného — to je asi náš umelecký pud, hovorieval — a ten neslobodno utláčať pre remeselnícke sháňanie za živobytím. Táto — možno že hodne sebecká túžba — býva okrasou všednosti života a preto i na ňu treba myslieť a nevzdávať sa jej.

I židovská otázka prišla do reči. Masaryk nebol zásadným antisemitom. Vytýkal židom, že sa nevedia v kresťanskom svete oslobodiť od Starého zákona, talmudu a ghetta. Izolujú sa od všetkých ujarmených národov a držia podľa príkazu náboženského s vládnucími národy; a u nás to znamená, že nemčia a maďarizujú. Majú mnoho dobrých vlastností, sú v obchode vytrvalí, chcú zarábať peniaze každým spôsobom, sú špekulatívni a preto dali vede mnoho vynikajúcich pracovníkov; sú skoro najlepšími novinármi, lebo majú neskrotnú fantáziu a vedia vybásniť udalosti ako málo kto z našich ľudí.

Podotkol som, že Schopenhauer neuznáva, že by duch židovský v etike mal nejaký priaznivý vliv na európske myslenie, že v židovských spisoch cítiť „foetor judaicus“.

Masaryk poznamenal, že by bolo správnejšie nazvať to „foetorom ghetta“, kam neprenikne svetlo a vzduch nového sveta, nových myšlienok a súdržnosti európskeho ľudstva. Židia z ghetta sú nám cudzí svojou vierou, svojimi názorami, filozofiou i sociológiou: izolujú sa tak, že im nerozumieme a že sa ich obávame a ne-

máme ich radi. (Po desiatich rokoch „hájl Hilsnera“ — hovorilo sa o Masarykovi; ale on nehájl Hilsnera — vraha, ale bojoval proti úžasnej, nesmyselnej povere v českom ľude.)

Uznával, že boj proti židovskej pažravosti, úžere, materializmu, proti ich spojenectvu s našimi nepriateľmi je oprávnený, najmä na Morave a na Slovensku, kde sa na dedinách stali pohromou naivného, dôverčivého ľudu. Tu by sa im mali odňať privilégia krčmárskej živnosti, alebo by sa mal vyniesť zákon, ktorý by chránil ľud proti pokušeniu alkoholu a proti židovskej úžere.

32 Pol roka pri vojsku

Roku 1891 na jar nastúpil som ako dobrovoľník polročný vojenský výcvik k 71. pešiemu pluku do Trenčína do nových kasární, ktoré stály pod trenčianskym hradom. Pridelili ma k 12. stotnine. Veliteľom stotniny bol kapitán Ambrozich, muž územčitého vzrastu, čudák, s veľkým fialovým nosom, s hustým čiernym obočím a štetinatou hrivou. Vojenčine rozumel sa tak málo, že kompánia po každom praporovom alebo plukovnom cvičení dostávala pokutu, lebo nikdy nebola včas tam, kde mala byť a cvičenie skazila. Nadporučík Tenner, hrdý vojak, syn plukovníka, klial a nadával nám hrube a surovo, že musí pokutu s nami trpieť, ale my sme vedeli, že to ide na vrub neschopného kapitána stotniny. V očiach pluku stála preto táto 12. stotnina ako niečo zbytočného, škodlivého, ktorá iba hanbu prináša na celý 71. pluk, ináč výtečnej vojenskej povesti. Boli v ňom chlapi z Oravy, poväčšine silní, krásne urastlí mládenci, ďalej Turčania, inteligentní a dobrí Slováci, a konečne Trenčania, svetom prebití drotári. Trenčania a Turčania boli spevavým národom v pluku.

Bol som zlým vojakom; porušoval som disciplínu, prečo ma Tenner často citoval k raportu. Na defilírkach predstieral som strmý, rázny krok, za čo zase nadporučík pokrikoval na mňa čosi surového a sprostého. Jediné, čo ma tešilo, boli pochody pluku na cvičenia pri slo-

venskom speve a streľba ostrými patronami na pohyblivé figury alebo do terča. V tomto umení vynikol som tak, že som dostal prámiu vo výške 20 grajciarov. Peňazí som nikdy nemal nadostač. Z „lénunku“, z 25 grajciarov na päť dní, som platil 20 gr. pucerovi. Ako som prežil pol roka pri týchto finančných pomeroch, nevedel by som vysvetliť. Len toľko viem, že som v nedeľu a vo sviatky sedával v kasárni, kým kamaráti dobrovoľníci chodievali na výlety do mesta, do kaviarní, do hostincov, do rodín. Chodil som v ošuchaných, komisných šatoch, kdežto skoro všetci dobrovoľníci mali nové, z jemnej látky zhotovené, krásne ušité uniformy. Zpočiatku mi bolo všelijako, keď som ich videl v nedeľu vyobliekaných pri raporte pýtať si „cez čas“.

V prvých týždňoch mojej vojenskej služby panovala medzi dobrovoľníkmi medikmi akási tichá, nevyslovená solidarita. Na cvičeniach traktovali sme sa cigaretami, vurstami alebo kalíškom nejakého likéru, pohárom piva a podobne. A šlukovali sme sa dokopy, oddeľujúc sa od dobrovoľníkov nemedikov. Ale po čase niekto vyštáral, že som bol vyhodený z levočského gymnázia pre panslavizmus, že som poslucháčom na českej univerzite v Prahe a že píšem do slovenských časopisov a bolo po solidarite — aspoň voči mne. Začali sa na mňa pozeráť ako na nebezpečné individuum, stránili sa styku so mnou a robili na mňa urážlivé poznámky. V tomto vynikol najmä medik G. M., tupec a ozembuch¹, slovenský odrodilec zo zemianskeho hniezda, ktorý za éry ľudáckeho panstva razom objavil v sebe svoju zabudnutú slovenskosť a vyšvihol sa na vysoké miesto v zemskej administratíve. Spomínam si na neho

¹ sprosták, hlupák.

preto, lebo tento zelený mladík tupil neprestajne všetko, čo bolo slovenské, hanobil náš jazyk, našu históriu, našich ľudí a zabídal do mňa pri každej nožnej príležitosti. Prirodzene, že sa vydával za Maďara a zapieral, že vie slovensky, a keď mal nejaké slovo vysloviť, spotvoril ho na posmech a odpľul si. A takíto Gejzovia ujali sa vlády nad oklamaným, nevedomým a naivne veriacim ľudom slovenským po smrti „večného vodcu“ slovenského, ktorý svojou geniálnou prezieravosťou naplňoval rady „slovenskej“ ľudovej strany odrodilcami a takýmto zhavranelým synom národa sveroval moc a vládu nad slovenským ľudom!

Ale vráťme sa k našej 12. kompánii. Čím viacej sa širily chýry o mojom nebezpečnom panslavizme a o bojkote v dobrovoľníckej skupine voči mne, tým tesnejšie sa vinuli ku mne prostí vojaci z Turca, z Oravy i z Trenčianskej.

Ale nevedel som si zvyknúť na urážky a nadávky nadporučika Tennera. Protestoval som proti nim a ukazoval som neposlušnosť. Raz po veľkom cvičení zase sa dostalo kompánii pokarhania, že vraj manéver skazila.

Za trest sme cvičili na dvore po namáhavom marši. Cvičenie pozostávalo zo sekatury: Tenner komandoval „nieder“ a „auf“ neprestajne. Po jednom „nieder“ na mokrú zem zostal som stáť. Vzal ma k raportu. Ale i ja som chcel vziať k praporovému raportu Tennera. Strážmajster, u ktorého som sa hlásil, odoprel ma zapísať na tento raport. U raportu kompánie odohrala sa táto scéna:

Kapitán: „Prečo ste u raportu?“

Tenner: „Jednoročný dobrovoľník porušil disciplínu a pred mužstvom prejavil neposlušnosť.“

Ja: „Poslušne prosím pána kapitána, aby ma predviedol na raport k batalionu so sťažnosťou na pána nadporučíka, ktorý mi grobiani a uráža ma.“

Kapitán sa pustil do smiechu a nariadil mi odstúpiť. Potom mi strážmajster oznámil, že som dostal 21 dní kasárnika, lebo som porušil služobný postup a že som neposlúchol komando nadporučíka.

Táto príhoda sblížila so mnou nadporučíka. Už mi nenadával a počas „rastu“ zavádzal so mnou priateľské rozhovory.

Počas kasárnika chodili si ku mne vojaci požičať „Hlásnika“, „Katolícke noviny“ a knižky, najmä tí, ktorí konali nočnú službu. A tu sme besedovali o slovenských veciach, o maďarizácii, i o tom, ako Slováci na dedine málo čítajú, ako nemáme národnej hrdosti, ako si zvykáme otroctvu. Najradšej počúvali zvesti o Prahe a o českom národe. Aká je Praha krásna, bohatá a ako si Česi vybojovali české školy, právo jazyka v úradoch a na verejnosti. Aký je český ľud národne prebudený a ako Česi držia v národnom zápase proti Nemcom jednotu. V Česku že niet človeka, ktorý by sa hanbil za svoj jazyk, lebo je to hrdý národ na svoje dejiny, na svoju vzdelanosť a podobne. A aký sme my? Inteligencia opúšťa národ, hanbí sa za ľud i jeho jazyk. Mestá sú nám už cudzie, škôl nemáme, noviny len živoria, po cudzom lipneme a za svoje sa hanbíme. Či to bude tak večne trvať? Či musíme vonkoncom zahynúť vo vlastnej domovine?

A aká že je pomoc? Pomoc jest a bude: treba sa nám učiť od Čechov a u Čechov, treba sa nám s nimi spojiť. Naša mládež bude chodiť do českých škôl, keď nám doma slovenské zakázali a slovenských študentov

vyhnali. Učňovský dorast musí chodiť na remeslá k českým majstrom, aby sa neodrodil v pomaďarčených mestách. A musíme mať noviny, ktoré by každý Slováč rád čítal a predplácal.

Po takýchto rozhovoroch spomínal som si na Masaryka, ktorý mi povedal, že i na vojne možno konať prácu osožnú pre slovenský ľud.

Trenčianska inteligencia bola už veľmi pomaďarčená. Žila tu známa slovenská rodina, ale po jednej mojej návšteve, nevlúdnej a nežiaducej, viac som sa u nej nehlásil.

Pluk robieval nočné cvičenia v okolitých lesoch a to bývalo veľké osvieženie z jednotvárnej execírky na Sihoti pri Váhu alebo po fádnom kasárnickom živote, keď vonku pršalo.

Koncom leta konaly sa veľké manévry v okolí Prešporka a Brucku nad Litavou. Cestu sme robili čiastočne peši, čiastočne vlakom. V Prešporke sme pobudli pár dní a potom vo veľkej horúčave sme pochodovali do špinavých a hmyzom zamorených barákov v Brucku. Odtiaľ sa robily výpady do kraja okolo Neziderského jazera.

Spomínam si na nocľah v dedine neďaleko jazera... Myslel som, že to je nemecká obec. Len večer bol som mile prevapený. Matka varila na ohnisku večeru pre rodinu. Prišiel k nej chlapec, že ide spať. Matka súhlasila, ale že sa najprv musí pomodliť „Otčenáš“ a predriekala mu v slovinskom jazyku túto modlitbu. Prihlásil som sa k nej slovensky a dozvedel som sa, že je tu viacej slovinských či „vendských“ obcí, ako to sama menovala.

Manévry sa skončily prvej, ako boly plánované.

Pri jednom boji stáli sme na kraji lesa a pálili sme slepými patronami na „nepriateľa“, ktorý sa hnal na nás cez rovinu s bajonetmi. V tom zaznel signál, ohlasujúci koniec manévrov. Nastal zmätok a nikto zprvu nevedel, čo sa stalo. Len keď začali prezerat naše pušky, dozvedeli sme sa, že niekto vypálil ostrý patron na veliteľa nášho pluku. Guľka mu vraj zafičala okolo hlavy. Vinníka neobjavili.

A to je všetko o mojej vojenčine. Koncom septembra vrátil som sa so šaržou titulárneho frajtra; iných medikov povýšili na kaprálov a „zugsführerov“. Mal som zlú konduítnú listinu: „bez vojenskej ambície, uzavretý, nesdielny, panslávskych sklonov.“

Telesne som sa vrátil otužilý, ale literatúra úplne vo mne zaspala. V tomto roku nenapísal som ani riadku do novín...

A ešte jedno: do Prahy som sa vracal s hodnou dávkou sebavedomia a s novou myšlienkou, sľubnou a veľkolepou: hľadať spôsob, ako sjednotit slabého Slováka s mocným bratom Čechom.

33 Vrchol mojej finančnej krízy. Kaplán Moyš.

Na Všetichsvätých roku 1891 presťahovali sme sa z Havlíčkovej ulice do III. poschodia domu stojaceho na rohu Palackého a Háľkovej triedy. Domáca nám trom študentom určila krajnú izbu, ktorá mala podobu skomoleného kužela. Bol to svetlý a vzdušný byt. Ba až priveľa vzdušný, lebo kamkoľvek si sa v ňom postavil, všade si cítil prievan. Cez zimu sme nekúrili a tak užili sme v ňom hodne zimy. V januári začal som kašľať a bola mi zima i pod perinou. Na internej klinike dostal som kodeinové prášky, ale kašeľ jednako neprestával. Tak to trvalo až do leta. Ale ja som nebol zvyklý na choroby a tak som si z toho nič nerobil. Len moji nocľazníci sa hnevali, že ich v noci budím. Domáca mi oznámila, že chcú vypovedať byt. Tak som bol nútený brať na noc viac kodeinových práškov, ako sa predpisovalo.

Prišiel marec a ja som začal badať, že som veľmi schudol, zbledol a že mám akúsi tupú hlavu. K chorobe pristúpila ešte neočakávaná bieda. Nemohol som nikde sohnáť ani pár šestákov na večere. V posledných dňoch mesiaca som deň viac preležal v posteli, ako strávil na nohách.

Dostal som v tomto trampotnom čase výzvu od F. R. Oswalda, aby som napísal nejakú novelu do „Tovarištva“, sborníka kat. spisovateľov. Prácu urgoval

častejšie a mne sa ťažko pracovalo. Ale som sa premáhal a ležiacky na posteli skladal som fabulu „Hráča“.

Bol som veľmi hladný, lebo som už druhý deň neobedoval a nevečeral. Hlad som zaháňal fajkou z gypsu, v ktorej som i dvakrát prefajčieval mokrý tabak.

Mozog mi vypovedal službu: nevedel som myslieť a zastal som v práci, na konci, keď bolo treba rozuzliť dej a povest ukončiť. Odložil som pero a pustil som sa čítať starý ročník „Kvetov“. Po prečítaní srbskej povesti mi napadlo, že pomery a osud môjho hrdinu s oným sú skoro rovnaké. A videlo sa mi, že by mohlo i rozuzlenie byť rovnaké.

A tak sa stalo, že som asi v 15 riadkoch použil, odpísal, lebo prepísal scénu pri mesiačku.

Bol som rád, že sa môžem zbaviť tejto práce, ktorá ma toľme trápila a mučila, ako nikdy žiadna literárna práca. Zapakoval som ju a poslal Oswaldovi nevyplatene.

Na druhý deň, tedy tretieho dňa môjho ne-dobrovoľného pôstu, zostal som ležať v posteli. I moja posledná potrava, tabak z gypsovky, sa minula. Bol som veľmi slabý a nevidel som žiadneho východiska z tejto hroznej situácie. Okolo jedenástej prišla do izby domáca. Ľakol som sa, že ma bude posielat z izby, aby ju oriadila. Ale k veľkému môjmu prekvapeniu mi oznamuje, že listonoš prišiel s poukážkou na moje meno, či ho má pustiť ďalej do izby.

Listonoš vstúpil a vyplatil mi 50 zlatých.

Bol som rozčuleny a zabudol som mu dať odmenu. Pani, ktorá sa prekvapene dívala na peniaze, vyplatila ho miesto mňa.

Sumu zasielal kaplán L. Moyš s týmto krátkym latinským textom: „Ex amore erga Jesum“.

Vstal som, obliekol som sa rozčuleny od veľkej radosti, akej som nikdy v živote nezažil. A idúc k obloku kládol som si neustále otázku: Čo by bolo so mnou bývalo, dokedy by som bol vydržal nemocný a hladný, keby táto neočakávaná pomoc nebola prišla? A na dobrotu priateľa Laca Moyša nezabudol som nikdy. A preto si ju i teraz po 48 rokoch s veľkou vďačnosťou pripomínam.

34 Bencúrova kritika o slovenskom národe

Matej Bencúr-Kukučín bol človek jemnej povahy. Protivily sa mu hádky i zápasy o presvedčenie alebo o hmotné výhody. Nevzdával sa ľahko svojich názorov, ale ani sa neusiloval presviedčať protivníka, ani nechcel mať pravdu za každú cenu. Keď sa v detvanských debatách niekto veľmi rozohnil, Bencúr nejakým žartom alebo vtipom hľadel schladiť horlivca.

Mládež v Detvane počala sa znepokojovať pomermi na Slovensku. Na schôdzkach spolku ozývaly sa čím ďalej tým častejšie ostré kritiky na Národné noviny. Po jednej takej kritike prednášajúci navrhol, aby sa redakcii Národných novín zaslal protest ako prejav nespokojnosti mládeže s ich smerom. Ak sa dobre pamätám, kritikom a osnovovateľom protestu bol medik Edvard Petrikovich z Radvane.

O kritike vznikla dlhá debata. Väčšina by bola schválila osnovu protestu. Do debaty však zasiahol i Bencúr-Kukučín. Podľa záznamu v detvanskej zápisnici povedal asi toto: „Ja myslím, že akí sme, taký orgán máme. My sme národ hanebný, v nás je mizeria a preto nemáme sa čomu diviť. Vžime sa len do postavenia tých štyroch ľudí, ktorí redigujú Národné noviny. Keby sa u nás niečo robilo, mali by sme materiálu dosť, ale nerobí sa nič, a čo sa robí, robí sa jedine v Martine. Ja úpadok Nár. novín pričítam len tomu, že

u nás niet národného života, a čo je život, je zdemoralizovaný, takže u nás život človeka neteší ani ho nevábí. Povážte si len, že všetko, čo sme žiadali, v Martine sa previedlo, ale na vidieku sa nerobilo nič. Moja hlavná mienka je tá, že sa náprava nestane žiadnymi rezolúciami, ale len vtedy, keď sa prebudí náš národný život, ktorého sa musíme v prvom rade zúčastniť my a tak ukázať iným príklad. Náš jediný cieľ je pracovať na náprave nášho národného života.“ (Zápis o schôdzi zo dňa 14. mája 1892.)

Slová Bencúrove nás ohromily. Nikto nečakal, že by krotký Kukučín, spisovateľ slovenský, stojací na vrcholku slávy, mohol tak ostre súdiť o svojom národe, o národe, zo života ktorého čerpal bohatstvá ducha, vychvaľoval jeho umenie, vtip, humor, kroj i spev. Čo sa to stalo s Bencúrom, že takto ostre odsudzuje slovenský národ? — spytovali sme sa.

Do tej chvíle nikto sa neopovážil siahnuť na česť národa, nikto z nás nevyslovil hanlivého slova o ňom. A ak aj niekto niekde skryte posudzoval náš národ, nikto neurobil to nikdy verejne, na schôdzi a v prítomnosti policajného komisára.

Vcelku sme sa dosiaľ dívali na národ ako na niečo sväté, nedotknuteľné. Zbožňovali sme ho rojčivou¹ láskou, nevideli sme na ňom chyby, ani hany. Milovali sme ho romantickou láskou, ktorá všetko zveličovala, chýb nevidela, všetko odpúšťala.

Taký duch vládol v „Detvane“.

A tu hľa, slávny slovenský spisovateľ nás takouto kritikou omráči!

¹ blouznivou, nadšenou.

Bencúr za tri dni doplnil 32. rok svojho života. Nebol už mladík nezrelý, ale muž v plnej sile ducha a na vrchole spisovateľskej činnosti.

Dnes, keď si na tieto rozhorčené slová spomínam, zdá sa mi, že Bencúr pod slovom „národ“, nerozumel skutočne národ, ale že myslel na vidiecku inteligenciu, ktorá sa často hrde menovala slovenským národom. Keby dnes bol medzi nami, snáď by nám to vysvetlil. Alebo ani nie? ... Ktože to môže dnes rozsúdiť?

A ako je dnes u nás? Národ, ľud, profesori, učitelia, úradníci, učitelia a katolícki kňazi pľujú na tvrdú a ťažkú prácu predchádzajúcej generácie, na námahu otcov, aby vraj svoj národ pozdvihli, priviedli k sebavedomiu! Všetko, čo sa dosiaľ v zlých i dobrých časoch vykonalo za národ, je podľa konjunkturálnych vyvolencov a vodcov ľudu, národa, nehodné uznania. Ba taký zvrátený svet u nás nastal, že tí, čo kedysi v potu tvári pracovali za ľud, sú vyhlásení za zradcov národa, a tí, ktorí stáli v nepriateľskom tábore proti ľudu, sú bohom vybraní vodcovia a dobrodinci slovenského ľudu! O tejto dobe prorokoval básnik, keď napísal: „Krivda za stôl sadla, pravda u dvier žobre...“?

A náš národ tejto krivde tleska, tleska, keď slovenský minister sáca¹ do žalárov zaslúžilých synov národa ...

Čo by Bencúr povedal dnes o slovenskom národe, keby to všetko videl a skúsil? —

Mal tedy Bencúr pravdu, keď nazval Slovákov „hanebným národom“?

Mal i nemal, mysleli sme vtedy najmä preto, že sme mali na očiach rušný život v českom národe!

¹ strká.

Považovali sme národ za jediného strážcu a ochrancu našej slovenskosti: jazyka, kultúry a hmotných hodnôt slovenskej zeme a domoviny. Mysleli sme, že by náš národ mohol v Uhorsku divy robiť svojou prácou, usilovnosťou, nadaním a že by mohol vynikať medzi všetkými národmi krajiny, keby ho mal kto viesť, sjednocovať, prebúdzat k národnému sebavedomiu. Náš národ je ako stádo bez pastiera. Vodcami jeho sú odrodilí kňazi, učitelia a vládni náhončí, notári, krčmári, žandári a obchodníci — všetci, ktorých nepriateľská vláda usadzuje na slovenských dedinách a mestách. Národ nemôže zo svojej moci povstať, je tlačенý k zemi a stene pod neslýchaným útiskom maďarskej nadvlády.

Ale keby mal odvážnych vodcov, takých, ktorým by uveril, ktorých by poslúchal a ktorým by sa dal viesť, mohol by sa stať samostatným národom a odolal by náporu maďarizácie. Bencúr súdil, že národ, ktorý ide za svojím nepriateľom, ktorý nevie rozoznať zradcov od verných synov, ktorý v politike dáva za pravdu falošným svodcom, taký národ je hoden opovrhnutia a zaslúži si meno „hanebného národa.“

V takomto zamotanom kruhu točily sa naše debaty okolo Bencúrovho tvrdého odsúdenia národa.

V tajnej skrýši našej mladistvej duše hľadala strašná myšlienka: sú Slováci osudom odsúdení k vyhynutiu a k národnej záhube?

Básnik nás uistoval: „trpeť môže, zhynúť nedá Boh toľkej rodine!“

Bencúr na konci reči vytýčil cieľ: „ukázať iným príklad a pracovať na náprave nášho národného života“. Tedy veril, že sa z „hanebného národa“, môže stať národ čestný, úctyhodný.

Ale nepovedal nám, ako sa dostať k tomu cieľu, jaké skutky máme konať, aby boly príkladom ostatným, neprebudeným, v otroctve sa nachádzajúcim bratom slovenským.

V slovenských časopisoch nám tej cesty k cieľu neukazovali. Tu sa len opakovala veľká nádej v ruskú pomoc a hlásala stará pravda, že Boh nedopustí, aby zlo zvíťazilo nad dobrom.

V tých rokoch počítali Slováci, že je ich v Uhorsku na 3 milióny. A pre tieto 3 milióny vychodily „Národné noviny“ v nejakých 600 exemplároch, „Hlásnik“, zväčša švabachom tlačený, asi v 1800 exemplároch a „Slovenské pohľady“ najviac ak v 500 exemplároch. Ľud mal len Hlásnika — ale čo to bolo — 1800 výtiskov — pre toľký ľud? Obviňovali sme martinských redaktorov, že nevedia svoje časopisy rozšíriť medzi ľud, ktorý rád číta, alebo že sa o to nestarajú. Koľko dedín je na Slovensku, kde ani len nevideli slov. časopisu!

Roku 1892 spolok Detvan vydal tlačou výber prác, ktoré členovia spolku čítali na schôdzach v posledných dvoch rokoch a ktoré podľa posudku redakčného výboru mali nejakú literárnu hodnotu.

Prispeli: S. T. Daxner, M. Kukučín, J. Minárik, G. Novomeský, I. Slabej, J. Smetanay a ja. Šesť medikov a jeden filozof. Martinská kritika všimla si najmä práce majstra Kukučina a mojej humoresky. Spolok sa vcelku knižkou veľmi dobre reprezentoval po stránke literárnej. Ale, ak sa dobre pamätám, odpredaj knižky nekryl náklad. Nuž, osud každej slovenskej knižky v tej neutešenej dobe... Bolo veľkým hmotným rizikom vydávať noviny a ešte väčším knihu. Našu knižku verejnosť prijala vlúdne a kritika sa tešila, že národ má takú súcu, podnikavú a roduvernú mládež a že sa objavil literárny dorast.

Za práce sa neplatil honorár, veď pracovať na poli literárnom považovalo sa u nás vtedy a ešte dlho potom za národnú povinnosť. Jaký honorár mohol platiť nakladateľ z 300 horko-ťažko odpredaných exemplárov?

Dnešní spisovatelia sú na tom lepšie, lebo za dobrú prácu dostanú nielen hmotnú odmenu, ale ujde sa im od priateľskej kritiky ešte i hodne chvály a slávy.

Naša literárna produkcia trpela vtedy úplným

nedostatkom kolportáže. Ani noviny, ani knihy nikto ti neponúkol, a ak si ich chcel mať, bolo ti treba objednávať a vypisovať, a ani si často nevedel komu, či kníhtlačiarovi, či nakladateľovi a či samému spisovateľovi. A mnohí sa žalovali, že ani odpoveď nedostali na objednávku, ak šla na nepravú adresu.

Proti nepodnikavosti Martinčanov veľkým pokrokom bol nakladateľ a kníhtlačiar, Karol Salva, ktorý vari prvý začal predávať tlačivá pomocou kolportérov.

Telesne otúžený vojnou s radosťou som sa vrátil k literárnej práci a myslím, že aj lichotivá literárna kritika hodne prispela, že som v tomto roku dosť usilovne písal rozprávky do Katolíckych novín a do Národných novín. V tomto roku napísal som päť pôvodných prác zo slovenského života a s Novomeským pustil som sa do prekladania dlhšej práce z ruského jazyka, ktorá vyšla v Národných novinách nasledujúceho roku.

Zo všetkých svojich literárnych prác najviacej som si cenil „Rebelantov“, humoresky, ktorá vyšla v zborníku „Detvan“. Žiaril z nej zdravý, dedinský humor, jasný štýl a dramaticky spád udalostí. Cítil som sa znova v svojom ovzduší, nezatažený pošmúrnou skepsou a ťažkými, často ani neriešiteľnými problémami života. Videl som sa v nej ako dedinský šibal, žijúci vesele a bez starosti o to, čo prinesie zajtrajšok.

Ale to bola aj moja posledná literárna práca toho druhu. Tvrdý zápas o živobytie v Prahe, znovu naliehava sa hlásiaci hlad a všelijaký nedostatok umlčaly vo mne hravú a bezstarostnú myseľ. A pomaly znova sa vracaly staré problémy náboženské, sociálne, filozofické a národné. V týchto hmotných a duševných útrapách uletel kamsi môj humor, ktorý som si priniesol z dediny do

veľkého mesta... Miesto neho zostaly mi tri nové vášne: spev, hra v šachy a kniha. Za slovenským spevom bol by som šiel trebárs hodiny cesty a bol by som vstal s postele i o polnoci, aby som počul peknú slovenskú pesničku. I Albert Škarvan bol takýto náruživý spevák. Znal od Sokola mnoho važtanských pesničiek a krásne maďarské ľudové i umelé piesne. Od neho som sa naučil nápev na Petöfiho baladu o maďarskom zbojníkovi. Tak sa mi zapáčil text, že som si ho do slovenčiny voľne preložil.

ZBOJNÍKOV OSUD

Ligotavý mesiac pláva v tmavej noci. Zbojník sa ukrýva v lese bez pomoci. Na valašku opre ukonané telo: Prečo som dal hlavu na zbojnícke dielo?	Išiel by som domov, tu ma už zabolí ¹ kamaráti, milá. Jak ma hlávka bolí! Dobrá mati v hrobe a malá izbica dávno rozvalená... Stojí šibenica!
--	---

Hra v šachy zväbila ma preto, že je to zápas s rovnými hmotnými silami a že zvíťazí, kto lepšie predvída, kombinuje, prepočíta a kontroluje svoje plány. A možno ju hrať i bez groša, len o príjemný pocit prevahy ducha nad protivníkom. Má však veľkú chybu: vyžaduje mnoho trpezlivosti, mnoho cviku a tedy mnoho času. Ale bude ona vždy hrou „kráľovskou“, hrou nado všetky hry. Keď si už niekto chce krátiť čas, nech si

¹ zapomněli.

radšej sadne k partii šachu ako ku kartám. Ale kto je hazardérsky založený, ten dá prednosť chvíľkovému úspechu v kartách, ako namáhavému premýšľaniu pri hre v šachy. Najlepším šachistom z detvancov bol medik Štefan Daxner. Znal teóriu otvorenia a hrával majstrovské partie. Hrávali sme spolu často v kaviarňach: v Demínke, v Akademickéj, v Hlavovej a večer u Primasov v hostinci. Keď som mal peňazí namále a nemal som zbytočných 10 grajciarov za šach, hrali sme partiu bez šachovnice, ako sa hovorí — na slepo. Ale to bola pre mňa veľmi únavná práca. Moja záľuba v hre v šachy jedného času bola tak veľká, že som si podľa príkladu a vzoru Daxnerovho nechal narásť „šachistickú bradu“.

A ešte pár slov o tomto mojom dobrom a vernom kamarátovi, Štefovi Daxnerovi. Bol starší odo mňa. Tak sa mi vidí, že bol už po absolutoriu medicíny, keď som prišiel do prvého ročníku. V spolku vynikal rečníckym talentom a veľkou znalosťou dejín starej Prahy a najmä dejín husitských vojen. Mnoho nám rozprával o Žižkových ťaženiach proti Nemcom a proti Uhrom.

Vedel nakresliť plány útoku a rozlohu Žižkovho vojska pred započatím boja a zmeny počas útokov. Pri prednášaní často mu padal škripec s nosa, ktorý nosil podľa starej módy na dlhej čiernej šnúrke. A často sa smial príjemným prsným smiechom. Račľoval. Často nám rozprával i o roku 49. o politike svojho otca, ktorý bol politickou autoritou na Slovensku. Po revolúcii stal sa jeho otec podžupanom a dostával penziu, z ktorej mu posielal na štúdiá do Prahy. (Aspoň sa to tak hovorilo medzi nami, ale neviem, či to bola pravda.) Števo sa považoval za zemana, ale nie za nejakého nadutého povýšenca, lež za nášho, slovenského zemana. Mal veľkú

dávku hrdosti a gavalierstva. Urážku neznášal a hneď žiadal zadostučinenie. Učil sa v Prahe šermovať, aby vraj doma mohol maďarónom čeliť i so zbraňou v ruke.

Bol pohostinný. Zásielky z domu skonzumoval vždy s priateľmi, často i na jedno posedenie. Hladoši sme boli, len čo je pravda, a Števo rád uhostil „hladujúci národ“.

V kvartetu našom spieval druhý bas. Rád som pri speve pri ňom sedával a rád som počúval jeho príjemný, harmonicky znejúci hlas.

Naučil ma zapalovať a fajčiť veržinky, ktorých mal vždy zásobu, a keď niekoho z vybraných kusov ponúkol, to bolo vyznačenie.

Pri skúškach nemal veľkého šťastia. Skladal ich opozdene a pred každou skúškou mal veľký strach, že neobstojí.

Pár ráz som počul od neho rozprávať, ako si pomohol pri skúške z botaniky.

Bolo koncom letného semestra a nastaly veľké horúčavy. Profesorom botaniky bol Čelakovský, náramne tučný pán, a v tom „vedru“ ani nestačil stierať pot s čela. Daxner dostal otázku, čo vie o kukurici? A podstrčil mu pritom obrázok kukuričnatých rastiín. Čo mohol Števo vyčítať z obrázka, s tým bol v pár minútach hotový. Bolo toho málo na to, aby obstál pri skúške. Tak milý Števo začal recitovať ako školák, že kukurica nepatrí do cikasovitých, ktoré atď. A chytrý mlel, čo dobre vedel o cikasovitých. Profesor, ktorý sa náramne potil a bol mrzutý, upozornil ho, že má odpovedať o kukurici. A Števo vylučuje znovu kukuricu z triedy cikasovitých a mele neprestajne svoje.

Profesor ho znovu prísne upozorňuje. Ale Števo

nedbá. Nakoniec to dopadlo tak, že ho nechal hovoriť a prepustil ho so slovami: „O kukurici, o ktorej ste mali odpovedať, neviete skoro nič, ale cikasovité ste nadrel dôkladne. Choďte, máte dostatočnú!“

Števo bol natešený, že sa mu tento študentský trik podaril, a večer dal Detvancom rundu u Primasov, čo bolo zavedeným zvykom medzi nami, keď niekto složil rigorózum. A potom spev a radosť z úspechu kamaráta. Na oslavu hrdinu dňa mal niekto povedať reč a sopsuť ho dôkladne, vypočítať mu všetky slabosti a vylíčiť povahu v čo najhoršom svetle. Oslávenec vedel, že opak je pravda, a preto žart prijal ako žart a nikdy nebolo pre toto konfliktov medzi nami.

Ale tento nadaný, vzácny človek, kamarát a priateľ predsa len neskončil medicínske štúdium. Po druhom rigorózu, hoci mal väčšinu skúšok za sebou, neprišiel už do Prahy, lebo z ktoréhosi predmetu (myslím, že z patológie) prepadol a mohol robiť reparát až po pol-roku. Či strach zo štúdia, či iné príčiny mu zhatily ukončiť si medicínu, neviem, lebo som ho potom dlhé roky nevidel a nedozvedel som sa, čo bolo vlastne príčinou, že ju nedokončil.

Potom sa oženil a stal sa úradníkom v peňažnom spolku, tuším v Rimavskej Sobotě. Po našom prevrate vymenoval som ho za slúžneho. Na jednej ceste po južnom Slovensku som ho navštívil. Bol veľmi rád, že som si na starého kamaráta spomenul, a pri tej príležitosti sme si zahrli jednu-dve partie šachu.

Dnes už nežije.

Rád si spomínam na dobrého, čestného človeka a dobrého Slováka.

36 Doma. Hlinka farárom v Troch-Sliačoch

Uzavrenosť slovenskej spoločnosti

Lanské vakácie strávil som na vojančine. Preto ne-dočkave som sa tešil na domov, na krásny Liptov, na Váh, na ihličnaté lesy a na naše zelené hory. I vtedy i teraz verím, že niet krajšieho kraja na zemi, ako je náš podkrivánsky kraj. Naši maliari maľujú lip-tovské lesy skoro čierne a vyzerá to tak, ako by tu panovala večná tma. Ale ja som tento kraj nikdy takto nevidel, najmä v lete nie je tmavý, ale naopak žiari jemnou fialovou a zelenou farbou. A slnečného svetla je tu dosť a veselých, radostných a usmiatych tvárí plno. Niet tu bohatstva a žírnych rovín trnavských, ale niet tu v normálnych rokoch ani biedy. Naše pesničky nie sú trúchľivo zádumčivé ako hornotrenčianske, kde dostatok býva výnimkou a bieda pravidlom. Liptovské pesničky sú skočné, rezké a majú akúsi zbojnícku tradíciu hudobnú i osnovnú.

Do tohoto kraja, do môjho rodného kraja vracal som sa vždy s detinskou radosťou a tohoto roku obzvlášte.

Akoby aj nie?

Prestane shon po peniazoch, aby som vyplatil bytné, prádlo, holiča, aby som mal na večeru, na obed, na tabak do fajky a na cigaru. Aby mi zostalo na divadlo aspoň raz mesačne, na kúpeľ, na čiernu kávu, na šachy, na sódočku v hostinci a bohvie ešte na čo všetko!

A nebudem už sedieť v nekúrenej izbe, v zady-
mených kaviarenských a hospodských miestnostiach.
A nebudem musieť chodiť do starej zapáchajúcej nemoc-
nice, ani na prednášky do posluchárne patologickej ana-
tomie, kde nám sluha na táčnách do lavíc servíroval
zhnilé vnútornosti a my sme sa v tej hnilobe a smrade
museli štárať, museli sme všetko dôkladne obzerať a ruky
si špiniť a často i šaty obtierať krvou a hnisom! Koľko
ráz som si pomyslel pri takejto práci: keď tráva umrie,
vonia, a človek po smrti...?

A konečne túžil som už po tichu, kľudu, po-
kojnom živote na dedine, kde človeka nenaháňajú ako
dobytok zapriahnutý k ozubenému kolesu.

A som doma, u rodičov, s bratmi a kamarátmi.
Kto by vedel vypísať tých tisíc radostí a lásku, ktorú
rodná dedina skytá, keď do nej zavíta študent z veľkého
mesta! A tá neobmedzená sloboda, tak sladká, tak žia-
dúca, tak večne nová a vždy rovnako pôvabná, tá naj-
vzácnejšia ozdoba ľudskej duše.

Priznať sa treba podľa pravdy, že po dvoch-troch
týždňoch, keď som sa už dozvedel o každej udalosti,
ktorá sa za rok prihodila od nižného až po vyšný koniec
dediny, keď som už ponavštevoval všetku rodinu a prí-
buzných, kmotrov a krstných rodičov, začalo mi niečo
chýbať. Mestský ruch, politika, divadlo, debaty s kama-
rátmi? Styk so slovenskou inteligenciou? Dedina je
v celku do seba uzavrená jednotka. Štátna politika, okresné
udalosti temer sa jej ani netýkajú. Život v meste — to
je pre dedinčana niečo cudzieho a má na ňom záujem
len vtedy, keď ide dačo kupovať alebo predávať: trhy
a jarmoky. Ba ešte niečo: lekár, advokát a súdy.

Ale tomu sa dedinčan vyhne, ako len môže. Bolo

mi už 25 rokov a cítil som sa, že by som už mal patriť
do triedy dospelých. Ale do upovedomelej slovenskej
spoločnosti nemohol som sa nijako dostať. Ružomberskí
Slováci žili v uzavrenom kruhu. Skúsil som jednu-druhú
rodinu navštíviť v obchode, pri zamestnaní mužov, ale
po bežnej, konvenčnej besede o počasí a čo tu robím
a kedy idem do Liskovej, skončila sa moja návšteva bez
úspechu. O našej politike, o politike slovenskej nepadlo
ani slovíčka. Můžete si predstaviť moje sklamanie v slo-
venskej spoločnosti, keď srovnáte ten rušný, politickými
myšlienkami rovno nabitý český život v Prahe a tú
mŕtvu, nehybnú, fatalizmom otrávenú slovenskú atmo-
sféru! Táto uzavretá slovenská spoločnosť, tých niekoľko
rodín a najbližších spriaznených údov tejto spoločnosti
neprijímali nikoho medzi seba, pokiaľ si nezískal úplnú
dôveru a spoľahlivosť vo veciach slovenských. Spoloč-
nosť týchto ľudí ani si nežiadala, ani sa nepokúsila, aby
sa závary uzavrenosti otvorily, aby počet spoľahlivých
vzrástol, aby nový, svieži element rozprúdil ospalý život
slovenský! V Ružomberku žilo niekoľko slovenských
rodín. Jednotlive boli to ľudia vzácní, bezúhonní Slo-
váci, ktorí sa nikdy nesprenieverili slovenskej veci, ale
tak uzavretí v kruhu rodinnom, že sa ta žiaden nový
človek nemohol dostať. Je pravda, že tieto rodiny boli
vyznania evanjelického a ja som bol katolík. I to mohlo
byť príčinou nedôvery voči mne. Teraz, po mnohých
rokoch môžem sa priznať, že ma táto evanjelická nedô-
vera mrzela, skoro urážala, keď som si vtedy pomyslel,
že som aspoň taký dobrý Slovák, ako ktorýkoľvek
z nich. Veď vedeli, že ma pre slovenčinu zo škôl vyho-
dili, veď som šiel študovať na slovanské stredné a vysoké
školy, nuž nesprenieveril som sa svojmu rodnému jazyku,

nepredal som svoje presvedčenie za nejaký úradík alebo postavenie v Uhorsku, ktoré by ma bolo muselo previesť do tábora našich nepriateľov...

Pravda je i to, že títo neohrození Slováci držali spolu tak, že sa medzi nich nedostal nikto ani z maďarskej spoločnosti a tým menej z maďarskej alebo z nemeckej.

Týchto pár uvedomelých slovenských evanjelických rodín žilo ako malá enkláva vo veľkom, tiež slovenskom, ale neuvedomelom prostredí. To sa mi vonkoncom nepáčilo, keď som si tieto pomery srovnával so životom inteligencie na Morave a v Čechách, kde nebolo už žiadnych, ani náboženských, ani sociálnych prekážok pri spoločnej práci národnej.

I z tejto príčiny som si pripomínal názory Masarykove o demokracii, o drobnej práci s ľudom a medzi ľudom, o kolektívnej spolupráci inteligencie s robotníkom, roľníkom, úradníkom, učiteľom. Podľa toho mi prichodila táto naša ružomerská inteligencia ako nejakí mnísi, uzavretí na celý život medzi chladné múry kláštora, aby boli od okolitého sveta čo najbezpečnejšie odlúčení.

Ale so stanoviska národnej pospolitosti nemohol som vidieť v tomto izolovaní inteligencie od ľudu a okolia nič iného ako pochybný rys aristokratizmu, ovšem bez titulov a bez náležitých hmotných prostriedkov a bez politickej moci.

Ešte jedno ma zarážalo u tejto slovenskej inteligencie: v nej nebolo už snahy získavať prozelytov, ako by sa už bola v mysli svojej pripravovala na vyhynutie a ako by osud národa, či má, lebo nemá zahynúť, prenechala neznámemu osudu.

Čo mohlo byť príčinou, v čom to väzelo, že medzi katolíkmi a evanjelikmi na Slovensku stála neprekročiteľná priepasť i na poli národnom?

Raz, o niekoľko rokov neskoršie, bol som svedkom rozhovoru istého patriarchu slovenskej evanjelickej rodiny, keď mal na návšteve evanjelických hostí.

Hovorilo sa o ktoromsi katolíckom farárovi, že sa nejako smele zastal slovenského jazyka na verejnosti.

Patriarcha k nášmu veľkému prekvapeniu zapochyboval o vernosti katolíckeho kňaza k slovenskej veci a povedal asi toto:

„Moji milí, naši praotcovia mnohokrát sa sklámali vo vernosti katolíkov a najmä katolíckych kňazov. Oni nedržia slova, zradia a ľahko sa stane z priateľa nepriateľ.“

Tí „pradedovia“ žili asi v dobe protireformácie na Slovensku. Perzekúcie evanjelikov boli kruté, neľudské a bezohľadné. Jezuiti chceli mať ľud slovenský v jednom ovčinci a preto udávali podozrivých veriacich vrchnosti, ktorá sa neštítala žiadnych násilností. Leš a udavačstvo kvitly. Národ sa rozčesol na dva tábory podľa vierovyznania. Ľud jedného jazyka, rozpoltený na dva tábory, naplnil svoju dušu nenávisťou voči inovercovi.

Protireformácia zasadila ťažkú ranu našej národnej jednoty. Míňajú sa už stoletia a táto boľavá rana nemôže sa podnes zahojiť. A hnutie ľudovej strany Hlinkovej túto ranu nezahojilo, ale ešte viacej rozjatriilo.

Slovák-katolík skôr sa zdôverí Židovi neslovákovi, ako luteránovi Slovákov ešte i dnes. Pazmánovskí kazatelia, misionári a mnísi všelijakej branže nakvapkali toľko nenávisť a nedôveru do srdca veriaceho katolíka,

že ani život století nevie smieriť slovenského katolíka so slovenským luteránom.

V minulom století pokúsili sa o smier a spoluprácu oboch vierovyznaní naši osvietení mužovia s oboch strán, ale v kritickej dobe pokusy zlyhaly a ‚rozkydaní‘ Slováci žijú ďalej vedľa seba ako dva nepriateľské tábory. Na oboch stranách s času na čas sa zjavia krátkozrakí ľudia, ktorí obnovujú spory a nedovolia, aby sa sjednotenie národa po stránke kultúrnej, politickej, sociálnej a hospodárskej stalo nezmeniteľným faktom. Ale dokedy sa budú vadiť slovenskí katolíci so slovenskými evanjelikmi? Minie ešte jedno či viac století? A kto nás naučí znášanlivosti a bratskej láske, keď sme sa ani z príkazu Kristovho za storočia nenaučili milovať svojich bližných?! On už pred 2000 rokmi ukázal, kto sú tí, čo národ otravujú. Kňazi, zákoníci; farizeji a falošní proroci. V našom veku nemožno nikoho pre úprimné presvedčenie trestať. Tak zbýva len jedna cesta, cesta osvety v každom srdci a v každej myslí ‚u veriacich zrovna tak, ako u kacírov a neveriacich‘...“

Nech byly příčiny rozbroja medzi Slovákmi akékoľvek, mne sa to v tie časy nepáčilo, že i prístup do domov a do rodín slovenských evanjelikov táto nevyhovená nedôvera znemožňovala. V našej obci žila asi štvrtina evanjelikov. Za môjho chlapectva chodili evanjelické deti s katolíckymi do jednej školy. Teraz postavili si svoju školu a mali svojho učiteľa. Medzi učiteľmi bolo nevyhovené nepriateľstvo. Hľadel som ho zmierniť tak, že som navštevoval evanjelického učiteľa. Niklovci, katolícki učelia, neradi to videli a koniec bol ten, že volali evanjelického učiteľa na besedu do katolíckej školy.

Chodil som navštevovať rodinu evanjelika Križana, s ktorým som chodil do školy a ktorý vedel pekne rozprávať mnoho slovenských rozprávok. A keď sa posmechy robili z evanjelických pesničiek, ktoré spieval sprievod cez dedinu, zastával som sa ich a poukazoval som na to, že mnohé katolícke pesničky spievajú aj evanjelici.

Tohoto roku mladý kňaz Andrej Hlinka obdržal trojsliačanskú faru. Nevieť už, ako sme sa prvý raz sišli; ale na tom nezáleží. Toľko si pamätám, že sa vozieval na bríčke z Ružomberka alebo chodieval pešo cez našu dedinu do svojej fary, ktorej chotár susedil s liskovským poľom a s lúkami. Cesty za Váhom do Sliachov byly zlé a tak pri vážnom¹ moste sostupoval z bríčky a robil cestu asi 1½ kilometra dlhú, pešky, cez naše veľké lúky. Po týchto lúkach som ho neraz odprevádzal do Sliacha a on mňa do Liskovej.

Hospodárenie na farskom poľnom majetku prevzal do vlastnej správy od Žida krčmára, árendátora. Pole bolo zanedbané, zle obrábané, využitú. Mal s ním mnoho starostí, kým začalo aspoň toľko rodiť, koľko do neho zasial alebo zasadil. Ale rád sa zaoberal poľným hospodárstvom. V robotné dni býval skoro vždy na poli s farníkmi, ktorí mu pomáhali obrábať pole. Od jari do jesene neúnavne chodil po poli, dozerajúc na prácu a povzbudzujúc pracujúcich k sporej práci.

Mnohokrát som ho cez prázdniny vyhľadával na poli, odkiaľ sa vracal so mnou len po ukončení práce do fary. Ľud ho mal rád, lebo sa vedel s ním rozprávať, s ním žartovať a s ním sa baviť.

¹ přes Váh.

Keď sa usadil v Sliáčoch po smrti svojho predchodcu, našiel dedinu v zúboženom stave. Ľud pil, chodil po advokátoch, vadil sa a bil, bol zadlžený u krčmára; cesty boli neschodné, neopravované, dáždami a cez dedinu tekúcim potokom tak zničené, že sa v celom kraji staly povestnými. Vyvaliť sa do jamy plnej blata, zlomiť na koči os — to sa len na sliáčanských cestách mohlo prihodiť.

Zdolať tieto neresti hmotné i mravné vyžadovalo od mladého kňaza neúmornej práce.

Ľud navyklý pijatyke nedbal ani čistoty v príbytkoch. Vo dvoroch, na ceste večne blatistej hrávali sa zafúľané, ošarpané deti. Kroj obyvateľov páchol pliesňou nielen v nedeľu, ale i vo všedný deň. Očistiť ľud i obec, alebo aspoň priviesť ho na nejaký priemerný stupeň hygieny, už to by mohlo vyčerpať energiu kňaza na celý jeho život.

Naša obec, moja rodná Lisková, bola vždy ako nevesta vo sviatok: čistá, kvetmi a záhradkami ozdobená. Neraz sme v rozhovoroch srovnávali tieto dve obce a jej obyvateľov. A Hlinka podujal sa tejto očistnej práce s veľkým úsilím.

Nepíšem jeho životopis. Čitateľa, ale i mňa viac zaujíma psychologická stránka tohoto nevšedného človeka. A hlavne cesta, po ktorej šiel k najvyššej méte životnej, k vodcovstvu slovenského ľudu.

Prvé roky našej spolupráce, tedy prvých 6—7 rokov, kým som sa neusadil ako lekár v Ružomberku, možno označiť ako prípravné roky na veľký boj, ktorý sme spoločne zdvihli v dolnom Liptove a ktorý priviedol do politického varu celé Slovensko.

Môj priateľ Ondriš bol skrz — naskrz povahy

praktickej, večne hybný, činný, neposedný. Preto asi tak málo čítaval, málo, ba skoro žiadnych kníh nemával. Iba „Alkotmány“ a „Kazateľ“ boli jeho obvyklou četbou. Prvý bol politický denník maďarskej ľudovej strany, druhý četba pre kazateľskú činnosť v jazyku českom. A ešte niektoré ľudové týždenníky v slovenčine a maďarčine. Farská bibliotéka stála na chodbe a snáď od 100 rokov nebola dopĺňovaná a bola tu skôr na prekážku, ako skladisko duševného pokrmu. Ondriš ju tiež, podľa starého zvyku, nedoplňoval. Ale jeho nemierna aktivita potrebovala látku k debate, k vážnej i posmešnej — preto sa stále musel s niekym rozprávať, novinky sháňať, vyzvedať a vypytovať sa, čo a kde sa niečo prihodilo, čo kto povedal, vykonal, vyviedol. S Ondrišom nikdy rozhovor neviazol: nič si nerobil z toho, že vo chvíľke načal celú sériu nesúvislých otázok. A vyžadovalo veľkú námahu, aby sa aspoň jedna otázka predebatovala ku koncu, ktorý by mohol besedujúcich ako — tak upokojiť.

Martinskú literatúru nemal rád. Bola mu príliš luteránska a ani luteránov, ako pravoverný katolík, nemal rád. Neuznával ich cirkev za cirkev a kňazov za skutočných kňazov. Často sa im posmieval a znevažoval ich. Dost často sme sa pre tieto jeho názory dostávali do sporu.

Český národ, jeho život, kultúru, pokrok i hospodársku silu vôbec neznal. Asi tak, ako v Čechách znali Slovákov ako drotárov, tak aj Ondriš znal Čechov ako verklikárov, komediantov, muzikantov a miškárov. Dlhو mi trvalo, kým sa mi podarilo vštípiť do jeho mysle rešpekt pred českým národom, úctu k jeho politickej práci, ku školstvu, k vede a k umeniu. Zpočiatku

začal obdivovať iba českú svojpomocnú prácu v dedinách na poli finančnom a hospodárskom. O Husovi vedel len toľko, že bol kacírom a že si zaslúžil smrť upálením. Tedy len to, čomu sa učil z maďarského dejepisu a na teológii v spišskom seminári.

Bol veľkým ctiteľom Sv. Jána Nepomuckého. Vedel o ňom všetko, čo napísal životopisec v kňazskom breviári. Žasol, keď som mu hovoril, že sa v českej histórii pochybuje o existencii tohoto svätého.

Paušálne hovoril o českom národe ako o kacírskom a nemal ho rád.

Najviac sa vysmieval vede. „Vaša svätá veda“ — hovoril často s posmechom. Jemu bola vedou len teológia a krom tej nepoznával žiadnej inej vedy. Svetská veda neučila nič pozitívneho, podľa neho bola založená len na samých hypotézach, špekuláciách, výmysloch a dómysloch. A pre spasenie duše nielen že nemala žiadnej ceny, ale zrovna hubila mravy ľudu a pripravovala ho pre večné zatratenie.

Z prírodných vied vedel veľmi málo. Tak málo, že sa mi raz vysmieval, keď som sa ho opýtal, či verí, že sa zem točí okolo slnca. „Pravdaže neverím“, hovoril so smiechom: „Veď každé ráno vidím, ako slnko vychodí nad Tatrami a večer zapadá za Sidorovo. A my stojíme na jednom mieste! Taká je tá vaša svätá veda!“

Na lekárov sa díval ako na ľudí celkom zbytočných. Neveril, že by lekár mohol pomôcť nemocnému: preto ani neradil nemocným, aby šli k lekárovi. Jeho názor o lekároch a liečení počul som vyjadrovať takto: Náš život i smrť je v rukách božích. Ak je človeku súdené, aby umrel, žiadna medicína ho nezachráni pred smrťou. Ak má žiť, bude žiť i bez lekárskej pomoci.

V tomto jeho presvedčení sa ani o vlas nelíšil od sliačanských veriacich. Tu sa ešte verilo na urieknutie, na porobenie, na očarovanie a liečilo sa odvarmi všelijakých miešanín zo zeliniiek, okiadzaním, zariekaním a podobnými prostriedkami. A umierajúcim, ako poslednú možnú záchranu, varili víno s cukrom a so škorickou.

Náš Ondriš neveril, že by sa choroba mohla nákazou prenášať s človeka na človeka. Slova „bacil, baktérium“, užíval ako označenie pre nejakú veľmi komickú vec, alebo situáciu.

„Viete odpíliť nohu“, doberal si ma raz, „alebo ruku, dokaličiť človeka, ale vyliečiť neviete. A keď da-koho zabijú, hľadáte príčinu smrti, čo uhádne každé dieťa, keď pozrie na zabitého. To je vaša svätá veda!“

O užitočnosti lekárskej vedy nemohol som ho za dlhé roky presvedčiť. Až po desiatich rokoch, keď som operatívnym zákrokom vrátil umierajúcemu chlapovi znovu život, uznal, že aj lekári sú na niečo dobrí.

Podrobne je opísaný tento prípad v románe „Svetlo v temnotách!“

V prvých rokoch jeho pobytu v Troch Sliačoch katolícki oltárni bratia považovali ho za veselého, neposedného, figliarskeho mladého kňaza, ktorý si rád zaspieval, rád si zarečnil na kazateľnici a o púťach, po dobrom obede rád si zahral karty a neprestajne zabýdal do mladých i starých kňazov. Vedelo sa o ňom, že rád pohostí návštevníkov, že má dobré víno a že dáva dobrý obed. Pre tieto vlastnosti navštevovali ho úradníckovia, notári i slúžnovci veľmi často. Ale týchto „hladošov“ si vysoko nevážil. A oni si tiež v spoločnosti robili uštepáčne poznámky, že sa s breviárom v ruke hráva karty.

Prvé roky mojich susedských návštev v Sliachi nebol ešte Hlinka v širokej slovenskej spoločnosti známy ako bojovník slovenský. Nechodil ešte na martinské slávnosti a neodberal „Národné noviny“, čo bolo v tie časy jediným vysvedčením pre neohrozené slovenské povedomie a legitimáciou, aby sa niekto mohol považovať za „roduverného“ Slováka. Kto čítal „Národné noviny“ a kto chodil i do Martina na slávnosti, ten si už vyslúžil meno pansláva, človeka vlasti nebezpečného, ktorého sa vlastenecká spoločnosť musela štitíť, musela ho bojkotovať, nesmela sa vo verejnosti s ním ukazovať a v krčme si od neho musela čo najďalej odsedať.

Hlinka jako v hre v karty tak i v živote bol odvážny hráč, hazardér; riskoval bez obavy, že mnoho stratí na jednej stávke, lebo veril, že šťastnou náhodou môže i mnoho vyhrať.

Keď mal Sliacé ako — tak v poriadku, keď založil spolok striezlivosti, úverné gazdovské družstvo a pre ženy spolok ružencový, dal sa so všetkou svojou energiou na politiku. Príkladom mu boli mladí katolícki kňazi z maďarskej ľudovej strany, ktorí búrili krajinu proti cirkevno — politickým zákonom v Uhorsku. I on sa zapojil do tohoto hnutia a začal písať články proti liberálnym zákonom a menovite proti liberálnemu režimu, ktorý vtedy panoval v Uhorsku.

Hlinka, ako som už podotkol, mal chatrné vedomosti z filozofie a zo sociologie, a preto nelámal si hlavu nejakými svetovými problémami; preto jeho polemie boli vždy osobné, tak ako prostý človek užíva v debatach vždy len argumentum ad hominem. A bil vždy len do najbližších osôb; zveličoval ich poklesky, vytýkal im všetko, čo kolovalo o nich ako klebietky, anekdoty,

pomluvy a takéto smeti vynášal na verejnosť s húževnatou vytrvalosťou, až i sám uveril, že sú pravdivé a dôležité.

Napriek týmto nepekým vlastnostiam získal si Hlinka uznania v radoch slovenskej verejnosti, lebo jeho vytrvalosť v napadaní nepriateľov slovenského ľudu získavala mu obdiv. Slovenská spoločnosť bola v tých časoch umlčaná, prestrašená, rozbitá a nezorganizovaná. A tu pred jej prekvapenými očami vystupuje neohrozený bojovník, katolícky kňaz, Slováka a priateľ ľudu.

Na sliachanskej fare viedli sme i takéto debaty: Maďarský katolícky ľud vedie do boja proti cirkevným predlohám maďarské duchovenstvo. Prečo by nemal viesť slovenských katolíkov kňaz Slováka? Prečo majú slúžiť Slováci maďarskej politickej strane? Prečo by si nemohli založiť svoju slovenskú ľudovú politickú stranu? A Hlinka rád počúval takéto rozhovory a bol vždy rád, keď bol označovaný ako budúci vodca katolíckeho ľudu na Slovensku. A krok za krokom vžíval sa do tejto čestnej úlohy. A boli tu ešte iné argumenty po ruke: slovenských katolíkov je na Slovensku okolo 75% a sú bez vodcu, sú odrodilým katolíckym kňazstvom uspatí do nečinnosti, sú neteční v národných veciach, pri voľbách hlasujú na nepriateľa, na schôdzkach ľudových kričia „éljen“ rečníkom maďarským alebo i slovenským, keď počujú z úst rečníka ako almužnu a veľkú milosť iba niekoľko slovenských slov! Slovenskí katolíci by mohli zasahovať do krajinskej politiky veľkým slovom; veď Slovensko dáva 48 mandátov do uhorského snemu! A nemajú ani jedného jediného mandátu! Aká je to hanba a potupa pre slovenský ľud! Ale zmení sa to všetko v náš prospech. Treba ísť medzi ľud, treba ho

budiť, poučovať, posmeľovať, spájať v jednej myšlienke, učiť ho, ako sa má domáhať svojho práva atď. atď.

Hlinka bol učennivý poslucháč. V takýchto a podobných debatách zostávali sme hlboko do noci a často som u neho i prenocoval. Veľký dojem urobil na neho môj výklad o buditelskej práci v Čechách zo začiatku XIX. stoletia. I tu bol národ umlčaný, i tu sa inteligencia odnárodňovala, i tu bolo len niekoľko obetavých a odvážnych ľudí — a dnes majú skoro hotový štát, zrelý na samostatnosť a nezávislosť. Ale i u nás treba už začať a víťazstvo bude naše.

„Máš času dost, odvahy ti nechýbí, politická situácia je priaznivá, tak pust sa do práce, získavaj si mladých kňazov a uvidíš, že ľud pôjde radšej za slovenským ako za cudzím vodcom.“

Prvé, čo sme vykonali, bola slovenská brožúrka proti cirkevným predlohám. Napísali sme ju spoločne. On argumentoval dogmatom, ja tolstojevskými argumentami.

Nakoniec ešte jednu poznámku. Za dobu 6—7 rokov požičal mi Hlinka nejakých 500 korún. Po zahájení praxe vrátil som mu celú sumu i s úrokmi (605 korún a 6 hal.), čo mi aj písomne potvrdil. A potom po 20 rokoch mi vyčítal nevďak, že ma na štúdiách podporoval. Pôžička daná na úroky predsa nie je podpora. Čitateľ jeho vyčítok si však mohol myslieť, že to bola darovaná suma, ktorú som nevrátil...

Hlinka bol dobrý gazda a vedel vytĺcť i z biednej sliachanskej fary pekné úspory (R. 1904 mal okolo 13.000 usporených). Nikdy som mu nezazlieval, že sa pečlivo stará o finančnú nezávislosť, lebo politika u nás v tie časy vyžadovala veľké obete od toho, kto sa dal na ňu...

Uhorský štát honoroval našu prácu za slobodu slovenského ľudu žalármi, a nie tantiemami z bánk a zo správnych rád, ako sa to stávalo tým, ktorí prišli po nás k hotovému, bez práce, bez námahy, bez obetí. A tragické je v tom to, že tí, ktorí zrádzali národ a ktorí proti nám stáli, sú dnes vodcami národa, a tí, ktorí zaň trpeli a pripravovali mu lepšie dni, sú zradcami národa!...

Jak vrtošivé je kolo Štasteny!

Maďarský básnik o tom zaspieval:

Na voze Fortuny rozumne sed!

Os tak toč, abys sa nesvalil hneď!

Hlinka s roka na rok dozrieval na politika podľa maďarskej politickej školy. Často sme si preto nerozumeli a viedli sme spor o tejto metode. Zakaždým, keď som sa z Prahy vracal na prázdniny domov, nachodil som ho iným človekom. Maďari tej doby považovali politiku za „panské huncútstvo“. U maďarských politikov lož a pravda, leš, úskok a priama cesta, vierolomnosť a dodržiavanie slova, priateľstvo a zrada mali podľa potreby rovnakú cenu a bolo im i mravne dovolené užívať i nemravných prostriedkov k dosiahnutiu vytknutého cieľa. Od českého politika vyžadoval Masaryk mravnú čistotu a mravnú zodpovednosť za slová a skutky. V Uhorsku bolo všetko dovolené a politický šalbiari boli obdivovaní a mali zvučné meno. V Čechách už neuznávali dvojakú morálku — súkromnú a verejnú; — v Uhorsku sa o tom v tie časy ani len nepísalo a neuvažovalo.

Chytráctvo, lož a násilie, to byly zbrane z maďarského politického arzenálu.

Statočnosť, pravdomluvnosť a presvedčenie boly neznáme ctnosti u politikov v tom feudálnom, orientálnom štáte!

A Hlinka sa učil v tejto politickej škole a potom už nikdy sa nevedel zbaviť metód tejto zabijáckej politiky. —

Túto kapitolu začal som líčením radosti, ktorou som bol naplnený, keď som prišiel zase do rodného kraja. Môj čitateľ nech láskave prepáči, že som sa v rozpomienkach odklonil od svojich osobných zážitkov a pripútal som obsirnejšie jeho pozornosť k životu osoby, ktorá tak neblaho zasiahla do osudu môjho i do osudu národa.

Ešte raz sa vrátim nakrátko k nemu, aby som podľa pravdy, tak ako som ju poznal, pociťoval a žil, osvietil mlhavú legendu, ktorú jednak on sám o sebe, jednak jeho priatelia skonštruovali o ňom, aby sa kryli za autoritu tohoto človeka v tom najsmutnejšom úseku dejín slovenského ľudu. Historikovia raz ukážu, kto pomáhal zrade, aby „krivda za stôl sadla“ a aby smečka odrodilcov poškrvnila našu panenskú púť dejinami. A potom len bude možno zahaliť dobu poblúdenia slovenského ľudu rúškou zapomenutia a len tak bude postavená výstraha pre všetky budúce pokolenia.

Spomínam si ešte na túto príhodu:

Vo sviatok Nanebevzatia Panny Márie bol som na návšteve na Hlinkovej fare. Šiel som do kostola počúvať jeho kážeň. Po odbavení cirkevných obradov, po omši a litániách šli sme si sadnúť do včelína, stojaceho v sade. Spýtal sa, aký dojem urobila na mňa jeho kážeň. — „Kázal si Sliačanom, a nie mne,“ hovorím s úsmevom — „a o tom dojme na nich možno povedať,

že bol ohromný.“ „Ako to myslíš?“ pýta sa polichotený. Nuž takto: „Chlapi na chóre okolo mňa vznášali sa svojou myslou k nadzemskej ríši, ženy dole často privoniavaly lístky Panny Márie, majorán, nechtík a božodrevinku, myslím, že preto, lebo sa chcely tiež v tej nadzemskej oblasti prebudiť, aby tam počúvali tvoju kážeň. O mládeži ani nehovorím: tá sa radostne škerila vidinám neba, kam si výmluvne sprevádzal na zlatom tróne Matku božiu! — Čo si môžeš viacej žiadať!?“

Hlinka sa zapálil v tvári:

„Ty si predsa len neverec, keď si z božieho slova robíš úškľebky!“

„Z božieho slova si nerobím úškľebky, ale z tvojej kázne, do ktorej si priplietol aj niekoľko ostrých, urážlivých a preto nespravodlivých frází na adresu nevercov, a myslím si, že si to adresoval mne, keď si vedel, že ťa počúvam.“

„Myslím, že sa posmievaš z Nanebevzatia.“

„Nie. Ale chápem ho ako krásnu legendu: Boh oslávi materskú lásku k synovi, ktorého svetská vrchnosť uznala za zločinca a dala ho na kríž pribiť. Materské srdce naplnené láskou vie, čím jej syn bol a Boh ju povýši pre túto čistú, nekonečnú lásku k svojmu trónu. Ale ty si o tomto nepovedal ani slova a kreslil si scénu, ako by ju na divadelnom javisku predstavoval nejaký naivný režisér! Nech bol ktokoľvek, kto túto legendu vymyslel a napísal, uznať treba, že bol geniálny mysliteľ, lebo v nej zglorifikoval to, na čom závisí a po všetky časy závisel život ľudského pokolenia — na láske materskej...“

„Ale pre mňa je to nie legenda, ale pravda, skutočnosť, dogma mojej viery.“

„Ty to chápeš smyselne, materialisticky, ja symbolicky; ty primiešaš k tejto náboženskej metafyzike hodne naivnej poverčivosti, ja abstrahujem hmotné od duchovného. To je rozdiel medzi nami. Ale v jednom sa shodujeme: stojíme obaja na základe kresťanskej náboženskej metafyziky.“

„A či nie? ...“

Takýchto a podobných šarvátok mávali sme mnoho a často. Ale ani po nich sme sa nerozchádzali ako nepriatelia. Ani sme sa jeden druhému neodcudzili. Pravda, za tých niekoľko dní vo vakáciách nedalo sa vyrovnať to, čo sa za 9 mesiacov naučil v maďarskom politickom prostredí a čo mi vždy prichodilo ako niečo cudzieho, neslovenského, nenašského.

Lahšie sme sa dorozumievali vo veciach domácich, svetských, v tom, čo treba podnikať, aby sa slovenský ľud prebudil zo svojej národnej a proste ľudskej zaostalosti. Mal som na očiach bohatý život kultúrny, politický a národný v Čechách, nuž bolo mi ľahko srovnávať naše pomery s českými. A v týchto veciach nemohlo byť medzi nami nedorozumenia ani rozporov...

Rok čo rok som volal Hlinku, aby sa šiel pozrieť do Prahy, ale nepodarilo sa mi ho ešte prehovoriť, aby sa rozhlíadal po slovanskom svete. Ísť v tieto časy do Česka považovalo sa za demonštráciu proti maďarskému štátu a znamenalo odboj proti maďarskej štátnej ideii a paktovanie s panslavizmom, ktorého sa tak strašne obávaly ustrašené vlastenecké dušičky maďarské. Na tento stupeň slovenského a národného sebavedomia sa Ondriš ešte nedostal.

37 Slovanské sebavedomie

Mnoho práce, premýšľania, skúseností a štúdiá bolo treba venovať tejto otázke. Keď som sa dostal na pferovské gymnázium, ani som netušil, ako je ťažko vžívať sa do podstaty českej kultúry. Cítil som sa cez celý prvý rok v českom prostredí ako cudzí. Ani by som nebol vedel povedať, čo je to a prečo sa mi tento nový svet zdá byť nenašským, cudzím. Dlhو trvalo, kým som si uvedomil, v čom to je; prečo sa uhorský Slovák cíti tak osamelým v českom svete. Ale táto neprirodzená priehrada v cítení a myslení sa s roka na rok rúcala, a to v tom pomere, ako som vnikal do českých dejín, do českej literatúry a do českého spoločenského života. V tom pomere, ako česká, tedy slovanská kultúra vytlačala z môjho vedomia nános maďarskej kultúry, ktorú do mladých sŕdc a do vnímavej mysle vŕtepovala maďarská škola, v takej miere budila sa vo mne láska k českému národu, k jeho slávnej histórii, k jeho literatúre a básnikom, k jeho piesni a umeniu. A to, čo žilo dotiaľ v mojom podvedomí ako obdiv, snáď i láska k cudziemu národu — to sa pomaly vytrácalo, odcudzovalo, zanikalo. Tak sa stávalo, že som sa v mestách na Slovensku cítil ako v cudzom kraji; reč, mravy a politické ideále maďarské som začal nenávidieť ako najväčšie zlo, ktoré ubíja môj národ duchovne, mravne, politicky a kultúrne. Keď som sa

stretal o vakáciách so študentmi z Pešti, z Kluže, ba i z Viedne, čosi — kamsi vyčerpali sme pramene spoločných záujmov a boli by sme sa najradšej čím skôr rozišli. Ich duchovný svet bol v podstate iný ako môj český, slovanský svet. Naši študenti, ktorí sa nedostali na české učilišťa v čas svojho dozrievania a zostávali v prostredí maďarskom a pod tlakom maďarskej kultúry, nikdy nemohli tak cítiť, myslieť, konať ako študent, ktorý rástol a dozrieval v ovzduší slovanského národa.

Vysokoškolák slovenský od detstva sa nedostal na výslnie svojej kultúry. Mal plnú hlavu legend o veľikosti a sláve maďarského sveta, vedel veľké množstvo maďarských básní a znal mená a život ich slávnych a veľkých básnikov. Ale zo slovenských alebo slovan-ských dejín nevedel ničoho, nevedel ani jednej básne a skoro ani mien a činov našich vynikajúcich mužov. Znal skomolené texty pár slovenských pesničiek, našich trávnic, našich zbojníckych balád, ktoré si pri víne v najužšom krúžku slovenskom pri cigánskej muzike zaspieval. Doma snáď vídaval Národné noviny, Pohľady a Hlásnika, ale mu ani nenapadlo čítať a premýšľať o tom, čo redaktorov trápilo, čo sa národ natrpel pod cudzím jarmom. Mladý človek nerád číta o úbohosti, o ponížení, o zotročení a večný ston a nárek odpudzuje ho od tých, ktorí v svojej bezradnosti hynú pod tlakom silného, veľkého a slávneho národa.

Moji druhovia z maďarských vysokých škôl nevedeli ani slovensky písať, a keď chceli abstraktnejšiu myšlienku vysloviť, hneď zabiehali do maďarčiny. Maďarsky prednášali vtipy, anekdoty, bon-moty, porekadlá a sentencie právnické, politické a literárne.

Hodne neskoršie som počul z úst Setona-Watsona výpoveď: „Vy ani sami neviete, ako ste veľmi utláčaní“. Dotiaľ som myslel, že naša inteligencia ani sama nevie, ako je už dokonale pomaďarčená. Seton-Watsonovo upozornenie som si v celej hĺbke upovedomil len vtedy, keď som sa pustil do boja s maďarskou politickou mocou a nadvládou.

Tak ako mlynár nečuje klapot mlynského kola, ktoré somieľa tvrdé zrno na hladkú múku, tak ani naša inteligencia vychovaná na maďarských školách a v maďarskom prostredí nebadala, ako maďarský štát somieľa podstatu našej dedovizne, našu kultúru, jazyk, mravy, náš slovenský charakter a mrav. V mestách už premléli našu slovenskosť do posledného zbytku. Držaly sa ešte, tu i tam dediny a chudoba. Ale dokedy vydrží tento nápor náš ubiedený, opustený, konfesiami rozbitý ľud?

Moji druhovia z maďarských škôl zabúdali materinský jazyk — už len „lámali“ tu slovenčinu a krastorečnili po maďarsky. A preto ani necítili tak bolestne záhubu svojho rodu ako študenti, ktorí sa šťastnou náhodou dostali na české školy.

Tieto a podobné myšlienky mučievaly ma vždy, keď som prichodil na prázdniny domov z Prahy.

Musel som si neraz priznávať, že sa len v Přerove a v Prahe stal zo mňa seabedomý Slovák a Slovan. Ako rád by som bol doprial všetkým svojim druhom, celej slovenskej inteligencii, aby sa dostali aspoň na rok-dva do týchto utešených kráčov slovanského sveta a aby sa tak utvrdili v svojej vernosti k svojmu ľudu a k slovanskému svetu. A naším najbližším slovanským bratom bol Čech a potom ďalej všetci ostatní Slovania, to more slovanských bratov na zemi.

Tento príkaz, milovať brata Čecha ako svojho najbližšieho pokrvného, bol mi tak prirodzený, tak rozumný a múdry ako svätý príkaz lásky k bližnému, zpod ktorého sa sebeckí ľudia vymykajú predstieraním lásky k ľudstvu.

V Svätom písme stojí: Nehovor, že miluješ Boha, ktorého si nikdy nevidel a nikdy neuvidíš, a nenávidíš svojho brata, ktorého vidíš. To hovorí len pokrytec, ktorý nemiluje ani Boha ani bližného.

A tak je s láskou našou k Slovanstvu a s nenávisťou k českému bratovi. Len pokrytci a sebeci predstierajú lásku k Slovanom, lebo nechcú žiť v láske k najbližším českým bratom.

Po prázdninách zmenil som byt a býval som s filozofom Jankom Smetanayom u panej Š., vdovy po lekárovi. Bola Moravanka, mala troch synov, študentov na univerzite a dcéru, ktorá chodila do meštianky. Náš byt bol úplne oddelený, takže sme veľmi zriedka prišli do styku s rodinou. Ale ani so Smetanayom sme sa mnoho nestýkali, lebo ako sme sa ráno rozišli na prednášky, už sme sa cez deň nevideli. A na noc prichádzali sme len náhodou spoločne.

Chodieval som najradšej na prednášky profesora Maydla, prednostu chirurgickej kliniky, slávneho chirurga, ktorý prišiel do Prahy z Viedne, ako žiak profesora Alberta, Čecha, a ktorý zaviedol nového ducha do pražskej chirurgickej disciplíny. Prednášal pútave a majstrovsky predvádzal i najťažšie operácie. Zaviedol prísnu asep-sis a tak odstránil hnisanie po operáciách, čo za starého Weisa bývalo na dennom poriadku. Za Weisa sa málokedy konaly operácie v dutine brušnej, lebo starý pán vedel, že nastane hnisanie a smrť pacienta; za Maydla boli však na dennom poriadku a rany nikdy nehnisaly a pacienti neumierali.

Maydl bol výtečný učiteľ. Pred operáciou stručne predniesol, čo hodlá vykonať na pacientovi, nakreslil stav pred operáciou a stav, aký bude po operácii. Poslucháči si robili poznámky a s napätím počúvali jeho po-

známky za operácie. Nikdy nerozprával nad operovaným poľom, a keď robil poznámku, odišiel na krok-dva a odvrátil hlavu od operačného stola k poslucháčom. Asistujúci personál nesmel nahlas hovoriť. Akt operovania odbavoval sa za úplného ticha.

Poslucháreň Maydlova bola vždy plná poslucháčmi.

Slovákov mal rád a pri skúškach im pomáhal, žartoval a robil i narážky politické.

Rád som chodil i na kliniku pre vnútorné nemoci k starému pánovi Eiseltovi. U neho bol asistentom Dr. Semerád, veľký Slovan a úprimný priateľ Slovákov. Semerád ma vzal za demonštrátora na Eiseltovu vnútornú kliniku. Chodieval som tam o 8. hodine ráno a pracoval som tu 2—3 hodiny každý deň. Za túto službu štát neplatil, ale medikovi to bola dobrá prípravná škola pre lekársku prax. Predne sa naučil písať recepty klinické, potom musel pripraviť skúšky s reagentami, zapisovať diagnózu a diétu na tabuľku, upevnenú nad záhlavím nemocného; konečne značil teplotu a vyšetril, čo bolo treba, i mikroskopicky. Poslucháčom a rigorózantom dával pokyny pre skúšku a informoval ich o diagnóze a liečení. Pri rigorózach na klinike musel byť prítomný, aby prevádzal s asistentom žiadosti a pokyny profesorove. A najhlavnejšie bolo, že sa soznámil s profesorom, že sa mu ľahko skladalo rigorózum, lebo znal všetky koničky profesorove a tento ho skúšal vlastne len na oko, vediac, že bol u neho demonštrátorom a vediac i to, že demonštrátor vie všetko, čo sa pri kúške žiada od rigorózanta.

Z mladej gardy druhým obľúbeným profesorom bol Mareš. Prednášal fyziologiu po profesorovi, cis. rad-

covi Thomsovi, ktorý prišiel do Prahy z Ruska a ktorý šiel už do penzie. O tomto profesorovi pár slov: bol večne mrzutý, šomravý a nevlúdny. Poslucháči sa ho báli, lebo pri skúškach asi 80% u neho prepádávalo. Mnohí odstupovali od skúšky na pokyn sluhov, ktorý oznamoval — Boh vie ako sa to dozvedel — že pán rada má dnes „obštipaci“. V takejto situácii kládol otázky, ktorým často rigorózant ani dobre nerozumel, a nechal plávať zmäteného poslucháča. Medzi študentmi sa hovorilo, že sa len raz Thomsovi nepodarilo skúpať skúšaného študenta. Bol to náš Jožko Bella. Profesor mu dával otázku za otázkou a nemohol ho prichytiť pri nevedomosti. Na koniec mu položil ešte otázku o jakomsi prístroji na meranie magnetizmu v svalstve. Bella i na to odpovedal bezvadne. Profesor sa zasmial a pýta sa ho: „Odkiaľ viete, že takýto prístroj existuje?“ Bella: „Náhodou som o ňom čítal asi pred týždňom v najnovšej medicínskej revui.“ To bolo dlho senzáciou medzi študentmi i medzi profesormi. Ešte jedna okolnosť obťažovala skúšky u Thomsu: nemali sme učebnice a nebolo ani litografovaných hárkov z fyziologie. Odkiaľ a z čoho sme sa mali naučiť tak obsérnu látku?

Celkom ináč sme sa mali za profesora Mareša. Bol to krásny muž, pekne prednášal, knihy napísal a vydávaly sa i litografované prednášky z fyziologie. Četba jeho prednášok bola ako čítanie pútavého románu. Mareš bol filozofom, novovitalistom.

Pamätám sa, s akým napätím som čítal v jeho prednáškach teóriu o vzniku života na zemi. Veď kto by nechcel vedieť, ako a odkiaľ sa dostala prvá organická hmota na pustý, bezživotný povrch našej planéty?

Mareš v neskorších rokoch sa dostal do sporu

s filozofom Masarykom, ale nielen pre filozofické otázky, ale i pre odlišné politické názory, ba tuším, že i pre otázku pravosti starých českých rukopisov...

Najväčšie ťažkosti sme mali s nedostatkom učebníc. Po absolvovaní mojich 10 semestrov boli len tri učebnice pre sedemnást predmetov. Bolo treba sháňať zastaralé exempláre učebníc v nemeckom jazyku alebo dosť povrchné a nezodpovedne zostavované prednášky profesorov, ktoré vydávali asistenti na litografovaných hárkoch.

Nemal by sa žiadny profesor vymenovať riadnym, kým sa nepreukáže, že má aspoň v rukopise učebnicu, alebo aspoň príručku o predmete, o ktorom má prednášať. To by viedlo i k spolupráci profesorov, ktorí vyučujú rovnakým predmetom na univerzite.

Myslím, že dnešní študenti sú už dostatočne zásobení dobrými učebnicami, čoho za môjho študovania nebolo a čo nám robilo veľa starostí, lebo sme nikdy nevedeli, či to, čo sme sa naučili z cudzích učebníc, bude predmetom skúšky a či profesor nemá odlišné názory o učive, ktoré sme našli v zastaralých knihách nemeckých.

Nikdy som nemal záľubu v kuchárení. Vedel som si síce uvariť čaj, ale krom toho už by som nebol vedel uvariť nič iného. A nerád som videl mužských, ktorí sa miešali do varenia. Pre mňa jedlo a jedenie nikdy nebolo pôžitkom, na ktorý sa mnohí vopred tešia a o pokrmoch vedia rozprávať celé bájky a vidieť na nich akýsi, mne zcela cudzí výraz rozkoše. Nerád sedím do ukončení obeda pri stole, nerád vidím riad na stole a veľmi rýchlo som s jedlom hotový. Nevieť si to vysvetliť, prečo je to. Pravda, ani doma ani vo svete neúčastnil som sa nijakých slávných hostín, a keď sa mi niečo takého pri-trafilo, i vtedy som sa hľadel čo najskôr stratiť od tabule. Jedno mi je jasné: na labužníka som sa vždy díval s neúctou...

Toho roku sedeli Detvanci v mojom byte a radili sa, ako by sme svätili Štedrý deň. Nieкто navrhoval, aby sa navarilo hriato, lebo že si nevie ani predstaviť doma Štedrý večer bez neho. A prišlo sa i na kuchársky rozbor hriateho. Zamiešal som sa do výkladu a vylíčil som dopodrobna podstatu, chuť a farbu nápoja tak, ako ho v Liskovej pripravujú; nuž ma poverili, aby som hriato pripravil asi pre desiatich kamarátov. Bránil som sa, že ja vôbec neviem variť, že negarantujem, že bude tak dobré, ako som o ňom hovoril. Ale nič nepomohlo.

Složili sa na nákup liehu, cukru, škorice, hrebíčka, vanilky a slaniny.

Atedy vybral som sa nakupovať do Pexidrovho obchodu na Vinohradoch. Všetko mi pekne zabalili a nakoniec si pýtam:

„Prosím liter líhu na vaření.“

I ten mi dali do litrovky a obalili.

Keď som kráčal domov, prekvapilo ma, že som tak málo platil za ten lieh. Či sa nezmýlili?

Hriato som pripravoval v byte ktoréhosi kamaráta.

Do veľkého hrnca nalial som vody, asi štyri litre, a keď sa zahriala, prilial som aj lieh, lebo sa mi zdalo, že sa to tak lepšie smieša. Pripravil som si aj farbu z pripáleného cukru, a keď to začínalo vriieť, dal som do hrnca i ostatné príchute a cukor.

Kamaráti sa začali trúsit po jednom, po dvoch a niektorí doniesli ešte figy, orechy a „vánočku“.

Zasadli si okolo stola a ja som ich obsluhoval, nalievajúc každému do vínneho poháru krásne zafarbený nápoj.

Povinšovali sme si veselých sviatkov, poštrngali si a voľaktoý z nich, ktorý si z pohára viacej uhnul, začal prskať, odplúvať a kričať: „Fuj, veď je to denaturovaný špiritus, fuj, aká je to otrava hnusná!“

Všetci poskladali poháre na stôl a vrhli sa na mňa.

Stál som zahanbený, ako skamenelý. Vyhováral som sa, že som žiadal lieh „na vaření“ a nie „na pálení“ a že chybu urobil tovariš Pexidrov, a nie ja.

„Čistého liehu mal si si pýtať!“

„A toľká škoda a pokazená radosť.“

„No nekričte a nehnevajte sa! Navarím vám hriato z čistého liehu a uznávam svoju chybu v tom, že som mal lieh zavoňať prvej, ako som ho lial do hrnca. Skladať sa nemusíte, kúpim všetko za svoje peniaze.“ Ale kamaráti nepristali. A niektorý múdre poznamenal, že sú už obchody pozavierané.

Tak som tedy vykucháril — prvý a posledný raz v svojom živote.

Po tomto sklamaní šli sme do Primasov na pivo. Nálada sa zlepšovala každým pohárom piva a okolo desiatej prišli medzi nás aj srbskí a chorvátski študenti. Spievali sme, veľmi pekne, takže nám niektorý z českých hostí poslal „koťátko“ na stôl. Ale čert vraj nikdy nespí. Naši srbskí a chorvátski hostia začali sa škriepiť, vadiť a nakoniec lietaly i poháre na hlavy rozvadených.

Hostia od ostatných stolov sa škandalizovali a krásne odbavovaný štedrý večer skončil sa nesviatočnou náladou.

Zapisovateľom v „Detvane“

Zapisovateľ a tajomník v jednej osobe bol dôležitou osobnosťou v spolku: musel udržiavať a pestovať dobré styky s policajným riaditeľstvom, oznamovať niekoľko dní pred schôdzkou deň, hodinu a miesto, kde sa bude konať, a to písomne. Viedol korešpondenciu s celým mimospolkovým svetom a zapisoval do zápisnice všetko, čo sa na schôdzi pohovorilo, prednášalo, alebo mal vedieť, čo vynechať, čo okrášliť, preštylizovať z kostrbatých rečí a referátov. Lebo, ráčte uznať, že málo ľuďom je daný taký dar jazyka, aby sa ich plody mohli do spolkovej zápisnice zvečňovať. Nuž uznajte, že práca a postavenie zapisovateľa v spolku je nie ľahká a nezodpovedná vec.

Vediac všetko toto a súc poučený mnohoročnými výčitkami a nespokojenosťou členstva spolku, zapisovateľ musel byť veľmi opatrný, keď niekomu niečo do reči v zápisnici pridal, prištylizoval alebo nepridal, rozumne a ľubozvučne neprepracoval — tu nespokojný člen sypal blesky svojej rozhorčenosti na hlavu úbohého zapisovateľa. A keby ste ešte k tomu vedeli, že sa veru často stávalo, že zapisovateľovi sa niekde zapotrošili alebo stratili papieriky, na ktorých mal poznačené heslá, úryvky, ba i len nedopísané, skomolené slová, z ktorých po týždni i dvoch a viacej mal spísať zápisnicu, že ju musel z fantázie a pamäti vybásniť — tu by ste len

potom pochopili a ocenili, čo je to byť zapisovateľom spolku.

A nemyslíte si snáď, že sa zápisnice o schôdzke spolku nečítaly? Boly čítané vždy, a to ešte sa musela uviesť v nich i celá prezenčná listina, a beda zapisovateľovi, ak vynechal osobnosť, ktorá síce neprednášala, ani nedeklamovala, ani súvislejšiu aspoň dve-tri minúty trvajúcu reč nepredniesla, ale na schôdzi sedela, počúvala, fajčila, pila čiernu kávu alebo pivo a so susedom tíško besedovala, alebo sem-tam zlomyseľné slovo o práci prednášateľa poznamenala; ani takúto osobnosť nebolo dovolené vynechať zo zápisnice. Takýchto, odpusťte, duchovných parazitov mal občas i Detvan.

Takíto údovia boli najväčšou pliahou spolkovej činnosti, nič sa im nepáčilo, večne len kritizovali tých, čo pracovali, čo sa lopotili, aby spolok nezaspal; s ničím neboli spokojní, vysmievali sa z kamarátov, ak nemali na večeru alebo na obed, na kávu, na ostrihanie vlasov, na kúpeľ, na divadlo. S vysoká sa dívali na týchto „všivákov“, ktorí sa opovažujú predostierať údom spolku svoje reformné, rebelantské, odbojné názory a návrhy. Títo nafúkanci boli z domu dobre zaopatrení, nevedeli, čo je nedostatok a študentský hlad. Žili len pre seba, a pretože mali pravidelne prázdne hlavy, ale vždy plné žalúdky, z takýchto údov nemal ani spolok, ani kamaráti žiadneho osohu. Na týchto je ako ušitý hexameter z Horáca: Nos numerus sumus et fruges consumere nati. „Numerus“ tu znamená nulu. Oni hovorili, že majú svoju hospodu, svoju jednu-dve sklenice piva, svoju kaviareň a svoju čiernu lebo bielu kávu, svoju prechádzku a svojich, im rovných kamarátov, svoje miesta pri stole, svoje noviny a svoje cigarety. Pre

takýchto ľudí by nemusel byť žiaden spolok, žiadna organizácia, ani žiadne vzdelávajúce ústredie.

Na schôdkach, kde druhí členovia prednášajú svoje práce, rečia o nejakých zaujímavých otázkach, debatujú a kriticky rozberajú prednesené názory a myšlienky, títo úbohí nafúkanci mlčia a meridzajú¹ čas, ktorý ich k smrti nudí, a intenzívne rozmyšľajú o tom, či by mali ísť dnes na čierne pivo do Tomášov alebo na svetlé do Primasov.

Program schôdzok, ktorý bolo treba písomne oznámiť a zaniest na policajný komisariát, bol zpravidla takýto:

1. Zahájenie a uvítanie hostí.
2. Čítanie zápisnice.
3. Zprávy funkcionárov.
4. Prednesenie pôvodných prác, kritik, referátov, rečenie.
5. Interpelácie.
6. Voľné návrhy.

Pri každom bode spytoval sa predseda, či si niekto nepraje vysvetlenia, poznámky, doplnenia alebo opravy? Keď sa na príklad viacerí hlásili k zápisnici, zahájil predseda debatu. Každý člen mohol kedykoľvek navrhnúť koniec debaty, o čom sa muselo hlasovať, a prostá väčšina rozhodovala. Schôdze trvávaly jednu až štyri hodiny. Začínaly sa okolo 7. hodiny. Niekedy odišiel komisár zo schôdze pred ukončením s otázkou na predsedu, či „nemáte nic takového?“ A po jeho odchode hneď niekto začal reč o niečom „takovom“.

Vyhotoviť zápisnicu zabralo pol dňa až celý deň práce. Písaval som ju niekoľko rokov. Bol by som sa rád

¹ maŕiti, ztrácať čas (pův. význam: žvýkať, přežvykovať).

zbavil tejto funkcie, ale to nešlo riadnou cestou. Tak som si vymyslel iný spôsob. Pozoroval som u členov, kto ako často užíva istých slov v reči. Niekto opakuje stále „tedy“; iný „prosím pekne“; tretí „a tak ďalej“; štvrtý „pravda“; piaty „však veru“. Tak som v jednej zápisnici reprodukoval obširnejšie reči s týmito okrasami. Zápis o schôdzi nevpísal som do zápisničnej knihy, ale som si ho vyhotovil zvlášť, predpokladajúc, že nedovolí, aby sa „takéto niečo“ zvečnilo.

Pri čítaní reči prvého člena, vyfigurovanej jeho vlastným slohom a stálym opakovaním slov, ktorých v bežnej reči rád používal, začali sa skoro všetci uškŕňať, chichotať, laktami postrkovať. Trafený sa hniezdil, červenal, rozpaľoval.

Ja som vytrvale čítal v takomto štýle o druhom, treťom, štvrtom. Tu prestal smiech a padaly slová, „škándal“, „drzosť“, „urážka“. Zápisnicu som dočítal. Na výzvu predsedu, či sa niekto hlási o slovo k zápisnici, hlásili sa skoro všetci razom. A tak sa strhla búrlivá debata a nakoniec mi jednomyseľne odhlasovali „dútku“, ktorá sa mala zaznačiť do zápisnice.

Z debaty vychodilo, aké vlastnosti má mať poriadny zápis o schôdzi. Zápis má byť vraj verný, pravdivý, objektívny, seriózný, šetrný, úhľadný a boh vie ešte aký, len nie taký, aký je tento.

Bránil som sa tým, že som vytýkal rečníkom, že si sami nedajú ani toľko času pri rečiach, koľko času musí venovať zapisovateľ ich slovám, keď má zostaviť z ich reči dajakú súvislú a logicky obstojnú vetu. Že niekedy i dvaja, traja rozprávajú naraz a zapisovateľ nestačí značiť, čo sa hovorí a kto čo hovorí, lebo počuje len skomolené úryvky a slová; iba podľa hlasu musí

značiť, keďže sa musí dívať na papier, a nie na debatu-
júcich. Nakoniec som vyhlásil, že im dávam k dispo-
zícii funkciu zapisovateľskú, lebo ja i naďalej budem
písať zápisnice tak, ako bol napísaný tento zápis: do-
slovne a tak, ako každý prednáša svoje reči.

A to pomohlo. Do valného shromaždenia poverili
niektorého z obchodných akademikov dočasným pís-
ním zápisnice.

S pomenul som už, že som sa na podzim 92. roku
nastahoval do moravskej rodiny. Zpočiatku som
sa málokedy stýkal s rodinou, lebo som sa pri-
pravoval na skúšku a tak mi bolo vysedávať pri knihe.

Moja domáca bola staršia vdova po lekárovi
a mala štvoro detí, medika, dvoch juristov a dcéru,
školáčku asi 14—15-ročnú. V rodine bývaly ešte dve
sestry domácej, staré panny, veľmi tiché a jemné osôbky.
Staršia z nich bola veľmi naivná, skoro detská a veľmi
dobré hrávala v šachy.

Najstarší syn medik chodil o nejaký rok vyšie
ako ja, bol veľmi usilovný študent a skladal rigoróza čo
najskôr. Bol žartovný, dobrý kamarát, poslušný syn
a človek mäkkej povahy. Mali sme ho všetci veľmi radi.
A ako kuriózum pripomínam, že chodieval na spoveď
do kostola každú nedeľu, postieval sa v piatok, modlil
sa ruženec, modlil sa pred jedlom a po jedle a pred
spánkom, kľačiac pri posteli, modlil sa večernú modlitbu.

Matka mala z neho veľkú radosť, najviacej si ho
zo všetkých detí vážila a stavala ho za vzor ostatným
trom deťom, lebo juristi sa ani nemodlievali, ani do
kostola nechceli chodiť, ani sa nespovedali. Starší z ju-
ristov sa pred rodinou priznával, že je ateista, čo matku
veľmi trápilo a mňa viac ráz žiadala, aby som mu to
neznabožstvo vyhovoriť z hlavy. Pani bola veriaci, snáď

až bigotná katolíčka. Deň čo deň navštevovala bohoslužby u jezuitov, znala všetkých po mene, dodržiavala všetky cirkevné predpisy a doslovne verila na všetky zázraky svätých i svätíc cirkvi. O náboženstve nedalo sa s ňou hovoriť, lebo celý svet vo veľkom meste bol skazený, nemravný, neznabožský a proti svätej cirkvi nepriateľsky naklonený. Verila úprimne, bez falše, bez pretváranky. Len svojím fanatizmom ma odpudzovala: bola neznášateľná voči každej inej viere a z vedy si robila posmech. Politicky sa hlásila k staročechom, opovrhovala liberálnymi mladočechmi a nenávidela reaktivistov. O ich vodcovi sa zle vyslovovala, a keď prišla reč na neho, menovala ho vždy len „ten nemrava Masaryk“. Ten názor mala asi z kázni, na ktorých jezuiti i kňazstvo vôbec hrmeli proti nemu, vystríhali veriacich pred ním a rodičov vyzývali, aby chránili deti pred náukami Masarykovými.

Po večeriach volávala ma do rodiny, keď sa synovia pod rôznymi zámienkami vytratilí. Hrávali sme v taroky o „česť“ alebo ma šachistka pripútala k hre s ňou. Pani zatiaľ zostavovala čísla do loterie pražskej, viedenskej, lineckej alebo brnenskej. Často sa vyzvedala, čo sa mi snívalo a podľa toho vyhľadala čísla z veľkého egyptského snára. Raz som si vymyslel sen veľmi divoký a dramatický. Vyhrala naň značnú sumu, a to na moje nešťastie, lebo potom stále vyťahovala zo mňa „šťastlivé sny“.

V lete pred prázdninami dostala ťažké zapálenie pľúc. Zápal prechodil z jednej strany na druhú. Prišla ťažká kríza v nemoci. Dych jej uberalo, strácala vedomie, vysoké horúčky ju soslabovaly. Zdalo sa, že sa blíži koniec.

V takomto stave zavolať ma a dievča k posteli. Vyzvala ma, aby som sľúbil, že keby ju Pán Boh povolal k sebe, že si vezmem Máru za ženu. Podala mi ruku a ja som ju na znak súhlasu stisol. I Mařka mi podala ruku a tak sme sa s vedomím umierajúcej matky zasnúbili. Pery¹ nemocnej tíško šeptaly rodičovské požehnanie.

Nemocnej sa uľahčilo a tvár sa jej slzami zaliala. „Už mohu odejít k Pánu Bohu!“ šepky poznamenala. Ale krízu šťastlivo prestála a uzdravila sa.

Štyri dni sme sa s Mařkou znášali veľmi dobre. Sedávala pri mne a vážne sme sa rozprávali. Spomínam to pre to, lebo Mářa bola hotová divoška. Prala sa s bratmi ako chlapec a často, bez viditeľnej príčiny a potreby, pustila sa i do mňa.

Na štvrtý deň bol som pozvaný na obed. Po obede sme besedovali s matkou v ložnici a boli sme len traja v izbe: matka, Mářa a ja. Mářa si mi sadla na kolená. Zapálil som sa, odtisol som ju preč a vstal som. A tu začala zvada medzi nami. Nadala mi do nezdvorníkov, neslušníkov, neznabohov a vypovedala mi zásnuby. Matka a ja boli sme v rozpakoch a nechápali sme príčinu jej rozhorčenia. Smiali sme sa z jej počínania a to ju ešte viacej popudzovalo k hnevu.

Konečne matka urobila koniec scéne: „Neměl jste ji zahanbit přede mnou,“ vytýkala mi, „a to zasnoubení, Mařenko, nemusíš brát vážně, neboť jsem se uzdravila a budu se zase starat o tebe.“

Napriek tomuto predsa sme len zostali dobrí priatelia a Mařka, keď som jej niečo nepríjemného povedal, hovorovala: „Ještě nejsem vaše žena!“ Mařenka

¹ rty.

bola ešte dieťa, napodobovala chlapčenské spôsoby chovania a mala po matke horkokrvnú povahu. Ale vyrástla na krásne dievča. Bencúr-Kukučín uchádzal sa o jej ruku. Matka ju však nechcela vydať za evanjelika...

42 Vegetariánska kuchyňa

Nelakajte sa, že vám budem rozprávať o nejakej skutočnej kuchyni vegetariánskej, vedenej ako podnik na zisk. Tu bude reč o našej študentskej kuchyni, ktorú kamaráti F. S. a J. H. zariadili pre stúpencov Tolstojových. Ovšem ani dodnes neviem, či sme všetci boli pravovernými vyznavačmi veľkého kresťanského učiteľa a či poniektorí chodili na obedy do Táborskej ulice na byt niektorého z kuchárov len preto, lebo sme tam dostávali stravu za 3—5 krajciarov, a keď niekto nemal ani toľko peňazí, predsa len dostal obed na úver.

Boly to tedy obedy bez mäsa. Jedlá omastené boly len maslom a niektoré olejom. Vždy ich bolo hojnosť: zemiakov na rôzne spôsoby uvarených, šošovice na kyslo i „na zobky“; hrachu a fazule, krúp i krupice a liptovských alebo oravských halušiek. Ďalej umenie nášho kuchára alebo i kuchárov nesiahalo. Vo varení sme sa mali strieďať, ale to sa prísne nedodržiavalo. Hlavná vec, že sme sa lacno a dobre nasýtili a zachovávali sme i jakýsi náboženský príkaz. Iniciatorom tejto kuchyne bol obchodný akademik F. S., ktorý po búrlivom živote v prvých rokoch pobytu v Prahe začal robiť úprimné pokánie, oddal sa s celou vervou životu asketickému, príjmy z domu darúval tulákom a zariadil nám ešte k tomu i túto dobročinnú inštitúciu.

Chodilo nás do kuchyne asi päť-šesť, nielen slovenskí, ale i moravskí a českí študenti.

Bohužiaľ, že toto stravovanie trvalo len asi pol roka pred ukončením letného semestra.

A keď odišiel náš priateľ nadobro z Prahy domov, ľutovali sme jeho odchod a ešte viacej, že sme si v ťažkých finančných dobách — a tie sme prežívali skoro každý rok — už dávno nezariadili takéto lacné a výdatné stravovanie.

Podotknúť treba, že nás Slovákov skoro úplne vytvorili z podpôr v „Radhošti“, v študentskom spolku pre Moravanov a Slovákov, z toho dôvodu, lebo podľa nového prijatého podporného poriadku nemali sme práva na podporu, pretože nám chýbaly požadované skúšky a kolokviá.

Nemyslím tu na Masarykovu „Českú otázku“, knihu pod týmto menom vydanú, ale na súhrn otázok, o ktorých sa zdvihla rozhorčená debata skoro vo všetkých vrstvách českého národa. Masaryk svojimi prednáškami na univerzite, rečmi na táboroch ľudu, článkami v časopisoch pôsobil revolučne a reformátorsky. Neodsudzoval len to, čo bolo zlé, zastaralé, škodlivé, ale hneď ukazoval, čo je rozumné, osožné a pravdivé, ako i to, ako treba zlé a škodlivé odstrániť, ako napraviť a zlepšiť život súkromný, verejný na poli sociálnom, kultúrnom, vedeckom, náboženskom a národnom vôbec. Ukazoval, ako treba početnú malosť národa prekonávať kvalitou českého človeka, ako sa zbaviť úzkeho obzoru v nazeraní na úkoly, ktoré musí konať český národ nielen doma, v ríši, ale i v celej európskej a svetovej pospolitosti. Už či hovoril a písal o otázke robotníckej, politickej, náboženskej, o histórii národa či o jeho prítomnosti, — vždy zažihol nové svetlo, otváral pred zrakom poslucháča široký horizont a ukazoval nové cesty k práci a cieľom, ku ktorým musí národ dôjsť, ak chce obstáť v zápase s veľkými národmi Európy.

Z českej strednej školy odnášali sme si do života horúcu lásku k jazyku a k národu. Ale táto láska vznášala sa kdesi v oblačných sférach, bola to rojčivá, ro-

mantická láska z prvej polovice XIX. storočia, láska českých buditeľov národa, láska najmä k jazyku českému, ktorému v Rakúsku strašným germanizačným tlakom hrozila smrť a zhuba.

Úlohu buditeľskú vykonali predchádzajúce generácie s veľkým úspechom. Koncom storočia, keď národ zmohutnel hospodársky i kultúrne, bolo treba ďalšej, novej usilovnej práce, aby sa vymanil úplne z tlaku germánskej ríše a germánskej dynastie.

Masaryk v svojich bojoch koncom 90. rokov čerpal argumenty pre potvrdenie a správnosť svojich názorov z domácich prameňov. Zo starej tradície a z histórie o minulých dejoch tvoril naliehavé otázky dňa. Oživil a priblížil nám dávno zabudnuté veci, deje a osoby, školskou vyučbou úplne skreslené, ako by veľké postavy našej minulosti ešte dnes medzi nami žily, učily, konaly.

Tak citoval slová Ježišove k otázke sociálnej v dobe, keď sa učilo a verilo, že náboženstvo a Písmo sú už vedou dávno prekonané a odbavené veci; v dobe, keď každý, kto sa náboženskými otázkami zaoberal, bol tlačou i intelektuálmi považovaný za naivného, reakcionársky založeného snílka, za človeka, ktorý sa do našej pokročilej doby nehodí. Ale citované slová Ježišove rezaly do svedomia bohatých, mocných a nábožensky indiferentných. Masaryk oživil nám postavu Husovu, o ktorom nás učili, že bol český vlastenec, ktorý opravil český pravopis a ktorý vyhnal Nemcov z Karlovej univerzity! Ale že bol prvým reformátorom v Európe, že umrel za svoje presvedčenie, že proti autorite cirkevnej postavil silu svojho presvedčenia, že umrel za pravdu, ku ktorej nabádal tak výstražne celý svoj národ ako k najdrahšiemu pokladu ľudskej duše, to nám musel ako

čosi neslýchane nového do uší zahrmiť tento neohrozený boží bojovník. Z Komenského nám citoval nielen proroctvo, že sa veci národa dostanú znova do rúk českého ľudu, ale prizvukoval i jeho názory o medzinárodnom postavení českého národa, o sbratrení ľudstva a o úlohách, ktoré čakajú český národ v svetovej pospolitosti národov. Odporúčal nám študovať Kollára; najmä jeho Kázne, v ktorých učil, že každému národu je nevyspytateľnou Prozreteľnosťou určená istá úloha, ktorú má vykonať a tak prispieť k harmónii a bohatstvu kultúrnych pokladov ľudstva. Kollár nám pripomínal: „Když zavoláš Slovan, nechť se ti ozve člověk!“ Českej inteligencii stále kládal na srdce, aby študovala znovu Dobrovského, Palackého, Havlíčka. O Dobrovskom sme sa dozvedeli, že prvý vyslovil pochybnosti o starých Rukopisoch; o Palackom, že smysel českých dejín je boj proti germánstvu v tradícii husitskej reformácie a o jeho smelom a revolučnom výroku: „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po Rakousku,“ čo nám udávalo smer v politike pre celú budúcnosť. A z Havlíčka, z Masarykovho najmilšieho spisovateľa a politika českého, dozvedali sme sa o jeho hrdinskom boji proti absolutizmu, proti zosvetáčenj cirkvi katolíckej, proti pohodlnému a prázdnemu vlastenčeniu; o výroku, že za národ netreba v prvom rade umierať, ale žiť a pracovať! Všetky tieto názory a nauky boli priamou provokáciou vlasteneckých kruhov a vysloveným kacírstvom.

Masaryk často hovoril, že treba už raz definitívne prikočiť k riešeniu sociálnej otázky; prví kresťania že sa o to pokúsili na základe mravnom a komunistickom, podobný pokus urobili i husitskí táboriti, prví v Európe stredovekej, ale oba pokusy sa nezdarili.

Zdá sa, že túto otázku na základe mravnom a náboženskom nemožno trvale riešiť. Moderná veda (Marx) žiada, aby sa riešila na základe právnom. Keď zákon chráni súkromný majetok, treba chrániť prácu súkromníka, ktorá tento majetok tvorí. Almužníctvom a nahodilou dobročinnosťou nemožno nič stáleho zariadiť a biedu chudobného pracujúceho ľudu vykoreniť.

V tomto liberalistickom svete ľudia stratili bázeň božiu, nuž treba zaviesť bázeň pred trestným zákonom, aby prestalo kruté vykorisťovanie robotníckeho ľudu. Masaryk sa staval za požiadavky robotníctva a hovoril o sebe, že je socialista. To bolo červeným súknom pre cirkevnú vrchnosť, pre boháčov, pre štátnu hierarchiu i pre českú „lepšiu“ spoločnosť. Lebo socialista vtedy znamenal revolúciu proti spoločenskému poriadku, ateizmus u cirkevníkov a vzburu proti kapitalizmu.

Všetko toto bolo podľa učenia Masarykovho českou otázkou, ktorú v celej šírke a hĺbke nastolil pred oči prekvapeného českého obecnstva. Búral staré modly a staval nové Božstvo, uctievané vedou, mravným presvedčením a čistým svedomím. Budoval nový svet na najkrajších tradíciách českých a všeľudských.

V jednom rozhovore s Masarykom podotkol som, že všetko, čo žiada zreformovať u českého človeka, v spoločnosti a v celom národe, že to celkom prilieha i na naše slovenské pomery a že česká otázka je rovnako i slovenskou otázkou. Bez dlhého rozmýšľania prisvedčil, že áno, a to ešte vo väčšej miere, lebo pomery na Slovensku sú o mnoho horšie ako v Čechách.

Na dôkaz, ako sa Masaryk už v tejto dobe staral o slovenské veci, podávam jeho list, adresovaný Dušanovi Makovickému, osobnému lekárovi L. N. Tolstého.

Ctěný pane doktore,

posud jsem Tolstému nepsal, ani jsem mu ničeho neposlal: myslím si, že ho ta t. zv. slovenská otázka nezajímá, neboť mohl by si v Moskvě snadno zaopatřit nejen Lamanského, ale i ostatní spisy. Za to však chci psát Vám, neb nám je otázka bližší a víc se nás týká, nás Čechů i Vás Slováků.

A právě toho je třeba, co se jeví v zárodčích ve Vašich člancích o Tolstém: mravní obrození. Mne po léta „slovenská otázka“ trápí, mluvil jsem s mnohými, ale posud k dílu se nepřikročilo. I mezi zdejšími slovenskými studenty někteří poznávají, oč by šlo a dokonce již dva jsou ochotni věnovat se práci pro lid výlučně. Jsou to pp. Jan Smetanay (filosof) a V. Šrobár (medik). Chtěli by založit týdeník (v Prešpurku nebo Trnavě) a v něm propagovat idee skutečně lidové politiky. Dali mi náčrt svých plánů; poslal jsem jej Dr. Štefanovičovi, s nímž o věci jsem mluvil. Oznamuji to také Vám doufaje, že se toho, pokud souhlasíte a můžete, ujmete. Promluvíme si o věci o prázdninách více, zatím dávám jen o tom vědět a vyčkám, co Vy povíte. Sám podle svých zkušeností mám celý plán, jak a co by se mělo dělat; ale nespíchám s věcí, neboť „spása je ve Vás“, z Vašeho středu musí se počítí s prací. Snad by projekt těch pánů mohl býti počátkem — nevím to ovšem, ale můžete se na věc podívat.

Posílám Vám zároveň „Českou otázku“ — Vaše slovenská není než její doplněním nebo lépe

řečeno, co my máme na práci, na práci máte také Vy.

24. 2. 1895. Se srdečným pozdravením
T. G. Masaryk.

V tejto dobe robieval som si poznámky na margu v knihách s otázkou: ako je to u nás, ako by to malo byť u nás? Po Masarykových slovách ešte páľčivejšie ma trápily naše slovenské pomery a rodila sa túžba niečo začať, aby i u nás nastala náprava. Po troch rokoch dozrela túžba vo skutok. Zatiaľ bolo sa treba ešte mnoho učiť z medicínskych kníh a na klinikách a mal som pred sebou pol roka vojenskej služby vo Viedni. Šťastný osud ma priviedol k Palkovi Blahovi, ktorý študoval medicínu na viedenskej univerzite a umožnil, že nevykrištalizovaný plán sa mohol vyjasniť, upevniť a že som mohol s Pavlom urobiť prípravy k jeho riešeniu.

VII

*Vo Viedni
na vojenčine*

1. apríla 1895, aby som doslúžil druhý dobrovoľnícky polrok, nastúpil som vojenskú službu k 3. práporu, k 11. stotnine 71. trenčianskeho pluku. Stará kasáreň stála na Heumarktu. Nepamätám sa na mená veliteľov a pri kompánii z poddôstojníctva spomínam len na dvoch dobrých Slovákov, na účetného Hvizdáka a na veliteľa rotu Jánošku.

Aby som s vojenčinou vonkoncom skončil, podám súhrnné skúsenosti a zážitky z tohoto polroku.

Slúžil som nerád. Vojenčenie nielen že ma netešilo, ba konal som službu v rakúskom vojsku s odporom. Dlhé pochody po viedenskej kamennej dlažbe na cvičište na Schmelci, asi hodinu vzdialenom od našej kasárne, boli únavné. V letných mesiacoch bola v uliciach mesta veľká horúčava a od pochodovania v pozore rozbolely nohy.

Uľavoval som si trpký osud chudobného dobrovoľníka tak, že som vojakom dodával noviny, brožúrky, že som agitoval za vec slovenskú a ako denná stráž písaval som v nočnej službe na dlhej chodbe pred našou stotninou články do amerických novín.

Niekoľko ráz som stál na stráži pri bráne cisárskeho hradu, za čo sme dostávali nejaký nepatrný príplatok.

Franca Jozefa som videl iba raz z blízka. Bola

veľká paráda na Schmelci. Vyrukovala celá posádka asi 10.000 mužov k defilírke pred cisára. Keď náš prápor pred ním defiloval, počul som, ako cisár volá na nás: „Dóbše, tóbše!“ (Dobře, dobře).

V kasárňach sme sa mu vysmievali. Cisár bol už vetchý stavec. Bolo na ňom vidieť, že sa s veľkou námahou drží v sedle, keď so sprievodom opúšťal vojenské cvičište.

Pri stotnine mal som dosť vážny konflikt so strážmajstrom, vedúcim službu.

Jedného dňa mal náš prápor válečnú pohotovosť (či ako sa to vojensky menovalo?). Vydávali na vojaka 25 ostrých patronov s tým, že budeme obsadzovať ulice okolo parlamentu, kde malo demonštrovať viedenské robotníctvo.

Odoprel som prijať ostré patrony a povedal som strážmajstrovi, že ja na ľudí strieľať nebudem, i keby ma prinútili vyrukovať k parlamentu.

Strážmajster, malý, územčistý, starší už vojak, ktorý rád pil a večne pokrikoval na vojakov, spustil nehorázny krik na mňa, klial ošklive, nadával mi do civilistickej bagáži a hrozil, že ma hneď pod bajonetom dá odviešť do áreštu.

„Ja som na vojenčine na to, aby som sa učil vojakov liečiť, a nie aby som šiel civilov strieľať!“

„Mlčať, mlčať!“ Vrieskal a razom ako by sa bol krikom unavil, kázal mi ísť do izby mojej roty.

Tu mi pridelil dennú službu a pohrozil mi, že keby to oznámil kapitánovi, že by ma aj na päť rokov zavreli do festungu. Lebo že je to nielen porušenie vojenskej disciplíny a subordinácie, ale strašná vzbura a revolta proti vojenskej moci. A keby bola vojna, že

by som bol na mieste zastrelený... Ale že on nie je taký krvežíznivec a že pochopím, aké dobrodenie mi preukázal, že mi pridelil dennú službu u stotniny.

Rozumel som tejto jasnej narážke, ktorú som pollitrom slivovice mohol odčiniť. A boli sme zase priateľsky naladení. Ale akosi často mi pripomínal ten árešt, špangle a okovy, festung a zastrelenie, a to najmä na cvičeniach, keď bola horúčava a keď sa markytánky motaly okolo nás.

Koncom septembra povýšili ma z titulárneho frajtra na titulárneho kaprála. To už bolo tesne pred odchodom z Viedne a od vojska. Môj pucer mi začal prišívvať druhú hviezdičku na blúzu. Náhlil som sa, chtiac sa rozlúčiť s Tatrancami v „Grand Café“. A tak voľáko sa stalo, že mi prišiel hviezdu len na jednu stranu výložiek. Prídeň na Ringstrasse, ide proti mne štábný dôstojník, salutujem a ten sa pustí do mňa, nadáva ksindlu a podobne. Nevedel som prečo a začo? Až pristúpil ku mne a ukáže mi, ako hanebne som adjustírovaný s tou jednostrannou hviezdičkou. Vrátil ma do kasárne a rozkázal mi, aby som sa hlásil na praporovom raporte.

Ohlásil som svoju príhodu strážmajstrovi i s rozkazom na raport. Vysmial sa štábnemu dôstojníkovi i mne, či by som chcel teraz, keď za dva dny odídem od vojska, zostať pre trest na vojne ešte nejakých 7—14 dní?!

Spravila to zase dobrá porcia gulášu a výdatné dúšky slivovice v kantíne.

Potom mi už prišli i druhú hviezdičku a šiel som sa lúčiť s Pavlom Blahom a ostatnými študentmi, Slovákmi.

Slovenským študentom z „Tatrana“ nevedel som nijako prísť na chuť. A boli medzi nimi starší i mladí kolegovia. Často sa mi zdávalo, že ich to viedenské požívачné, ľahkomyseľné ovzdušie uspávalo do akejsi neprekonateľnej nedbanlivosti a pohodlnosti. Robili na mňa dojem mládeže, ktorá zavčasu zostarela a ktorú už nič na svete nemôže vzrušiť: ani politika Rakúska, ani pomery na Slovensku. Vysoko, ba neomylné, stály pred nimi dve autority: Národné noviny a Neue Freie Presse. To bolo všetko, čo čítavali a článkami týchto novín sa pri pive bavievali. Hlavne tá posledná stávala sa im evanjeliom, podľa ktorého sa dívali na veci politické, kultúrne a spoločenské. Proti mienke redaktorov z N. F. Presse nebolo dovolené protirečiť, ani kritizovať, ani byť nespokojným.

Podľa Nár. novín boli veľkými Slovanmi, obdivovateľmi cárskeho Ruska, stoprocentnými panslávami.

Na Čechov sa dívali okuliarmi viedenskej tlače, tedy hodne s vysoka, ako na niečo, čo je k smiechu a čím sa nehodno ani vážne zaoberať.

V tejto spoločnosti som sa zle cítil a hľadel som čo najmenej vyhľadávať takýchto usušených starcov.

Keď som prišiel do Viedne, vyhľadal som ich v kaviarni „Grand“, kde sa pravidelne schádzavali popoludní na kávu, na preferanc alebo na biliarovú hru.

Týmto spôsobom vedeli dlhé hodiny stráviť a mne nezbyvalo, ako sa odobrať do kasárne alebo na výlet do Prátru.

Pozoroval som ich, keď vstúpili do života. Niektorí zostali v Rakúsku, iní sa usadili doma. Ale ani jeden z nich sa neuplatnil vo verejnom živote ako bojovník, ako pracovník na kultúrnej a politickej práci, v tom čase podnikanej za slobodu slovenského ľudu. Sládkovič kedysi zaspieval: „V osamelých sa havranov zmenil krdeľ sokolov“...

Neviem, kde a kedy sme sa prvý raz sišli. Ale isté je, že od prvého stretnutia sme sa stali dobrými priateľmi. Za môjho vojenčenia vo Viedni schádzali sme sa týždenne, buď v kasárni, alebo v Centrálke, alebo niekde na prechádzke v parku, na Ringstrasse, v Prátru. Rád počúval moje výklady o hnutí mládeže v Čechách, o politických stranách a najmä o Masarykovi a o jeho význame v českom živote. A najmä o našich biedach. Bol zvedavý, hybný, hovorný a nevidel som nikdy jemu podobného človeka, ktorý by bol vedel tak ľahko, nenútene a prirodzene zapriať rozhovor hoci i s neznámym človekom, ako Pavel Blaho.

Spôsob jeho rozhovoru podobal sa výkonu prvotriedneho herca — umelca. Svojou mimikou očí, úst, tvári, príjemnou moduláciou hlasu, ktorým narábal vo veľkej, širokej škále od vysokého „C“ až do hlbokého basového tónu — to všetko okúzľovalo človeka s ním besedujúceho.

A jeho večne žartovný, komický spôsob rozhovoru vábil k nemu každého. S Paľkom bola vždy dobrá nálada a nikdy ju nepokazil, ba skôr vedel smútok obrátiť na veselosť. Robil dojem večne mladého, nestárnuceho mládenca s pôvabnými, skoro ženskými manierami. Vedľa pôvabu v rozhovore, ktorým sú tak nadané ženy, mal ešte príjemný, harmonický tenorový

hlas, a čo najviac vážilo, nedal sa núkať ku spevu, nezdráhal sa, keď to len šlo, vyspievať celú sbierku čo najkrajších ľudových pesničiek.

Slovenská aristokracia z „Tatrana“ dávala sa skoro s opovržením na Paľka: založil ľudový spolok „Národ“, chodí viac medzi zeleninárov a zeleninárky ako do ich akademického spolku! Usporadúva pre tento „Volk“ zábavy, spieva im, reční, výlety robí, pije s nimi a tancuje s ich ženami, ktoré v robotný deň predávajú cibuľu a cesnak... Svedčí sa to na akademického občana? Rozhorčene sa raz v mojej prítomnosti žaloval jeden z „tatranských“ akademikov.

Podľa úradnej štatistiky žilo vo Viedni okolo 20.000 Slovákov, roztratených, nevedomelých a v germanizácii sa topiacich. Blaho podľa českého vzoru podujal sa ťažkej práce sohnáť týchto stratencov do kopy. Mal ich už pár sto pohromade, keď som prišiel do Viedne. Jeho „Národ“ žil vesele, rušne. Ľudia, ktorí prichádzali na trh so slovenskej strany ako zeleninári, radi sa účastnili zábav, prednášok a meno Blahovo stávalo sa známym na západnom Slovensku.

Blaho udržoval styky i s Amerikou. Posielal zprávy o Slovensku do Rovniankových „Amerikánsko-Slovenských novín“. Raz mi o tom rozprával, že by potreboval pravidelné príspevky pre tieto noviny. Ochotne som sa ponúkol, že by som mohol týždenne napísať dlhšiu zprávu pre Rovniankove noviny.

Ujednali sme rozsah na dva hárky týždenne a Paľko mi za to sľúbil 5 zl. honoráru mesačne.

„Ale nie z tvojich peňazí?“ pýtam sa ho. „To by som neprijal, hoci neoplývam hmotnými prostriedkami.“

„Nie z môjho,“ hovoril, „Rovnianek je ochotný honorovať literárne príspevky, a to slušne.“

A tak som sa dal do novinárskej práce. Cez deň nebolo na to času, lebo sme boli pri stotnine zamestnaní nepretržite cez celý deň. A malej pauzy cez poludnie radi sme použili k odpočinku po namáhavých pochodoch a cvičeniach ďaleko od kasární. Z týchto cvičení prichádzalo mužstvo unavené, zaprášené, spotené a každý, kto len mohol, hneď sa svalil na postel a usínal tvrdým spánkom. Cez deň tedy nebolo času na pokojnú novinársku prácu.

Dostával som však raz za týždeň službu ako „Tágskaprál“. Vtedy som zostával poväčšine v kasárni a v noci pred dvermi našej roty postavili mi stolík a tu som robil celú noc „službu“. Bolo treba totiž tu bdieť, čakať inšpekciu dôstojníka od práporu, hlásiť sa a hlásiť, že niet ničoho nového u kompánie. Dôstojník sa zapísal do evidenčného protokolu a išiel svojou cestou.

V tejto nočnej službe písal som zprávy, úvahy, drobničky do Ameriky. Vždy na dvoch hárkoch tužkou huste vyplnených.

Keď som nemal zpráv z denného, bežného života slovenského — veď som len kedy-tedy dostával od Pavla nejaký slovenský časopis a v Centrálke, kam som občas zašiel, slovenských novín vôbec nebolo — písal som úvahy o Blahovej činnosti vo Viedni, o Masarykovej v Prahe a Hlinkovej na Slovensku. Poslednému som venoval mnoho priestoru v svojich listoch do Ameriky. Písal som, že sa stáva vynikajúcim pracovníkom na Slovensku, že ľud pôjde za ním a že za daných pomerov je prirodzené, keď sa vodcovstva v katolíckom ľude ujme katolícky kňaz, keďže slovenský ľud pánom neverí

a keď po pravde ani žiadneho vodcu nemá. A tak som americkému ľudu predstavoval Hlinku ako budúceho vodcu národa.

Pripomínam, že sa Hlinka nikdy nedozvedel odo mňa, že som takto písal o ňom a že som veľmi mnoho napísal o jeho práci, plánoch a význame na Slovensku.

Z Prahy mi poslal pán Smetanay dve brožúrky, ktoré napísal s úmyslom, ako by bolo treba organizovať Slovákov vo spolku „Jednota“. Nepamätám sa už presne na obsah brožúr, ani ich nemám po ruke, ale utkvelo mi v pamäti, že Smetanay rozvíňoval v nich návod a myšlienky akéhosi nábožensko-politického sjednotenia pre pracovníkov na Slovensku.

O týchto brožúrkach písal som i do Ameriky obširne a doporučoval som uvážiť a uskutočniť takúto organizáciu doma i v Amerike.

Za celého svojho pobytu vo Viedni dodával som Blahovi pravidelne novinárske penzum.

Až pred samým odchodom z vojenčiny, s cudzej strany som sa dozvedel, ako ma milý kamarát Paľko „vykorisťoval“. On dostával za moju prácu 50 zl. mesačne a mne ako vojenskému proletárovi uštedroval z nej 10%! Vynadal som mu, ale som sa nehneval naňho. Mal som radostnú prácu, čas sa mi krásne míňal a americkí Slováci dostávali zprávy o veciach i o osobách, ktoré som mal rád a ktorých som si vysoko cenil. A nadobudol som si značnej praxe, ako písať do novín, ako zaplniť 8 polhárkových strán a mal som celý týždeň na čo myslieť. Tak ten pustý vojenský život dostával akú-takú duchovnú náplň! Nebyť Pavlovým novinárskym zamestnancom, bol by som si zúfal v tom bezduchom viedenskom Babylone.

Vcelku sme sa s Pavlom veľmi dobre snášali a rozumeli sme si. I on i ja sme boli sedliacki synkovia, vyrástli sme v podobnom ovzduší, nebolo v nás pýchy ani vedomia povýšenosti, pudove sme nenávideli aristokratov a aristokratizmus, nebolo v nás lsti a diplomatazovania v obcovaní s ľuďmi.

Len jedno ma na ňom mrzelo: nevedel byť pánom svojho času. Nosil so sebou hodinky, ale mu buď stály, alebo šly mu o pol i hodinu napred, lebo nazad. Nedalo sa naň spoľahnúť, že príde na označené miesto včas. Dosť často som naň čakával v kaviarni alebo v kassárni celé hodiny, čo bývalo trapné. A stalo sa, že ani neprišiel a neomluvil sa. Robil som mu mnohokrát výčitky, ale Paľko to vždy nejako zašmodrchal a zrejme si z toho nič nerobil. Tento nemrav prevádzal ho tuším až do konca jeho života: neprišiel na schôdzku ním zvolanú, alebo sa dostavil na ňu, keď sa ľudia už rozišli, alebo prišiel neočakávane v iný deň — a ku podivu, ľudia sa ani pre takúto nedbalosť naň nehnevali, ale to akosi žartovne zahovorili: „Ktorá tetka Vás zadržala na slovo?“ Alebo: „Museli ste byť na krštení?“ „Museli ste ísť za oddavača na svadbu?“ Tak a podobne si ho doberali.

Mňa nedochvilnosť u ľudí vždy mrzela. Prísť na čas na sľúbené miesto považoval som za mužskú statočnosť. Skôr som prišiel o pár minút pred termínom ako jednu minútu po termíne. Keď som sa sľúbil na určitú minútu, už som fyzicky cítil nepokoj, že sa môžem oneskoriť, sľub nedodržať, ľudí uraziť alebo nevhodným spôsobom na seba upozorniť. Pred nastávajúcou schôdzou preto som prestal pracovať, čítať alebo návštevy prijímať a rozhovory začínať. Zle by som sa

bol cítil, že pre moje meškanie ľudia mrhajú čas, alebo priateľ vyzerá oblokom v trápnom očakávaní, kedy sa dostavím na sľúbený čas. Ak som bol zvaný na nejakú schôdzku a nevedel som — pri lekárskom zamestnaní sa to často stáva — či budem môcť prísť na čas, tak som radšej nesľuboval, ale len podmienične privolil.

Pavel asi takýchto, často i smiešnych a malicherných škrupulí a hryzení nemával. O toľko sa mu ľahšie žilo na svete. Mimochodom poznamenávam, že naši Záhoráci, ako som pozoroval neskoršie, trpeli tiež na túto *insufficietiam temporis!*

V tie časy žila vo Viedni madam Chabré-Kokešová, ktorú študujúci volali národnou tetkou pre jej dobrotu, slovenské presvedčenie a materinskú starostlivosť o mládež. Chodievali sme na jej skromný byt. Živila sa dámskym klobúčnictvom a snáď aj krajčírstvom. Po nedeliach a sviatkoch sme ju navštevovali, a keď nebolo groša na výlet, založila nás zo svojho skromného zárobku.

Neviem, či bolo nad ňu lepšej Slovenky vo Viedni. Vedela rozprávať uhladenou slovenčinou a mala spisovateľské nadanie. Bola bystrá v úsudku, postihla veľmi rýchle komické a humorné situácie a stále žartovala s nami. Prijemne sa u nej posedelo a nikdy nezaprela svoju pohostinnú povahu.

Vzrastom pomenšia, štíhla, len s hlavou nepomerne veľkou, bystrými očima a hlbokým altovým hlasom. A fajčila, čo vtedy ešte nebolo dámskou módou a čo som si akosi nevedel srovnat s ideálom slovenskej dámy. V Prahe dámy ešte nefajčily a na Slovensku by sa taká žena v lepšej spoločnosti ani ukázať nemohla. Nuž ale Viedeň už bola veľkometom, metropola veľkej ríše, zvyky z celého sveta vytvorily nový svet, nové mravy, nové medzinárodné typy žien.

U nej sme sa cítili ako doma; a hľadela si nás ako matka svojich detí. I hriateho nám navarila.

Keď Blaho založil „Národ“, venovala mnoho času zeleninárkam a tak mu pomáhala, aby sa spolok stal príťažlivým útulkom pre roztratenú viedenskú Slovač.

Tetka napísala svoje rozpomienky z Viedne a uverejnila ich v slovenskom časopise.

Hlinka a Mojš vo Viedni a v Prahe

Jedného letného dňa prišiel ma Hlinka, Mojš a gymn. profesor Haan navštíviť do Viedne. Vyhľadali ma v kasárni a popoludní k večeru sme šli do Prátru. Hlinka mohol oči nechať na tých cirkusových atrakciách, ktorými bol Práter vybavený. Veľké koleso i klzáčka ho vábily. Tak sme sa šli spúšťať. Radostou výskal ako chlapec, keď nás korba niesla veľkou rýchlosťou dolu svahom.

Potom sme sa dostali pred spevákov, ktorí tam ďalej koncertovali. Stáli sme na pravej strane vedľa veľmi tučného, bruchatého basistu. Spievali šlágery: „Jambo, jambo“. A končilo sa to voľakým talianskym refrénom: „Funiculi, Funicula“! A ten basista to bral hlboko a oduševnene. Hlinka sa pustil tak nápadne tleskať, že strhol aj iné obecenstvo k potlesku a šlágery opakovali.

A potom celý večer si prespevoval toho Jamba a ten refrén, napodobujúc toho basistu brucháča.

Zdržali sa ešte deň, dva. Navštívili sme muzeá a zverinec. Večer som ho soznámil s Blahom a s niektorými Tatrancami.

Moji návštevníci zo Slovenska chceli, aby sme spoločne navštívili národopisnú výstavu v Prahe.

Keď sme prišli do ozdobenej a v záplave zástav národných plávajúcej Prahy, požiadali ma, aby som ich

predstavil vynikajúcim českým mužom. Tak som ich zaviedol k Herbenovi, Drtinovi a katechétovi Žákovi. Prof. Masaryk nebol v Prahe toho dňa. Návštevy sa nám zvlášť nevydarily. Aspoň moji hostia neboli spokojní.

Asi po trojdennom pobyte v Prahe cestovali sme do Brna, navštíviť teologa Jána Šústka v augustiánskom kláštore, kde nás skvele uhostili. A potom sme sa rozišli: oni na Slovensko, ja do Viedne.

Od návštevy v Čechách a na Morave mnoho som očakával pre Hlinku a Mojša: iste si odniesli nový obraz o zdatnosti českého národa, o jeho kypiacej národnej sile, o jeho úspešnom boji za práva a slobodu českej vlasti a národa.

Skvele vydarená národopisná výstava veľmi povzniesla hrdosť a národné sebavedomie českého ľudu. Spojila ho, utužila v boji za samostatnosť a dala mu vizitku do európskeho sveta.

Vezúc sa späť do Viedne, srovnával som si dojmy z týchto dvoch metropolí. Viedeň je ako staršia, tlstá, vyšperkovaná, vyšminkovaná a blahobytná dáma a Praha ako ružolíce, veselé, radostné a zdravím kypiace dievča.

A koľký rozdiel medzi národom tu a tam! Do Viedne stekali všetky bohatstvá rozsiahlej ríše, ľahko sa žilo, ľahko zarábalo a ľahko sa utrácalo. Český ľud musel tvrdo pracovať, bez pomoci dynastie, vysokého kléru, bez šľachty a centrálnych vysokých úradov, bez vojenských štábov, sám a sám a napriek všetkým, prebýjal sa k novému životu národnému, kultúrnemu, hospodárskemu a politickému. Zdávalo sa mi, ako by Viedeň nemala žiadnej živej duše, ako by odžívala svoje dni so dňami mrzutého, tupého starca panovníka.

Viedeň som od počiatku nemal rád a po tejto návšteve v Prahe bol by som ju najradšej hneď opustil a vrátil sa do toho kypiaceho, veľkými túžbami a nádejami nabitého mesta! Do mesta, ktoré vedelo, čo chce, a k národu, ktorému Masaryk štedre dával veľkolepé politické programy, na cestu do vstupu na arénu medzi kultúrne národy Európy!

Ale bolo mi ešte skončiť vo Viedni dobrovoľnícku službu.

V septembri šiel náš prapor na manévry do okolia Brucku nad Litavou.

Tešil som sa na ne ako na zmenu a uvoľnenie; rád som zamenil slnkom rozpálené kamene veľmesta za zelenú prírodu.

V rakúskej armáde vyslúžil som si hodnosť titulárneho kaprála. Viacej som si ani nezaslúžil.

VIII

Vianoce v Spiši

49 Na Chrasti u priateľa Moyša

Po ukončení vojenčenia vrátil som sa zase domov. Do Prahy som sa nemusel ponáhľať, lebo som bol už po absolutóriu. Medicínske prednášky som si už odpočúval, bolo treba pustiť sa do skúšok. Keď si prišiel pre mňa priateľ Laco, aby som s ním strávil vianočné sviatky, bol som rád, že sa tam v tichu a pokoji budem môcť oddať štúdiu. Už ma mrzelo, že nemám ani jednej prísnej skúšky, že sa stávam starým medikom, veteránom, ako sme volali medikov po desiatom semestri medicíny.

Chrast v Spiši bola malá dedinka pri Hornáde a neďaleko železničnej dráhy, učpená okolo kaštieľa generála Bernoláka a okolo fary, stojacej na vysokom brehu rieky. Za farou stál neveliký kostolík a školská budova. Hneď za kostolom šírila sa holá plocha polí až kamsi do Hrušova. Chrast, ako i väčšina dedín v strednom Spiši, má málo stromov, málo lesov a hôr.

Na fare mi prideliť veľkú izbu, kde pán farár vybavoval veci s veriacimi. Bola to jeho úradná miestnosť. Ale pri malinkom počte farníkov ani práce a návštev mnoho nebývalo. Blížily sa Vianoce, i uradili sme sa, že usporiadame divadelné predstavenie, nejakú betlehenskú hru o narodení Jezuliatka. Tak som sa pustil do práce. Vybrali sme školákov, asi 10 osôb a s nimi som nacvičoval hru. Deti boli veľmi nadané a naučily sa

z pamäti vyslovovať literárnu slovenčinu. Učiteľ sa o hru neobzrel. Bol to chudobný obuvník, jediný „inteligent“ čiernokabátnik v obci. Riadneho diplomovaného učiteľa nemohli dostať pre malinký plat, z ktorého by nemohol vyžiť ani slobodný človek!

Do kaštieľa prišiel na sviatky syn generálov, medik. Tento sa podujal, že nám namaľuje kulisne. A na posošovaných kusoch z lepenky skutočne aj vymaľoval Betlehem: mesto na predné kulisne a na zadnú kulisňu, ktorá stála za sv. Jozefom a Máriou chrastanskou, vola a osla. Pripravili sme si i bengálsky červený a zlato-žltý oheň. A nad javiskom vznášal sa veľký, krásny anjel so zvestovaním: „Gloria in excelsis Deo.“

Po trojtýždňovom cvičení, po dôkladných skúškach mohli sme predstúpiť pred chrastanské obecnstvo.

Škola sa naplnila „do posledného miesta“; zvedavosť a napnutie bolo ohromné. S režiou som nemal už moc práce a šepkať som skoro ani nemusel. Bernolák manipuloval s ohňostrojom. Úspech bol ohromný. Hercom ušlo sa potlesku, pochvál, obdivu až-až.

Aj 5-grajciarové vstupné nám niečo vynieslo, čo sme rozdali hercom za usilovnú prácu.

Sláva predstavenia sa rozchýrila po okolitých dedinách. Tak sme museli po nedeliach a sviatkoch mnohokrát znovu opakovať hru.

Myslím, že spišský slovenský ľud od nepamäti nevidel divadelného predstavenia, a je to ľud nadaný, vtipný, umeniamilovný, spevavý a hovorný. Tak sa mu zapáčilo toto naše primitívne herecké umenie a obdivoval chrastanských školákov, že sa tak krásne naučili vyslovovať panskú slovenčinu!

I volali nás so všetkých strán, aby sme prišli aj

k nim zahrať túto krásnu, poučnú, mnohými spevmi pretkanú hru betlehemskú o narodení Jezuliatka s pastiermi a tromi kráľmi a s ohromujúcim prevrpením, keď anjel začne spievať „Gloria“ a vzplanie barevný bengál za kulisňami!

Ale žiadosti boli márne. Na širokom-ďalekom okolí nebolo slovensky cítiaceho kňaza, ani učiteľa, ani inteligenta, ktorý by bol zariadil miestnosť a ktorý by bol chcel, aby sa u nich slovenské divadlo hralo. Spišské kňazstvo bolo totálne zhavrané, odrodilé, maďarizujúce ľud ozlomkrky v škole i kostole. Horliví kapláni a farári maďarizovali, lenivci si ľudu vôbec nevšimli. Tak to bolo koncom 90. rokov v Spiši. Mnoho, veľmi mnoho večerov sme strávili s priateľom Lacom v rozhovoroch o tejto strašnej tragédii opusteného slovenského ľudu na Spiši...

Tento ľud nemá pracovníkov, nemá vodcov, len vydieračov a príživníkov a nenájde nikde láskaveho slova a prítulenia.

„I ja som tu sám“ — hovoril, „moji oltárni bratia boja sa ma, lebo som na úradoch zapísaný ako pansláv.“

Keď sa zvesti o našom predstavení doniesly do uší úradu, prišli žandári do Chrasti vyzvedieť, čo sa to tu robí, či nie nejaká protištátna, podkopná práca? A veľmi sa zaujímali o mňa, čo som, kto som, odkiaľ som? Hádam nie nejaký zahraničný agent, čajsi z Ruska, z Galície, alebo z Čiech? Ale Laco Maďarovi všetko pekne-rúče vysvetlil a na čas sme mali pokoj.

Tieto predstavenia majú však pre mňa i jednu neblahú rozpomienku. Po ich ukončení zostaly nám nejaké chemikálie, z ktorých sme pripravovali bengálsky ohňostroj. Usmyslel som si, že vyrobím z nich pušný

prach do patronov pre Lacovu zánovnú dvojku. Naplnil som ich niekoľko a šiel som v zime do záhrady skúšať ich pribojnosť. Vystrelím z pravej rúry a v tom letím omámený ohromným výbuchom a úderom do tvári. Puška mi vypadla z rúk a pravá hlaveň sa roztrhla a rozbila pažbu na pravej strane pušky. Z fary vyletel Laco a vidí ma, ako sa sbieram so zeme na nohy. Skríkol hrúzou: pravé líce mám zakrvavené, klobúk na zemi, flinta leží rozbitá v snehu.

Mal som veľké šťastie, že som vystrelil z pravej rúry, a nie z ľavej, lebo by ma bola rozbitá hlaveň a pažba úplne dokaličila na tvári, prípadne i oko vybila. Ja som tú hrúzu a bolesť už len nejako pretrpel, ale dlho ma svedomie trápiť, že som skazil Lacovu zánovnú dvojku, s ktorou chodieval do ďalekého lesa s hájnikom na poľovačku. Poznávam, že nikdy sa im nepritrafilo, ani zajačka, ani líšku nie to že zastrelit, ale ani len vidieť. Ale pravý poľovník nechodí do lesa a do polí, len aby strieľal, ale aby pozoroval prírodu, aby sa príjemne unavil a bojovný pud mužský aby aspoň vo fantázii podráždil a upokojil... Ba, je rád, i keď len, hoci na vzdialenosť nedostrelnú, vidí nejakú lovnú zver, lebo les, lúka, pole je strašne smutné a pusté bez zveriny; ako opustený príbytok bez človeka.

Inácej sme čas veľmi príjemne trávili. Cez deň sme konali svoje povinnosti, pán farár okolo fary a farníkov, ja s atlasom anatomickým. Večer sme si posedeli najviac do 10. hodiny a odreferovali sme si udalosti dňa. Pán farár, muž vysokej postavy, peknej tvári a bystrého pozoru, ale skoro olysaneho vysokého čela, vedel neobyčajne pútave rozprávať. Človek by ho hodiny a hodiny počúval; jeho reč, pretkaná humorom a komic-

kými situáciami, napínala poslucháča a vykreslila udalosti a osoby tak, ako by ich človek zrovna videl pred sebou na javisku.

L. Moyš bol v tie časy jediným mladým kňazom v celej spišskej župe, ktorý sa otvorene hlásil k Slovákom. Preto ho biskup trestal a posielal ho na najbiednejšie fary, do odľahlých dedín, „na brdárky“, Pánu Bohu za chrbát. Ale preto si nezúfal, znášal hrdinsky tieto nezaslúžené tresty, žil všade bezúhonným životom, s ľuďmi sa dobre znášal a preto ho i veriaci mali v úcte a neradi sa s ním lúčili, keď ho zlomyseľný biskup preháňal s fary na faru.

Ako rozvážny a prezieravý muž nedôveroval agitacným heslám maďarskej ľudovej strany. Uznával, že heslom katolicizmu sa prebúdzajú i slovenský ľud, ale že výsledok a úspechy pôjdu na účet Maďarov. Maďarský klérus a vysoká šľachta, ktorá sa postavila na čelo pohybu, nikdy nebude pracovať na tom, aby sa slovenskému ľudu dostalo kus práva a aspoň byťka slobody!

Laco Moyš bol vždy verný Slovákom a presvedčený Slovan. Preto dobre rozumel nášmu hnutiu za československú kultúrnu a politickú jednotu. Jemu nevadilo ani „český husitizmus“. Husa si ctí ako veľkého českého mučedníka, reformátora a muža pravdy, muža, ktorého od jeho presvedčenia ani hranica neodvrátila. A pri tomto uctievaní Husa nevadilo mu, aby nebol dobrým katolíkom a veriacim kresťanom.

L. Moyš pochodil zo starej slovenskej zemianskej rodiny. Svojím chovaním na každom kroku prezrádal, že patril k vyššej spoločenskej kultúre: bol shovievavý, láskavý, znášavý a nehašteril sa pre malicherné veci a bol gavaliersky založený. Neznášal dobre fanatikov

a škriepnikov: rád vypočul i nepriateľa a rozumným dôvodom sa poddal bez pocitu zahanbenia.

Na Chrasti v kostole bolo mi vše konať funkciu organistu. V kostolíku stál starý, opustený organček. Vtedy tu nebolo v celej dedine človeka, ktorý by bol vedel na ňom hrať.

Ale pán farár k veľkým omšiam v nedeľu alebo k zádušným omšiam po pohreboch potreboval organistu a tak som si voľky nevoľky musel sadnúť k organu a hrať. Pravda, zavše zašiel som si do kostola, vzal som si chlapca, aby mi mechy ťahal a cvičil som sa v tomto pre mňa novom hudobnom odbore. Nacvičil som si sopár piesní a rezponzoriá k veľkej spievanej omši. Ľud bol v speve neumelý, zanedbaný, tak som musel sám i hrať i spievať. Bolo to všetko veľmi primitívne, ale vyhovelo to v núdzi, keď nebolo nič lepšieho. Keď pán farár zaintonoval prefáciu, organ umlkol, lebo som nestačil sprevádzať ho na organe. Hrať melódiu prefácie bolo by pre mňa znamenalo učiť a cvičiť sa týždne podľa nejakej predlohy v nótach a tu nič takého ani nebolo.

Nuž tedy: ako bolo, tak bolo, len jedno viem, že i pán farár i ľud i ja boli sme s odbavovaním tohoto cirkevného obradu spokojní.

A ešte si pripomínam jednu zvláštnu príhodu z môjho zimného pobytu na chraštanskej fare.

Silvestra sme trávili tak, ako každý iný večer. O 10. sme sa rozišli a šli na odpočinok. Pán farár do svojej maličkaj spálničky a ja zostal som vo veľkej „pracovní“. Po rozchode som nešiel hneď spať, ale som uvažoval nad anatomickým atlasom o svojej budúcnosti: kedy asi složím nejakých tých 20 rigoróz, či budem mať dost energie vysedávať pri knihách a učiť sa nekonečné

množstvo všelijakých potrebných i nepotrebných slov, názvov latinských i českých, memorovať poučky a teórie, správne i hypotetické a učiť sa vyvracať jednu hypotézu druhou, lepšou, pravdepodobnejšou. Videl som v duchu celý ten batoh kníh, v ktorých sa budem musieť piplať. Predstavil som si, koľko kurzov budem musieť vziať z predmetov zvlášť neprístupných, v knihách síce napísaných, ale bez praxe u lôžka nemocného nepochopiteľných. A odkiaľ vezmem to množstvo hmotných prostriedkov na taxi za rigoróza, na kurzy a na živobytie v Prahe?!

Po takomto premyšľaní zdalo sa mi, že tieto ťažkosti a nesnádze sa vôbec s mojej strany nedajú prekonať. I učenie samo, ktoré vyžadovalo namáhavého memorovania, zdalo sa mi neprekonateľným. A tak v noci pred Novým rokom šiel som na odpočinok s ťažkým srdcom, so smutnou myslou a so strachom pred bezvýhľadnou budúcnosťou...

Okolo 5. tej hodiny ráno náhle som sa prebudil po vzrušujúcom sne. Nejaká osoba prebudila ma zo spánku a rozkázala mi, aby som vstal a aby som sa začal učiť. Bez váhania som sa posadil na posteli a začal som sa obliekať. Nerozmýšľal som, že je ešte včas a tma, ale poslušne som si sadol za stôl a vzal som anatomický atlas. Stále mi v mysli znely slová vo sne počuté: „Daj sa hneď do práce, skonč štúdiá!“

Pri raňajkách som spomínal priateľovi tento zvláštny sen. On mi ho vyložil ako zvestovanie vyššej moci, ako vôľu a rozkaz boží. Ničoho som proti výkladu nenamietal, ale ja som si pevne umienil, že sa pustím do štúdia bez okúňania a neprestanem v práci, kým nedokončím všetky prísne lekárske skúšky. Ko-

nečne, hútal som, čo mi iného zbýva? Buď posmech, akým sprevádzalo obecnstvo nedokončených študentov, alebo niekoľkoročnú vytrvalosť v práci a dosiahnuť cieľa, za ktorým som sa vybral do sveta. Rozhodol som sa pre túto druhú eventualitu. Za pár týždňov opustil som pohostinný dom svojho priateľa a po krátkom pobyte u rodičov vybral som sa do Prahy dokončiť si medicínu.

IX

V tuhej práci

rigorózu. K praktickým skúškam brali sme si kurzy. A tak koncom letného semestra složili sme s dobrým prospechom skúšky z I. rigoróza.

Obidvaja kamaráti nadobudli sebavedomia, naučili sa vytrvalej a nepretržitej práci a mali veľkú radosť z úspechu. Večer chodievali sme do hostinca za ostatnými kamarátmi, ale len na krátke posedenie, vypili jednu dve sklenice piva a nikdy sme pri ňom nevytrvali cez poľnoc. Ja som vypil dve-tri fľašky sódovej vody a cítil som sa tiež ako vymenený: sebavedomý, chtivý vedomostí a živo sa zaujímajúci o literatúru českú i o slovenskú politiku. I v Detvane som vtedy hodne prednášal a debatoval. Pocítil som v sebe veľký príliv energie a odvahy k práci a k boju.

Len finančné ťažkosti sa mi stále stavaly do cesty, a to už hneď pri skladaní taxy pre prvé rigorózum. Poslal som zmenku známemu továrnikovi na Slovensku, vystavenú na 60 zlatých, čo činila taxa. Továrnik mi poslal zmenku späť a poslal mi 20 zlatých ako dar. Peniaze som mu vrátil a zmenku na 120 zl. poslali sme s Jankom Slabejom do banky „Tatry“. „Tatra“ nám peniaze poukázala a tak som mohol pristúpiť ku skúške. Po prvom úspechu sme sa rozhodli, že vakácie strávime v Prahe a že sa cez ne budeme pripravovať k ďalším skúškam. Na klinikách nebolo návalu poslucháčov a my sme mohli chodiť do kurzov i navštevovať kliniky, za čo nám asistenti boli i povďační. Tak sme sa pekne rúče pripravili na všetky skúšky a skladali sme ich spoločne.

Pri druhom rigoróze skoro sa mi prihodila veľká nehoda. Plával som z patologickej anatomie, a to preto, že som dostal pitvať novonarodené dieťa. Nikdy som takej pitvy nevidel a vôbec taká udalosť bola veľmi

zriedkavá. Vytrhol ma len mikroskop, pri ktorom som veľmi dobre obstál. Ale profesor Hlava predsa mi len dal dostatočnú s mínusom, čo značilo, že ak budem plávať pri teoretickej skúške z tohoto predmetu, že prepadnem a dostanem polročný reparát. Profesor Hlava prijal Slovákom a pri tej teoretickej skúške šiel mi veľmi na ruku, a to tak, že mi dal prvú otázku, ktorá bola v jeho učebnici v úvode. Ja som však úvod iba ledabolo prečítal a tak zase som sa len horko-ťažko dostal z nešnádzí. Ale ďalšie dve otázky zodpovedal som bez chyby a tak som prešiel i cez toto nešťastné úskalie. Keby som bol musel opakovať, boli by sme sa roztrhli v pokračovaní spoločného štúdia a neviem, ako by to bolo skončilo z dôvodov, pre ktoré sme sa museli ponáhľať s ukončením štúdií.

V tom čase totiž vydala uhorská vláda nariadenie, že lekári, ktorí po ukončení roku 1898 složia doktorát v zahraničí, musia si svoj diplom nostrifikovať a na lekárskej fakulte v Uhorsku skladať niektoré skúšky. Ja som bol vyhodенý zo všetkých škôl v Uhorsku, preto som nemohol dúfať, že by ma vôbec pripustili k nostrifikácii a tak by som bol musel zostať v Čechách a uchádzať sa o občianske právo v niektorej obci.

51 Založenie a činnosť Československej jednoty

Tohoto roku bola svolána schôdza našich priateľov z Prahy, aby sa poradili o založení spolku pre pomoc Slovákom v českých zemiach. Na valné zhromaždenie prišli prof. Pastrnek, Rotnágel, Táborský, Herben, prof. Bílý a mnoho iných významných profesorov a literátov. Za „Detvana“ bol som delegovaný i ja.

Návrh znel na založenie Československej jednoty. Hlásil som sa k slovu a navrhoval som, aby sa založila Československá jednota, lebo že tento spolok, ako z reči vysvitá, má sa starať najmä o slovenských učňov v Prahe, o drotárske deti, ktoré sa túlajú po meste, o knihovne na Slovensku.

Ale s návrhom som nepochodil, a to s ohľadu na políciu a na vládu maďarskú, ktorá iste by zakročila, keby sa v Čechách zakladal spolok, ktorý by sa miešal do politických pomerov v Uhorsku.

Meno tedy zostalo, ale činnosť spolku ukázala, že je to predsa len spolok na pestovanie kultúrnej a spoločenskej jednoty československej. A bola to činnosť veľiká a rozsiahla. Začali sme umiestovať vo veľkom počte slovenských učňov u českých majstrov v Prahe, po Čechách a na Morave. Na Vianoce dostávali učni darčeky a Detvanci chodievali medzi nich, aby im zaspievali, básne predniesli a potešili ich.

Učni boli poväčšine radi u českých majstrov,

Praha sa im páčila a vo večerných učňovských školách naučili sa mnohým osožným veciam.

Ale boli i také prípady, že chlapci nemohli zniesť útlak surových majstrov, ktorí považovali učňa za otroka a zaobchodili s ním ako s nejakým zvieraťom.

Spomínam si na jeden takýto prípad. Jednota ma poverila, aby som šiel s chlapcom pred súd, ktorý by dal prepustiť chlapca a rozviazal učňovskú smluvu s majstrom. Pred sudcom som bránil chlapca v prítomnosti majstrovej. Majster sa odvolával na právoplatnú smluvu a nechcel učňa prepustiť. Od chlapca som sa dozvedel, ako sa s ním zle, neľudsky zachádza, ako hladuje, ako je bitý, ako mu majster nedá poriadneho miesta k odpočinku a ako ho preháňa od svitu do mrku z jednej práce do druhej a ani ho nepúšťa večer do učňovskej školy. Pohľad na toto ustrašené, umučené stvorenie bol hrozný: stál tu chudý, otrhaný, neumytý, bledý, prestrašený a vysilený. Apeloval som na majstrove ľudské i vlastenecké city, aké má český človek prechovávať voči slovenskému chlapcovi. Poučoval som ho, že naše deti preto voláme a privádzame do Čiech, aby poznaly dobrých ľudí v bratskom národe a aby si vždy spomínaly na dobrých českých majstrov a na to, ako ich tu v Čechách vychovávali k slovanskému povedomiu. Majster sa mi len vysmieval a cynicky stál na uzavretej smluve.

Náš rozhovor s majstrom počúval advokát dr. Bouček, ktorý náhodou prišiel v tú chvíľu so svojou vecou k súdu.

Naraz sa ozval prísny, rozhorčeným tónom, skočil na majstra, nadal mu do surovcov a vyhlásil, že chce zastupovať chlapca pred súdom.

Koniec histórie bol ten, že sudca zrušil smluvu a chlapca sme umiestili u iného majstra a tu mu bolo dobre.

S učňami sme mali dosť roboty a najviac s drotárkami, ktorí sa naučili túlať, žobrať a leňošiť. Drotársky majster mával i viac ako jedného takého žobráčika, odberal im vyžobrané peniaze a žil vlastne zo žobroty týchto túlavých detí. To sme chceli prekaziť, deti im odobrať a naučiť ich poctivému remeslu. Pri takejto práci neraz som si pomyslel na Masarykovo heslo o užitočnosti „drobnej práce“ a aký to má význam pre spoločnosť a pre národ! Pojem „drobnej práce“, tak som premýšľal, nie je nič iného, ako mravný príkaz lásky k bližnému, ktorá sa má uskutočňovať v stálej pomoci každému, kto práve pomoci potrebuje.

A náš slovenský ľud, nemajúci doma úprimných vodcov, opovrhovaný a potupovaný, bezradný a utláčaný, vykorisťovaný a neuvedomelý — koľko ten potrebuje tej vysmievanej „drobnej práce“?!

*Sjazd mládeže
v T. Sv. Martine*

52 Rozkol medzi otcami a synmi

Nespokojnosť s neúspechmi politiky martinských pánov rástla v mládeži. Ale nič viacej ako nespokojnosť, ktorú sme chceli odstrániť tým, že sa sdružíme do nejakého spolku, že si vytvoríme nejaké študentské organizácie a že budeme starým na pomoci.

Sjazd mládeže bol dobre pripravený: dopismi sme svolávali stredoškolákov, vysokoškolákov, obchodných akademikov i všetkých pokrokově smýšľajúcich Slovákov.

Na sjazd sa išlo vyše 100 mladých ľudí.

Zasedali sme deň-dva pred slávnosťami Živeninými. Podľa vzoru sjazdov českej mládeže rozdelili sme sa na niekoľko odborov a v každom z nich — v osvetovom, právnickom, lekárskom a hospodársko-finančnom — zvolili sme si predsedov, zapisovateľov a referentov. Na odborových poradách vyniesly sa rezolúcie, ktoré sa mali predniesť v plenárnom zasadnutí.

Tak sa pilne pracovalo v odboroch. Do prednášky prišli i naši starí páni, redaktori Národných novin a pamätám sa i na baťku Kutlíka, penzionovaného ev. kňaza, toho času žijúceho v Dehtaroch v Liptove.

V plenárke prišlo k prvému konfliktu medzi nami a starými. Pán farár Kutlík doniesol do schôdze výtisk Nového zákona, vydaný práve v Salvovej tlačiarni. Jeho text bol vytlačený dvojakými písmenami.

To, čo Tolstoj považoval v Písme za dôležité, bolo vytlačené tučnými literami. Nový zákon vyšiel nákladom dra Dušana Makovického a predával sa veľmi lacno.

Pre túto dvojakú tlač veľmi ostro nás napadol rozhorčený pán farár; odsúdil nás, že v slovenskom ľude otriasame vieru po otcoch zdedenú, a pokladal nás za stratených pre národ.

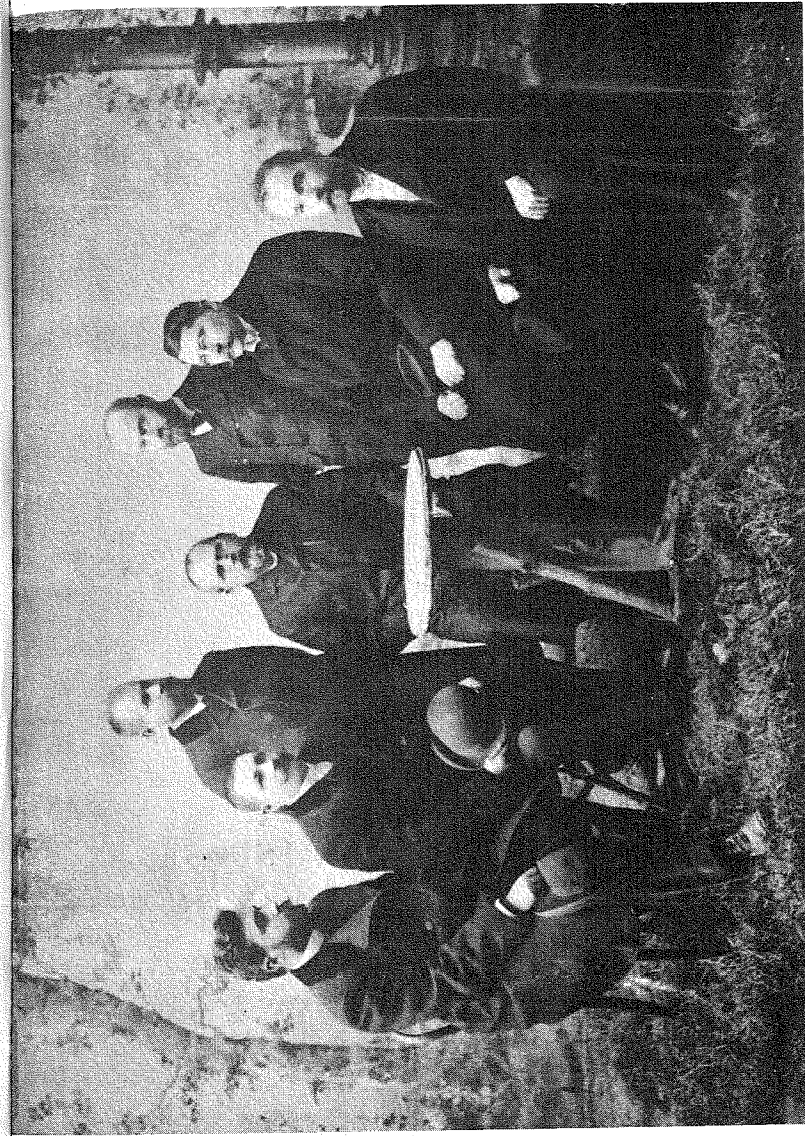
Dr. Makovický, ja i iní bránili sme sa týmto výtkam. Ale pán farár sa nedal presvedčiť, ba ešte prudkejšie, kazateľským spôsobom rečnil proti nám.

Na plenárke sme sa usniesli, že ponúkneme svoju prácu redakcii Národných novín a že budeme žiadať len dvojtýždennú alebo mesačnú prílohu k Národným novinám, ktorú by sme si sami napísali a ktorá by slúžila výlučne len otázkam slovenskej mládeže.

Sjazdu sa zúčastnil i Karol Kálal, veľký a úprimný priateľ Slovákov z Čiech, učiteľ a český i slovenský spisovateľ. Znal som ho z Ružomberka, kam často chodieval ku K. Salvovi. Veľmi sa radoval zo sjazdu toľkej mládeže a najmä zo seriózneho priebehu porád a z odhodlania mládeže organizovať sa k drobnej práci medzi ľuďom.

Mne ako iniciátorovi sjazdu srdečne ďakoval a vari i v plenárke poukázal na tú okolnosť, že mám dobrú školu a vzor v českej mládeži a vzácneho učiteľa v profesorovi Masarykovi.

Ale práve tieto okolnosti boli kameňom úrazu pre Svetozára Hurbana Vajanského. Tento už dávno viedol skryte i otvorene vojnu proti Masarykovi na stĺpcoch Národných novín. To, čoho sa obával, zjavne sa ukázalo na priebehu sjazdu mládeže. Mládež chce

1. Schôdzka v Žiline na byte Dr. Ivana Háilka, v ktorej sa hovorilo o programe Hlasu. Od ľava: Dr. Ivan Hálek, Dr. Jozef Minárik, knihtačiar Šrekr, redaktor Dr. Jan Herben, Dr. Dušan Makovický, Dr. V. Šrobár a Jozef Gregor-Tajovský.

kráčať v stopách Masarykových a Tolstého, a nie v šlapajoch svojich otcov! To Vajanského ohromilo.

K osudnému konfliktu medzi mládežou a redakciou Národných novín došlo na bankete v prítomnosti asi 200 hostí z celého Slovenska, ktorí sa zúčastnili slávnosti „Živeny“.

Podľa starej obyčaje medzi stolovaním prednášaly sa reči, prípitky, pozdravy. Po reči predsedovej prihlásil sa o slovo i mladý koncipient advokáta Fajnora zo Senice, dr. Ľudovít Bazovský, ktorý sa zúčastnil nášho sjazdu a bol predsedom právnického odboru.

V reči, ktorej text mal vo vnútri klobúka a ktorú mu údajne napísal Svetozár Hurban, odsúdil, znevažil a pourážal svojich druhov tak surove, že celá banketujúca spoločnosť bola vzrušená. Inde som už toto všetko opísal, tu zkrátka pripomeniem len tieto faktá: redaktor Pieter, u ktorého som si vyžiadal slovo, aby som odpovedal Bazovskému, nepripustil ma k slovu. Potom rečnil advokát Štefan Fajnora a ten zle — nedobre vyčínil svojmu koncipientovi za zákerný útok na druhov. Prítomnému Karolovi Káralovi vypadly slzy, keď počúval surové útoky Bazovského proti slovenskej mládeži. Ja som bol tak omráčený neslýchanou drzosťou Bazovského, že som vraj vypadal, ako by ma z hrobu vytiahli.

A keď nás tedy otcovia ústami svojho spojenca odmietli a nedali nám ani možnosti sa brániť, rozhodli sme sa, že štyria pôjdeme na Bystričku na poradu k profesorovi Masarykovi, ktorý tu trávil prázdniny so svojou rodinou.

53 U profesora Masaryka. Program „Hlasu“

Bola streda dňa 4. augusta 1897. Jasnú, teplú odpoľudnie. Prídúc do domu Markovických, v ktorom cez prázdniny bývala rodina Masarykova, na šťastie sme našli pána profesora doma. Zaviedol nás do záhrady, kde sme sa usadili okolo veľkého stola. Stručne som vyložil udalosti, ktoré sa sbehly v Martine na schôdzi a na bankete a požiadal som ho, aby nám dal radu, ako by sa mala slovenská mládež organizovať okolo samostatného časopisu a aký program by si mala stanoviť v týchto pomeroch a okolnostiach.

O priebehu porady robil som si poznámky, ktoré sa mi zachovali až podnes. Uverejnil som obširnú zprávu o schôdzi na Bystričke vo viacerých publikáciách, najobširnejšie v „Prúdoch“ pri šesťdesiatke Blahovej a preto nebudem opakovať, čo je už známe literárnemu obecenstvu.

Po schôdzi nás Masaryk odprevadil až k rieke Turcu. Okúpali sme sa a po kúpeli sme sa pasovali. Kamarátov som ľahko položil na zem, ale Masaryka som nemohol. Bol kedysi „Sokolom“.

Zo zápiskov som vyhotovil dva exempláre, kde boli obširne rozvedené heslá programu a hnutia. Jeden exemplár si vyžiadal Makovický, druhý bol určený pre Pavla Blahu, u ktorého som sa mienil zastaviť idúcky do Prahy na niekoľko dní.

I túto návštevu som už opísal a nemám, čo by som dnes k tomu pridal.

Keď hľadím späť na celý svoj život, tak sa mi vidí, že tá streda 4. augusta 1897, v týždni, v ktorom som dovŕšil 30. rok svojho života, bola najvýznamnejším dňom v mojom živote. Program „Hlasu“, ktorému som dal i meno i smer i obsah, — stal sa programom môjho nového života, on mi určil smer práce a dával smysel všetkému môjmu snaženiu a ešte i smer práce mladej slovenskej generácii.

Od toho dňa, v ktorom sa zrodil program práce, nová generácia mohla bezpečne kráčať k určitému, jasne vytýčenému cieľu cez celé štvrtstolietie: k národnému prebudeniu, k slovenskému oslobodeniu, k jednote česko-slovenskej a konečne k politickému oslobodeniu a k vydobytí samostatného Československého štátu.

Všetky tieto veľké ciele boli ako v zárodku skryté v programe nového časopisu a nového hnutia slovenskej mladej generácie, ktorá program zo 4. augusta v celom rozsahu a do všetkých dôsledkov prijala a dala sa zaň do vytrvalého a víťazného boja.

Aká generácia prišla po nás, aký program si vytýčila, akí vodcovia sa jej zmocnili — to už sem nepatrí. Ale raz si bude treba i o týchto otázkach povedať pravdivé slovo . . .

V časovom odstupe je dovolené postaviť otázku: čo túto generáciu poháňalo k práci? Hmotné výhody? Politická moc? Sláva a vysoké postavenie v štáte?

Isteže nič z toho: v Uhorsku na sklonku XIX. stoletia Slovák — národovec bol politickým páriom, bez moci, bez práva, bez ochrany zákona. Zo skúsenosti sme všetko toto poznali.

Čo nás tedy nútilo, aby sme sa pustili do práce za slovenský ľud? Nuž — láska k ľudu alebo láska k bližnému, ktorej sme podľa príkazu božieho rozumeli tak, ako ju uložil konat sám Ježiš.

Ľud bol bezradný — treba mu radiť; ľud bol bez pomoci — treba mu pomáhať; ľud väzel v mrákote otroka — treba ním zatriať a prebúdzat ho k ľudskej hrdosti; ľud nemal ani práva ani slobody — treba mu vy dobyť i národné práva i národnú slobodu.

Nová generácia so skromnými silami, ale s veľkou vierou pustila sa do boja za tieto duchovné statky.

História musí raz povedať spravodlivé slovo o boji, o úspechoch, o obetiach a o ideálnej čistote, o metódach a charaktere všetkých tých, ktorí sa v dobe najväčšieho úpadku slovenského ľudu a proti jeho najmocnejšiemu nepriateľovi bili za právo, za slobodu a za spravodlivosť pre náš slovenský ľud!

Z ohromnej práce tejto obetavej generácie bude žiť slovenský ľud ešte mnohé desiatky liet...

54 **Posledného poldruha roka v Prahe**

Boly to rušné mesiace: lekárske kurzy, rigoróza, predsedníctvo v Detvane, nový prírastok mládeže do Prahy, obstarávanie a písanie článkov pre Hlas, debaty a polemiky so starými.

Spomenul som už, že v jeseni 1897 som sa zastavil cestou do Prahy u Pavla Blahu v Skalici. Niesol som vypracovaný program Hlasu a nášho hnutia. Zdržal som sa tu tri dni. Hľadel som získať Blahu pre redaktorstvo, lebo on už stál pred promóciou. Za celý čas, čo som u neho strávil, rozberali sme slovenskú otázku do najmenších podrobností. Pavel dobre chápal otázku sociálnu, hospodársku a politickú. Ťažko prekonával rusofilské názory Martinčanov, aristokratizmus slovenskej inteligencie podľa vžitej tradície maďarskej, unikol mu smysel pokrokového hnutia, náboženská a mravná otázka, boj proti klerikalizmu a význam reformácie Husovej i pre nás, slovom: filozofia našich dejín. Niet divu — lebo Pavel neprežil konfliktu s kňazmi tak ako ja, ani nikdy nebiedil, súc synkom zámožných rodičov, nebol stúpencom Tolstého, žil v liberálnom ovzduší viedenského a neznal učenie a spisy Masarykove. Nuž bolo s ním dosť roboty, aby sme sa dostali na jednu líniu. Ale mal pevnú vôľu pracovať za ľud. Konečne sme sa rozhodli tak, že kto prvej bude doktorom a príde na Slovensko, ten sa stane redaktorom nášho časopisu.

Opustiac Pavla, zastavil som sa v Strážnici u rodičov svojej snúbenice a navštívil som dra Š., lekára a môjho dobrého priateľa na štúdiách v Prahe. Býval som u nich dva roky na byte, o čom som sa už prv zmienil.

V Prahe išla práca starým, osvedčeným tempom: deň čo deň sedávali sme pri knihách, učili sme sa, memorovali naučenú látku a chodili sme na lekárske kurzy.

A potom sme sa hlásili na skúšky. Vcelku sa nám darilo, len mňa stihlo nešťastie u profesora Pawlíka. Bola to už posledná skúška z III. rigoróza. Stáli sme šiesti kandidáti v bielych kabátoch, s rukami vydrhnutými mydlom, desinfikovanými sublimátom a alkoholom okolo postele rodičky. Bol som tretí v rade. Profesor prvým dvom kládol otázky, a keď jeden alebo druhý nezodpovedal tak, ako si žiadal, vyzval ma, aby som odpovedal. Niekoľko otázok som už zodpovedal dobre. Prví dvaja odstúpili. Potom mi povie:

„A co budete teď dělat?“

„Vyšetřím rodičku.“

„Děkuji, můžete jít...“

Myslel som, že som obstál dobre. Keď nám asistent po skúške ohlásil, že ja jediný som dostal nedostatočnú známku, bol som ohromený! Rok už bol u konca a ja by som bol mohol skladať opravu až budúceho roku a v tom roku v Uhorsku už neboly platné diplomy v zahraničí získané. Tedy čaká ma otázna nostrifikácia a uzavretá cesta na Slovensko. Všetky svoje plány som videl rúcať sa týmto nešťastím. Zašiel som k asistentovi Semerádovi na Eiseltovu kliniku a prosil som ho, aby navštívil prof. Pawlíka.

Profesor mi odkázal, aby som ho osobne navštívil.

Medzi rečou mu hovorím, že neviem, prečo mi dal nedostatočnú známku.

„Proto, že jste chtěl infikovat ženu!“

„Nevím, jak bych to mohl udělat?“

„Sahal jste si na vousy umytýma rukama.“

„Nevím o tom; snád v rozčílení.“

„Porodník nesmí nikdy ztráčet hlavu...“

Profesor opravil známku a ja som mu sľúbil, že budem po promócií chodiť šesť týždňov na jeho kliniku.

Do Prahy prišli dvaja noví Slováci, obaja zapísali sa na techniku: Milan Rastislav Štefánik a Žiga Zigmundík. Nadaní mladíci. Pracovali v Detvane usilovne. Obaja abstinenti. Bol som predsedom spolku. S nimi a s Jozefom Gregorom-Tajovským chodievali sme po nedeliach do polí za Vinohradmi a tu niekde sediac na medzi debatovali sme o slovenských veciach. Rozprával som im, čo hodláme s Blahom robiť, o našom hnutí a programe, ktorý sme obširne rozberali na týchto prechádzkach.

Kedysi v máji oznámil mi Blaho, že časopis už môže začať svoju púť po Slovensku. Žiadal meno pre časopis, úvodný článok a ešte nejaké referáty; čo najviac prác, aby mal veľký výber pre prvé číslo.

Dal mi mnoho práce, mnoho premýšľania. Odhadzoval som koncept za konceptom, kým som si sám jasne uvedomil, pre koho má byť napísaný. Pre ľud, pre mládež, či pre slovenskú inteligenciu, pre vodcov ľudu? Slovenskú verejnú mienku suverénne ovláda Svetozár Hurban Vajanský: Národné noviny, Pohľady, Hlásnik i Černokňažník stoja pod jeho mocným vlivom. V novelách, v románoch a v básňach predstavuje inteligenciu vzory občianskej ctnosti. Hurban nie je aktívny politik, ale politiku slovenskú usmerňuje, radí, posudzuje a odsudzuje. Hurban je duchovným vodcom národa; svojím mohutným umeleckým nadaním vie vštepíť do duší slovenskej inteligencie svoje myšlienky, túžby, ideále. Hurban zosobňuje celú slovenskú inteligenciu.

Ak má nastať obrat na Slovensku, treba analyzovať Hurbanove názory, myšlienky, ideále. Treba revidovať jeho nauky náboženské, sociálne, politické a naše medzinárodné postavenie. A tak som si začal značiť heslá pre článok: aristokratizmus slovenskej inteligencie — miesto demokratizmu; fatalizmus — miesto aktivizmu; separatizmus — miesto synergizmu. Mal som po ruke i program časopisu, stručne stiahnutý do nejakých dvadsiatich vyčíslovaných bodov, ako som ich zaznačil na Bystričke.

„Žiaden suchý program a žiadne učenie, cudzo znejúce heslá“, hovorím si.

„Treba vykriknúť hlasom prenikavým k svedomiu slovenskej inteligencie! Ján Krstiteľ žiadal na ľude izraelskom podľa gréckeho textu evanjelia ‚metanoiu‘, obnovenie, premenenie mysli, cirkevným slovom: pokánie, mravné obrodzenie, demokraciu proti aristokracii.“

„Treba ísť k ľudu miesto papierovej lásky treba v srdciach vodcov vzbudiť čínorodú lásku. Tak, ako ju hlásal Ježiš v kázani ‚na hore‘.“

„Tak ako Lincoln rozumel demokracii a ako Masaryk učí láske k ľudu a ako požaduje mravné obrodzenie od každého človeka...“

Bol som presvedčený, že slovenská otázka je v prvom rade otázkou náboženskou, otázkou mravnou.

Slovenská inteligencia musí byť inakšia ako maďarská kasta, ktorá si dáva meno „úri nemzet“ — proti prostému „nemzetu“ alebo „magyar népu“. Slovenská inteligencia musí začať u seba samej: premôcť ducha vyvýšenosti, egoizmu, kastovníctva a privilegovanosti, ktorú získala svojím štúdiom. Lebo bez spolupráce milionov slovenského ľudu hŕstka inteligencie nevyslobodí tento ľud zo sociálneho a politického otroctva.

Fatalizmus, ako v živote jednotlivca tak i v živote národa, je úpadok, mravná, hospodárska i politická hniloba. Kollár nám spieval: „Kto chce žíti, ať se kývá“. Nesmieme čakať na žiadnu pomoc zvonku, mimo nás stojacu, ale pustiť sa doma do neprestajnej aktivity na každom poli národného života. Aktivita vyvolá k životu tisíce pracovníkov, bojovníkov, hrdinov. Ale ľud musí vedieť, všetok slovenský ľud musí veriť, že ide o jeho dobro a v čom to dobro ľudu záleží. Konečne otázka

posledná: naše izolovanie, náš separatizmus v Uhorsku i v Europe. Sme neznámym národom, nemáme živých stykov so žiadnym silnejším národom. Maďari nás hubia, o jazyk i slobodu pripravujú a my odnikiaľ nemáme pomoci, ani duchovnej, ani hmotnej. Sme politickí páriovia, inteligencia slovenská je postavená mimo zákon. A predsa je tak na dosah ruky pomoc, tolko bratskej pomoci sa nám núka a martinská tlač ju surovo odmieta!

I tu treba revidovať náš politický program. Musíme hlásať československú vzájomnosť, jednotu, bez ohľadu, či sa to bude Maďarom páčiť, alebo nie. V Čechách a na Morave nám už teraz zachraňujú mládež na školách i na remeslách. Tej mládeže musí byť viacej, tisíce, desiatky tisíc! Táto mládež sa už neodrodí, ba stane si do prvých bojových šíkov, keď ju doba raz k boju zavolá...

Tak miesto separatizmu — synergizmus, čo najtesnejšia spolupráca s českým národom! To bol smysel i obsah môjho úvodníku pre prvé číslo Hlasu. Zašiel som s rukopisom k profesorovi Masarykovi, aby ho prezrel, i aby som mu oznámil radostnú zvesť, že už vyjde náš časopis.

Masaryk čítal pozorne. Po prečítaní mi radil, aby som vynechal niekoľko riadkov z textu, kde je výčitka štátoprávnej mládeži pre jej úzkoprsý program.

„Zbytočne vyvoláte polemiku v Čechách a budete mať doma dosť práce s Martinčanmi.“

Bol by som rád počul jeho mienku o prečítanom úvodníku, ale nepovedal ani slova. Len som tušil, že je spokojný, lebo sa usmieval a žartoval.

Potom som išiel ešte k profesorovi Vlčkovi prosiť o príspevok a požiadal som ho, aby prezrel slovenčinu.

Budú nás biť pre obsah, pre kritiku a pre odboj —

nerád by som, aby nám vytýkali i zlý slovenský štýl. Prof. Vlček ponechal si článok. Opravil v ňom len jedno slovo a dal mi príspevok pre prvé číslo.

Dvadsať rokov po tomto článku blýskalo sa a hrmelo z martinského neba proti nám, pokiaľ len neprišiel prevrat. Za nových dvadsať rokov plnil sa program Hlasu a potom sa zjavila v Europe apokalyptická obluda, ktorá rozmetala všetku dobrú prácu našu i susedov zôkol-vôkol. A u nás, ako huby po dáždi, vyhúkla zo zeme nová generácia, ktorá preklínala prácu otcov a vyhlásila ich pred ľudom za zradcov národa. To je tragika slovenského ľudu.

A až sa krútnava času utíši, nebolo by na čase vrátiť sa k základnému programu hlasistov, kým nebude vyčerpaný až na dno?

Po promócii za doktora lekárstva, dňa 19. decembra 1898, oddýchol som si od školáckej práce. Na Slovensko sa vrátili z Prahy traja noví lekári. V Prahe som zostal ešte do leta budúceho roku. Dopĺňoval som si špeciálnymi kurzami lekárske vedomosti a chystal som sa na radostnú prácu medzi slovenským ľudom. V jaseňi roku 1899 v novembri najal som si byt v Ružomberku a začal som lekársku prax. Bolo mi 32 rokov.

Týmto končím záznamy o svojich mladých rokoch. Boly krásne, plné vzrušení, nadšenia, úspechov i porážok, radostí i zármutku, pokušení i víťazstiev nad sebou samým.

A nebude ešte, pokiaľ kultúrna úroveň slovenského ľudu nedosiahne priemeru kresťanskej západnej civilizácie.

Rozpútal som hnutie, ktoré ešte ani dnes nie je ukončené.

*Lekárska
a politická práca*

Promovaný som bol 19. decembra roku 1898 za doktora lekárstva. Pred dvanástimi rokmi maďarský minister kultu Trefort vylúčil ma z ôsmej triedy v deň ústnej skúšky dospelosti „pre panslavizmus a pre panslavské agitácie“ nielen z levočského gymnázia, ale i z ostatných škôl Uhorska.

A predsa som sa vracal s lekársnym diplomom na Slovensko.

Nešiel som do života a lekárskej praxe s ľahkým odhodlaním. Tušil som, čo ma doma čaká: predne ťažká konkurencia s dobrými lekármi v Ružomberku, ďalej boj na dve strany: na jednej strane s martinskými národovcami pre články v Hlase, na druhej strane politické prenasledovanie na každom kroku preto, že som študoval v Čechách a na Morave a že ma levočské gymnázium verejne vyhlásilo za pansláva. A konečne obťažovali ma i študentské dlhy vo výške asi 10.000 korún.

Nepriazeň maďarských vlastencov pocítil som hneď po prvom kroku do života. A to takto: do Nemeckej Lupče bolo vypísané miesto pre okolného lekára. Slovenskú žiadosť o miesto poslal som na slúžnovský úrad. Ale konkuroval súčasne i lekár Maďar, Mojžišovho vyznania. Slúžny najprv odmietol žiadosť, že je slovenská. Na naliehanie voličov ju konečne prečítal. Výsledok voľby bol taký, že som prepadol jedným hlasom.

Toto čisto slovenské mesto a okolie vyvolilo si za lekára Maďara, ktorý nevedel ani slovička slovenského. „Vlastenec“ mal vtedy prednosť pred panslávom, i keď mu chýbala jazyková kvalifikácia. No, ani zverolekár nezna reč svojich pacientov a — lieči ich!

Ale po rokoch maďarský lekár bol prinútený opustiť mesto. I prišla ku mne deputácia z Lupče so žiadosťou, aby som šiel k nim za lekára. Nešiel som, lebo v Ružomberku som si už získal dôveru obecnstva a do zablatenej Lupče som už nechcel ísť.

Prvý krok do lekárskej praxe sa mi tedy nepodaril. Ale nezdar ma nezarmútil. Veď som mal toľko sviežej energie, toľko dôvery v seba samého, že Hlinkovu zprávu o prepadnutí som prijal ako žart osudu. Veď som si bol istý, že keď budem slúžiť národu, nie pre odmenu hmotnú, ale z lásky a z oddanosti, ani národ ma neopustí a časom uzná a pochopí túto moju snahu. Jednako som sa ani nebál, že ako lekár neobstojím v konkurencii, lebo po promócií ešte rok som strávil na klinikách a tak som sa pripravoval z porodníctva, z chirurgie, z nosného a krčného, z detského i očného lekárstva. Veď ani po obdržaní diplomu som nezaháľal, ale som usilovne navštevoval špeciálne kurzy.

17. Peter Pavol Makovický, najstarší významný pracovník v Ružomberku.

Po 11-ročnom pobyte mal som sa konečne rozlúčiť s Prahou. Prahu som mal veľmi rád, ba viac, zbožňoval som toto krásne mesto, bohaté na umelecké pamiatky, večne živé vo svojom ruchu národnom, politickom, sociálnom a kultúrnom. Prahe som vďačil za svoje vzdelanie na vysokých školách, Praha ma nielen pritúlila, keď mi vlast zatvorila brány k štúdiu, ale ma i pripravila na cestu do života. Tu som prežil najkrajšie časy mládeneckých nadšení, ideálov, radostí. Tu som dospel v muža, hotového a pripraveného k borbe za osobné blaho i k boju za slobodu slovenského ľudu.

Miloval som zlatú Prahu ako matičku a zbožňoval som ju ako žiarivý symbol národnej sily, hrdinských bojov v minulosti, víťazstva a slávy českého národa.

Prahu som znal lepšie ako ktorékoľvek mesto na Slovensku. Prirástla mi k srdcu, okúznila môjho ducha a podmanila si ma na celý život.

Niet divu, že som sa koncom leta 1899 ťažko lúčil s týmto drahým, vzácnym, druhým svojím domovom.

Lúčenie som si obľahčil pevným predsavzatím, že sa do Prahy budem vracieť, aby som si odpočinul, striasol otrocké jarmo politické a národné aspoň na čas, nabral síl a osviežil ducha k boju za slobodu svojho ľudu

a za víťazstvo, ktorého sa s pomocou bratského českého národa raz i náš ľud dožije...

Šiel som na Slovensko s pevným úmyslom, že budem udržiavať styky s politikmi a vodcami a že ich nikdy nepreruším, lebo som žil v pevnej viere, že len v kultúrnej a politickej jednote Čechov a Slovákov je záruka našej slobody a záchrana od národnej záhuby.

Túto svoju hlbokú, ničím a nikdy nezoslabenú a neohrozenú vieru choval som v svojom srdci ako vzácny poklad, ktorý som nehádzal na verejné tržišťe špinavých zápasov politických, ale ktorý ma hrial, oduševňoval a povzbudzoval v radostných i krušných chvíľach môjho života. Na tejto viere, pevnej ako kremeň, vybudoval som svoj politický, sociálny a kultúrny program pre všetky dni svojho budúceho života.

Cestou z Prahy na Slovensko zastavil som sa v Strážnici u rodičov svojej snúbenice. Mali sme spolu isté názorové nedorozumenia. Chcel som to vyrovnat', alebo sa rozísť. Slovo, ktoré som jej dal pred rokmi v Prahe, že si ju vezmem, nechcel som jednostranne rušiť. A šiel som sa aj poďakovať jej rodičom za hmotnú podporu, ktorú mi za dva roky na štúdiách poskytovali a ktorú som po vzájomnej dohode prijal ako pôžičku. Zdržal som sa len pár dní a odišiel som nespokojný s riešením nášho sporu. Z domova písal som ešte list svojej snúbenici a prosil som ju, aby nenástojila na manželskom sväzku. Zvíťazila jej túžba nad mojím vzpieraním. Po polroku sme sa sobrali.

Nejaké tri týždne strávil som ešte v rodičovskom dome v Liskovej.

Po jedenástich rokoch bol som zas v kruhu svojich drahých. Už som nemusel znášať starosti, čo

bude po prázdninách, nemusel som sa pripravovať zase na dobu jedného roku — „do toho cudzieho, tuláckeho života“, ako hovorievala nevesta bratova.

Mať, otec, starší brat i nevesta privítali ma radostne: všetkým zažiarili tváre, matka si poplakala, keď som jej ohlásil, že som už lekárom, že sa už nepotrebujem ďalej ponevierať po cudzom svete a že sa chcem usadiť v Ružomberku. Jej, mimo Liskovú, bol ostatný svet cudzinou a nevedela pochopiť, že pre mňa Praha bola viac ako cudzím mestom; bola mi veľkou, krásnou a slávnou vidinou.

Naše rodinné, či už radostné, či smutné udalosti odbývaly sa skorej mlčky, ako hlučne. U nás nebolo zvykom prejavovať vnútorné vzrušenie rečmi a nadšenými slovami: božkal som rodičom tvrdé a upracované ruky, pozreli sme si otvorene do tváří, ktoré sa vzrušením zachvievaly, a to bolo všetko. Sedliacka duša je mlčanlivá, hanblivá a seriózne zdržanlivá. Na dedine neplýtvajú sa slovami, ani reči nie sú na to, aby zakrývaly duševný stav dedinského prostého človeka. A u nás zvlášť sa šetrilo chválou i hanou.

Za celý čas pobytu cítil som, že ma považujú za milého hosta, ktorému predkladali, čo najlepšieho mali. Nenútili ma už do tvrdej práce na poli, ako to bývalo za študentských čias. Keď som sedel doma a čítal, bolo nápadné ticho, ako by ma boli všetci obchádzali na špičkách čižiem alebo bosých nôh, aby nevyrušovali.

V obci bolo niekoľko chorých. Ponavštevoval som ich, niečo poradil, niečo predpísal. Honorár — bože, či by som ho mohol vziať od krstných, ujcov, od svojich priateľov, kamarátov, s ktorými som chodil do našej školy, s ktorými som sa hrával a ktorých som po-

važoval skoro za pokrvných členov rodiny, veľkej rodiny v celej našej obci? ...

Nemocných som vyšetroval s dôkladnosťou novopeceneného lekára. Niektorým sa vraj už tým uľahčilo. Áno, láskavé slovo lekára, ubezpečenie, že bude zase dobre, že sa zlá nemoc stratí — to už nás učil pred tisícmi rokmi náš múdry otec medicíny, Hypokrates.

Po dvoch týždňoch, ktoré som strávil v rodičovskom dome, začali dovážať nemocných z Lúčok, zo Sliachov, z Martinčeka. Z týchto dedín prichodili i s vozom, aby som navštívil ťažko nemocných, doma ležiacich. Ešte z Prahy som rozposlal oznámenie richtárskym úradom, že sa usadím ako lekár v Ružomberku, a žiadal som, aby to v obci vyhlásili.

V Ružomberku som si najal byt v dome lekárniky Griella, dvojizbový s kuchyňou. Ordinačka, pracovňa a čakárňa bola v prvej krajnej izbe, v druhej bola spálňa. Nábytku nebolo skoro žiadneho: niekoľko stoličiek pre čakajúcich, písací stolík, nevelká kanapa, skriňa s lekáorskými nástrojmi a stojan s lekáorskými príručkami. V spálni iba železná posteľ. Pre začiatok mi to úplne stačilo. —

Lekársku prax som začal 18. novembra roku 1899. Keď sa teraz po 42 rokoch prehrňam v prvom lekáorskom denníku, nemôžem sa ubrániť úsmevu nad tým skromným počiatkom: lekáorský honorár za vyšetrenie a za predpis pre jedného pacienta dosahoval výšky 15—16—18 a najviac 20 grajciarov. Mesačný príjem v prvých troch mesiacoch bol po 30—40—50 korunách. Návšteva v meste na byte pacientovom stála 1 korunu, na dedine 2—4 koruny podľa vzdialenosti dediny. Najväčší honorár bol 4 koruny za visum repertum. Ale často ani tieto 4 koruny neboly hneď zaplatené. Poranený sľúbil zaplatiť, iba keď kauzu vyhrá. Ľudia z chudobných obcí radi z obvyklého honoráru sjednali pár grajciarov „pre deti na žemličku“. Žemličku alebo rožtek z bielej múky nosievaly nám matky z trhu alebo z jarmoku ako vzácnu pochúťku pre deti. Ako by som mohol nespustiť z toho lekáorského „honoráru“ tých pár grajciarov pre deti, ktoré túžobne čakajú pochúťku z mesta!

Zpočiatku sedával som doma; vyhýbal som sa spoločenským stykom s meštianskymi vrstvami. Večierkom chodieval ku mne mladý advokát dr. Gustav Ráth na šachovú partiu. Pri hre sme pili mnoho čaju. Keď Gusto šiel hore schodmi na poschodie do môjho bytu, kričal už na slúžtičku: „Marka, varte tú kašu!“ A Marka

navarila nám hrniec čaju a po šálkach nám ho z kuchyne nosievala. To bol v prvých mesiacoch mojej praxe môj jediný styk spoločenský mimo návštev u nemocných.

Lekárska veda i prax ma tešily. Čítaval som v slobodnom čase lekárske časopisy a knihy a pri každom ťažšom prípade — a pre začiatočníka je každý prípad ťažký — kontroloval som svoju diagnózu a liečbu.

Lekáraň ma môj spolužiak, Julo Griell. Jeho lekáraň bojkotovalo ľudácke obecnstvo, lebo jeho otec zmaril všelijakými nezákonnými trikmi víťazstvo pri voľbách do uhorského snemu farárovi sliáčanskému, Andrejovi Hlinkovi, ktorý bol kandidátom maďarskej ľudovej strany. Keď som sa usadil v Ružomberku, lekáraň šla zle. Snáď preto mi ponúkol jeho otec byt v ich dome, kde sa nachodila synova lekáraň, aby nemocní kupovali lieky v dome a aby nemuseli chodiť do vzdialenej lekárne Hammerschmidovej. A nepočítal špatne. Za dva roky mal lepšie obchody ako konkurent. Vzrastom mojej pacientúry vzrástol i obchod v „novej“ lekárni.

Keď som išiel od nemocných, alebo keď pršalo alebo bol veľký mráz, posedel som si vše v lekárni a besedovali sme s priateľom lekárnikom, ktorý si dal na moju žiadosť vyhotoviť vignety so slovenským textom. Do môjho príchodu mal len maďarské alebo nemecké. I jeho otec, stýkajúc sa občas so mnou v lekárni, rád prešiel z maďarčiny na slovenčinu a s jeho synom sme sa nikdy inakšie neshovárali, ako slovensky. Dnešnému pokoleniu takáto maličkosť zdá sa byť smiešnou. Ale v tých časoch bola slovenčina už vyobcovaná

z mestských vrstiev ružomerských a miesto nej všade, doslovne všade, vládla maďarčina. Ružomberok sa pyšne menoval „malým Debrecínom“. Tu už nebolo slovenských škôl, všetky už boly maďarské: obecná, mešťianka i nižšie gymnázium. V úradoch a na ulici panovala maďarčina. Každý sa snažil hovoriť doma i na ulici panskou rečou.

Ja som si umienil, že krom pri súde, alebo pri úradných výkonoch lekárskych, pretože som nemohol zaprieť znalosť maďarčiny, nebudem sa s nikým inakšie shovárať len po slovensky a začnem každému vykať miesto onikania bežného medzi kabátošmi. Vykať znamenalo hovoriť ako sedliaci, a keď inteligent vykal, bol považovaný za „pansláva“. Je pravda, že sme sa často poznávali podľa vykania. Ale byť panslávom znamenalo odvahu, kus smelosti, vernosť k rodu. Pred úradmi a v spoločnosti pansláv bol považovaný za nepriateľa vlasti, za nepriateľa štátu, bol vlastizradcom a tedy človekom stojacim mimo zákona. Toho bolo slobodno urážať beztretnie. Tomu úrady nešly poruke, neposkytovaly mu ochrany. Pansláv bol taký tvor, do ktorého mohol každý kopať a urážať ho, a spravodlivosti sa nedovolal, ale ani sa jej nedovolával, lebo pre pansláva v Uhorskej krajine spravodlivosti nebolo. Strašný bol útlak slovenského ľudu a jeho jazyka za vlády maďarskej v XIX. storočí.

Moja pacientúra širila sa zpočiatku prevážne na dediny. Na dedinách znali môjho otca, našu rodinu. Otec richtárčil už so 30 rokov bez prerušenia. Richtárske rodiny po dedinách ho znaly. S mnohými richtármi nie raz účastnil sa volieb do župných úradov. A snáď tak sa stalo známym i meno jeho syna, lekára. Sedliacky syn bol predsa z nich, náš. Ale bola to predsa len skromná pacientúra: i čo do počtu, i čo do honoráru. V tie časy nemocní nechodili s každou nemocou k lekárovi... „Ak mu je súdeno, uzdraví sa aj bez lekára!“ hovorievali. A tak bola uložená veľká zodpovednosť na Pána Boha za uzdravenie nemocného: On musel rozhodovať, či sa chorý uzdraví, alebo či má zomrieť. Bolo to pokúšanie Boha, či nedbalosť, či ľahostajnosť, či neláska rodiny k trpiacemu? Asi nie, ale ohromná bieda slovenského sedliaka. Mzda bola nízka, zárobky praskromné, príroda nevlúdna, pole neúrodné, mnoho detí a ruky rodičovské nevýnosnou prácou strhané. Koscovi platilo sa na deň 40 grajciarov, strava a 4 razy pálenka. Žene polovica — 20 gr. Na pánstve v Turíčku chlapovi 10—20 gr. a žene 8 gr. A to boly mzdy v hlavnej letnej sezóne o žniach!

Čo si mohol chudobný sedliak alebo robotník usporiť z takejto žobráckej almužny? Nech drel od svitu do mrku, nikdy nemal ničoho. Zodratý, ukonaný

nachodil jediná rýchlu útechu v pálenke, alebo koniec koncov len v náboženskej úteche, v Bohu. Krčma, alebo kostol. Kde bol kňaz dobrý, a takých bolo málo, ľud neprepíjal u Žida všetko do posledného grajciara, ale hľadal útechu v chráme božom.

Hmotná bieda je prameňom nerestí mravných i sociálnych. Sládkovič nazval náš ľud „špatno-krásnym“. V svojom okolí videl snáď viac toho krásneho, snáď u evanjelických Slovákov, ktorí všade vynikali kultúrne, hospodársky a národne nad katolíckych Slovákov. V dolnom Liptove, prevážne katolíckom, videl som viac toho špatného ako krásneho. Do Ružomberka gravitovalo asi 60 obcí. Z toho bolo okolo 35 katolíckych a 25 s väčšinou evanjelickou. Horný Liptov s okresom mikulášskym a hrádockým mal prevážne väčšinu evanjelickú.

Za dobu piatich rokov navštívil som tieto obce mnoho ráz. Nebolo skoro dňa, aby ma na doštenci¹ alebo na lojtrovci² neboli viezli k nemocným. Nebolo pohodlné viezť sa hodinu i dve na otiepke slamy alebo i na holej, tvrdej truhlici po zlých, nerovných cestách, no rád som išiel na dedinu k nemocným, k mojim nemocným Slovákom. Bolo to pre mňa v takej návšteve kus uskutočňovania hlasistického programu: inteligenti musia ísť k ľudu, musia poznávať, čo ho bolí a trápi, musia byť jeho pomocníkom, radcom, priateľom, bratom.

Tak som písal v „Hlase“ — a cítil som zviazanosť v svojom svedomí, aby som nekármil Slovákov len pustými slovami, ale podľa nich i konal. Lekárska prax mi túto úlohu uľahčovala.

Pri návštevách pozoroval som celú rodinu: ro-

¹ vúz ze tří „dosák“, prken. ² žebříňák.

dičov, deti, nevesty. Všimnal som si, ako žijú, ich byt a odev, jedlo rodiny a pomer medzi nimi i pomer susedov k susedom. Kým si záprah odpočinul, mal som dosť času vypytovať sa na ich majetkové pomery, na zárobky, na poľnú prácu a úrodu atď. atď.

Hodina strávená v byte rodiny dala mi príležitosť vniknúť do sociálnej, hospodárskej a mravnej biedy. Niekde ma ponúkli pálenkou, borovičkou, slivovicou i vínom. Boli obyčajne veľmi prekvapení, keď počuli, že vôbec nikdy nepijem, ani pivo, ani víno, ani kávu s rumom. A po takom vyhlásení začal som rozhovor o alkoholizme. Ak nemocný mal infekčnú nemoc, tak o nákazách. Ak bol v lete roj múch v izbe, o čistote v príbytku, o smetiach, o neumytých, povaľujúcich sa nádobách po stole, laviciach, prípeckoch. A v preplnených úzkych príbytkoch o vetraní, o čistých oblokokoch a o čistote prádla na lôžkach a podobnom. O svetle a slnci.

Náš ľud v tých dobách nevedel skoro ničoho o nákazlivých chorobách. Nemoc považoval za akési fatálne dopustenie božie. Príde vraj, nevieš ako a kedy, a tak sa zase stratí a človek buď sa uzdraví, alebo zomrie podľa riadenia božieho. Život na dedine nebol radostný, ba skôr samé trápenie a bieda. Neraz sa mi prihodilo, že mojím poučeniam ľudia neverili. Jestliže celá rodina pila, vtedy som nepochodil; ak manželka nepila, tak mi ona priskočila na pomoc a karhala manžela. Našiel som rodiny, v ktorých pily pálenku už i malé deti. V lete, keď bola práca na poli, v niektorých dedinách dávali piť nemluvniatkam odvar z makovíc, aby spaly, alebo im matky dávaly v pálenke namočený chlieb, alebo cumlík, aby sa omámily.

Všetky tieto biedy a temnoty ma srážaly k zemi, k fatalizmu, k zúfalstvu: čo môže byť z tohoto a takéhoto ľudu? Inteligenti volajú po slobode, po národných právach, po kultúrnom povznesení národa! Národa? Zasluhujeme v takomto stave kultúrnej zaostalosti meno národa? Neraz v samote srovnával som s naším národom národ český, nemecký, anglický, francúzsky. Kde sú už tieto národy a kde sme my? A či sa kedy na tú výšku kultúrnych národov dostaneme? Koľko pochybností bolo v týchto otázkach!

Pred rokmi napísal som do „Hlasu“ úvahu, akýsi program pre slovenské mladé pokolenie, akúsi predlohu, všeobecnú, povrchnú kázeň. V styku s ľuďom našiel som výplň, pošmúrne detaile tohoto programu. A vezúc sa domov dolinami Liptova, často i v nočnej, tichej dobe, mal som dosť času premýšľať o tom, ako ísť a pracovať ďalej na rozptyľovaní temnôt z našich opustených dedín. Sú ešte temnejšie kraje v Uhorsku, sú ešte zaostalejšie národy, ako je náš — tešieval som sa a posiloval som sa k ďalšej vytrvalejšej práci.

Po jednej smutnej návšteve v Lúžnej, kde sa pobili susedia, dolámali si rebrá a sekerou si poranili hlavy, lebo boli opití a zlostní — dlhou cestou som si premyslel program systematickej práce. Nestačí rečniť a poučovať len v nahodilých prípadoch, ale treba sa pripraviť na sériu prednášok a ísť po nedeliach do dedín, svoláť čo najviacej ľudí a prehovoriť si s nimi o ich biedach a ne-restiach a láskave, bratsky im kresliť krajší, ľudskejší život a učiť ich, že sú bratia, že bieda a útrapy každého Slováka, každej rodiny majú cítiť ako nešťastie svoje. Všetci občania jednej obce nech sa považujú za jednu rodinu, a preto nech si pomáhajú, poradia si a nech

nedvíhajú na seba sekery, nech sa nežalujú u fiškálov a pri súdoch a nech zo svojej biedy neobohacujú krčmára a fiškálov.

Toto predsavzatie ma posilnilo a potešilo, a doma som si vypracoval vhodné témata k prednáškam, ktoré som hodlal konať rad — radom po dedinách.

Za predmet prednášok som si zvolil: suchú nemoc, alkoholizmus, čistý byt, detské nemoci, nákazlivé nemoci, náuku o infekcii, o baktériách a trachome. K prednáškam vyhotovil som s drom Kürtim veľké farbisté obrázky.

V každej dobe má každý národ isté medicínske názory o nemociah, o ich vzniku, priebehu, liečení i nevyhnutelných následkoch — priaznivých alebo záhubných. I to je istá pravda, že tie názory pokulhávajú za vedeckými faktami lekárskej vedy. Stredoveká medicína zakladala sa na mnohých fantastických teóriách, dohadoch a nedokázaných faktoch. Do obecného ľudu časom prechodily tieto nevedecké náuky a tu sa pevne ujaly, podporované ešte nadto poverami a čarodejstvom. Bolo by zaujímavé spísať, čo ľud verí o príčinách, vzniku a liečení nemocí.

Takéto a podobné myšlienky ma viedly pri zostavovaní prednášok. Predvídal som po viacročnej lekárskej skúsenosti, že „lekárske“ povery u ľudu budú mi najpevnejšie stáť v ceste, že mi bude nutno vyvracať čarodejstvo, rozličné nevedomosti, utvrdené a zakorenené stoeletiami, i všelijaké bludy a omyly.

Po dlhšej príprave na prednášky podal som oznámenie slúžnovskému úradu, že chcem vo všetkých obciach okresu konať prednášky z lekárskej vedy o takých a takých nemociah, o zdravovede, o preventívnych

opatreniach pri vypuknutí nákazlivých nemocí, o čistote v príbytku a v jeho okolí. —

Služny ma pozval na poradu do kancelárie. Schválil môj úmysel a žiadal, aby som tromi dňami vopred oznámil miesto a čas prednášky a aby som mu zaslal obsah prednášky.

Pristal som i na tieto podmienky.

Prednášky som začal od dolného kraja Liptova. Požiadal som farárov, aby v nedeľu s kazateľnice oznámili čas a miesto prednášky. Kde bol kňaz odrodilec, tam som sa obrátil na richtára s podobnou žiadosťou.

Bez akýchkoľvek prekážok mal som v májových nedeliach 4 prednášky, a to: v Stankovanoch, kde bol farárom Slováč Pazúrik, na Gombáši, kde farároval Štefan Hattyár, môj konškolár, nevedomelý Slováč, bez národného vedomia, ale priateľ ľudu a horlivý kňaz, pravda, nábožensky neznášavý fanatik. Keď som prišiel do jeho fary, akosi okolkoval, keď som ho pozval do katolíckej školy na svoju prednášku. Tušil som, že má pochybnosti o mojej katolíckej pravovernosti a že by mi chcel o tom niečo pred prednáškou pripomenúť. Hovorím mu otvorene: „Badám, pán farár, že máš nejaké škrupule a že sa obávaš, aby sa ľud nepohoršil nad mojimi slovami, ale poď len do školy a vypočuj, čo poviem nášmu ľudu o pijatyke.“ Ukázal som mu ešte farbisté obrázky vnútorných orgánov zdravých i napadnutých alkoholom. Prednáška sa delila na tieto časti: 1. vliv alkoholu na vnútorné orgány tela; 2. duševný stav alkoholikov; 3. potomstvo alkoholikov a 4. mravný a hospodársky rozklad v rodine alkoholickéj.

Prednášku na toto téma som končieval slovami: „Bratia a sestry slovenské! Ako Slováč, ako lekár Vám

na srdce kladiem, aby ste sa nikdy neopíjali, ani na svadbách, na krsteniach, na pohreboch, na trhoch alebo jarmokoch, ani vo vašich krčmách. Ak sa nemôžete premočiť, môžete piť, ale s mierou; nikdy sa neopite tak, aby ste si i rozum prepili. Chlapi, skúste moju radu a uvidíte, že Vám bude lepšie vo vašom ťažkom sedliackom živote. I Pánu Bohu sa takto zalúbite“.

Prednáška mala neočakávaný úspech. Pán farár dal sa tliekať a strhol k potlesku i poslucháčov. Za obec poďakoval sa uvedomelý Slováč, richtár Kyjo. Za ním i farár dal sľub, že bude odvracať ľud od pijatyky.

Po týchto dvoch prednáškach mal som ešte dve: v Hrboltovej a v Černovej. Boly teplé letné nedele, tak som prednášal na cimiteroch.

Na cimiteri dá sa účinne hovoriť: veď tu dolu pod zemou sú mŕtvi zviazaní s živými mnohými citovými a náboženskými sväzky. Cimiter nie je mŕtve, ale živé pole!

I v týchto dedinách ma úspech prednášky uspokojil. Sišlo sa okolo 100 poslucháčov, prevážne žien. Obe posledné dediny byly hodne zamorené pálenkou a tuberkulózou. Prednášal som tedy o týchto nerestiach.

Po černovskej štvrtej prednáške zavolať ma slúžny a oznámil mi, že bez úradnej kontroly mi nemôže dovoliť prednášky. Prišli vraj ponosy z obcí, z vlasteneckých kruhov, že búrim ľud proti štátu a proti Židom. Ohražoval som sa proti obvineniu z buričstva. Dohodli sme sa, že pôjde so mnou do Ludrovej a na Biely Potok mešťanosta ružomerský, Šoóš, rodák z Ludrovej, ako úradný, kontrolný orgán.

I v týchto dedinách prišlo hodne ľudí. Prednáška sa páčila a po nej sa prihlásily niektoré ženy k slovu. To

ma najviac potešilo. Jeden z chlapov sa ma pýtal, čo majú robiť vo sviatočné a nedeľné dni, keď sa na poli nepracuje. Povedal som mu: „Čítajte knižky alebo noviny!“ A rozprával som o potrebe a význame novín, ako sa možno z novín poučiť o svete, o politike, o hospodárstve a všelijakých osožných veciach. „Pozrite toto: každý Žid číta noviny a preto má viac rozumu ako vy. Učte sa niečomu aj od nich! Opitého Žida nevidíte — učte sa aj to od nich!“

Čo referoval pán mešťanosta o mojich prednáškach, neviem, ani som sa nikdy nedozvedel. Prihlásil som ďalších 12 prednášok. Povolili mi ešte tri a ostatné po týchto troch skrátka zakázali. Súkromne ako úradné tajomstvo oznámil mi slúžny, že ma Židia z celého okresu obviňujú z buričstva proti židovstvu a proti štátnej maďarskej ideji; som vraj burič a zradca vlasti.

Prednášky nezostaly bez ozveny u ľudu. Na trhoch si o nich rozprávali. Sediaci prichodili z ďalších obcí do mojej ordinačky požiadať ma o prednášky. Pri takej príležitosti sme politizovali a tu som nešetril ani úradov, ani vlády, ani Židov. A končieval som: „Keď nám nedovolia vzdelávať sa živým slovom, kupujte si Slovenský týždenník“! A dával som im na ukážku číslo týchto výtečných novín.

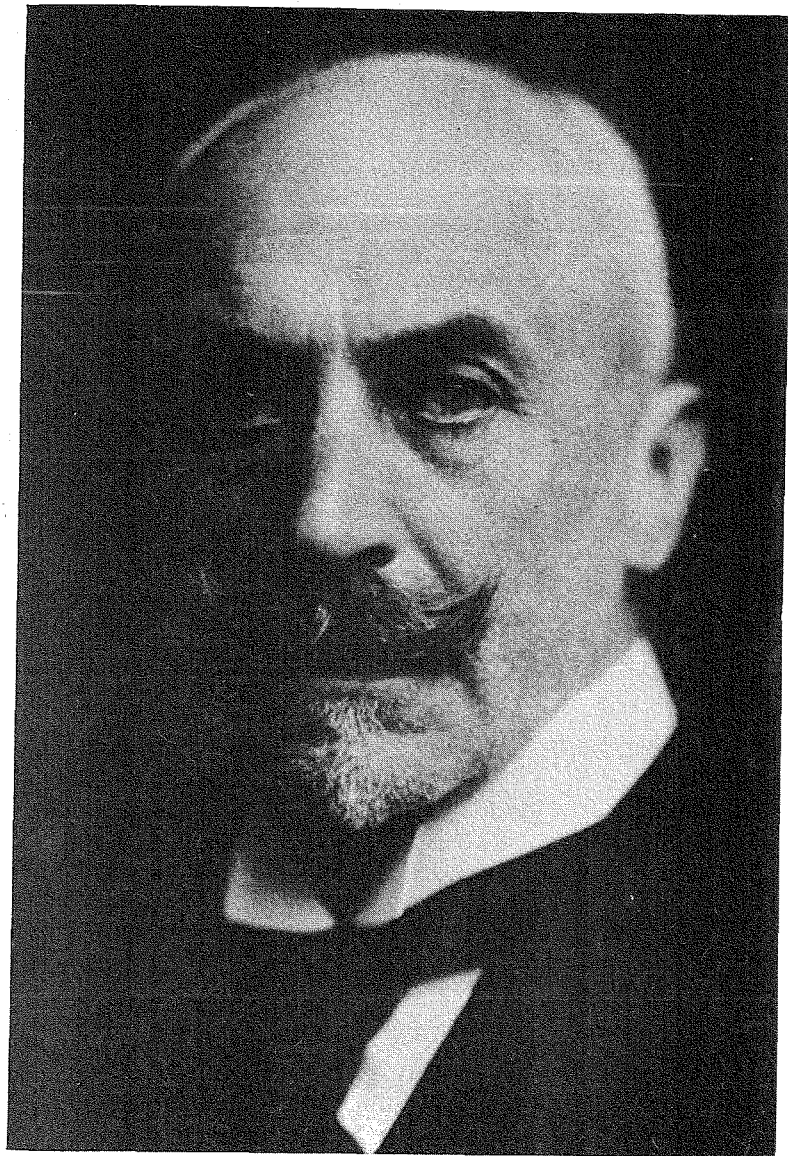
Styk s ľuďom bol i pre mňa dobrou politickou školou. Mnohému som sa tu naučil z jeho sťažností a žalôb. A priznával som si, koľko som strácal z nesprávneho povýšenectva, ktorým trpia inteligenti, bývajúci dlhú dobu v mestskom prostredí. A toto vedomie sblížovalo ma so životom nášho sedliaka. Začal som chápať jeho snahy, potreby, trápenia a neresti. Už som sa mu toľko neodcudzoval, ale znažil som sa vžiť do

nevyhnutnej dedinskej biedy hmotnej i mravnej. Utvrďovalo sa vo mne presvedčenie, že normálnym stavom nášho dedinského ľudu je chudoba. A z nej som si vedel vysvetliť mnohé iné špatnosti ľudu. Poznal som i to, že nebyť chudoby — a nejaké výnimky sa i na dedine najdu — náš ľud je v základe mravný, čestný, pohostinný, gavaliersky. Že stojí za to, aby sa mu pomáhalo, že žiadna obeť nie je dosť veľká, ktorú by inteligent k vôli nemu a zaň priniesol. Bude i z neho raz národ. Nielen v smysle našich romantikov, básnikov, ale národ kultúrne a hospodársky vyspelý, ako ktorýkoľvek z národov západu. Náš ľud nie je „buta tót“, ako ho maďarskí páni menovali, ale je to veľmi chápaný a učelivý ľud.

Za rozvinutie týchto krásnych vlastností treba nám pracovať vytrvale a s láskou, ktorá pomáha a slúži! Treba odstúpiť s piedestálu meštianskej pýchy a stať si do radu medzi ľud. Treba rozdúchať ducha odboja, ducha hrdosti, ducha hrdinstva. A potom náš slovenský boj bude svätým bojom za práva a slobodu slovenského národa!

Ale boja za práva a slobodu musí sa zúčastniť celý národ: nielen inteligencia, meštianstvo, ale práve v takej miere i sám ľud. Ľud musí pochopiť, že politika nie je len pre pánov, „pánske huncúctvo“, ako sa vtedy hovorilo, ale že v politike ide o životné záujmy ľudu, o jeho majetok, o jeho česť, o jeho chlieb a blahobyť, o právo na tento blahobyť a o slobodu dobývať tieto hmotné a duchovné základy. Taký boj treba rozvíriť na celom Slovensku, aby sa Slováci cítili ako jedno teleso. —

Na to už jednotlivec nestačí; na to treba novín,

18. Vladimír Makovický, významný národohospodársky pracovník.

ktoré však treba rozšíriť, uviesť do všetkých dedín.

Heslo, pod ktorým sme rozpúťali boj za právo a slobodu, ozývalo sa programovou výzvou: „Za tú našu slovenčinu!“

Takéto obrodenské hnutie rozpúťali sme na slovenskom západe a na strednom Slovensku súčasne. Hlas a Slovenský týždenník boly nástrojmi a šíriteľmi tohoto hnutia. Časom hnutie hlasistov sa rozšírilo po celom Slovensku i v južných krajoch Uhorska medzi dolnozemskými Slovákmi. Rozumejme si dobre, to už nebol „Hlas“ a jeho filozofické, sociologické, protiklerikálne a protireakčné články, ale ďalšia fáza hnutia, hnutie širokých mas ľudových v spoločnom boji s mladou inteligenciou, ktorá bola k práci za ľud prebudená pôvodným hlasistickým hnutím.

S priatelil som sa čoskoro s mestskou slovenskou mládežou, s úradníkmi Slovenskej banky (Úvernej banky), s Houdkovými chlapcami a s mládežou z meštianskych rodín. Cez leto chodievali sme na výlety pod Likavský zámok na Malý Choč, do Hrabova na Čebrat alebo na Mních.

Na výletoch sa spievalo, tancovalo a dievčatá nás hostily cukrovím alebo tým, čo sa sohnalo z domácich zásob. V jeseni sme sa pripravovali na divadelné predstavenia a utvorili sme si spevácky a divadelný krúžok; ovšem bez stanov a úradného povolenia.

Meštianske dievčatá, ktoré sme schválne pozývali do týchto krúžkov, veľmi ťažko sa učily texty divadelné. Stávalo sa, že pri prvom čítaní kusu ani nevedely slovensky čítať. Veď ani jedna z katolíckych dievčat neučila sa v škole slovenčinu, lebo v Ružomberku byly už všetky školy pomadžarčené. Ale učily sa vytrvale a pri predstavení obstály veľmi dobre.

So spevom bolo najhoršie. Nemali sme učiteľa. Učil nás Salva, Vraný, učiteľ Hollý, ale pre veľké zamestnanie učiteľov sborové cvičenia často vystávaly. V jednu dobu vyučoval som i ja; pravda, biedne, lebo som nevedel hrať ani na husliach ani na harmóniu natoľko, aby som mohol sbor sprevádzať. Tým viac času som venoval divadelným skúškam a režisérskej práci.

Časom sme si vypracovali obstojný divadelný krúžok a púšťali sme sa i do ťažších kusov (Gogoľ, Kunětická, Svoboda, Ibsen). Na naše divadelné predstavenia obecnstvo rado chodilo. Pripomínam ako kuriozitu: raz sme hrali s redaktorom Hodžom akýsi zamilovaný kus. Ani on, ani ja nevedeli sme dobre úlohy. Tak sme obidvaja plávali a vymýšľali si dialogy. Obecnstvo nezbadalo, že extemporujeme, ale tretia osoba, ktorá sa mala pripojiť k nášmu dialogu, sa úplne zmiatla a slečna Fridrichová, naša stála šeptárka, zalamovala rukama v svojej búde.

Mnoho starostí nám robilo, že sme sa nemali kde schádzať. V privátnych bytoch boli by sme obťažovali a krom toho boli by nás maďaróni udávali, že máme tajné schôdzky a že by proti nám mali úrady zakročiť.

Viac ráz sme žiadali úrady o povolenie speváckeho spolku. Odmietaly nám vždy. Konečne sme ich pritísli ku stene: byly nejaké voľby, pri ktorých vládny kandidát bez slovenských hlasov nemohol vyhrať. A tak sme im dali ultimátum: ak nám povolia spolok „Slovenskú besedu“, budeme s nimi hlasovať, ak nie, tak s opozíciou. Ale spolok nám musíte povoliť pred voľbou. Vykrúcali sa, vykrúcali, ale keď videli, že bez našej pomoci prehrajú, Besedu povolili. To bolo naše prvé slovenské víťazstvo v Ružomberku. Maďarskými úradmi zastrašované meštianstvo bolo posmelené a mládež sa hŕfne hlásila za členov Besedy.

V Besede sme sa učili spievať, cvičili sme sa na divadelné predstavenia, prednášali sme, opakovali sme si pravopis, učili sa ruský jazyk, ale nadovšetko utvrdzovali sme sa v slovenskom duchu a vo vernosti k národu. Do Besedy chodievali ako hostia i niekoľkí českí majstri z textilnej fabriky v Rybárpoli.

Slovenské robotníctvo malo v Ružomberku nepatrnú organizáciu. Ale keď soc. demokratická organizácia zo Žiliny vyslala za tajomníka Žida, ten v krátkom čase vybudoval mohutnú organizáciu z robotníkov zo starej papierne, z textilky v Rybárpoli a z miestnych robotníkov. Tajomník Izsák mi sľúbil, že mi usporiada veľké schôdzky, ale že je treba, aby som sa stal členom robotníckej organizácie. Prihlásil som sa rád, lebo ináč nebolo možno dostať sa do styku s fabrickým robotníckym ľudom dolného Liptova.

Od tej chvíle tajomník usporiadal týždeň čo týždeň shromaždenia, na ktorých som pravidelne prednášal a vlastne samojediný vyplňoval program schôdze.

Rád som konal túto prácu, lebo nebol som tiesnený ani úradnou ani cirkevnou cenzúrou, ako to bývalo na dedinách. Robotníctvo už aj vtedy tvorilo triedu vzdelanejšiu a slobodnejšiu v smýšľaní. A my hlasisti stáli sme v boji s reakciou národnou i s klerikálnou. Na robotníckej schôdzi mohol som voľne vykladať názory o sociálnom postavení nášho ľudu, o jeho vykorisťovaní a o bezduchu klerikalizme. Moje prednášky rozprestieraly sa i na zdravotníctvo, na politiku, na útlak sociálny a národný. Veľkého úspechu dosiahla prednáška o románe Dostojevského, o Zločine a treste, v ktorej som rozberal ruské pomery, biedu polo-

vzdelaného študentstva a následok biedy — zločinné sklony Razkolnikova.

Najčastejším predmetom prednášky boli ovšem politické a sociálne pomery robotníctva vo feudálnom, stredovekom, surovom a násilníckom Uhorsku.

Podivná vec, že pre tieto prednášky som nemal nikdy natahovačiek s úradmi; asi preto, lebo panslavizmus, ktorým pokrstili slovenské národné hnutie, budil vo vlastencoch väčší strach ako hnutie robotnícke.

Raz som rečnil na robotníckom verejnom shromaždení v Žiline. Prišli rečníci aj z Pešti a rečnili maďarsky. Mal som s nimi preto i rozpor. Bokányi, vodca maďarského robotníctva, bol nie menší šovinista maďarský ako ktorýkoľvek vlastenec z poslaneckej snemovne. On po mojej prednáške v Žiline dal ružomberskému tajomníkovi pokyn, aby ma držal stranou od slovenského robotníctva, lebo že som vlastne nie pravý marxista, ale slovenský nacionalista. Ale tajomník Izsák nedržel sa tohoto pokynu a ja som i naďalej chodieval prednášať robotníckemu ľudu. Organizácie soc. demokratického robotníctva trpely totiž veľkým nedostatkom školenej inteligencie. Nemal kto prednášky robiť, miestnu organizáciu viesť, do novín písať, slovom udržiavať ducha v organizáciách. A myslím si teraz ako i vtedy, že súdruh Izsák by sa bol rád zbavil mojej účasti na schôdzach výboru i na verejných shromaždeniach, keby bol mal v Ružomberku vhodnejšieho „skalného“ súdruha rečníka a radcu. Na druhej strane je pravda, že som vždy držal stranu robotníctvu, že som náš ľud, už či bol roľníckeho, či robotníckeho stavu, vždy mal radšej ako malomeštiansku triedu, ktorá bola dosť sebecká, požívачná, obmedzená a duchovne zadubená. Jej pover-

čivosť a jej bezduchý klerikalizmus vzdalovaly ma od nej na míle.

„Hlas“ a celé hnutie bolo agresívne antiklerikálne a malo nejeden konflikt s predstaviteľmi slovenského klerikalizmu na katolíckej i na evanjelickej strane. Robotnícky i roľnícky ľud dolného Liptova prijímal útoky proti tomuto klerikalizmu i proti maďarizujúcemu vysokému i nízkemu kléru s pochopením.

Pripomenúť treba, že slovanská mládež, študujúca na vysokých školách pražských, stála pod mocným vlivom Spencerovej pozitivistickej filozofie, ďalej pod vzťahujúcim sa nemeckým monizmom a konečne pod vlivom racionalizmu českých realistov, vedených profesorom Masarykom, ktorý osobne musel bojovať proti udavačstvu klerikálnych štváčov.

Všetky tieto vlivy boli v základe antiklerikálne. A náš slovenský klerikalizmus vyzýval k boju ešte i svojím surovým neľudovým maďarónstvom. Neskoršie sa ešte vrátim k poznámkam o spojení Maďara, biskupa Párvyho, s reprezentantom násilnickej štátnej moci, s predsedom sédrie ružomerskej, s Gejzom Chudovszkým. —

62 Rodina Makovických

Evanjelici a katolíci

Ako sme získavali meštiansku mládež pre slovenskú myšlienku, o tom už bolo napísané niekoľko slov. Pokúsím sa ešte načrtať pomery, v ktorých žilo počiatkom XX. storočia v Ružomberku občianstvo po stránke národnej a politickej.

Ružomberok v tom čase mal asi 5000 obyvateľov s ulicami bez rybárpoľskej kolonie textilných závodov.

„Ulice“ to sú štyri dediny na okolí mesta, a to: Černová, Ludrová, Biely Potok a Vlkolínec. Ležia vo vzdialenosti asi 3—4 kilometrov od mesta. Dediny sú katolícke a roľnícke. Mesto leží na dôležitej križovatke vedľa ciest vedúcich od Krakova na Zvolen, cez Banskú Bystricu na juh a zo Žiliny do Mikuláša smerom na východ.

Táto prírodou stanovená premávková tepna nevedie však cez pôvodné mesto, ale popod rínek Podhorou a Nemeckou ulicou. A v týchto uliciach bývajú poväčšine privandrovalci, „ľudia odkiaľ ruka, odkiaľ noha“, ako ich dnes starousedlíci menujú a dívajú sa na nich nevlúdne, často i s hnevom a odporom. Mesto bolo vystavené okolo vyvýšeného rínku. Obyvatelia, meštania, sú náboženstva katolíckeho a na dvoch koncoch rínku majú dva katolícke kostoly: farský a piaristický, pri kláštore otcov piaristov, ktorí zároveň vyučujú na nižšom rádovom gymnáziu.

Títo „rindžania“ sú vlastne povolaním roľníci a za mojich študentských čias žili si tu pokojne zo svojich roľičiek, lúk a rozsiahlych lesov. A skoro bez výnimky boli katolíci. V Dolnom meste bývali obchodníci Židia, peňažné ústavy, niekoľko zámožných rodín oboch vyznaní, mäsiari, remeselníci, advokáti, lekári, úradníci a lekárnici. Tu bol živý ruch spoločenský a politický; tu boli spolky: židovské kasino, pánsky klub, katolícky kruh, remeselnícky spolok. Tu boli všetky úrady: sédria, okresný úrad, lesná správa. Tu bola evanjelická fara. Na rínku boli len školy: gymnázium a kláštor piaristov; mníšky s meštianskou maďarskou školou pre dievčatá a pomaďarčené ľudové školy. Keby žiactvo nebolo oživovalo dlhý priestor rínku, nazdával by si sa, že tu žije najspokojnejšie obyvateľstvo, ako v nejakej, od sveta zapadlej dedine.

Toto „rindžanské“ meštianstvo žilo bez určitého politického a národného povedomia. Nečítalo novín a na otázku: čo ste, bolo by odpovedalo: my sme katolíci. V Uhorsku už zúrila politický boj proti cirkevno-politickým zákonom, vedený katolíckym klerom a vysokou šľachtou. Naši mešťania sa ešte neprebudili k boju, lebo bez novín nemali popudu, aby hájili svoju katolícku vieru proti bezbožným liberálom. Rínok a Podhora — aký veľký rozdiel v živote spoločenskom! Tam dedinská idyla, tu živý ruch moderného mesta; tam národné a politicky uspaté obyvateľstvo, tu živý boj o národnosť, o politiku a triedenie a zápas o slobodu moderného človeka. Neuveriteľná nesrovnalosť v povahe obyvateľstva jedného mesta, akým bol na počiatku 20. stolia Ružomberok.

¹ Obyvatelé „rínku“, námestí.

Ale ani tieto pomery netrvaly dlho. Raz sa i tí na rínku prebrali z dlhého spánku k boju za slovenské práva a slobodu.

Evanjelické obyvateľstvo mesta už sa do značnej miery bolo prebudilo k slovenskému povedomiu. Začalo sa to v dobe, keď rodina Makovických zorganizovala evanjelickú farnosť a slovenskú evanjelickú ľudovú školu, ktorú si evanjelickí cirkevníci z vlastných prostriedkov vydržovali.

Evanjelici bývali zväčša v obchodnej časti mesta. Živili sa obchodom, remeslom a prácou vo fabrikách. Niekoľko rodín nachodilo zamestnanie v Slovenskej úvernej banke a v továrni na lepenku a neskoršie vo veľkej továrni na papier.

Slovenského ducha pestovali vedľa Makovických ešte Houdekovci, Beniačovci, Burjanovci, Čajkovci a rodina ev. farára Kovalevského. Mládež z týchto rodín a zamestnanci v spomenutých podnikoch hlásili sa tiež k slovenskému národu. Ale dom Makovických bol hradom, okolo ktorého sa shromažďovali ružomerskí bojovníci za slovenskú slobodu a právo.

Boly tu i slovenské katolícke rodiny: Jančekovci, Labajovci, Kričkovci, Krčmérrovci, Kronerovci a rodina Vlkolínskych. Ale okrem starého Jančeka nemal žiaden z nich tak pevného slovenského povedomia ako ktorýkoľvek zo spomenutých evanjelikov.

Evanjelikov bola len nepatrná menšina proti katolíkom a proti Židom, ktorí bez výnimky všetci držali s Maďarmi, či vlastne s pomaďarčenými úradníkmi.

Veľká väčšina katolíckeho ľudu stála mimo nášho zápasu o slovenského ducha. Politicky podliehala bez odporu tlaku úradníctva a tak mesto robilo navonok do-

jem úplne pomadžarčeného mesta. Táto okolnosť nás mnoho znepokojovala a mnoho sme sa napremýšľali, ako sa dostať k duši a srdcu nášho slovenského katolíctva. Nech sme špekulovali akokoľvek, vždy vychodilo na jedno: pokiaľ sa neobsadí ružomerská fara dobrým kňazom Slovákom, ľud vždy zostane netečný a strániť sa bude rušného zápasu s maďarónstvom a s jeho predstaviteľmi. Lebo náš ľud chápal život duchovný len sub specie náboženského cítenia, svojho katolíctva. Len kňaz Slovák by ho mohol zobudiť z národnej temnoty k svetlu slovenskej osvety. Tak sme rozmyšľali na počiatku nášho stoloetia o obsadení ružomerskej fary vhodným slovenským kňazom.

V tej dobe bola fara ružomerská obsadená titulárnym kanonikom Kurimským, Slovákom zo Spiša, ale zatatým maďarizátorom. Jeho pričinením dostaly sa do školy meštianskej, ním založenej pre dievčenskú mládež, maďarské mníšky. Často, a to i verejne, sa vychvaľoval, že sa meštianstvo len tak úplne pomadžarčí, keď sa najprv pomadžarčia jeho ženy.

Podrobnosti o boji za poslovenčenie fary najde čitateľ v románe „Svetlo v temnotách“, ktorý vyšiel v Prahe. V ňom sú opísané udalosti, ako bol z ružomerskej fary do kapituly poslaný farár Kurimský a ako sa na jeho miesto dostal nový farár Slovák Andrej Hlinka z Trojsliáčenskej fary. Kritikovia román hanili i chválili. Nech je literárna hodnota diela už akákoľvek, jedno je isté: v románe je verne opísaná táto doba zápasu o slobodu a právo slovenského ľudu v dobe najťažšieho nášho útisku. Román stane sa časom historickým dokumentom o prebúdzaní slovenského katolíckeho ľudu v dolnom Liptove.

Svetlom v temnotách rozumel pôvodca prebúdzajúceho sa ducha v slovenskom ľude, ktorý zažiaril do temnôt maďarónstvom omámeného, zotročeného národa. Kritikovia zlomyseľne vytýkali, že pôvodcovi románú šlo o samochválu, a o to vôbec nešlo. Prebudenie ovšem neprišlo samo sebou, akoby zázrakom, ale museli byť k tomu ľudia horliví, ktorí obetave pracovali na tomto veľkom slovenskom diele. A tých ľudí bolo v tie časy veľmi málo, tak málo, že ich bolo možno v dolnom Liptove na prstoch jednej ruky spočítať...

Sú mnohí prostomyseľní intelektuáli medzi nami, ktorí sa nazdávajú, že tak, ako je dnes a ako bolo po 20 rokov nášho samostatného štátu, bývalo vždy, a pre neznalosť minulosti nevidia všetku tú národnú biedu a útlak, v akom sme my starí žili pod maďarským panstvom, nevidia, ako ťažko bolo treba pracovať, obetovať pokoj i osobnú slobodu, majetok i šťastie rodiny, aby sa slovenský ľud vymanil z potupnej poroby a priviedol sa k svetlu národnej osvety a prostej ľudskej dôstojnosti.

Prácu za ľud odmieňal nám vtedy náš nepriateľ väzením a peňažnými pokutami. Dnes prácu za ľud odmeňujú výnosnými úradmi a slávou, mocou a obdivom! Taký je rozdiel medzi dvoma generáciami, tou starou, ktorá trpela, a touto novou, o jakej spieval kedysi Horác: „Fruges consumere nati“...

„Eštrkevka“ alebo o porážke Andreja Hlinku pri voľbe do stoličného výboru

Nakreslím Vám, milí čitatelia, obrázok z voľby v bývalom Uhorsku, „na ostrove slobody“ a o rytierstve maďarských vládnych pánov. Voľby do stoličného výboru dialy sa podľa zákona tajne lístkami. Volič napísal meno kandidátovo a odovzdal lístok složený, aby sa jeho meno neprezradilo, do hlasovacej urny. Predseda viedol voľbu a dozeral na priebeh hlasovania, aby sa nestala nejaká nezákonnosť.

Kandidáti mali právo menovať si dôverníkov, ktorí tiež dávali pozor, aby sa nič nestalo proti zákonu.

Tri Sliache mali tedy voliť jedného výborníka do župy. Voľba sa odbavovala v krčme v Prostrednom Sliachi, kde býval farár Hlinka. Voličov z troch obcí bolo vyše 200.

Predseda voľby p. A. P., poštár a zeman, zahájil riadnym spôsobom túto fatálnu voľbu. Vyvolávaly sa mená voličov a prihlásený volič vložil lístok do škatule z cigár, ktorá mala vyrezanú dieru na vrchnáku.

Bol som ako dôverník prítomný na voľbe i ja.

Voľba pokračovala v najlepšom poriadku a okolo druhej hodiny popoludní, keď už nebolo voličov, predseda ukončil hlasovanie.

V obciach bolo 8 žandárov: v Dolnom a Hornom Sliachi po dvoch, v mieste hlasovania štyria. Dvaja strážili vonku pred miestnosťou a dvoch si postavil

vedľa seba pán predseda tak, že sa k nemu, ani zľava ani zprava, nikto nemohol priblížiť, a sedel v kúte izby, aby ani od chrbta nikto k nemu nemohol. Hlasy sa počítaly takto:

Notár vyňal z urny lístok, odovzdal ho predsedovi, ten prečítal meno kandidáta z lístku, zadiktoval ho do protokolu a lístok vrátil späť notárovi, ktorý navliekol lístok na špagát opatrený ihlou, aby sa lístok prepichol a stlačil k druhému koncu špagáta.

Dôverníci značili si počet hlasov podľa čítania predsedovho a čím ďalej, tým viacej sme boli prekvapení veľkým počtom hlasov, odovzdaných na Hlinkovho vládneho protikandidáta.

Predseda konečne vyhlásil výsledok hlasovania: Hlinka dostal 27 hlasov, protikandidát 177!

Zapečatil oba konce špagátu voskom a obecnou pečiatkou tak, aby sa k lístkom nikto nemohol dostať.

Po vyhlásení nastal krik a protesty. Sliachania, ktorých asi 100 čakalo na výsledok, boli hotoví odprísahať, že volili s lístkom na Hlinku.

Ale ani krik, ani protesty nič neosožily. Krik umlčali žandári a nám radil pán predseda, aby sme u volebnej komisie u župy podali protest proti voľbe, a odberajúc sa od nás, usmievave vyslovil ominózne grécko-slovenské slovíčko: „eštrkevka“, čo značilo: vyštrkal som Vás.

Hlinka podal písomný protest proti voľbe. Výsledok: 250 korún pokuty a týždeň väzenia, ktoré z milosti a z ohľadu na jeho kňazský stav si vykúpil ešte ďalšími 250 korunami. Odsúdili ho pre urážku na cti predsedu, ktorého obvinil z porušenia prísahy.

Ako sa ten podvod stal?

Dozvedel som sa o ňom až za svetovej vojny, tedy po 15—16 rokoch.

Všechsvätský farár J. K. ochorel na brušný tyfus. Liečil som ho ako jeho domáci lekár a navštevoval som ho skoro každý deň. Raz, keď s ním bolo veľmi zle, sľúbil mi, že mi prezradí veľké tajomstvo, len aby som si dal záležať na jeho vyliciešení. Po vyliciešení prezradil mi, ako nás pri Hlinkovej voľbe oklamali veľkoštiavníckí zemani. Stalo sa to takto:

1. Voľbu, ako nejakú divadelnú hru, naštudovali doma, pred voľbou.

2. Žandárov si postavil predseda tak, aby do lístkov nemohli naši dôverníci pozeráť.

3. Prečítaný lístok nastřkali písmom nadol.

4. Miesto Hlinkovho mena čítal meno protikandidátovo a lístok ukázal len ich dôverníkovi, ktorý prikyvoval hlavou, že bol čítaný správne.

5. Po zapečatení lístkov na špagáte obecnou pečiatkou, ktorú na voľbu priniesol richtár sliachanský, ukradli richtárovi túto pečiatku a odniesli ju so sebou do V. Štiavnice, kde naštudovali volebnú komédiu.

6. V krčme R. T. rozpečatili špagát, lístky spálili a nové lístky podľa vyhlásenia výsledku voľby s menom protikandidátovým nastřkali na špagát, zapečatili a odoslali do župného úradu.

7. Potom hodovali, pili a hrali karty až do rána: na víťazstvo nad panslávami.

Tajomstvo toto prezradil farárovi notár, ktorý bol zapisovateľom a vo voľbe tiež účastníkom pijatyky, pri ktorej sa tieto podvody páchaly.

Ale to nie je ešte všetko.

Po čase som sa sišiel s A. P., predsedom tejto

„voľby“, a robil som mu ostré výčitky, ako on, veriaci katolík, ktorý i kaplnku postavil v chotári, mohol srovnáť so svojím svedomím toľký podvod a krádež volebného práva voličom a jako nahradí škodu po spovedi, ktorú je povinný podľa príkazu viery katolíckej vykonať?

Odpovedal mi asi takto:

„Chodím na spoveď k piaristom. Spovedal som sa aj z tej voľby. Spovedník mi povedal, že to je politický hriech a ten že sa tak prísne neposudzuje. V politike vraj je taký malý podvod prípustný. To nie je smrteľný hriech, ale len všedný. Stačí sa pomodliť niekoľko Otčenášov a hriechy budú odpustené.“

Namietal som, že zrušil prísahu a zapřičinil, že Hlinka bol trestaný, hoci vedel, že Hlinka má pravdu a že ho tedy bez dôvodu neobvinil.

„Moji predstavení mi povedali, že v politike, keď ide o vlastizradcov, akými ste aj vy, netreba byť škrupulóznym a že voči vám je dovolené nedodržovať slovo alebo sľubov, že je dovolené trebárs i prísahu rušiť“ — dodal na koniec rozhovoru.

V takýchto pomeroch sme my stará generácia žili a pracovali. Stáli sme mimo zákona a nebolo nikoho, kto by bol trestal násilníkov a rušiteľov zákona.

Dr. Pavel Blaho po IV. ročníku prestal vydávať a redigovať mesačník „Hlas“. V obsiahlej korešpondencii medzi Blahom a mnou najde čitateľ príčiny, prečo nastalo medzi nami nedorozumenie o smere tohoto pokrokového časopisu.

Vydávanie a redigovanie V. a VI. ročníku prevzal som v ťažkých politických pomeroch sám. I finančne stál Hlas dosť zle. Zo 600—800 predplatiteľov prihlásilo sa na piaty ročník iba 400 a konečne i toto číslo kleslo na nejakých 300. Na časopis som doplácал z lekárskej praxe, ktorá síce už stačila vyživiť moju rodinu, ale ešte nestačila udržiavať literárny podnik.

Pri rozsiahlej dennej lekárskej práci písal som len nocou. A spolupracovníkov, ktorí by boli vedeli a mohli prispievať v duchu a smere časopisu, bolo u nás ešte málo. Mladá generácia ešte len dorastala a učila sa: v jej radoch nebolo spolupracovníkov. Staršia a stará generácia stála pod vplyvom Martinčanov a Hlas ani nečítala, ani do neho nepísala. Ba ešte viacej, chovala sa k nemu nepriateľsky, lebo ju pohoršoval smer časopisu.

Prevzatím Hlasu vzal som na seba veľké bremeno, mnoho ťažkej a zodpovednej práce, finančné riziko a hnev a nenávisť ináčej úctyhodnej staršej generácie slovenskej. Keď po vydaní čísla mali sme platiť tlačiareň

13. Od ľava: Andrej Hlinka, Dr V. Šrobár a Ladislav Moyš asi v r. 1890. Originálna fotografia bola poškodená vplyvom zlého uloženia za vojny.

a porto a v pokladnici Hlasu nebolo skoro ani na to porto, mával som mrzutosti v rodine: moja žena Moravanka nevedela dobre pochopiť, ako je to možno celé noci pracovať, dostávať za to len nadávky a urážky a ešte k tomu za to platiť z lekárskej praxe! Pravda, v tie časy v Čechách sa už na literárnu prácu platilo toľko, že redaktor dostával v podniku plat a mohol si na tejto práci založiť existenciu.

U nás písať články do novín a mesačníkov považovalo sa za čestný úkol alebo i za povinnosť.

Vydržal som redigovanie a vydávanie Hlasu dva roky. Spolupracovníkov som mohol spočítavať na prstoch jednej ruky a čím ďalej, tým viacej som doplácaval na časopis.

Prvý ročník (V.) tlačila Salvova tlačiareň. Mal som mnohé konflikty a srážky s p. Salvom, lebo jeho tlačiareň nikdy nevyhotovila číslo na čas. Číslo s umeleckým Hlasom zaostalo až o dva týždne a ja som bol práve na to hrdý, že slovenskému obecnstvu prezentujem obrázkovú prílohu krásnu a obsažnú, redigovanú snaživým filozofom, Milanom Rastislavom Štefánikom.

Salva bol znamenitým propagátorom, nadšencom slovenským, no nebol podnikateľom ani organizátorom vo vlastnej tlačiarňi, a čo vytlačil, nevedel predať. Mnoho vecí vytlačilo sa u neho len pre skladište...

Druhý (VI.) ročník dal som tlačiť u Klimeša v Lipt. Sv. Mikuláši. To malo výhodu tú, že tlačiareň bola dochvilná, ale zase vyžadovalo to mnoho zbytočnej korešpondencie, aby som sa dozvedel, či rukopisy stacia a či treba ešte novými dopĺňovať číslo.

Pán Klimeš sa mi síce zaručil, že nebudem doplacať na časopis. Ale keď som ukončil druhý ročník, vy-

chodilo, že za tlač a za porto treba na oba ročníky doplatiť vyše 1000 korún. Na tie časy pre mladého lekára s počínajúcou súkromnou praxou bola to suma ohromná. A tak som zastavil ďalšie vydávanie Hlasu.

Ale táto finančná stránka nebola jediným dôvodom, že som zastavil časopis.

Naše hnutie vytýčilo si v programe pokrok, demokraciu, boj proti klerikalizmu a maďarskej aristokratickej nadvláde a boj za národnú a sociálnu slobodu. Touto cestou malo sa ísť nekompromisne proti politickému útlaku a feudalizmu a proti maďarizujúcim cirkvám v Uhorsku.

Naša staršia generácia však vyrástla a chtiac — nechtiac bola až do špiku presiaknutá práve tými názormi, ktorým sme vypovedali neúprosný boj. K týmto domácim názorom sociálne politickým pridružilo sa ešte fatalistické nazeranie na slovanskú otázku: rusofilstvo, a to nie k ľudu ruskému, ale k cárskemu despotizmu. Takým činom museli sme sa dostať do konfliktu s konzervativizmom našich otcov skoro vo všetkých životných otázkach. Proti nám sa postavila skoro všetka slovenská inteligencia a k tomu ešte hnev a nenávisť podpaľoval orgán národa, Národné noviny a jeho odnože: Pohľady, Černokňazník, Hlásnik i všetky cirkevné časopisy, rovnako katolícke, ako i evanjelické. Tieto videly ohrozenú svoju zdedenú ortodoxiu a preto nás považovali za nepriateľov slovenského ľudu, o ktorom sa domýšľali, že by mohol byť rozkolísaný v svojej otcovskej viere.

Uznať treba po pravde, že kňaz, či už katolícky, či evanjelický, keď sa k nášmu hnutiu pridal, dostal sa do konfliktu so svojou cirkevnou vrchnosťou, lebo sa o nás verejne písalo a hovorilo, že sme ako pokrokoví

ľudia nepriatelia cirkvi a že sme „atheisti“, a takým činom kňaz, stúpenec hnutia, stával by sa kacírom.

Je málo ľudí na svete, ktorí by schválne vyhľadávali martýrstvo. A pre kňaza nebolo inej voľby: buď sa stať činným členom hnutia a tak vziať na seba kríž útrap a prenasledovaní od cirkevnej vrchnosti, alebo stať stranou, alebo útočiť na nás a brániť ortodoxiu.

Cez toto úskalie preplával len jeden jediný katolícky kňaz. Najprv si vyslúžil u slovenského ľudu martyrium svojím bojom proti biskupovi Párvmu; potom sa s ním vyrovnal a urobil si zásluhy u zavádzaného ľudu bojom a agitáciou proti hlasistom, luteránom, liberálom a stal si na čelo hnutia, ktoré bránilo svätú vieru, cirkev a náboženstvo. Proti Párvmu vyslúžil si národné martýrstvo a bojom proti luteránom a hlasistom zásluhy ako defensor fidei. Hlinka vždy vyhľadával martýrstvo. Ten smysel dával svojmu heslu: „Za Boha život, za národ slobodu“. — Po takejto ceste mnoho kňazov veru nemohlo a ani nechcelo nasledovať Hlinku.

Ešte jeden slovenský katolícky kňaz pokúsil sa ísť touto cestou: dr. František Jehlička. Ale on na nej úplne stroskotal. Začal ako vychvalovač hlasizmu, ako jeho spolupracovník; potom pokračoval ako najzúrivejší odporca a tupiteľ. A keď začal hľadať cestu kariéry, zradil i národ a dal sa do služieb našich spoločných nepriateľov. Po prevrate vrátil sa na oko k národu, a to na vyzvanie Hlinkovo, ktorý ho osobne priviedol z Pešti na Slovensko. Ale jed zradu, ktorý už prenikol celú bytosť Jehličkovu, nevedel prekonať; k zrade ho stále niečo nutkalo a tak zotrval až do svojej smrti.

Tragický príklad rozumove vysoko nadaného človeka, ale bez akéhokoľvek mravného základu.

Keď prezerám stránky VI. ročníku Hlasu, vidím, že najviac polemík som musel viesť s Jehličkovými útokmi na nás. V Národných novinách mu ochotne poprial Hurban-Vajanský hodne miesta. A Jehlička vyliieval tu svoju nenávisť a zlobu proti nášmu hnutiu a menovite proti mne. Jehlička stal sa dobrým žiakom Hurbanovým v nadávkach, akých dotiaľ slovenská verejnosť skoro ani nikdy nečítala. Jeden článok Jehličkov, uverejnený v Národných novinách, odtlačil som v Hlase doslovne so všetkými mrzkosťami, kypiaci zlobou a nenávisťou, pod názvom: „Ľudský dokument“. Veru bol to dokument o dobe, o ľuďoch a o pomeroch, v akých sme pracovali a bojovali i proti vlastným ľuďom zo slovenského prostredia za našu pravdu a presvedčenie. Ako kuriozitu citujem len jednu vetu z polemiky o katolícko-luteránsku uniu na Slovensku, v ktorej vete si uložil Jehlička tento životný program: „A že ja, sťa katolícky kňaz, idem obnoviť ducha Mojzesovho a Hurbanovho, tiež by nám nemalo byť divným...“

Ale on obnovoval iného ducha až do svojho neslávneho skonu: ducha zrady, špionáže a venoval svoje sily službe cudziemu národu za judášsky peniaz...

Tragický koniec tohoto nadaného, postavou i tvárou krásneho muža nech je výstrahou našej mládeži. Bude vždy pravdou, že sa dom stavaný na piesku zrúti, ako i život človeka založený na chytráctve, malých lžiach, pretváraní a falši môže mať okamžité úspechy; ale nakoniec sa predsa len ukáže krehkým, ničomným i k záhube vedúcim.

Jehlička v svojom mladom veku spravil závratnú kariéru: stal sa doktorom teologie s vyznamenaním

a dostal od cisára prsteň. V niekoľkých rokoch dostal slovenský mandát do snemu. Po roku ho predal maďarskej vláde za profesúru. Zradil národ, stal si do služieb maďarskej vlády. A potom už klesal vždy hlbšie a hlbšie až na dno špiónskej priepasti.

A koľkých oslňoval, koľkí sa mu klaňali, koľkí ho do neba vychvaľovali. Hurban i Hlinka videli v ňom novú hviezdu na temnom slovenskom nebi. A jako všetkých sklamal!

Môj rozchod s tolstojizmom

Do roku 1903 považoval som sa za stúpenca Tolstého, keď i nie za tak pravoverného, ako boli dr. Dušan Makovický a dr. Albert Škarvan, predsa len som sa cítil duchovne spojený s veľkým ruským reformátorom náboženstva: obdivoval som jeho myšlienky filozoficko-náboženské a môj svetový názor značne stál pod jeho vlivom; v mnohom som mu dával za pravdu. Veril som, že náboženské príkazy mravnosti majú platnosť pre každého človeka v každom jeho konaní a myslení; uznával som za správne odsudzovať nacionálny šovinizmus menom bratskej lásky humanitného ideálu; hnevalo ma páchanie sociálnej krivdy na slabých a bezradných; odsudzoval som pôžitkárstvo a rozkošnícky život inteligencie a tvrdé, bezohľadné sebestvo bohatých voči chudobným. Celý slovenský ľud považoval som za jednu rodinu, za bratov, ktorým treba pomáhať vždy a vo všetkých okolnostiach života.

Ale vedľa týchto mravne-náboženských zásad vysoko som si vážil pokroku vo vede, v technike, v umení a v literatúre. Slovom bol som pevne presvedčený, že sa ani náš ľud nedostane na úslie slobody, civilizácie a kultúry bez práce na všetkých týchto poliach.

Bolo mi jasné, že slovenský ľud, ak sa nebude brániť, ak sa nevzopne proti násiliu a krivdám, útlaku a biede, musí zahynúť a padnúť do otroctva tak hlboko,

že nezachráni ani svoje mravy, ani jazyk, ani slobodu a ani svoju ľudskú dôstojnosť. Musí preto bojovať na život a na smrť...

Dr. Albert Škarvan poslal mi do Hlasu prácu Lva Nikolajeviča Tolstého, ktorú preložil z rukopisu. Pre časopis to bola veľká literárna udalosť, lebo Tolstého práce boli vtedy vítané vo všetkých literárnych časopisoch v Európe i mimo Európy. Tolstoj stál v tie časy na prvom mieste medzi spisovateľmi sveta.

Prácu Tolstého uverejnil som v Hlase pod menom „Obnovenie pekla“. A na konci pridal som poznámku, že s tendenciou práce nemôžem súhlasiť a že odmietam všetky dôsledky filozofie Tolstého.

To znamenalo, že sa rozchádzam so svetonázorom tohoto z najväčších mysliteľov súčasnej doby. Tento rozchod cítil som ako duševný nepokoj a bolestné sklamanie.

Čo obsahovala táto najnovšia literárna práca Tolstého? Zhrátka asi toto: Tolstoj posmieva sa ironicky súčasnej vede, umeniu i literatúre. Lekári, umelci, inžinieri, učitelia, kňazi, vynálezci a vedci, všetci sú v službe satana, ktorý ich pomocou obnovil peklo na zemi: Kráľovstvo Satana. Pomocou civilizácie upadá ľudstvo do skazy. Ak má zavládnuť zákon boží na zemi, treba sa vrátiť k prostote ducha, zničiť všetko, čo ľudský rozum a práca za tisícročia vybudovali, vymyslely a pripravily človeku pre lepšie živobytie. Treba sa vrátiť k životu primitívneho človeka. Až kam? Do diluviálnej doby? K jaskynnému človeku? A to že by malo byť ideálom ľudstva?

Treba zničiť štát — lebo štát je organizované násilie. Treba zničiť cirkev — lebo kňazi podpaľujú hnev

a zlobu proti inovercom. Treba rozpustiť vojsko a policiu — lebo pomocou nich páše sa násilie na ľuďoch.

Treba otvoriť brány žiaľov a vypustiť na slobodu väznených „zločincov“; rozbúrať mestá a ľud z nich poslať von do polí a lesov, aby tam žili prostým životom. Zavrieť všetky školy, lebo v nízkych i vysokých školách sa ničomu dobrému nevyučuje. Slovom: vzdelanosť a osveta pripravujú človeka pre kráľovstvo Satanova a nevzdelanosť, nevedomosť, primitívnosť, vedú do kráľovstva božieho.

Osobne som si takto vykladal tento strašný názor Tolstého: keď liečim, radím a pomahám podľa lekárskej náuky ľuďom, konám prácu pre Satana. Štúdium hygieny, vnútorného lekárstva, chirurgie, porodníctva, nákazlivých nemocí — bolo nielen bez mravného základu, ale naopak slúži ešte k záhube ľudstva.

Lekári nech zavrú ordináčné siene, nech opustia mestá a nech idú do vrchov, do hôr a lesov stavať si koliby alebo dlabat' skryše v skalách, aby v zime nezamrzli sami, prípadne ich deti a ženy . . .

Držať sa náuky Tolstého, neprehrešovať sa každým činom, každou myšlienkou proti mravným príkazom tohoto náboženstva, znamenalo by nemôcť vôbec ani žiť. Človek by nosil v svojom svedomí balvan zla, sebaobviňovania, múk a žiaľu. Život by bol večným trápením bez radosti, bez svetla a tepla. Bol by tu na zemi večný žalár, v ktorom niet ani slobody, ani pokoja, ani mieru, len neprestajné zúfalstvo nad hriechnosťou ľudskej bytosti! Takýto život znamenal by zničiť svoju prirodzenosť, stále potláčať prirodzené pudy a snahy v sebe samom a hnať sa za vysneným neskutočným neexistujúcim životom. Za nirvánou a do nirvány? Tak

som sa tedy zastavil pred trasoviskom, na ktorom nebolo pevnej cesty a kde by bolo možno najst' len skazu. Zastavil som sa a hľadal istú pôdu, cestu k najväčším hodnotám ľudského snaženia: ku kráse, k pravde a k dobru. O nich som tušil, že ak sú prežiarené božským plameňom lásky, dajú cenu, cieľ a smysl nášmu životu.

Vrátil som sa znovu k našim domácim učiteľom: ku Kollárovi, k Havlíčkovi, k Hviezdoslavovi a k Masarykovi.

XII

Odboj v Liptove

Všetci traja narodili sme sa v Dolnom Liptove; dvaja zo sedliackych rodín, tretí ako syn učiteľa-zemana. Naše rodiská susedily s Ružomberkom: Černová, Veľká Štiavnica a Lisková; chodili sme do gymnázia v Ružomberku a po ukončení štúdií osud nás sviedol zase do rodného kraja. Boli sme dobrí priatelia, najlepší, akých si len môže muž žiadať. Dvaja z nás boli kňazi, tretí lekár.

Schádzavali sme sa často a radili sme sa, robili sme si plány, žartovali sme, radovali sme sa z úspechov i rozčuľovali nad krivdou a nepravosťou nášho spoločného nepriateľa, maďarského útlaku.

Mali sme spoločný a jediný cieľ: prebúdať slovenský ľud k ľudskej dôstojnosti a k národnému povedomiu. Ale táto práca narážala na nepriazeň a odpor vrchností: u kňazov na odpor biskupa, u lekára na odpor svetskej vrchnosti. Toto nás však nekormútilo, naopak zápas s maďarským panstvom spružoval našu mladú, nevyčerpatelnú energiu.

Neboli sme rovnakých temperamentov. Zeman bol flegmatik, druhý kňaz sangvinik, lekár melancholik. Prvý bol trochu pomalý, rozvážny, filozofický a mal veľkú pozorovaciu schopnosť. O udalostiach rozprával na široko ako Homerovi hrdinovia. Druhý vzplanul ako otep slamy, rád robil žarty a smial sa

chlapčenským smiechom, rád mal veselé kúsiky a nezbedy a menil nálady a vznety bez rozpakov. Tretí vznecoval sa pomaly, ale bol nálady trvalej, bol snílkom, citlivý na dojmy a pritom v úmysloch pevný a vytrvalý. A predsa len, i napriek rôznym temperamentom, tvorili sme harmonický celok, doplňovali sme si vady pováh k akejsi vyššej jednote ľudskej vyspelosti a dokonalosti.

Pokiaľ trvalo naše družné priateľstvo, boli sme nepremožiteľní. Práca sa nám darila, cieľa sme dosahovali.

Päť rokov žili sme takto v jednote a spolupráci na malom priestore Dolného Liptova a roznieťili sme požiar národného prebudenia nielen v tomto okrese, ale plamene jeho zachvacovali celé Slovensko.

Ľud tohoto kraja šiel za nami, odhodlaný k nevidaným a k neslýchaným obetiam v boji za slovenskú vec. Dediny, ktoré do tých čias spaly spánkom nevedomosti, žily v poslušnosti k úradom, ktoré šly za odrodilými kňazmi, teraz začaly sa búriť, revoltovať, vzdorovať a domáhať sa svojho ľudského a národného práva. Dolný Liptov v tejto krátkej dobe vrel národným sebedomím ako nikdy predtým a ako málokedy bude takto bojovať za svoje práva, slobodu a spravodlivosť i v budúcnosti...

V jednotnom úsilí troch bojovníkov bola čarovná sila, ktorá prenikla i do ľudu, a bašty maďarského otroctva sa povážlivo zakolísaly.

Strach pojal panstvo zo vzbury i v biskupskej rezidencii i v ružomerskom kaštieli sv. Žofie, kde sídlila bohyňa maďarskej Spravodlivosti. Biskup i prézes podali si ruky, aby odboj zašliapali nohou násilníka.

Ale my pracovali sme neúnavne. Využili sme každej príležitosti, aby sme povzbudzovali, posmeľovali a k odporu nabádali ľud Dolného Liptova. Rečnili sme na svadbách, krsteniach i na púťach, na hodoch i jarmokoch a zakladali sme konzumy a úverné družstvá, kde sa mohlo hovoriť nielen o hospodárskych, ale i politických otázkach. A reči sa končily: nebojte sa, postavte sa proti nepriateľovi a čítajte, predplácajte Slovenský týždenník, tam najdete poučenie, ako sa brániť a ako náš ľud bojuje za slovenčinu na celom Slovensku. Sú nás milióny, nie sme sami, keď sa spoľčíme, Maďari nás nepremôžu.

V Ružomberku sme zariadili kanceláriu, v ktorej sa písaly ponosy, žiadosti i protesty proti nesprávnostiam, odvolávajúc sa na národnostný zákon. Posmeľovali sme ľud, aby si v obciach na richtársky úrad postavil svojich kandidátov, verných a neohrozených mužov. A keď slúžny dal nejakým nezákonným spôsobom vyvolať či vlastne vymenovať predstaveného, písali sme obžaloby a protesty na župný úrad a tak sme stále zamestnávali i ľud i úrady otázkou práva nášho ľudu, ktorý dosiaľ znašal všetky krivdy bez protestu.

Dolný Liptov sa pomaly prebúdzal a chystali sme sa k boju pri voľbách do župného výboru. Tento boj sme vyhrali. Dolný Liptov vyvolil ôsmich výborníkov proti ôsmim úradným kandidátom. A chystali sme sa k nastávajúcim voľbám do snemu.

Ako sme sa zmocnili ružomerskej fary a aký to bol význačný čin pre našu slovenskú vec, o tom som už napísal obšírny výklad v románe „Svetlo v temnotách“. A ani s historického stanoviska nemám, čo by som dodal k vylíčeniu bojov za farára Hlinku na ružomerskú faru. S tohoto stanoviska nie je to vlastne román, ale verná kronika udalostí, ktoré spádom deja skôr sa podobajú dramatickému deniu, ako umele skonštruovaným zápletkám románovým.

Boj za naše slovenské právo vyvrcholil za volieb do snemu. I o tom som písal v spomenutom románe a nebudem už znovu opakovať všetky tie drobné príhody, zápasy a práce.

Pokúsim sa teraz vypísať konflikt, ktorý vznikol medzi nami na strane jednej a medzi Gejom Chudovským, prézesom ružomerskej sédrie a medzi biskupom Párvy na strane druhej.

Spišský biskup Alexander Párvy poslal na faru Hlinkovi za kaplána Ilečku, rodom Slováka zo Spiša, ale odrodilca. Zhavranelú dušu, špiona a udavača. Tento človek bol úskočný ako diabol. Provokoval nás, vpadával nečakane do izby, keď sme sa o našich veciach radili, počúval za dvermi a čo počul, donášal arcivrahovi Slovákov Chudovszkému a štvál ho proti nám a proti všetkému slovenskému. Občas sa vybral i do spišskej

! Markov = view XVIII Scheidtsch. 59. -

Citaju - nabityja, dobre' v'ez to velmi propjeje,
 Vasi avtorita z'nyh'. Nev'idi lah' n'ig' samo
 p'nh' sobe, 10 svet' svetem by.
 St'odajny' p'nybr' v'ech' vas

2. f. v. s. p.

Mesaryk.

30/VI/6.

Letos p'z'dajny' budeme v' Hrucombarcku (p. Abn. - Brod.)

kapitule k biskupovi. Hlinka mu robil ťažkosti, aby sa ho zbavil, ale Ilečko sa mu len vysmieval a uistoval ho, že jeho z Ružomberka nikto preč nedostane.

Do otvoreného konfliktu sa dostal Hlinka so svojim biskupom na začiatku volebnej kampane. Z ružomberkých maďarských kruhov — Ilečko, slúžny, Chudovszky? — niekto poštval biskupa proti Hlinkovi, ktorý ma sprevádzal do niekoľkých dedín na voličské shromaždenia a tam len pár slov prehovoril k voličom a doporučoval ma ako kandidáta do snemu.

Páni z úradov dostávali strach a právom sa obávali, že vládna strana pri voľbách stratí náš okres, okres, ktorý bol od pradávna mamelucký a v ktorom ešte nikdy nevystupoval kandidát so slovenským programom.

Obrátili sa na biskupa Párvyho, aby zakázal Hlinkovi účasť na volebnom boji. Biskup poslal Hlinkovi telegram. Zakázal mu účasť sa volebnej agitácie za národnostného kandidáta a ak by nepočúval, že ho stihne trest pre neposlušnosť jeho duchovného pastiera.

Radili sme sa s Hlinkom, čo a ako odpovedať biskupovi. Poslal mu telegram asi v tomto smysle: Vo veciach viery poslúchnem vždy svojho biskupa, ale vo veciach občianskych chcem sa spravovať právom, ktoré zabezpečuje zákon každému občanovi štátu.

Biskup považoval Hlinkov telegram za vzburu a telegraficky ho suspendoval od kňazských povinností a poslal mu administrátora.

To bol olej do požiaru. Ľud sa stotožňoval s Hlinkom a zle-nedobre hromžil na biskupa. Do kapituly šly listy s podpisom i anonymné, v ktorých sa vyhrážali biskupovi, že vystúpia z cirkvi, ak Hlinku nezbaví suspenzie.

Medzitým sa skončila voľba do snemu. Zostal som v menšine asi 100 hlasmi. Do samého večera mal som 300—400 hlasovú väčšinu a myslel som, že boj je už pre Slovákov vyhraný. Ale po záverečnej hodine terorom sohnali Židov z celého okresu, ktorí cez deň nechceli hlasovať na klerikálneho kandidáta a týmito židovskými hlasmi rozhodli moju porážku.

Nečakali sme na začiatku kampane víťazstvo, lebo mnoho obcí je závislých na eráru, na pastvinách a lesoch a náš ľud v tejto veci bol úplne odkázaný na dobrú vôľu panstva. Ale ľud predsa sa nedal terorizovať a najväčšie obce hlasovali na slovenského kandidáta.

Po voľbách, kedysi začiatkom júna, vybral sa Hlinka k biskupovi, aby mu vysvetlil svoje počínanie pri mojich voľbách a aby ho žiadal o zrušenie suspenzie. Hlinka chcel svedkami dokázať, že sa choval v medziach zákona a že sa nedopustil žiadneho takého kúsku, ktorý by jeho kňazský stav a dôstojnosť poškvrnil.

Keď Hlinka spomenul slovo „svedkami“, skočil mu Párvy do reči a ironicky poznamenal: „Snáď nie drom Šrobárom?“

Hlinka nepochodil u biskupa. Zostal tvrdý, neoblomný a ani ho nepožiadala, aby zostal v kapitule na obvyklý obed. To značilo hnev, urážku, nemilosť.

Hlinka mi všetko vyrozprával, keď sa vrátil do Ružomberka, kde ho na stanici očakával značný počet veriacich.

Nemilosť Párvyho ho neskrušila. „Keď chce boj, tak bude boj“ — hovorieval. Ľud stál pri ňom a odsudzoval skutok biskupa ako prejav nenávisť k slovenskej veci.

V Týždenníku sme toto protislovenské, čisto po-

litické stanovisko biskupovo slovenskému ľudu vysvetľovali. A ľud pochopil, že biskup nechráni vieru a náboženstvo, ale štátnu maďarizáciu. Preto prenasleduje slovenského kňaza. Nie pre nemravnosť a nedbalosť v kňazských povinnostiach, ale preto, že drží so slovenským ľudom. Pravda bola na našej strane a to nám dodávalo odvahy v boji proti biskupovi.

Hlinka mi vyrozprával, čo sa na jeho audiencii u Párvyho prihodilo. I o poznámke o svedkoch.

Čítal som pevnú solidaritu s Hlinkom v tomto jeho boji a napísal som Párvyemu otvorený list, v ktorom som protestoval proti urážke a ostre som mu vysvetlil, aký je rozdiel medzi človekom, ktorý žije zo svojej poctivej práce a medzi človekom zaháľáčom a parazitom.

Táto čiastka dopisu znela takto: „Túto potupu odmietam“.

„Ale toto odmietnutie, zdá sa mi, nie je dostatočné. K svojmu chovaniu, občane Alexandre Párvy, musím urobiť niekoľko poznámok: V celom šírom svete medzi miliónmi ľudí jednotlivca robí statočným nie rang, nie zlatý kríž alebo prsteň, nie farbisté jemné šaty a stužky, ani tituly, ale jedine a výlučne poctivá telesná a duševná práca, mravný život a láska k ľuďom, k bližným.“

Povedz mi len, občane Alexandre, z akej práce žiješ ty, akou mravnou prácou si ty zarábaš svoj každodenný chlieb? Čo si ty dal človečenstvu a národom tejto vlasti z duchovných pokladov?

Žiješ z majetku, ktorý si ty nezískal prácou svojou a prenasleduješ každého, kto sa ti nepáči a kto chce rozmnožovať duchovné majetky človečenstva, tedy i majet-

ky slovenského ľudu! Preto ťa nenávidí každý, ešte aj tí, v kruhu ktorých žiješ, lebo si človek pyšný a despotický.

Odpusť, že ti tykám, ale teraz hovorím k tebe miesto tvojho svedomia — sub specie aeternitatis. Tu niet hodnosti, len púha pravda. A ak sa raz v živote sídeme, poviem ti všetko toto obšírnejšie.

Budiž s tebou duch Kristov! Lebo jako zo skutkov tvojich súdim, ty si sa celkom spohanštil: nemyslíš na svojho Boha a na Jeho zákony, ale len na hmotné veci. Počujem, že chorieš, daj ti Hospodin zdravia a duševnej sily, aby si jasne poznal zákon všetkých zákonov: „Milujte sa vo spolok!“

Nech ťa Boh žehná. Pozdravuje ťa Vavro Šrobár, lekár. Ružomberok, dňa... júna 1906.“ (Slovenský týždenník č. 25 z 22. VI. 1906.)

Otvorený list vyvolal v slovenskom ľude rozruch. Dostával som z rôznych končín Slovenska dopisy, v ktorých bol vyslovený súhlas, povzbudenie k boju a pochvala za smelý útok na tyrana-biskupa. I z Martina, s ktorým som nebol v dobrých stykoch, prišiel dlhý list, podpísaný asi tuctom mien z radov inteligencie.

Radost na Slovensku bola všeobecná, ale najväčšmi sa tomu tešili naši Ružomberčania. Kde som sa len ukázal, všade mi tiskli ruku, gratulovali a pozdravovali ma s vyjasnenou tvárou.

Naproti tomu v maďarónských a úradných kruhoch vyvolal otvorený list veľké pobúrenie nad opovržlivosťou „taktu“ písať o biskupovi! V sídle sédrie, v kaštieli sv. Žofie, boly časté porady, ako pomstiť pohanu. Iľečko donášal Chudovszkému a štvál ho proti nám.

S koro potom štátny zástupca dr. Julo Belopotocký na rozkaz Chudovszkého podal žalobu asi na dvadsiatich ružomerských občanov pre národnostnú agitáciu, pre búrenie a protištátnu činnosť. Nastalo vyšetrovanie, výsluch svedkov a nakoniec pozatvárali nás v kuticiach¹ žalára v sv. Žofii: Hlinku, mňa, Ondreja Jančeka, Jura Greguša a iných.

Chudovszky sa nazdával, že žalarovaním vodcov zlomí odpor v slovenskom ľude. Dosiahol pravý opak: ľud šomral, vyhrážal sa úradom, na ulici sa shromažďoval a urážal maďarónov nevyberanými nadávkami. Ženy i mládež chodievaly večerom spievať náboženské i svetské pesničky pod obloky žalárov, obrátených na stranu Váhu. Na to zakročovali žandári a rozháňali návštevníkov pod väzením.

Mňa uväznili do malinkej a tmavej cely, odkiaľ odstránili cigánky. Dostal som zápal hrdla a horúčku. Keď som sa žaloval na tmú a pliesň podlahy, sedriálny lekár dr. Polgár (Pinkus) mi odvrkol, že on verí v spravodlivosť súdu a že nemám práva sťažovať si na neľudské zaobchádzanie. Protestoval som u štátneho zástupcu: nie som odsúdený, som len vo vyšetrovacom väzení a môžem byť oslobodený; kutica je tmavá natoľko, že tu nemožno čítať ani písať; celý deň som tu zatvorený ako nejaký

¹ kutica = jizbička, komôrka, (vžeňská) cela.

lupič alebo vrah. To je proti zákonu. Budem si sťažovať u ministra vnútra proti tejto neľudskej krutosti.

Potom ma preložili na severnú stranu, kde bol oblok dosť svetlý a tu som začal písať denník a prekladať Tolstého povesti, ktoré neskoršie vyšly v Pešti i s ilustráciami. Pridal som k nim i rozprávku o Jánošíkovi. Ešte som složil báseň o našom boji a o našich maďarských „pánoch“. Túto báseň som vpísal do „Bibli svätej“, ale niekto mi ju ukradol. Nevie, kde a u koho je.

Najpálčivejšou starostou väzňovou je získať si spojenie so susedom a s vonkajším svetom. Klepaním na stenu to nešlo, lebo ani môj sused napravo ani ja neznali sme Morseových značiek telegrafovania. Na prechádzky sme chodili oddelene, takže sme sa nemohli shovárať a i za prechádzok bolo zakázané vedľa seba chodiť a spolu hovoriť. Ak sa niekto pokúsil oslovovať suseda, hneď prikročil strážnik a pohrozil mu, že ho odvedie z prechádzky. A ešte iné hrozby mal naporúdzi: nedostanete jedlo, zavreme vás do tmavej cely, budete pár dní v samoväzbe a podobné.

Strážnici boli rodáci z Ružomberka a v duchu sympatizovali s nami. Akoby aj nie: väznili tu ich duchovného otca, ktorý nespáchal zločinu a mali tu pod závorom lekára, ktorý liečieval ich deti, ženy, rodinu, známych, susedov. A boli tu úctyhodní občania: Janček, Greguš a iní, ktorých si meštania vážili. Sedeli sme pre politiku — no a či je politika krádež, kmínstvo, lúpež alebo vražda? To dobre vedeli naši strážcovia a nemohli schvaľovať vo svojom svedomí a mravnom presvedčení trest, akým nás stihla pomsta Párvyho a Chudovszkého.

A keď sme si tedy nemohli s Ondrejom Jančekom telegrafovať, vynašli sme si iný spôsob dohovoru: Janček bol totiž môj sused v cele napravo.

Začal spievať pri obluku. Počúvam známu pieseň,

ale slová sú mi neznáme. Vstal som od stolíka a idem k obloku, ktorý bol v lete stále otvorený a počúvam, čo to vyspevuje? A tak som sa dozvedel o tom, čo vedel o vyšetovaní, o otázkach, ktoré mu sudca kládol, čo vedel a čo chcel vedieť a vyspieval mi i to, čo mu strážnik rozprával o nálade v meste po našom zatknutí.

Strážnici nám nosili do cely jedlo a pritom šušky všeličo nám porozprávali, ale nás prosili, aby sme ich neprezradili panstvu: sudcom a dozorcovi väzenia, ktorý držal s Maďarmi.

Obed i večera, ktorú mi posielala žena, bola vždy dôkladne prezretá: chlieb, zemička, koláče boly rozlámané, aby zistili, či v nich niet nejakého papiera alebo predmetu, ktorý do väzenia nepatrí.

Vedľa zpravodajstva spevom použili sme ešte iného zvláštneho spôsobu výmeny zpráv.

Dôkladne okované dvere, ťažké a pevné mali zamrežovaný oblôčik, ktorým strážnik každú chvíľu vo dne a menovite v noci nazeral do cely, aby sa presvedčil o činnosti väzňa, či nepodniká prípravy k úteku, prepíľujúc mreže na obloku, alebo či nechce spáchať samovraždu niekde na kavalci posteje.

Pod touto „kukaňou“ bola malá dierka, čo by ňou prešla zápalka. Touto cestou dostávali sme na mrku zápalky — jednu, najviac dve — aby sme si mali lojový kahanček čím rozžať.

Raz mi dôverný strážnik doniesol stočený papierik od Hlinku so zprávami a ukázal mi kukaňu, aby som tadiaľ poslal odpoveď na stočenom papieriku v takej dobe, keď on bude mať dozor na chodbe väzenia.

A tak sa začala naša korešpondencia, ktorá sa potom opakovala deň čo den.

Keď sme mali niečo obšírnejšieho sdeľovať, dohodli sme sa, že budeme na prechádzke do niektorého kútika alebo do kríka pod skalou schovávať lístky papiera. A tak sme i ta všelijako odvádžajúc strážcovu pozornosť, ukladali svoje lístky, na ktoré sme kukaňovou poštou vopred upozornili adresáta. „Spolahlivý“ strážnik choval sa tak, že nás nevidí. Ale zavše nás z obloka na poschodí pozoroval niektorý zo sudcov a tak sme museli dávať pozor i na tieto obloky, aby nás potom za nedovolený čin netrestali samoväzbou, alebo aby „náš“ strážnik neprišiel o miesto.

Najťažšie som znášal, že mi odobrali fajčivo a že nám zakázali vôbec vo väzení fajčiť. Ale i tento zákaz plnil som len prvé dni. Prišla návšteva do izby vyšetrujúceho sudcu a k návšteve ma pod bajonetom doviedol strážnik. A tu návštevník šikovne akoby náhodou vpašoval mi do vrecka balíček cigár. Potom ma strážnik odviedol späť do väzenia, nestarajúc sa, či som si niečo doniesol do cely.

Alle fajčít v cele bolo spojené s istým nebezpečím pre väzňa: pokiaľ sme boli na prechádzke, deň čo deň navštevoval dozorca naše cely a poprehadzoval všetky veci a šľakoval nás¹ ako kopov², či sme si tu niečo neukryli alebo či sme si nejakým činom neobstarali fajčivo. Prvé, čo urobil, keď vstúpil do cely, bolo, že z hlboka naberal vzduch, či nepáchne tabak. Potom kutil po zemi, či niet niekde zbytok popoľa, nedopalku, kus zápalky; v zásuvkách stolíku hľadal cigary, tabak, papieriky na cigarety, fajku — slovom šľaky³ a zbytky po fajčive a fajčení. Väzeň má veľkú radosť a pocit víťazstva nad väzniteľom, keď ho môže nejakým činom prekabátiť⁴.

¹ slídil. stopoval. ² chrt. ³ stopy. ⁴ oklamat.

A vrcholom víťazstva je, keď môže a vie beztriestne prestupovať väzenský poriadok. To je akoby náhrada za stratenú slobodu, ktorá je najväčším a najvzácnejším pokladom ľudskej bytosti. Slobody nemá človek nikdy dosť, a čím je väčšie sebavedomie a pocit dôstojnosti ľudskej, tým viacej túži a ženie sa za touto bludičkou, ktorá má tisícero tvár a podobu, takže človek, i keď ju má, nevie, či ju má, a cíti jej dobrotu len vtedy, keď mu ju odnímu alebo keď sa o ňu sám pripravil... Po týždni väzenia dosiahol som tohoto veľkého uspokojenia duševného i fyzického nad otrokárom inšpektorom.

Po dôkladnom premýšľaní a skúmaní všetkých možných kútov a skrýší rozhodol som sa, že cigary ukryjem v rúre pece, v ktorej sa v tomto letnom čase nekúrilo. Biedna, hrdzavá železná piecka mala rúru, ktorá sa ohýbala najprv kolmo ku stropu a potom kolmo do steny a do komína. Táto kolmá, krátka časť bola zakrytá čiapočkou a ťažko sa dala sňať. Sem som uložil na skúšku jeden kúsok cigary a ostatné som nosil stále u seba v kabáte. Minul deň, dva a čiapočky sa direktor nedotkol. Tak som ťažký problém tajného fajčenia mal rozhodnutý definitívne. Spravil som si trúbku z papieru a dym som vyfukoval do komína. To som robil večer alebo v noci, keď sa strážne utiahly na hodinu dve zpred mojich dverí. Vo dne fajčil som pri obloku a dym som rovno cez mreže púšťal von do prírody. Večer alebo v noci bolo nebezpečné stáť v obloku s horiacou cigarou, lebo jeden strážnik vše sa prechodil pod oblokmí a skúmave nazeral, či ozaj niekto nefajčí pri obloku. Toto bol jediný strážny pes, ktorého jeho druhovia nenávideli a hneď od začiatku nás naňho upozorňovali.

Jedného dňa som si umienil, že preskúmam svoju

celu skrz-naskrz: nábytok, steny, pec, dvere, obloky a podlahu. A tu som našiel v podlahe prekvapujúce veci. V jednom kúte boli dosky akosi uvoľnené. Pod nimi som zbadal jemnú, vláskovitú píločku, veľmi ostrú a pružnú. Ďalej pilník zánovný, ostrý a tenký. Niektorý väzeň si to sem doniesol, a ak ma pamäť nemýli, myslím, že som počul, že jeden raz skutočne odtiaľto niekto utiekol, prepíliac železné mreže na obloku. Potom po práci schoval pre potomkov toto jemné a isté náčinie pod podlahou.

Nález som uložil späť pod dosku podlahy. Snáď až dosiaľ je tam.

Necítil som sa povinným oznámiť to súdu, ktorý nás skrivo dlive trestal väzením.

Na slobode. Voľby do mestského predstavenstva. Súd

Po nejakom čase dovolili mi, aby som sa mohol poradiť s advokátom. Zastupoval nás v tomto čase Dr. Hiller, bystrý človek, dobrý právnik, ale maďarského smýšľania. Bol synom krčmára z Lúčok.

Prvá moja otázka bola: Podľa akého paragrafu ma zatkli, keďže mi dosiaľ doručili len obžalobný spis a tedy nie som odsúdený?

Advokát ma poučil, že je v trestnom zákone paragraf, podľa ktorého môže byť zatknutý ten, kto sa znova dopustil takého trestného činu, pre ktorý bol obžalovaný. Tedy akási recidíva. „Ano,“ hovorí, „boli ste na Bielom Potoku s poslancom drom Jehličkom a tam ste spáchali trestný čin jednak tým, že ste Jehličku vzali na koč do dediny a jednak tým, že ste sa zúčastnili improvizovaného shromaždenia, na ktorom poslanec Jehlička štvá belanské ženy proti vrchnostiam a proti maďarskej národnosti.“

Toto mi vyšetrojúci sudca dr. Székely (pomadžarčený Žid) neoznámil a bol som teda veľmi prekvapený správou svojho advokáta. Bola síce pravda, že si do môjho koča prisadol Jehlička, novozvolený poslanec za slovenskú stranu, a požiadal ma, aby som mu dovolil navštíviť Belanov, ale ja som nebol na jeho shromaždení, ani som nerečnil, ani som ho ľudu nepredstavil.

Viezol som sa vtedy s drom Kürtim, lekárom

a dobrým vlastencom, k nemocnému šuhajovi, ktorý mal zápal pohrudnice a mali sme sa na lekárskom konsilii dohodnúť, či treba robiť punkciu hrudníka a či ešte probovať liekmi odstrániť výpotok z dutiny pohrudničnej. A tak sa i stalo: my s kolegom šli sme do bytu nemocného blízko mostu, vedúceho cez Revúcu, a Jehlička s kočom šiel ďalej do dediny. Čo tam robil, som nevedel a po ukončení konsilia hneď sme sa vrátili do Ružomberka. Bolo jasné, že som nespáchal trestný čin dľa tohoto paragrafu trestného poriadku, a keďže ma predsa uväznili, bol to nezákonný skutok od vyšetrojúceho sudcu.

Advokát mi poradil žiadať, aby bol dr. Kürti v tejto veci vypočutý ako svedok. Urobil som tak.

Či bol dr. Kürti vypočutý, lebo nie, neviem. Ale vyšetrojúci sudca mi sľúbil, že budem prepustený na slobodu, ak sa písomne osvedčím, že do dňa súdu nebudem búriť ľud.

Tajnou poštou sme sa dohodli s Hlinkom o ďalšej práci a plánoch, ktoré majú byť uskutočnené, keď budem na slobode. Stály totiž pred nami voľby obecného predstavenstva. Naším vrahom musíme ukázať, že občania mesta stoja za nami, a nie za maďarským panstvom. Voľby vypísali schválne v túto dobu, aby vodcovia nemohli zasahovať a ľud aby bol zastrašený.

Ale dôkladne sa prepočítali. Hneď ako som vyšiel z väzenia, zorganizoval som agitačný výbor pre voľby. Ulice sme podelili medzi sebou tak, že dvaja traja agitatori konali po domoch večerom schôdze, porady, besedy o voľbách. Tak sme získavali voličov a zaväzovali ich, že budú voliť našich osvedčených Slovákov do mestského predstavenstva.

Prišiel deň volieb. Boli sme na ne dobre pripravení a verili sme, že voľby vyhráme.

Dr. Alman, podslúžny, viedol voľbu. Nieкто z vlastencov predložil maďarónsku kandidačnú listinu. Alman ju prečítal. Ja som prečítal našu listinu.

Prerušil ma pri prvých slovách a vyzval ma, aby som navrhol kandidátov na mestské úrady. Vycítil som z jeho počínania, že má rešpekt pred obecnstvom a že je odhodlaný pokračovať podľa zákona. Alman bol slušný človek i ako úradník a na dne srdca držal so Slovákmí.

Po prečítaní mojej listiny pristúpilo sa k voľbám. Voľby sme skvele vyhrali: všetci naši kandidáti boli zvolení ohromnou väčšinou hlasov.

To bolo veľké víťazstvo nad našimi nepriateľmi. V meste i vo väzení bola veľká radosť. Väzňom sme osladili trudné chvíle samoty. Za starostu zvolili sme starého Kleina, Žida, ktorý neznal ani slovíčka maďarského. Urobili sme to schválne. Volili sme ho i preto, lebo to bol vážny občan, zámožný a býval stĺpom liberálnej strany a teraz bola pri vláde konzervatívno-klerikálno-šovinistická koalícia: maďarská národná koalíčná vláda, složená z vodcov maďarského néppártu, z kossuthovcov a všelijakých magnátov maďarských.

Stoliční páni zúrili. V lokálnych plátkoch maďarských, v „Liptóve“ a v „Rózsahegy és vidéke“ volali po suspendovaní panslávskeho predstavenstva.

Po niekoľkých mesiacoch úradovania nášho predstavenstva poslali nám vládneho komisára. A boje trvaly ďalej: my medzi ľuďom a v Slovenskom týždenníku, oni vo vidieckych plátkoch a v budapeštianskych denníkoch maďarských.

Priblížil sa deň pojednávania našej obžaloby.

Náš proces nadobudol si veľkého chýru tým, že sme povolali za obráncov i rumunských politikov. Opísal ho Svetozár Vajanský a Národné noviny vydaly jeho vyličenie v brožúrke.

Proces končil sa tým, že nás všetkých odsúdili do väzenia: Hlinku na dva, mňa na jeden rok a ostatných asi dvanástich na niekoľko mesiacov.

Apelovali sme a do vybavenia apelátu pustili obžalovaných na slobodu.

Proces proti nám viedol hanebným a cynickým spôsobom predseda sédrie Gejza Chudovszky. Obžalobu prednášal Julo Belopotocký, náš konškolár. Za prednesu obžaloby prišlo mu zle, takže sa pojednávanie muselo na čas zastaviť.

Chudovszky, prebitý, bývalý štátny zástupca, používal všetkých praktík voči našim svedkom: terorizoval ich, hrozil im peňažitými pokutami i zatknutím a prekrúcal ich výpovedi na posmech bohyni Justicie.

Výsluch môjho svedka, ktorým som chcel dokázať, že som na schôdzke voličov nehovoril tak, ako obžaloba naznačuje, viedol Chudovszky takto:

Ch.: Dr. Šrobár na shromaždení voličov hovoril vo vašej dedine, aby ste nepočúvali úrady, aby ste sa im protivili, lebo vraj to sú úrady maďarské, a aby ste Maďarov nenávideli. Počuli ste to?

Svedok: Ja som také slová nepočul hovoriť od dra Šrobára.

Ch.: Ale tu sú iní svedkovia, ktorí pod prísahou doznali, že také reči hovoril. Upozorňujem vás na svätosť prísahy a na trest, ktorý vás stihne, ak budete skrievodlive svedčiť!

Poviete pravdu?

Svedok: Nepočul som tieto slová...

Ch.: Ale je možno, že len vy ste nepočuli, ale iní počuli. Je to možno?

Sv.: Možno je, ale ja som nepočul.

Ch.: Keď uznávate, že je to možno, tak vám hovorím, že je to pravda, ako iní svedkovia pod prisahou dotvrdili.

Sv.: Ja neviem, čo iní svedčili a čo počuli.

Ch.: Tak vy neviete, čo hovoril dr. Šrobár, ako dozrávate?

Sv.: Nevieam.

Ch.: Tak ani hovoriť nemôžete, že to Šrobár nehovoril. Tak je?

Sv.: Áno, ale to som nepočul...

Ch.: Môžete ísť. Vy nič neviete... A nemôžete ani svedčiť...

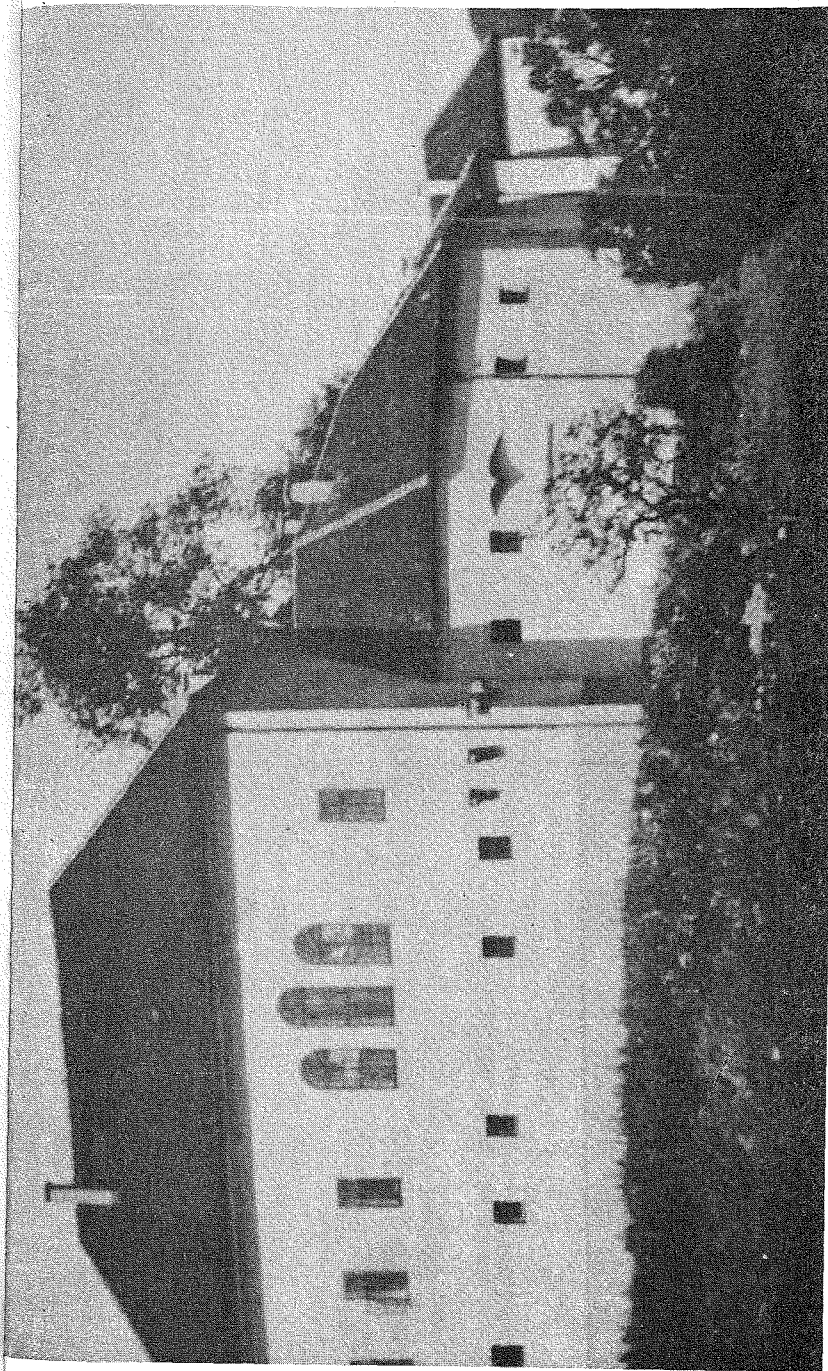
Tak si tedy hral so svedkami Chudovszky. Odvádzal ich od pravdy a z nášho svedka urobil bezmála svedka obžaloby.

Chudovszky po prevrate kdesi v Maďarsku zomrel vraj na mozgovú paralýzu. Ten jeho cynizmus sa nedá ani inakšie vysvetliť... A ešte menej jeho diabolská radosť, keď mohol Slovákov trýzniť, pokutovať, zavierať, posmech si z nich robiť a nimi opovrhovať. Syn slovenských rodičov! Janičiar horší od Turka.

Po vynesení rozsudku naši advokáti spoločne s rumunskými podali apelátu na uhorskú kúriu.

Trvalo asi rok, kým kúria vyniesla rozsudok, že tresty vymerané ružomerskou sédriou schvaľuje.

Už sme len čakali, kedy si nás zavolajú do štátneho väzenia v Segedíne alebo vo Vacove.

A náhle telegraficky nás zavolali do Segedína na 13. decembra 1907. Náhle preto, lebo mali byť voľby do stoličného výboru a župní páni sa báli, že naša prítomnosť im prekazí víťazstvo.

Apelátou k tabuli a ku kúrii predĺžil sa náš nástup do väzenia o celý rok. V decembri r. 1907 nás náhle povolali, aby sme si šli tresty odsediť: Hlinka na dva roky, ja na jeden rok, Ondrej Janček, Juraj Greguš, Jesenský a Šlachta na 3 a 6 mesiacov, revúcky farár Jozef Tomík tiež na polroka.

Myslím si, že vedomie priestupku u človeka, ktorý spáchal krádež, podvod, lúpež alebo vraždu, nie je tak mučivé, ako u človeka, ktorý nič zlého neurobil a nastupuje trest bez vedomia viny.

Nasedali sme večer do rychlíka do Pešti a na druhý deň popoludní vystúpili sme na segedínskom nádraží.

Cestou sme sa hostili tým, čo nám doma na cestu prichystali naši drahí: Tomík mal víno, Janček šunku, Greguš pečenú hus a každý niečo k jedlu. I zaspievali sme si ako regrúti, keď rukujú k regimentom. Necítili sme sa trestancami, ale bojovníkmi za slovenskú slobodu.

Doprevádzal nás detektív, a nech vidí, že nás maďarskí páni neskrušili, ducha nášho neubili. Pred vrahmi nesmeli sme ukázať sklúčenosť, ani strach, ani ľútosť, ani sme nesmeli priznávať sa k nejakej vine. Šli sme trpieť trest vymieraný nepriateľom, nie za svoje viny, ale za náš ľud, za jeho slobodu, právo a spravodlivosť.

Povedali sme si, sľúbili sme si, že ani vo väzení

svojím mučiteľom neukážeme, že nás zlomili, zastrášili alebo že nás prinútili, aby sme svoju „vinu“ lutovali. Lebo my sme a budeme bojovníkmi za slovenskú slobodu i vo väzení segedínskom.

V Segedíne je dvoje väzení: „Csillag börtön“¹ pre zločincov a väzenie pre politické priestupky. Nás priviezli do toho druhého väzenia. Kedysi, práve pred nami, mali tu väzni dosť širokú slobodu alebo voľnosť pohybu; mohli sa podľa vôle navštevovať, čas vonku tráviť, krátiť si čas návštevami medzi sebou i zvonku mohli prijímať návštevy v neobmedzenom počte.

Budova štátneho väzenia pre politických trestancov je jednoposchodová, vôkol asi dva a pol metra vysokým múrom ohradená. Keď nás v nej ubytovali, oznámil nám riaditeľ väzenia, pán Mečír, rodom Slovák a veľmi slušný človek, že podľa príkazu nesmú sa väzni z prvého poschodia stýkať s väzňami z prízemia a naopak; ani na prechádzku okolo budovy nepôjdu spoločne, ale oddelene po hodine ráno a po hodine popoludní. Ďalej, že si smieme dať od stráže doniesť jedlo z mesta za vlastné peniaze, podobne aj noviny a knihy. Všetky dopisy že musia prejsť cenzúrou a že mimo cenzúry nesmieme si dopisovať s vonkajším svetom.

Každý väzeň dostane jednu celu a môže si opatriť posteľ svojím prádlom a prikrývkou. Páni z prízemia môžu sa navštevovať cez deň. V zime sa cely uzavierajú o 7. hodine večer a otvárajú sa tiež o siedmej ráno; v lete večer o 8. hodine a ráno o 6tej hodine. V zime i v lete zotrúvali sme tedy v budove denne 22 hodín a len dve hodiny sme sa mohli prechádzať na voľnom vzduchu.

Separovanie väzňov z prvého poschodia a z prí-

¹ Roz. věznice ve formě hvězdy.

zemia zavedené bolo práve len po Hlinkovom a mojom ubytovaní v budove. Pred nami väzňovia mohli sa voľne stýkať a mohli sa od rána až do noci prechádzať na väzeňskom dvore.

K obsluhu malo väzenie dvoch strážnikov, Maďara Forróva a Rumuna Delána. Maďar bol červeno-vlasý; Rumun mal tmavohnedé vlasy a bol to človek úctivý, statočný, až otcovsky sa starajúci o svojich väzňov. Uľahčoval nám, nakoľko len predpisy dovoľovali, a poučoval nás, čo smieme ešte robiť a čo je už pod trestom zakázané. To malo ten význam, že sa väzeň ľahko mohol dopustiť priestupku proti väzeňským pravidlám a strážnik bol povinný hlásiť priestupok; zamlčal to iba vtedy, keď sme sa niečím vykúpili. Delán to nerobil. Preto si ho väzni obľúbili.

Vedľa väzeňskej budovy stál príbytok väzeňského dozorca, strážmajstra Kovácsa. Tu býval i s rodinou, so ženou a dorastajúcou dcérou Eržou. Väzňovia na prechádzkach často oceňovali jej vnady...

Pridelili mi rožnú izbičku č. 3, v ktorej kedysi predo mnou strávil jeden rok aj S. H. Vajanský.

Plocha 4 metre šírky, 5 metrov dĺžky a 3 a pol metra výšky; oblok jeden, dva metre vysoký a meter široký. Podľa týchto rozmerov nevyhovovala cela ani svetlu, ani kubickému obsahu vzduchu. V svojej „Ludovej zdravovede“, ktorú som v tejto cele písal, poznamenal som niektoré z týchto dát. Nábytok bol čo najprostejší: stolík, skriňa, železná posteľ, jedna stolička a železná pec; v izbe bola petrolejová lampa. Páchlo v nej prachom a tabakovým dymom. Vetrál som ju celý rok tak, že som vrchnú časť obloka nikdy nezavieral. Tu som si navykol spávať pri otvorenom obluku.

Do prízemia uzavreli ešte Jozefa Tomíka, farára z Troch Revúc, a to v čísle 2, vedľa mojej cely, ďalej Jesenského, obuvníka z Ružomberka, asi v čísle 6. Krom nás Slovákov našli sme v prízemí ešte dvoch nemeckých sociálnych demokratov, jeden z nich, na ktorého sa pamätám, volal sa Schaudt. Ďalej Achimov tajomník, Majer „mešter“; jeden richtár Maďar, hluchý lekárnik Gáll a neskoršie advokátsky osnovník Vörösváry, nejaký advokát Žid a niekoľko duelantov, ktorí tu „sedeli“ týždeň alebo i niekoľko dní viacej. Na I. poschodí boli zo Slovákov Hlinka, Janček Ondrej a Jur Greguš, pekáč z Ružomberka a známy Béla Kún, ktorý sa neskoršie pýtal medzi nás do prízemia.

Mnohí z týchto osôb sú už mŕtvi. O mŕtvych sa vraj nemá zle písať, ale len dobre. Držím sa i ja tejto zásady. Ak je niektorý z nich v pekle, tak mu už situáciu nemôže ani zlepšiť ani zhoršiť žiadne vypisovanie o jeho živote. Ak je v nebi, tak mu ju polepšiť netreba a pohoršiť proti vôli božej tiež nemožno... A tak má sa písať všetko, čo je pravda. Ovšem len, čo je skutočná pravda a čo by ani živý nemohol popierať, len snáď vysvetľovať, okrášľiť, a ak je tá pravda tvrdá, tak ju trocha ohladiť, obmäkčiť. —

Denné zamestnanie začínalo sa u nás v prízemí po raňajšej prechádzke, po deviatej hodine. Tu sme si

sdeľovali, čo nám z domu píšu, čo píšu maďarské peštianske noviny a miestny segedínsky denník; čo sa komu snívalo a aký to má význam; všelijaké pletky alebo i vážne otázky politické, sociálne, hospodárske, filozofické a náboženské. Tá hodina sa minula za okamžik. Potom nás zahnali do ciel, kým poschodie nesišlo na prechádzku. Takto sa minuly dve hodiny z dvasiatichštyroch hodín dňa.

Po prechádzke rozvíril sa vlastný väzeňský život.

Môj najbližší sused, Jožko Tomík, pustil sa do novín; prevzal i moje noviny, a čo bolo pozoruhodného, to zaškrtal. Pritom si pospevoval a po poháriku upíjal z fľaše terkelicu¹. Mal vždy jednu fľašu vína a fľašu terkelice v zásobe netknutú a z druhej si ulieval; dopoludnia z toho tvrdsieho, popoludní zo slabšieho „trungu“. O pol dvanástej chodieval po návštevách: nakukol do cely; ak som bol v práci, odišiel inam a do odpoľudňajšej prechádzky sme sa už nevideli. Navštevovali sme ho v jeho cele, ktorá bola ešte viacej zadymená ako moja, a radi sme počúvali pri poháriku jeho anekdoty, vtipy, verše a hádanky. Tomík bol kedysi kaplánom v biskupskej aule a odtiaľ si priniesol i do dedínskej fary istú hladkosť v styku s ľuďmi: bol zdvorilý, jemný vo výrazoch, ale vždy ironický a potuteľný. Mal veľkú dávku inteligencie a postrehu. Mnoho fajčil a neprestajne holdoval Bachovi. Ťažko znášal, že ho z auly dali do zastrčenej dediny pod Šturcom, kde žil odlúčený od kultúrneho života a kde okrem dobrého trungu nebolo už pre neho inej radosti.

Bol skrytým nepriateľom Hlinkovým, ktorému

¹ kořalka matolínová (z vinných výlisků, ze zbytků vymačkaných hroznů).

závidel ružomerskú faru. Ale v prítomnosti Hlinkovej podliehal jeho vlivu, takže mu lichotil neomalene. Pri-
pisoval som túto vadu charakteru pijatyke a tej
„aulickej“ slabosti. Bol dobrý Slovak a Slovan. Pri voľ-
bách do snemu hlasovali jeho obce na slov. kandidáta,
čo iste bolo jeho osobným pričinením. Preto ho Chu-
dovszky poslal do Segedína. Mal som ho rád, hoci mi
vyviedol neprijemnosť, pre ktorú som ho musel žalovať,
keď na nátlak a návrh Hlinkov uverejnil takú „kritiku“
v Ludových novinách, že ju musel odvolať a ešte platiť
značnú sumu advokátovi. A napísal túto „kritiku“ o mo-
jej Ludovej zdravotníckej v čase, keď som bol jeho do-
máim lekárom. Prišiel ma odprosovať, že ma nechcel
uraziť a znevážiť, ale že celý článok napísali pri víne na
ružomerskej fare s Hlinkom, ktorý mal čertovskú ra-
dost z tejto hanebnej práce Tomíkovej. Tak sa mi
priznával, keď som ho ťahal na zodpovednosť a keď som
mu dohovárал, ako len mohol takú nečestnú, nepriateľ-
skú vec vykonať svojmu lekárovi, ktorý ho raz už
z ťažkej vodnateľky vyliečil a život mu ratoval — a za
prácu ani nikdy od neho honoráru nežiadal ani neprijal!

Ale tu som už o 2—3 roky predbehol tok udalosti
a vrátime sa do nášho útulku segedínskeho medzi našich
obyvateľov.

V cele číslo 1 býval hluchý lekárnik, tak hluchý,
že sa skoro nedalo s ním shovárať. Preto hľadal si part-
nera do karát, aby čas nejako strávil. A našiel ho v osobe
tajomníka Achimovej strany, Majera „meštera“. Tak títo
dvaja celé mesiace spolu hrávali známu hru „alšóš“. Le-
kárník stále prehrával. Nemohol pochopiť, ako je to
možno. Z hry Majerovej videl, že nehrá presne, že robí
chyby a že v hre, v ktorej sa počítajú body na výhru,

Majer nehrá na body, ale vždy akosi vyhráva vo veľkom
merítku. Lekárnikovi nedalo pokoja, ako môže tento
ignorant v „alšóš“ stále vyhrávať, kdežto on, ktorý bol
považovaný na široko-ďaleko v svojom kraji za najlep-
šieho znalca tejto hry, prehrával. I pojal podozrenie, že
hrá falošne. Ale ako to vyšetriť! To skúmal milý lekár-
nik celé dni, týždne a noci. Neskoršie napíšem, aké
výsledky malo jeho skúmanie.

O Majerovi „mešterovi“ len toľko: na slobode
bol tajomníkom Achimovej strany, strany maďarských
maloroľníkov, nacionalistickej a trochu socialistickej.
Majer bol aj redaktorom časopisu strany a pre článok
uverejnený v týchto novinách bol na polroka odsúdený
pre búrenie proti triedam. Neskoršie sme sa dozvedeli,
že vedľa tajomníctva a redaktorstva jeho riadnym za-
mestnaním bola hra v karty na dolnozemskom vlaku.
Mal ešte troch kamarátov a tí číhali v rychlíku na bo-
hatých kupcov, vezúcich sa z peštianskeho trhu na oší-
pané. Kupca všelijakými trikami vlákali do spoločnosti
a obyčajne d'ôkladne obrali.

Dolu do prízemí prichodili a odchodili duelanti,
odsúdení na jeden-dva týždne väzenia. Táto trieda džen-
tríkov držala spolu a len zriedkakedy zamiešala sa medzi
nás, vlastizradcov a socialistov.

Istého času sedel medzi nami richtár, Maďar zo
Sedmohradska. Tento nijako nevedel pochopiť alebo pri-
pustiť, že aj iné národnosti, ako Slováci, Rumuni a Nemci,
majú mať tieže práva občianske a jazykové ako Maďari.
Maďarország je podľa jeho presvedčenia len pre Ma-
ďarov a my ostatní sme tu cudzinci, privandrovalci
a preto vraj musíme mlčať a poslúchať. Podľa neho stala
sa veľká chyba, keď nás sem do politického väzenia

zavreli, lebo my vraj patríme medzi zločincov do Csilag-börtönu.

Naša obrana proti tomuto čudákovi bola v tom, že sme ho totálne bojkotovali. Tak chodil okolo nás ako prašivá ovca: nezdravili sme ho, pozdrav neprijímali a do reči sa s ním nepúšťali. To je veľký trest vo väzení. Lebo väzni stávajú sa za múrami väznice členmi jednej rodiny, pomáhajú si, tešia sa a radia o všetkých svojich trampotách. Len tak môže nekonečne pomaly plynúci čas ubiehať a blížiť sa deň slobody.

Ešte pred nastúpením trestu pripravoval som si pracovný plán pre ročný pobyt vo väzení segedínskom. Nemôžem ani na konci svojho života povedať, že by ma bola kedy zachvátila nuda z dlhej chvíle. Rád som čítaval a keď bola nálada, aj písaval, plánoval, o samote sedával a premýšľal o sebe, o okolí, o ľuďoch a o národe. A vždy bolo tých starostí dosť, ak človek nechcel zatvárať oči pred tvrdou skutočnosťou. Slovenskí inteligenti, tí, ktorým ležal na srdci osud národa, nikdy nemali na ružiach ustlané. Do väzenia som si pripravil literatúru k „Ľudovej zdravovede“, ktorú som hodlal napísať, anglickú gramatiku a dôkladný slovník anglického jazyka, Marxov „Kapitál“ a Bibliu. A ešte niečo — Slovenské povesti. Bola to čítba veľmi rozmanitá, a v tom práve väzela jej cena; nebolo v nej jednotvárnosti, ani čo sa týkalo obsahu, ani reči: boly zastúpené slovenčina, čeština, maďarčina, nemčina. A v druhej polovici väzby začal som čítať výtečný anglický mesačník: Review of Reviews. Anglický text som rozumel, ale výslovnosť slov bola asi taká, že by sa na povrchu zemskej nenašlo Angličana, ktorý by bol pochopil, čo mu hovorím. Každý jazyk je dvojaký: písaný a hovorený. Písanému sa ľahko naučíš z knihy a zo slovníka, ale hovorený musíš sa učiť podľa sluchu od človeka, ktorý tým jazykom rozpráva.

V poslednej tretine väzby opatril som si ešte gramatiku italského jazyka; ale pre krátkosť času urobil som malý pokrok v italštine, lebo som jej nevenoval toľko času ako angličtine.

Aby väzeň neupadol do zahálky a tak i do nudy, má si spraviť rozvrh práce a dodržiavať pracovné hodiny. Ináč čas ubieha tak pomaly v samote väzenia, že sa stáva hotovým mučením.

Po nejakom vyskúšaní ustálil som si ho takto:
od 7—9 (v lete od 6) štúdium literatúry pre „Ludovú zdravotvedu“;

od 9—10 prechádzka;

od 10— $\frac{1}{2}$ 12 koncipovanie osnovy pre Zdravovedu;

$\frac{1}{2}$ 12—1 návštevy a obed;

od 1—3 siesta — noviny;

od 3—4 prechádzka;

od 4—6 anglická gramatika;

od 6 do 8 návštevy a večera.

V zime zavreli nás v celách po 8. hodine do 7. hod. ráno a v lete po 9. hodine do 6. hodiny.

S týmto pracovným rozvrhom vystačil som po celú dobu svojho väzenia.

Boly však hodiny, v ktorých vypovedával mozog službu, v ktorých prikvačila neočakávaná, nepredvídaná úzkosť ducha i mysli, a v tých hodinách tiesne zmietala sa celá bytnosť väzňa ako v železnej kletke zavretá divá zver.

Pokiaľ sme zachovávali predpisy väzeňského poriadku, nakladali s nami slušne, ľudsky a zdalo by sa, že by si človek mohol zvyknúť na kľudný život v takomto postavení, ale tie 4 múry, ktoré nás uzavieraly

od sveta, deň čo deň nám hlásily, že sme väzni, že nemáme voľnosti, že nám štát vzal slobodu! A sebavedomému človeku už nič viac nemožno odňať ako tento najväčší dar boží.

Vídaval som v grupe Hlinkovej na prechádzkach asi 25—26ročného, mladého muža, o ktorom Forró hovoril s opovržením, že je socialista, že je špinavý a že je vždy hladný, lebo že sa o neho nikto nestará: ani rodina, ani strana soc. demokratická. A že zadiera do každého, takže sa s velebným otcom stále hádajú a že ho už aj bojkotujú všetci spoluväzni velebného pána. A na otázku, ako a z čoho žije, hovoril môj vševedúci informátor, že dostáva 15 korún mesačne z Pešti od partaje a že mu nosia z „Csillagu“ väzeňskú stravu. Že má len jeden odev a skoro žiadne spodné prádlo. „Budete mať šťastie sísť sa s ním tu dolu. Už žiadal za preloženie,“ sdeľoval mi pod rúškou tajomstva.

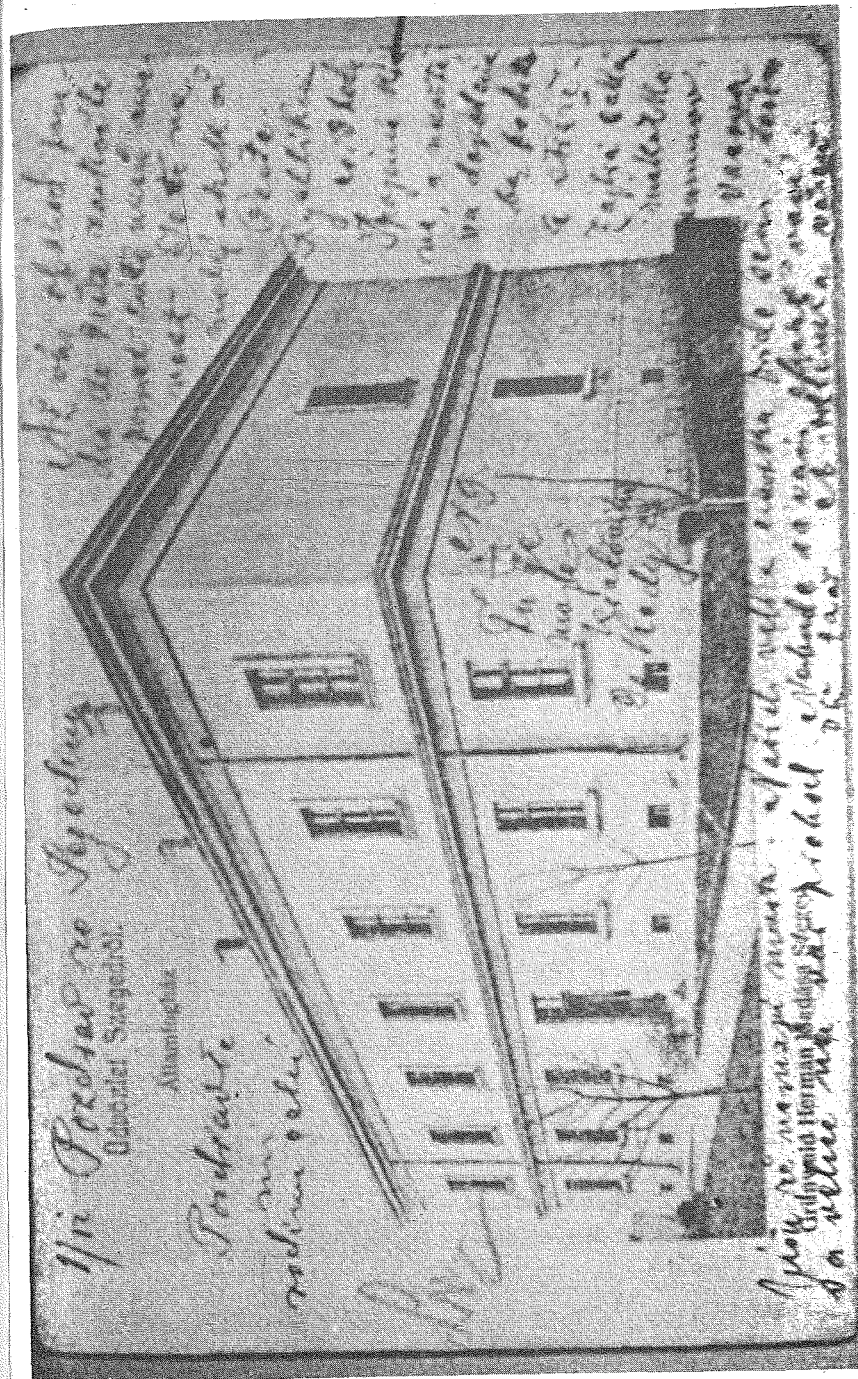
Jedného dňa okolo 1. januára bez klopania vrazil tento mladý muž do mojej cely.

„Som Kún Béla, štátny väzeň.“

„Znám vás z videnia na prechádzke a z informácií väzeňskej obsluhy. Prečo ste sa sem pýtali? Ja som dr.... lekár.“

„Farár mi o vás rozprával, že ste pokrokár, socialista a ‚istentagadó‘ a preto som sa žiadal k vám.“

„Vari nie doslovne pre toto. Počúvam, že vás Hlinka vyhodil z cely, že vám zakázal prístup k sebe a že vás aj ostatní Slováci bojkotujú, lebo že ste nesprátny človek. Je to tak?“

Zdalo sa mi, že na okamih upadol do rozpakov. Sadol si na posteľ, hoci v kúte stála voľná stolička a pustil sa do smiechu. Tento jeho panovačný, výbojný, skoro až bezočivý spôsob obcovania sa mi nepáčil. Vzal som stoličku z kúta a ponúkol som ho, aby si presadol.

„Vo väzení medzi nami niet triedneho rozdielu.“

„Máte pravdu; ale jeden rozdiel preda len je aj vo väzení: spôsoby a stupne slušného chovania. To pripustíte?“

„Ja nenávidím tú dedinskú, hlúpu buržoáziu.“

„Hlúpu buržoáziu nemám ani ja rád; ale vy máte peštiansky názor o vidieku. Peštania myslia, že sú múdrejší ako kráľ Šalamún a dívajú sa na nás ‚dedinčanov‘ s vysoka. Nemyslíte?“

„Vo veľkom meste aspoň sa počína brieždiť na deň civilizácie, ale vonku po dedinách — je egyptská tma: ohlupovanie kňazské a povera!“

„Čo ste robili v Pešti?“

„Som novinár.“

„A prečo tu sedíte?“

„V letáku som vyzýval kovorobotníkov k štrajku.“

„Dokedy tu budete?“

„Do mája.“

Takto alebo podobne sa uviedol Kún do mojej spoločnosti. Medzi nami bol zvláštny pomer až do konca. Protivný mi bol svoju drzosťou, nečistotou, pažravosťou, cynismom a ošklivým zovňajškom: odulou tvárou, tlstými ústami a šedožltou farbou pleti. Ale na druhej strane vážil som si jeho vernosti k socialistickému programu, nepodliezavosti ani v postavení, keď mohol z toho pre seba koristiť. Útočil večite a na každého, kto nevyznával učenie samospasiteľného proroka Marxa.

Minútky nepremeškal, aby neurážal spoluväzňov pre ich triedne postavenie. Proletariát — to bola pre neho trieda „vývolených božích“. Pre túto pevnosť v zásadách mal som ho rád a rád som s ním debatoval. Čítavali sme spoločne Marxov „Kapitál“ v maďarskom preklade. Kapitólám, v ktorých Marx dokazoval správnosť svojich tezí vyššou matematikou, sme nerozumeli.

Tušil som, že sa za celú dobu väznenia usiluje, aby ma získal na svoju stranu. Bol vše hrubý, keď badal, že sa mu to nedarí. Hodiny a hodiny sme debatovali o marxizme. O troch veciach nemohli sme sa dohodnúť: o význame nacionálnej otázky, o historickom materializme a o filozofickom determinizme. O nacionalizme tvrdil, že je to prežitok z barbarskej doby, z primitívnych dôb, keď sa ľudia organizovali v grupy a štáty len podľa jazyka a vierovyznania. Namietal som mu: Prečo vaša strana v Pešti zrovna tak maďarizuje slovenských robotníkov, ako to robí šovinistická vláda v školách, v úradoch a všade? Prečo nedovoľuje vaše centrum vydávať noviny v slovenskom jazyku, ale núti členov, aby odoberali maďarskú Népszavu? Prečo nevychováate slovenských tajomníkov pre slovenský proletariát, ale posielate na vidiek iba Maďarov, ktorí sa nevedia dorozumieť so slovenským robotníkom? Ste tedy zrovna takí nacionalistickí šoviniisti ako vaša buržoázia a neprajete národnostiam, aby sa vo vlastnom jazyku vzdelávali zrovna tak, ako sa vy vzdelávate vo svojej reči! Či nie ste za rovnosť a slobodu?

Namietal, že rovnosť, sloboda a bratstvo sú hlúpe zbytky z francúzskej revolúcie, ktorú robila buržoázia francúzska, že to je nesmyselná ideológia a že v budúcom svetovom poriadku budú rozhodovať len hospodárske

zákony, zákon práce, zákon nabídky a poptávky. Nikto sa nebude pýtať robotníka, akej je národnosti, ale či vie a či chce vykonať ponúkanú prácu. Mzda, a nie jazyk regulujú sociálny život, a nič iného!

A tak sme sa nepresvedčili. Ja som prizvukoval morálnu stránku národnosti, on len materiálnu. Prirodená láska, vernosť, družnosť, kultúra, náboženstvo — to on všetko odmietal ako nesmyselnú ideológiu, ktorou buržoázia spútala proletariát.

Znal som Masarykovu kritiku marxizmu a podľa jeho názorov bolo mi ľahko čeliť Kúnovmu fanatizmu. Nechcel pripustiť, že národnosť je najmohutnejším pojtkom národa, že je vôbec formou ľudstva, v ktorej prejavujú svoju civilizáciu, kultúru a všetek mravný a hmotný pokrok.

Tvrdil na to, že internacionalizmus je vyššia forma organizácie ľudstva.

„V teórii máte pravdu. Uvážte však toto: na nejakej internacionálnej konferencii dohodnú sa francúzski a nemeckí robotníci, priemyselníci, agrárnici na usneseniach, že tieto vrstvy majú spoločný záujem podľa hmotných požiadavok. Francúzsky a nemecký robotník rovnako sa snažia, aby si vymohli na zamestnávateľoch lepšie mzdy a kratšiu pracovnú dobu a pod. výhody. Ale po konferencii obaja sa vrátia do svojho mesta, k svojej francúzskej rodine, deti budú posielat ďalej do francúzskej alebo nemeckej školy, budú čítať noviny v svojej rodnej reči, budú navštevovať francúzske alebo nemecké divadlo, koncerty, prednášky v svojej mateirinskej reči atď. atď. Tak internacionalizmus je cieľ, cesta, ku ktorej ľudstvo kráča, ale nie preto, aby sa zbavilo svojho jazyka, ale aby oblamalo hroty nenávisťi,

zloby, násilia a krutosti bojov sociálnych, zbytočných válok, fanatizmus vierovyznaní, pýchy a zápasu a medzi-národnú prestíž.“

„To všetko je buržoázna ideologia, ktorá nikdy v praxi nevyhovovala.“

„Ak je všetko ideologia, čo som spomenul, tak aj život sám je púhou ideologiou. A tak by ste museli popierať i skutočnosť, že žijete, sám život všetkého živého. A dovoľte mi otázku: ktorým z jazykov sa budú ľudia dorozumievať na internacionálnych konferenciách?

Anglickým, francúzskym, nemeckým či ruským? A keď priberieme ešte Áziu, Afriku, Ameriku, pribudne ešte čínština, japonština a mnoho iných jazykov. Intelligenti sa dorozumievali kedysi latinou a francúzštinou. Tedy diplomati a učenci. Ale ako sa dorozumie arabský robotník so svojím maďarským alebo slovenským súdruhom?

Vy hovoríte internacionalizmus, ale myslíte si, že bude pod ferulou¹ Jakuba Weltnera alebo snád Bélu Kúna a že to bude internacionalizmus zabarvený na červeno-bielo-zelenú farbu. V 20. storočí sa už nedajú národy prefarbovať a nemajú žiadneho rešpektu ani pred veľkosťou svojich susedov. Vy si v Pešti stále myslíte, že Magyarország je maďarský, ale on ním nikdy nebol, ani nikdy nebude a čím ďalej, tým menej.“

Takto a podobne sme týždne a týždne debatovali o tejto otázke, v tie časy veľmi dôležitej najmä pre Slovákov, lebo jej riešenie znamenalo pre nás smrť, alebo vzkriesenie k plnému životu.

O druhej otázke, o historickom materializme, debatovalo sa akosi ľahšie: lebo oporou mi boli stá rokov

¹ berla.

trvajúce náboženské boje, o ktorých sa nedalo paušálne hovoriť, že vznikali len z hmotných motívov a že boli vedené len pre hmotné záujmy. Poukazoval som na križiacke vojny, ktoré pápež a jeho agenti rozduchovali, na války husitské, na Husovu smrť, na strašné boje vo Francii, v Anglii, v Nemecku, na vojny mohamedánske v Europe, v Ázii i v Afrike atď. atď. A samo kresťanstvo vzniklo nie pre kráľovstvo svetské, ale pre kráľovstvo božie a spásu duší po smrti. Toto nemá s materializmom žiadnej spojitosti, je to boj o duchovné a mravné hodnoty, o večnosť, a nielen o pohodlné zariadenie života na zemi.

A netreba zabúdať, že ľudia prv stavali kostoly svojim bohom ako fabriky pre uhoľných, železných a bohvie akých barónov! Najťažším témom bola otázka determinizmu.

Kún popieral, že by mal človek slobodnú vôľu. Veril a tvrdil, že človek je obmedzený v svojom myslení a konaní tisícerymi vlivmi: fyzicky dedičnosťou, morálne výchovou, prostredím, hmotnými záujmami, pudom a zdedenými sklonmi a nadaním. Všetky tieto vlastnosti ho nútia, aby konal a rozhodoval sa k činu už vopred určeným smerom, a nikdy podľa tak zvanej „slobodnej vôle“.

O tomto téme debatovali sme skoro až do odchodu Kúnovho zo Segedína. Vždy som sa vracal k nemu a prinášal som dôvody za slobodnú vôľu. Bolo mi ľúto mladého, nadaného človeka, ak by mal ísť do života s názorom v svojich dôsledkoch tak strašným, že sa človek rodí vlastne otrokom neznámych pudov a že ho už nič v ďalšom živote nemôže vyslobodiť z nerestí pudov, zo sebeckva, zo zločinnosti, z krutosti, zo lži,

z nenávisťi a zo závisťi! A všetku túto škálu nerestí môže konať bez výčitky svedomia, beztriestne a bez akejkoľvek zodpovednosti!

Pripustíme, dôvodil som, že sa dieťa narodí so sklonnosťami konať všetko „zlo“; že je dedične náchylné k sebecktvu, ku lži, k zlodejstvu, k úskočnosti a k pretvárke a že si je nie vedomé asi do 7. roku týchto zdedených defektov. Ale predsa len nemožno hovoriť, že by z miliónov týchto detí vyrástli sami naničhodní, bezcenní ľudia a že by tak celé ľudstvo bolo samý zločinec. Niečo predsa pracuje, prekáža, obmedzuje tú neskrtnú pudovosť ľudí a každého človeka zvlášť. Nejaký vnútorný príkaz, zákon, výstraha mu káže, aby krotil zlé pudy a aby cítil, že je zodpovedný za vykonaný čin.

Podľa tejto náuky by musel človek vždy len pozitívne konať a chcieť. Ale každý z nás vie, skúša, že sa rozhoduje aj k nekonaniu, k negatívnemu stanovisku, že nechce niečo vykonať, k čomu ho vôľa nutká. V takých chvíľach rozhodovania uplatňuje sa slobodná vôľa. Keby človek musel konať vždy len pod vlivom obmedzenej slobody, bol by ako stroj, ktorý sa točí a pracuje až do sebazničenia alebo do času, kým ho človek nezastaví. Ale ľudský život vedľa stránky fyzickej má i stránku duchovnú, v ktorej sa najviac uplatňuje vôľa po slobode. Nemyslím, že by sa našiel človek, ktorý by nechcel byť slobodný a ktorý by si nebol vedomý túžby po slobode. Odňať človeku slobodu je najväčším tréstonom. Koľko ráz ste počítali dni, koľko ráz sa dívate na múry, ktoré nás tu otáčajú, a iste sa tešíte, že príde ten posledný deň, v ktorom už nemusíte počítať dni a múry väzenia budú už za nami?!

Ani v tomto bode sme sa nemohli dohodnúť.

Prečo? Vtedy som to nepochopil. Dnes si myslím, že sme žili vo dvoch úplne rozdielnych sférach ideových, medzi ktorými nemôže byť spojenia, dohody, len zápas až do víťazstva jedného, lebo pádu druhého: to sú dva svetonázory, jeden idealistický, druhý materialistický. Ale ten boj medzi duchovným a hmotným trvá od počiatku sveta a nebude snáď nikdy dobojovaný tu na tejto planéte.

Jedného času sme sa hádali „o pravde“. Kún tvrdil, že svetom vládne lož a len slabošskí ľudia užívajú pravdu za nástroj v boji medzi ľuďmi. Silný človek vedome lže a víťazí. Tieto zásady obcovania s ľuďmi prehlásil i v cele farára Tomíka, kde nás bolo viac prítomných. Tomík „slávil“ meniny. Gratulovali sme mu rad-radom. I Kún. Domáci núkal hostí vínom alebo terkelicou podľa chuti. Medzi rečou obrátil sa Tomík ku Kúnovi:

„Podľa vašich zásad i tá gratulácia bola lžou?“

„Naturálne!“

„Tak prečo ste prišli dnes do mojej cely?“

„Aby som zase videl podnapilých, hlúpych buržuov!“

A začal sa nám rehoť.

Vyhodili sme ho.

Taký bol mládenec Kún Béla.

O „pravde“ sme potom ešte debatovali veľmi mnoho až do mája, kým ho neprepustili z väzenia.

Po 11 rokoch, keď Kún spravoval Maďarsko z Budapešti a ja Slovensko z Bratislavy, sišli sme sa nakrátko v Komárne začiatkom mája. Schôdzka sa stala na jeho žiadosť a ja som ju uvítal ochotne, lebo som chcel vyslobodiť brata Jozefa, ktorý bol farárom

v Kestúci pri Ostrihome a ktorého uväznil Kún ako rukojemníka¹. Schôdzka mala ráz priateľský. Spomínali sme si Segedín a všelijaké zážitky z väzenia. Spýtal som sa ho, či sa ešte pridržiava v politike lži? Odpovedal, že áno a že sa mu tento princíp veľmi osvedčuje. Len som zvedavý, hovorím, na ako dlho? Kún sa udržal pri moci asi 4 mesiace. Potom ušiel z Maďarska a podľa novín umrel v cudzine... bez vlasti, bez národa.

¹ rukojmí.

Dovolili nám odoberať maďarské časopisy, ale nie slovenské. Dali sme si donášať z mesta peštianske denníky a miestny denník segedínsky. Prišli aj reportéri z Az Estu do Segedína, ale správa ich k nám nepustila. O domove sme sa dozvedali len z listov od našich. A prichodila nám veľká pošta. Naši milí a drahí nás tešili, povzbudzovali k vytrvalosti a uistovali nás oddanosťou a láskou k veci, za ktorú nás väznia. Dámy slovenského Liptova zorganizovali medzi sebou balíkovú poštu, ktorá chodievala na adresu Hlinkovu. Tak prichodil každý týždeň v sobotu balík s cukrovinkami, orechmi, jabĺčkami, tortou alebo koláčom. Tí hore v prvom poschodí sa mali vtedy „dobro“.

Nám dolu sa z toho požehnanie nedostalo. Jesenský začal frflať na svetskú nespravodlivosť a na pažravosť Jančekovu, Gregušovu a Šlachtovu. Proti Hlinkovi ho štvál Kún. Tomík robil sarkastické poznámky na jeho obľúbenosť u dám. Ale časom zovšednely i tieto zásielky, ktoré zpočiatku budily závisť. Všetky dopisy, ktoré nám prichodily, prezeral cenzor. Ale i my sme sa museli čestným slovom zaviazat, že prostredníctvom návštevníkov nebudeme pašovať dopisy.

Na Štedrý večer prišla nám veľká pošta: listy z Liptova, zo Slovenska, z Čiech a Moravy, od známych i neznámych. Z krátkych i dlhších lístkov i dopisov

žiarila láska, oddanosť a nadšenie za ideu, pre ktorú nás väznili. Odnášal som si hodný balík týchto milých a drahých posolstiev do svojej cely. Chcel som sa potešiť účasťou zvonjšieho sveta v našej neslobode a jakosi sa utvrdiť, že boj za slovenský ľud a jeho práva našiel ozvenu v srdciach verných Slovákov i českých bratov. Prezerám a čítam krátke i dlhšie pozdravy a gratulácie k sviatkom a Novému roku, roztriedžujem ich na také, na ktoré netreba odpovedať, lebo podpisy boli nečitateľné, a na také, na ktoré som si umienil sa ozvať a poďakovať. A stále odkladám tlstú obálku s dlhým listom nakoniec. Vezmem ju a začnem čítať prvé lístky dopisu. Cítim, ako sa mi krev ženie do tváři, ako mi nepokojne bije srdce, ako sa mi ruky zachvievajú. Čítam a odkladám lístky. Bôľ, ľútosť či úzkosť sa ma zmocňovali. Uložil som lístky do obálky a bezradne som chodil po cele. Otvoril som dverce na železnej peci a na žhavé uhlie hodil som tento strašný dopis...

Keď sme odchodili z Ružomberka do segedínskeho väzenia, dali sme si sľub, že nikto z nás sa nebude žalovať, smútiť, ponosovať alebo bedákať nad trestom, ale že napíšeme našim, že väzenie znášame hrdinsky, že nás ani tento trest nemôže zohnúť v boji za tú našu slovenčinu; že pred našimi trýzniteľmi budeme stáť ako hrdinovia, aby sa z nášho pokorenia nemohli naši nepriatelia radovať!

V takom smysle sme poslali zprávy z väzenia.

Na nepochopenú zprávu prišiel tento dopis, ktorý si cenzor prečítal a ktorý mi vohnal krv do tváre a naplnil ma takým smútkom a bolesťou, že som naň nikdy nemohol zabudnúť, kedykoľvek som si spomenul na segedínske väzenie.

Ešte sa zmienim o inom dopise, ktorý som obdržal z Moravy a ktorý má v istom smysle dokumentárny význam.

V pražských „Nár. listoch“ vyšiel jeden alebo snáď i viacej článkov o tom, aby český kapitál bol umiestený na Slovensku, a to buď ako samostatná banka alebo v spolupráci so slovenskými bankami. Takto premiestiť časť českého kapitálu vraj preto treba, lebo maďarské banky zaobchádzajú macošsky so slovenskými bankami, odopierajúc im reeskontný úver. Nevieť obšírnejšie reprodukovať obsah článku alebo článkov z Nár. listov, lebo sme do väzenia nedostávali žiadne slovenské časopisy.

Ale čítal som odpoveď na článok v maďarskom denníku. Pisateľ burcoval maďarskú vládu k prísnyim opatreniam proti slovenským bankám, žiadal, aby maďarská vláda posadila do každého slovenského peňažného ústavu vládneho komisára, ktorý bude kontrolovať ústav a správu, ako naložili so ziskom, kam a na aký cieľ obracajú sa z mozolov ľudu vyžmýkané peniaze. Vláda nesmie vraj pripustiť, aby sa pomocou českých peňazí robila protištátna propaganda. Takto a podobne hrmelo v maďarskom denníku, blízkom vládnym kruhom, nad hlavami bezbranného slovenského peňažníctva.

Podarilo sa mi prepašovať veľmi dlhý list pisateľovi článku v Nár. listoch. Nad listom som výslovne napísal, ako bol poslaný a že ho tedy cenzúra nečítala.

V dopise som prosil pôvodcu článku, takto výtečného nášho priateľa a na Slovensku veľmi dobre známeho — lebo skoro v každých prázdninách cestoval po našom kraji a potom v českých časopisoch písaval o našich biedach a krivdách a tak nám získaval mnohé

sympatie u českého národa — nuž prosil som toho verného priateľa Slovákov, aby v budúcnosti bol opatrnejší, keď bude verejne navrhovať finálnu pomoc stávajúcim slovenským ústavom. Citoval som celé odstavce z maďarského časopisu a najmä hrozby, ktorými by chceli poviazať naše skromné peňažníctvo. Vyslovil som mienku, že by v tomto špeciálnom prípade bolo bývalo prozreteľnejšie, keby bol pôvodca svoj návrh predebatoval v predsedníctve niektorého českého ústavu pri zavrených dverách, kam by maďarské špicľovské uši nemohly. Ak maďarská vláda počúvne zlobný hlas maďarského deníka, tak sa našim slovenským ústavom zle povedie. Potom miesto českého kapitálu na Slovensku budú sedieť vládni komisári v slovenských bankách a v slovenskom peňažníctve bude v tomto smere horší stav, ako bol pred uverejnením tohoto článku, ktorému ovšem nemožno odoprieť šľachetnej tendencie, aby sa Slovákom z Čiech dostávalo viacej pomoci ako dosiaľ.

Na dopise som si dal veľmi záležať, aby sa ani vecne ani formálne nedotkol citlivosti pôvodcovej. Čakal som návštevu, ale tá neprišla; miesto toho vrátila mi môj list poštou odnekiaľ zo Slovenska.

Stalo sa to takto:

Jedného rána príde do mojej cely riaditeľ väzenia. Po chladnom pozdrave podáva mi objemný, otvorený list.

„Pozrite ten dopis. Je to váš rukopis?“

„Áno, môj.“

„Dali ste čestné slovo, že nebudete pašovať dopisy?“

„Áno, dal. Nezabúdajte, že som väzeň!“

„Pán doktor, keby tento dopis bol dostal do rúk

môj zástupca, už by ste sedeli medzi zločincami v Csillag börtöne. Boli by ste pozbavený výhod politického väzňa a odpykávali by ste svoj trest ako obyčajný zločinec. Dopis vám vraciam, lebo prišiel späť na vašu adresu od vášho dobrého priateľa — podotkol sarkasticky — spáľte ho. Ale vás predsa len musím potrestať: za týždeň nesmiete dostávať vlastnú stravu, odoberú vám na týždeň perá, papier, tužky a atrament; nedostanete žiadne noviny, ani knihy; na prechádzku budete chodiť sám a vaša cela bude celý deň zamknutá, nesmiete navštevovať spoluväzňov. Môžete sa proti môjmu zákroku odvolať na ministerstvo vnútra. Porúčam sa.“ — Riaditeľ bol slovenského pôvodu z Nitrianska. Menoval sa Mečír.

Trest som mal nastúpiť budúceho dňa. Po odchode riaditeľa dohrnuli sa väzni hnaní zvedavosťou do mojej cely.

„Prečo prišiel? Čo chcel?“ — sypalo sa razom so všetkých zvedavých úst.

Rozpovedal som im príbeh o prepašovanom dopise a o treste, ktorý mi nameral riaditeľ. Zdesenie a hnev.

„Zradca, surovec, krovák, udavač, agent provokatér a pod.“ Kún si uľahčoval štavnatými nadávkami na proradnú buržoáziu. „Jeden týždeň samoväzba! Škandál.“

Žiadal som ich, aby premýšľali, ako mi dodajú papier a tužku, lebo vydržať týždeň v nečinnosti a stále len sedieť a premýšľať, to je neznesiteľné.

Nasledujúceho dňa som nastúpil trest. Krom Forróva nestýkal som sa s nikým. Čas som si krátil všelijako: chôdzou, hvízdáním, telocvikom, spevom, otváraním a zatvaraním oblokov. Ku dverám prišla návšteva

a chvíľku sme sa cez zavreté dvere shovárali. Ale som počul, že stráž odohnala návštevníka od mojich dverí. Raz som počul zvalu Kúna s Forróvom. Kún sa nechcel vzdialiť od mojich dverí. Že mu nikto nemôže rozkázať, kde má stáť a pod.

Na tretí deň padla oblokom do mojej cely tužka a za chvíľu svitok papiera.

Musel som ich skryť. Ale kam? V minúte som si spravil vo futre rukáva vrecúško a symboly vydobytej slobody doňho schoval. Tam to Forró nebude hľadať a ani nenašiel.

Odpoludnia i večer a v noci som premýšľal, čo napísať na tie dve štvrtky papiera, aby mi 5 dní vydržal prázdny priestor.

Najprvej som si rozpočítal, koľko hodín mi zostane na literárnu činnosť, ktorá sa mala vmestnať na 4 stránky štvrták.

Počítal som takto:

spánok	8 hodín
prechádzky (predĺžim ich)	4 hodiny
toaleta, jedenie a telocvik	1 hodina
spev a hvízdanie	1 hodina
recitácie z Kollára, z Hviezdoslava, z Písma	1 hodina

spolu 15 hodín

Zbýva na literatúru 9 hodín denne. To je za 5 dní 45 hodín.

Rozhodol som sa, že každú hodinu napíšem názov článku, úvahy, rozbory, kritiky pre naše časopisy. K názvu pridám stručný obsah, heslá, zásady a hlavné myšlienky čo najstručnejšie a tak po týždennom treste

budem mať 45 náčrtkov pre články, ktoré na slobode vypracujem obširnejšie.

Niektoré z tém:

1. Katolicizmus, protestantizmus, christianizmus. Revolúcia, reformácia, evolúcia. Pokroky v národoch sa dejú: u katolíkov revolúcia a prečo? u protestantov reformácia a prečo? u kresťanov vývojom a prečo? Kresťan nie je synonymum katolíka, evanjelika, pravoslávneho. Pohánske prvky v cirkevných vierovyznaniach.

2. Na ktorom stupni vývoja počne ľud brániť svoju reč a národnosť?

3. Odolajú Slováci maďarizácii? Slovenská otázka otázkou slovanskou a európskou.

4. Československá jednota: štátna, kultúrna, hospodárska, vojenská a finančná.

5. Muž a žena. Ako chápu: slobodu, česť, vernosť a pravdomlúvnosť? Čo je „mužské“ a čo „ženské“? Tolstoj o ženách.

6. Klerikalizmus a náboženstvo.

Ďalej som sa nedostal. Štvrtého dňa prišiel riaditeľ Mečír do budovy, svolal strážmajstra Kovácsa a dvoch strážnikov, radil sa s nimi, či rozprával im niečo. Boli sme zvedaví, čo to bude. Asi po polhodine po jeho odchode z väzenia vstúpil Forró do mojej cely a složil na stôl moje konfiškované veci. Ohlásil mi, že sprísnený trest je zrušený a že môžem zasa znovu tak žiť ako pred štyrmi dňami, lebo som znášal trest bez porušenia poriadku. Forróva, ktorý mal radosť, že sa mi môže touto príjemnou správou zavďačiť, obdaroval som peňažným darom.

Prezrel som rukopisy, či sa nestratily. Potom som navštívil kamarátov v celách a sišli sme sa v Tomíkovej

izbe. Bola veľká radosť, pripíjanie na víťazstvo nad tyranmi a gratulácie.

Vážni proti úradným orgánom bývajú solidárni a z úspechu jedného tešia sa ako členovia sporiadanej rodiny z úspechu otca, brata, sestry.

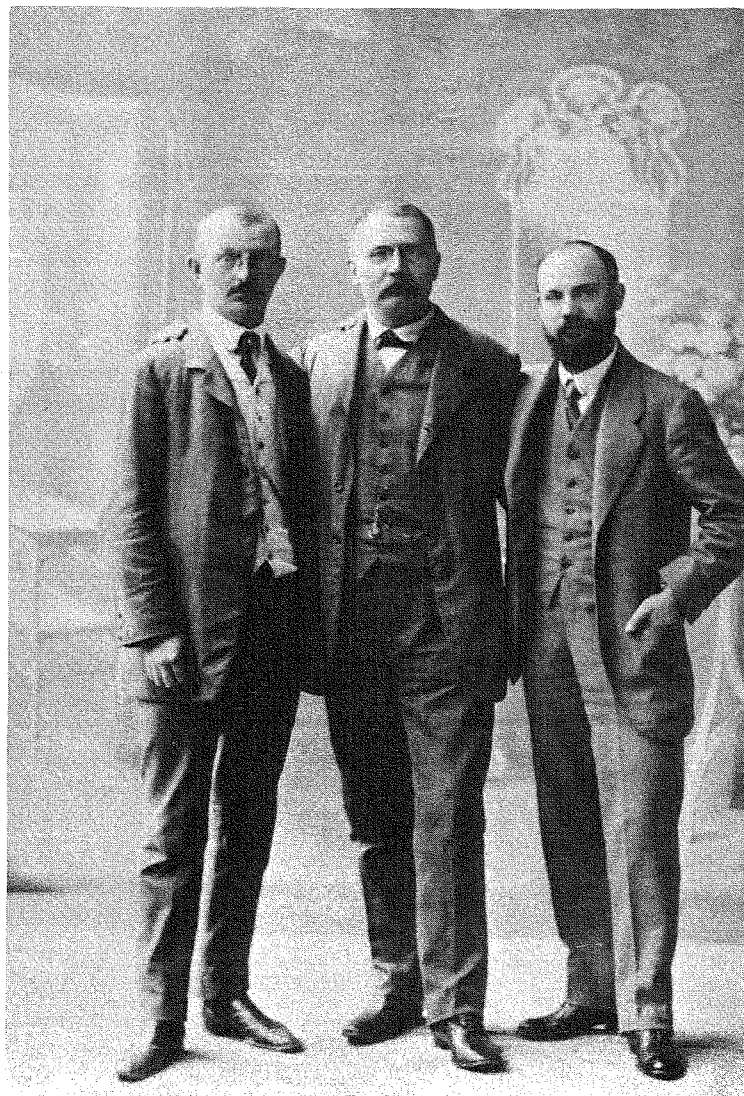
K týmto dvom dopisom často som sa vracal za svojej väzenskej samoty.

Prvý ohromujúci mravný šok sa pomaly strácal. Premýšľal som o priepastnej hĺbke ľudskej duše. Hovoril som si: neznal si, čoho je schopná závišť a samoľubosť, hlúposť a sebeckosť. A teraz vieš, čo je zrada na priateľovi. Ruješ sa s Kúnom o mravnú podstatu ľudskej bytosti a tu ťa najbližší vydajú do rúk nepriateľových, keď sa ani brániť ani bojovať nemôžeš. Obe rany boli čerstvé a hlboké a bolely znova a znova.

Vernosť — priateľstvo. Kdeže sú? Niet ich. A predsa, ak ich niet, musia byť. Treba ich pestovať s láskou a nežnosťou, ináčej by svet zahynul a nestálo by za to, aby človek žil na zemi. Tak učia Tolstoj, Dostojevskij i náš Hviezdoslav a Kollár, Proroci a Syn boží.

Treba zabudnúť, odpustiť. Práca je liek na rany ducha. Píš pre svoj ľud, čo vieš, napíš, pouč a vystríhaj ho od zla a nešťastia.

A tak rástol spore môj rukopis „Ľudovej zdravotvedy“. Neúčastnil som sa besied v celách, i keď boli hlučné a zábavné, ale som sa oddal práci s celou dušou a vytrvalosťou. A keď sa blížil koniec leta, bola už práca skoro hotová.

14. Od ľava: J. Janček, Dr V. Šrobár a Dr M. R. Štefánik v r. 1910.
Dr M. R. Štefánik zastavil sa v Ružomberku pri svojom návrate z Tahiti.

XIV

*Hlinka
v Segedíne*

Hlinka sa pribral prekladať Písmo sväté z latinského textu do slovenčiny. Usilovne pracoval a už kedysi vo februári doniesol mi Forró asi 20 štvrták slovenskej osnovy z prvej knihy Mojžišovej. Hlinka ma žiadal, aby som poopravil sloh, ale aby tou opravou nebol porušený smysel diela.

Začal som zpočiatku čítať bez úmyslu opravovať preklad slovenský. Nemal som po ruke latinskú predlohu. Slovenský preklad bol kostrbatý, sloh neslovenský, niektoré vety dlhé a slovosled cudzí, väzby viet latinské. Mimovoľne som si pripomenul klasický preklad biblie Kralickej. Hlinka bol dobrý ľudový rečník, vedel i článok do novín napísať, ale nebol slovenský literát. V školách ho slovenčinu neučili a v praktickom živote už sa k nejakému štúdiu jazyka nedostal. Zaujímal sa o hospodárstvo, o dogmatiku a o politiku, ale nie o slovenskú gramatiku. Hlinka mal dobrú pamäť a značné jazykové nadanie. Lahko si osvojil potrebné fráze pre dennú potrebu z ktoréhokoľvek jazyka a s tým bol spokojný.

Mrzelo ma, že sa bez prípravy pustil do prekladu Písma. Čítal som znova a znova jeho slovenskú osnovu a čím ďalej strácal som chuť opravovať, či vlastne slovenčiť jazyk, ktorým písal Hlinka.

Po čase mi odkázal po strážcovi, či som už prezrel jeho preklad.

Tak som sa pustil do slovenčenia. Nebolo vety, ktorá by nebola potrebovala nejakej opravy. A keď som to urobil, vyzerala štvrtka papiera tak, ako keby sa boly po nej vliekly muchy, vylezle z fľašky atramentu.

Takto som „opravil“ niekoľko štvrták papiera, ktoré Hlinka krasopisne napísal.

Požiadala som stráž, aby mi dovolila večer po 9. hodine navštíviť Hlinku v jeho cele. Šlo to ľahko za nevelkú odmenu. A požiadala som ju, aby to oznámila i Hlinkovi.

Pozdravili sme sa akosi chladne. Pomyslel som si: je unavený, či mrzutý? Sedel pri stolíku a písal preklad. Sadol som si tiež ku stolu a podal som mu rukopis Písma svätého. Chtive ho vybalil z novinového papiera a pozrúc na množstvo korektúr, zamračil sa.

Rozčulil sa, bledol i červenal sa. Vyčítal mi, že nemám úcty k sv. Písmu, že si mám uvedomiť, že to nie je rozprávka alebo román. Že to je Duchom Svätým inšpirované Slovo božie. Že by si neverec nemal trúfať robiť opravy v takom posvätnom diele. A pritom obracal opravené stránky rukopisu a čím ďalej, tým viacej sa rozčuľoval. Nechal som ho vyhovoriť všetko, čo mal na srdci a proti mne. Keď sa utíšil, dal som mu pokojnú a priateľskú odpoveď. Prosil som ho, aby sa nehneval, že je toľko opráv. Pripomenul som mu, že ma o tú opravu požiadala. Že mu radím, aby neprekladal ďalej, lebo je to zlý preklad, ukazujúci, že neovláda slovenčinu ani slohove, ani gramaticky. Ak si myslí, že aj on je inšpirovaný Duchom svätým, keď prekladá latinský text do slovenčiny, musí pripustiť, že aj Českí bratia Blažoslav a Lukáč a podobne aj Martin Luther mali túto inšpiráciu, keď prekladali Písmo sväté.

Ale to sú klasické preklady, vynikajúce dokonalosťou a krásou jazyka, čo sa o tomto slovenskom preklade nemôže povedať. Potom som mu ukázal, ako znie jeho veta a ako má znieť podľa ducha slovenského jazyka. Chyba je, že sloveso dáva dôsledne na koniec vety — podľa ducha latinčiny, že miestami prekladá väzbu accusativi cum infinitivo doslovné, čo v slovenčine nemá jasného smyslu; že prívlastkové prídavné mená kladie za podstatné meno; že nehľadí na zvučnosť a lahotu slov v slovenčine a preto, že jeho sloh je kostrbatý, nemelodický. A čo sa týka tých „nevercov“, že mu pripomínam slová Kristove o modlitbe publikána a farizea v chráme Jerusalémskom, že je z Písma zrejme, že Kristus si viacej vážil pokorných hriešnikov, ako nadutých farizeov.

Pred odchodom sme si oznamovali bežné udalosti, zprávy, čo nám píšu naši ľudia o pohybe v slovenskom ľude, ktoré vyvolalo naše uväznenie.

Radil som mu nakoniec, aby šiel k lekárovi, že vyzerá veľmi biedne: je bledý a unavený. Vizitu odmietol podľa svojej starej nedôvery k lekárskej vede a k lekárom vôbec.

Návšteva — zdálo sa mi — skončila sa pomerne dosť smierlive. Hlinka, keď chcel, vedel sa dokonale ovládať a nikto by na ňom nezbadal, čo sa v jeho duši odohráva.

Ako mimochodom som podotkol, že píšem Ludovú zdravotvedu a že mám ťažkosti s lekárskou terminológiou. Usmial sa a urobil odmietavý pohyb rukou. Vedel som, čo chcel týmto gestom naznačiť.

Myslím, že to bolo o Svätom Duchu. Správa dovolila väzňom, aby navštívili kostol. Ale nedovolila ísť spoločne nám Slovákom. Zostal som vo väzení, hoci by som rád videl nových ľudí, nové prostredie a prešiel sa mestom.

Po návrate z kostola navštívil ma nemecký socialista, Schaudt Mišo, a so smiechom mi oznamoval, čo mi odkázal Hlinka. Mám o tom záznam vo forme dialogu:

Hlinka: Čo robí Šrobár?

Schaudt: Píše usilovne zdravotvedu pre slovenský ľud.

Hlinka: To je zbytočná robota.

Sch.: Prečo zbytočná? Práve naopak — veľmi užitočná.

Hlinka: Nuž preto, že každý človek vie, kde je „Abtritt“.

Sch.: Vy, pán farár, ste skvelý človek. Kún rozprával, že nemáte rád Šrobára...

Hlinka: Rád — nerád; to tu nerozhoduje. Ja som kňaz a veriaci katolík, on je pokrokár a neverec — a to je hlavná vec... Schaudt sa ma vypytoval, čo je to „pokrokár“? Vysvetlil som mu, čo to znamená. A on mi stisol ruku a povedal: „Ja som s Vami.“

Pokiaľ sme boli na slobode, Hlinka sa nikdy ne-

staval tak príkre proti mojim názorom. Zdalo sa mi, že sa nejako počína meniť v svojom presvedčení a že to pre budúcnosť v našom boji o slobodu znamená veľmi mnoho. O tejto radikálnej zmene dozvedel som sa čoskoro ešte viac, a to z kompetentnej strany.

Rozhovor Hlinku s prof. Lupašom

Do nášho väzenia prišli dvaja Rumuni: profesor Lupaš a novinár Stojka; tiež pre búrenie proti maďarskému štátu. Lupaša ubytovali na prvom poschodí s Hlinkom, ale bolo mu dovolené prechádzať sa s nami z prízemia.

Raz na prechádzke pripojil sa Lupaš ku mne a znepokojený opakoval rozhovor, ktorý viedol s Hlinkom o národnostnej otázke a o viere. Lupaš vyučoval na teológii cirkevné — a zdá sa mi, že i všeobecné — dejiny.

Reprodukujem rozhovor, ktorý som si do zápisníka zaznamenal ihneď po prechádzke s ním.

Prof. Lupaš a Hlinka:

Hlinka zastával názor, že on je najprv katolík a potom Slovák.

Lupaš tvrdil, že sa dieťa rodí ako člen národa, že je pohan a preto ho nesú ku krstu a len po ňom sa stáva členom cirkvi. Najprv sa učí materínsky jazyk a len hodne neskoro cirkevné credo; najprv vie, čo je mama a tata, a len neskôršie sa modlí „Verím v Boha“. To, že ste Slovák, je zákon prírody.

Hlinka: Zákon boží stojí nad zákonom prírody. Preto treba sa starať najprv o spásu duše a potom o hmotné potreby.

Lupaš: I zákon prírody je zákonom božím. Mo-

derný človek stará sa najprv o svoje živobytie, potom o ľudskú dôstojnosť, ďalej o slobodu svojho národa a o jeho duchovný a hmotný blahobyt. A prirodzene i o svoju vieru. Ale musí najprv ľudsky žiť, byť dobrým kresťanom a neutláčať bližného.

Hlinka: Mojm pravým bližným je, kto vyznáva moju vieru, kto je katolíkom. Mne je bližší Rakovszky, Zichy i Molnár, lebo sú dobrí katolíci, ako Hodža, Šrobár, Masaryk a Machar, lebo títo sú nepriatelia katolíckej cirkvi, sú pokrokári, voľnomyšlienkári, ateisti. I keď sú oni Slováci a Slovania, predsa sú moji nepriatelia, lebo bojujú proti sv. cirkvi.

Lupaš: Mýlite sa! Tí ľudáci vodcovia sú v prvom rade Maďari a ani nie sú nejakí dobrí katolíci, lebo pášu krivdy na nemaďarských národoch. Katolicizmus je im iba pláštikom, sú to farizeji, ktorí zneužívajú náboženstva a viery na zločinné politické ciele.

Hlinka stál na svojom a z dôrazom prehlásil: Mne svedomie zakazuje, aby som spoločne pracoval s kacírmi, ateistami a vôbec s nepriateľmi mojej katolíckej cirkvi.

Po tomto Lupaš s rozhorčením znova odmietol bludný a nebezpečný názor Hlinkov a povedal mu tieto prorocké slová: „Ak zotrváte pri tomto názore i potom, keď sa dostanete na slobodu, tak by bolo lepšie pre slovenský národ, keby ste sa z tohoto väzenia nikdy nevrátili na Slovensko, lebo vy budete veľkým nešťastím pre svoj národ.“

I tento rozhovor, ktorý mal Hlinka s Lupašom, utvrdzoval ma v nejasnom ešte tušení, že Hlinka duchovne speje k nejakému náboženskému mysticizmu, že

sa chystá striasť sväzky s laikmi, že vyhľadáva a silou — mocou si konštruuje dôvody, aby tie priateľské sväzky mohol s dobrým svedomím rozlámať.

Po rozhovore s Lupašom snažil som sa pochopiť odklon Hlinkov odo mňa, od nás, od slovenských národovcov, od slovenských katolíkov i od evanjelikov. Nemohol som pochopiť, ako je možno, aby Hlinka vyslovil solidaritu s Rakovszkým?!

Veď kedysi o ňom hovoril, že nechodí do kostola, že sa nespovedá, že sa vysmieva dedinským farárom a že všetok jeho katolicizmus je len maska, aby sa mohol upevniť v maďarskej ľudovej strane. A čo znamenal Rakovszky, miestopredseda snemovne, pre nás Slovákov? Toto: Rakovszky štvál v Ružomberku predsedu sédrie Chudovszkého, aby zahájil pohon proti slovenským vlastencom, tedy i proti Hlinkovi; Rakovszky bol u Párvyho, aby ho posmelil, aby Hlinku zbavil fary ružomerskej. Rakovszky lámal v snemovni národnostný odboj proti maďarizačným zákonom. Rakovszky nenávidel Slovákov a vždy a všade vystupoval proti slovenskému politickému hnutiu. Konečne Rakovszky nebol Slovákom, nevedel ani slovíčka slovenského. Slúžil Maďarom a Viedni. A žeby tento človek bol bližším Hlinkovi ako my, ktorí sme znášali s Hlinkom kruté prenasledovania za slovenskú vec?!

Čím a ako si možno psychologicky vysvetliť túto nepochopiteľnú zmenu v Hlinkovom nazeraní na náš boj za právo, za slobodu, za prostú existenciu nášho národa?

V teorii Hlinka sa začal blížiť názorove k našim nepriateľom. Treba vyčkať, až príde medzi nás, a pozorovať jeho skutky...

Prechodní obyvatelia

Kletu sa zaplnilo väzenie veselým národom: advokátmi, statkármi z Dolnej zeme, úradníkmi nižšej i vysokej šarže. Vo väzení bolo hlučne. Medzi nimi bol aj náš priateľ, dr. Vladimír Fajnor, z Banskej Bystrice. Dostal neobyčajne veľký trest za duel, zdá sa mi, že 6 týždňov. Obyčajne sa to trestalo 8 dňami.

Novinári boli poväčšine z národnostných krajov: Srbi, Nemci, Rumuni.

Podivná vec: sedeli pre články o černovskej vražde. Prvý článok o tejto brutálnej vražde vyšiel v Slovenskom týždenníku. Prvú pomoc poskytol som raneným hneď po streľbe asi za hodinu. Vyhotoval som si na mieste činu zápis o mŕtvych, o ich rodine a o ranených, ktorí sa ukrývali po domoch. Podľa týchto zápisov napísal som hneď v pondelok do Týždenníka obširny článok. Článok odviezol dr. Burjan do Pešti, aby si Hodža podľa neho pripravil interpeláciu v sneme.

Článok z Týždenníka nebol žalovaný. Napísal som ho tak, aby ho nemohli žalovať: uvádzal som len holé faktá bez poznámok a vynechal som všetky prírodné mená, ktoré by mohli búriť čitateľa. Ale i tak pôsobil strašným dojmom. Faktá znely asi takto: X Y, 45 ročný; guľa ho zasiahla v okolí srdca; okamžitá smrť; zem, kde leží, presiaknutá výronom značného

množstva krvi; zanechal vdovu a 5 detí, sirôt. A tak to šlo v 14 prípadoch smrti. A k tomu ešte asi 40 rane-
ných, ktorých mená som neuvádzal, ale popísal som
ich zranenia na ruke, na stehne, na hlave, na boku
a podobne. Vyzeralo to ako protokol o úradnej pitve.

Článok búril celú verejnosť Uhorska i Európy
holými faktami. Na túto strašnú vraždu reagovali národ-
nostní novinári a octli sa v segedínskom väzení.

Hodžova interpelácia rozčulila do zúrivosti ma-
ďarskú šovinistickú snemovňu. Andrásy, minister vnú-
tra, odpovedal Hodžovi, že žandári konali svoju povin-
nosť, keď zbraňou bránili štátnu suverenitu proti bu-
ričom. Proti buričom, ktorí nemali ani zbraní, ani úmyslu
búriť sa proti štátnej autorite!

Na jednej prechádzke som im rozpovedal uda-
losti o černovskej vražde i o článku zo Slovenského
týždenníka.

Duelanti — to bola kasta sama pre seba. Málo
sa s nami stýkali. Celý deň popíjali, karty hrali, hulákali
a medzi sebou sa škriepili. A my sme sa na nich dívali
zvyšoka. Na prechádzkach i my ich, i oni nás fumigovali.
Nuž akoby nie? Maďarskí páni a národnostní buriči.

Jedna udalosť nás na pár dní akosi priblížila. Do
väzenia zavítal židovský mladý advokát, odkiaľsi z Tu-
reckej Beče. Šovinista, drzý chlap a nadutý papuliak.
Chcel poslať herečke báseň do pamätníka. Pre ňu mal
aj duel a sedel zaň tu 8 dní. Medzi duelantmi bol mladý
advokátsky koncipient, dr. Vörösvári. Ponúkol sa, že
mu složí tie verše, ak mu zaplatí. Žiadal jednu korunu
za riadok. Spravili ústnu úmluvu v prítomnosti svedkov.
Básnik si vyžiadal 8 korún preddavku na štyri sloky po
4 riadkoch. Potom začal examinovať zamilovaného ad-

vokáta, ako vyzerá jeho milá? Veľká malá, štíhla či
korpuletná, blondínka či brunetka; akú tvár má, aké
oči a aký hlas a vôbec aké pôvaby ženskej? A tak za
24 hodiny mala byť báseň hotová, lebo advokát opúšťať
na druhý deň väzenie.

Dr. Vörösvári složil peknú báseň, ktorú sme všetci
s pochvalou schválili. Advokát báseň prevzal a mal ju
do alba herečky vlastnoručne napísať.

Ale čo sa nestalo? Zamilovaný advokát, kým sme
boli na prechádzke, ušiel z väzenia na slobodu a 8 korún
nezaplatil básnikovi.

Duelanti, medzi ktorými bolo niekoľko právni-
kov, držali poradu ako prinútiť advokáta, aby zaplatil
dlh ústne dohovorový.

Na návrh dra Fajnora zaslali okresnému súdu do
Tureckej Beče žiadosť, aby exekučnou cestou vymáhal
8 korún na dlžníkovi. Spis vyhotovili podľa zákona
a právnických pravidiel.

Neskoršie sme sa dozvedeli, že z toho bol strašný
smiech v mestečku a že milovník sa musel hanbiť, že
vydával báseň za svoju prácu a že ho aj ospevovaná
herečka opustila a väzni mali veľkú radosť, že sa tohoto
nadutého vychlubača podarilo potrestať a zosmiešniť.

Ale vychlubač bol ešte inakšie potrestaný.

Zmienil som sa už, že hluchý lekárnik, ktorý
stále prehrával v „alšóši“ s majstrom Majerom, začal
upodozrievať spoluhráča z falošnej hry. Celú noc pre-
mýšľal, karty miešal a rozdával v svojej cele, aby prišiel
na trik, ktorým Majer vyhrával.

Jedného rána, bolo to ešte pred príchodom ad-
vokáta z Beče, sotvaže nám odomkli dvere, vbehol
v nočnej toalete do mojej izby a rozjarený radostne

hlásil, že už vie, ako ho Majer šudil. A hneď mi aj ukázal tú falošnú hru.

Zpráva sa rozniesla po väzení, ale Majerovi o lekárnikovom objave nik nepovedal.

Až si sadli ku hre, lekárnik vzal Majerovi karty z rúk a podľa jeho spôsobu namiešal si 4 esá. A potom už sa Majerovi nepodarilo namiešať si karty výhodné pre hru.

K tomuto odhaleniu falošnej hry usporiadal Kún cirkusové predstavenie: posnášali sme stoličky do lekárnikovej cely, obsadili stôl hráčov zôkol-vôkol, a keď nevedomý Majer začal pridávať 7 karát na spodok paklíka, spustil sa rev a smiech. A Kún kričal: „Majer — mešter mišol!“¹

Po odhalení falošnej hry zakázali sme Majerovi hrať túto hru s „domácimi“ väzňami. Ale keď sa zjavil nafúkanec z Beče, dovolili sme mu, aby ho oberal o peniaze. Advokát prehral značnú sumu a my sme popriali radosti chudákovi Majerovi ako nástroju božskej Nemezis proti ľudskej nadutosti.

V tej hluchote samoty takto sme si občas krátili vlečúce sa dni. Kedy-tedy prišla návšteva, ktorá vzrušila naše mysle. Dozvedali sme sa, čo sa robí doma, v národe a v širokej slovenskej rodine. A pašovali sme dopisy a prijímali povzbudenie k vytrvalosti pre ďalší zápas.

¹ Majster Majer — míchá.

Vepry, nove abetore,

Mapaal pie ve stopis a
pachel bas o barbas' pindprevel, do
Maarysoro starym. pyneary
jejo vstav me prvot starym az.

My'm' mi' napaade, ze je prav
abevan eed' a pi je nospio, ze ve
stopis nospitel. Boto se rajit'ky
a prvot'ech pinyas piri' puvira. Cel'
net' z'elot' pot'el' vel. (vedelei' v'et
ri' bot. stina, prvot' kaji, p'v'el'ben,
p'v'el'beni' g. Rubsky) anoi do stina.
Och'et'el' je gate mui' prvot' stopis
non' fale' mi' prav' p'v'el' do Eot
prav'neuse mi' napaade. Nebo'et'et'
li je'te stopis, to' v'adani' je'te toto.

Horu'ig' mo' s'ti' ot'ar'no' a Eiti' ot'
"v'el'el'oe E' kole'ti' nosp'et' m'no'
v'ar'as'ly' i' k'v'atou prav' p'v'el'et'
i' p'v'el'ov'ant'i' k'v'at' v'it'ij' p'v'el'ov'it'
o'el', p'v'el'ov'el', k'v'at'ov'ant'i', v'ar'as'
m' o'plo'v'it'm' me' st'ar'ig', st'ar'neq,
s'it'k', p'v'el'ov'ant'ij' v'el'oe, o'p'el'ov'it'm'
me' prvot' eed' a'at'.

Pravou prav' tele' v'p'rovu' v'el' g'
v'el' o'p'el'ho' p'v'el'. Nebo'et'et' v'v'oe'
v'v'el'et' b'it'el'ij' e'v'el' o'p'el'ov'it'
v'el'el'oe v'v'el'ov'ig', v'v'el'oe v'v'el'et'
v'v'el'ov'it' v'v'el'ov'it' m'no' s'v'ig'it'e
o' m'v' m' no' s'e' st'ar'it'oe v'v'el'ov'it'
no' v'v'el'ov'it', e'v'el' v'v'el'ov'it'
v'v'el'ov'it'.

Prav'neuse v'v'el'ov'it' v'v'el'ov'it'
v'v'el'ov'it' v'v'el'ov'it' v'v'el'ov'it'

Prav'neuse v'v'el'ov'it' v'v'el'ov'it'
Prav'neuse v'v'el'ov'it' v'v'el'ov'it'
Prav'neuse v'v'el'ov'it' v'v'el'ov'it'

Tretieho júna som si označil v kalendári, že mi zbýva stráviť ešte 100 dní v Segedíne. Na vizitke som si zostavil kalendár a denne vymazával jeden štvorec. Niet vari pošetilejšej práce, ako počítať zo 24 hodín dňa každú hodinu, pokiaľ táto večná doba nezapadne kamsi do nekonečnej priepasti.

Z väzenia sa pomaly vytrácali starí známi: Greguš, Janček, Šlachta, Jesenský a farár Tomík. I Kún kedysi v máji zmizol. Na konci sme sa ešte pohádali, keď stále tvrdil, že len slabší hovoria pravdu a silní ľudia že lužú.

Ale myslím, že sme sa nie pre tento obludný názor pohádali, ale že odchádzajúci budí akúsi podvedomú závisť v tom, kto ostáva ďalej uväznený. Tak som to badal i u iných väzňov. Rozlúčky sa mi videly akési chladné, mrzutosť vystupovala okate, keď si podávali ruky dobrí priatelia.

Moja zdravotníčka blížila sa ku koncu. Mal som radosť z peknej kôpky rukopisu: vše som ho brával do rúk a poťažkával ako lakomec svoj mešec s dukátmi. Myslím, že spisovateľ má asi takú radosť zo vzrastu rukopisu, ako matka z prírastku dieťaťa.

Tvorivá práca je vždy radostná a v živote býva to často naša jediná radosť...

V júli a v auguste som už prestal písať. Cítil som

veľkú únavu a voľáko ma slovná pamäť opúšťala. Nevedel som si spomenúť priliehavé slovo a odkladal som často pero.

Trávil som posledné týždne čítaním anglickej „Review of Reviews“, z ktorej mi láskave požičal učiteľ Úlehla celý ročník. Čítal som texty anglické skoro už bez slovníka. A tak sa mi čas mínať síce tiež pomaly, ale čo sa dalo iného robiť? Deň predsa nie je jaternica, aby si ju mohol na posedenie zjesť! Tie hodiny, ak sa dívaš na ciferník hodiniiek, vlečú sa tak pomaly, že si nervózný človek môže z toho zúfať.

Druhá polovica zo 100 dní mínať sa mi rýchlejšie, ako som očakával. Začal som čítať italskú gramatiku, ktorá sa mi zdala až smiešne ľahká z tej príčiny, že som bol obstojný latinák. Veď som tri roky chodil do 8. triedy!

Potom som začal písať dopisy priateľom a známym, že po prvom týždni septembra vyjdem z väzby.

Moje uväznenie sa skončilo dňa 11. septembra roku 1908. Troma dňami pred týmto veľkým dňom navštívil som Hlinku, aby si pripravil poštu, ktorú vynesiem, i aby sme sa rozlúčili.

Riaditeľ nám dovolil, aby sme sa šišli v prijímacej izbe. Mala tam stáť stráž, ale nestála a tak sme sa mohli voľne rozprávať. Hlinka vyzeral veľmi biedne: unavený, bledý, uvädľý. Žaloval sa na tú istú nemoc, akú som ja začal cítiť: hneď spí, nepamätá, čo pred chvíľkou rozprával alebo urobil. Krom toho trpel stálym bóľom v bruchu a prehánaním. Znal som túto jeho nemoc, trvajúcu od rokov ešte z dôb, keď bol na fare. Ale nedbal ani rady lekára, ani liekov neužíval...

Predsa však som mu dôrazne radil, aby šiel ku skúsenému lekárovi v meste o lekársku radu. Snáď by sa mohol dostať takto i do nemocnice i preč z väzenia. Myslím, že neposlúchol.

Boli sme spolu asi hodinu. Mnoho sme nehovorili. Jakýsi tieň sa postavil medzi nás, čo nám kalilo otvorenosť a dôveru v reči, na tvári, v pohyboch. Začal som o jeho obžalobe v Ríme, o ktorej sme sa dozvedeli od dra Alojza Kolíska, katechetu z Hodonína. Sľúbil som mu, že podnikneme všetky možné kroky, aby ho Svätá Stolica zpod obžaloby oslobodila. Dával náznaky, kde a ako by sme snáď mohli urobiť ďalšie kroky.

Rozhovor stal sa živším a tieň smutnej rozlúčky troška sa rozjasnila.

Ale keď sme si podávali ruky a bratsky si padli do náručia, cítil som vlahu na tvári a ľútosť v srdci. Priateľské sväzky, ktoré nás pojily od chlapectva až po túto chvíľu, nedaly sa potlačiť, i keď občas sme sa slovami poprali a názorove ďaleko stáli od seba. V takýchto chvíľach býva na skúšku postavená najhlbšia základňa citov a tu sa ukáže, čo v tej hĺbke sedí. On sa vracal do svojej cely, v ktorej mal ešte vyše roka žiť. Spešne som mu zavolať s Bohom a sbehol som do prízemnia baliť a lúčiť sa s niektorými spoluväzňami.

Na tretí deň prišiel objednaný koč pred bránu väzenia, ktorý ma mal zaviesť na nádražie.

Strážnici, ktorí dostali nejakú odmenu, uložili kufor na koč a prajúc mi šťastlivú cestu, zavreli bránu.

Vozka sa ma spytuje, kam ma má zaviesť. A ja s hrúzou si neviem spomenúť, ako sa stanica volá po maďarsky. Všetliako som sa snažil opísať miesto, kde stojí stanica, ale „vasuti állomás“ mi neprichodí na um. Konečne on sa dovtípiť a vyslovil, či má ísť na „vasuti állomás“? Na stanici opakovalo sa to samé. Chcel som poslať pohľadnice, ale nedaj Bože si spomenúť, ako sa volá maďarsky pohľadnica. Čiašnik stál, čakal, odišiel a vrátil sa a podozrive sa díval na mňa. Nakoniec sme sa nejako dorozumeli.

V Pešti som sa zastavil na niekoľko hodín. Večer som strávil v národnostnom klube poslanceckom, kde ma Hodža soznámil s rumunskými poslancami.

Raňajším vlakom vracal som sa domov do Ružomberka. Cestou som začal zase cítiť únavu a ospalosť. Nepamätám sa, že by som mal nejakú radosť zo slobody.

Doma deti výskaly radosťou. Dostaly cukríky a ovocie. A že už ma nepustia. A pohádaly sa o tom, kto je môj. A obidve chcely si sadnúť na kolená. Ich nelíčená radosť z návratu ma vzrušovala..... Akým vzácnym pokladom, akým prameňom radosti je rodič deťom, kým sú ešte malé. Žena mi zkrátka odreferovala bežné udalosti, ktorým som nerozumel a ani záujmu o ne nemal, a šiel som si ľahnúť do svojej najmilšej ordinačky na kožený diván, s ktorého som kedysi pozoroval kyticu astrí a v nej som videl tvár Ukrižovaného. Ukázal som ju aj doktorovi Metodovi Bellovi, evanjelickému farárovi u nás. To bolo ešte pred mojím uväznením v jeseni.

V nasledujúcich dňoch robil som návštevy po meste. Priatelia i známi vítali ma s veľkou radosťou. Dámy poznamenávaly, že som veľmi bledý a že mi vlasy osively.

Najviacej ma prekvapovalo: maďarské úradnícke rodiny a židia zabezpečovali si od nového roku svoju lekársku pomoc pre svoje rodiny. Nazdával som sa, že ma budú bojkotovať pre moje osvedčené slovenské presvedčenie, ktoré po uväznení bolo tak očividné.

Na návštevách u našich znovu a znovu som musel rozprávať, ako sme tam tú strašne dlhú chvíľu trávili, čo sme robili, ako sa má Hlinka, či je zdravý a kedy sa vráti. Tu som sa dozvedel, ako bolo organizované pre nás zasielanie balíkov, ktoré sa však k nám dolu žijúcim nikdy nedostaly. Žalovali sa, že Hlinka už dávno prestal písať poďakovacie lístky, a pýtali sa, či nie je ťažko chorý. Stále som musel opakovať, že je ťažko chorý a že neviem, či sa vôbec kedy dostane z väzenia na slobodu.

Mňa zase zaujímal prípad s pitvou medveďa. Dozvedel som sa, že mali na pitve účasť traja lekári: felčiar G. Makovický, okresný lekár, dr. Mark Polgár, sedriálny lekár a zubný lekár, dr. S. Eichel.

Po rokoch Hlinka na schôdzi v Prievidzi mi prišiel i túto pitvu, hoci vedel, že som v tom čase s ním sedel v Segedíne, a keď sa lekár Čvíkota ozval proti nemu, že to je lož, kričal na opilú lúzu, aby ho bila. Ale myslím, že vtedy i Hlinka po dobrom obede na fare bol poriadne podtrundžený.

Po mojom príchode zo Segedína ešte som nemohol ani len tušiť, aký sa môj kmotor vráti z dlhého väzenia, akým duševným a citovým prevratom prejde a aký bude ten nový Andrej Hlinka, dosadený Párvmym na ružomerskú faru.

My, jeho priatelia, mali sme len jednu starosť. Ako očistiť Hlinku v Ríme u Sv. Stolice od pomlúv a od žaloby, ktorú zaslal proti nemu jeho biskup, Alexander Párvy? A druhá úloha bola: udržať slovenský ľud v odboji proti maďarizácii a maďarským šovinistickým vládam. A to je doba medzi rokmi 1908—1918.

Ale to je už nová kapitola z môjho života. Nie tak rušná ako v predchádzajúcich 10 rokoch, ale predsa len bohatá na trápne a bolestné skúsenosti. V týchto 10 rokoch vznikol rozkol v slovenskej národnej jednote, do ktorého zavliekla národ chorobná ctibažnosť a jakési mystické sklony po martýriu a ortodoxii nášho väžňa zo Segedína.

*Sacerdos
turbulentus*

82 Párvyho žaloba v Ríme proti Hlinkovi

Ružomberok stával sa strediskom záujmov o slovenské veci jako doma, tak i pre širokú zahraničnú verejnosť. V niekoľkých rokoch odohraly sa v okolí našom ďaleko siahajúce udalosti, a to:

1. Voľby do snemu a hneď na to veľký politický proces proti slovenským pracovníkom, ktorí akýmkoľvek spôsobom mali účasť pri mojich voľbách do snemu.
2. Suspendovanie Hlinku z úradu kňazského.
3. Černovská vražda pri pokuse vysvätiť černovský kostolík, ktorý si vystavila obec pomocou milodarov slovenského obyvateľstva.
4. Černovský proces s „buričmi“, ktorí celkom nahodile neboli postrieľaní, keď ružomberský podslúžny dal strieľať 16 žandárom do bezbranného ľudu.
5. Odboj Lúčanov proti Párvyemu preto, lebo bez príčiny preložil obľúbeného kňaza Slováka, Ladislava Moyša, z fary a poslal do Lúček nenávideného maďaróna, farára Szmizsára.

Tieto udalosti búrily Slovensko i mnohých vynikajúcich spisovateľov v zahraničí (Björnsona, Scota Viatora, Tolstého, Steeda i iných až z Ameriky).

Do Ružomberka chodili novinári domáci i zo zahraničia pre informácie o slovenskom masovom hnutí a o krutých útlakoch so strany maďarskej vlády.

Najvýdatnejšiu podporu nám poskytovali ovšem českí bratia: české noviny prinášaly denne zprávy o našom hnutí; suspendovanému Hlinkovi na cestách po českých mestách pripravili v Čechách a na Morave triumfálne privítanie; zaviedli zbierky pre vdovy a siroty po zavraždených otcoch a matkách v Černovej a konečne stáli sme s Čechmi v stálom kontakte osobnom.

Hlinkovej kauzy v Ríme ujal sa s neobyčajnou horlivosťou dr. Alojz Kolísek, hodonínsky katecheta; často chodil do Ružomberka a sbieral informácie na mieste pre memorandum o politických a cirkevných pomeroch v diecézi Párvyho.

Cestoval i do Ríma s drom Augustínom Ráthom, slovenským advokátom, aby našli právnika, ktorý by sa ujal obrany Hlinkovej u Sv. Stolice.

Pracovali sme usilovne na mnohých memorandách zasielaných do cudziny a pre monstrózný proces s Černovanmi hľadali ružomerskí Slováci obrancov pred súdom Gejzu Chudovszkého.

Ružomberok stával sa strediskom záujmov o slovenskú vec.

Od doby, čo sme sa s Hlinkom usadili v tomto pomaďarčenom meste, usilovnou prácou podarilo sa nám prebudiť v značnej časti obyvateľstva pevné slovenské povedomie a mesto menilo ráz cudzoty a stávalo sa významným strediskom slovenského boja.

Dr. Alojz Kolísek doniesol z Ríma text obžaloby Párvyho proti Hlinkovi. Zo spisu sme sa dozvedeli, z čoho Párvy obviňuje Hlinku a prečo ho suspendoval.

Párvy obviňoval Hlinku, že neposlúcha svojho biskupa; že je burič, za čo ho aj svetská vrchnosť odsúdila na 2 roky do väzenia; že vedie pohoršlivý život,

čo dokazuje fotografia priložená k obžalobe, na ktorej stojí Hlinka medzi pijanmi a na pyramide súdkov z piva; že zanedbáva pastorálnu činnosť v svojej farnosti, lebo že je stále na hostinách a zábavách, že celé dni trávi mimo farnosti a že všetku prácu svaľuje na mladých kaplánov. Že je to kňaz nehodný, aby zastával úrad na tak exponovanom mieste, ako je Ružomberok, kde je na tisíce sociálne-demokratického robotníctva, ktorému sa z Hlinkovej strany nedostáva duchovnej starostlivosti.

Je zkrátka „Sacerdos turbulentus“, nestály, svárlivý, tvrdohlavý, ľstivý a preto i vo veciach viery nespoľahlivý.

Spis Párvyho bol dôkladný, obširný a právnický vypracovaný tak, ako by ho bol zostavoval nejaký podnikový štátny zástupca. Mali sme podozrenie, či ho nekoncipovali v ružomerskej sédrii a či nemal v ňom prsty sám Chudovszky, predseda krajského súdu a bývalý štátny zástupca.

Sostavovali sme odpoveď na toto ťažké obvinenie a vyvracali sme obžalobu zlomyseľne zostavenú. Nepekny dojem fotografie, ktorou dokazoval Párvy zhýralý život Hlinkov, snažili sme sa zmierniť priloženou pokladničnou knížkou, podľa ktorej sa ukázalo, že na fotografii je kolkárska¹ spoločnosť, ktorá zaviedla zbierky na ošatenie chudobných detí, ktoré na Vianoce ošatila a obuvou opatřila. Tedy fotografia je nie dôkazom pijanstva, ale dobročinnosti.

Ostatné previnenia vysvetľovali sme politickými pomermi, krutým prenasledovaním slovenského ľudu, provokáciou a bezbranným stavom pre každého, kto sa hlásil v Uhorsku k slovenskému presvedčeniu.

¹ kuželkářská.

Spísali sme ešte memorandá pre Björnsona, pre Tolstého, pre Steeda i pre Setona-Watsona a jedno si odniesla do Ameriky jedna novinárka, na ktorej meno sa už nepamätám a ktorej som ukázal, ako žije nás ľud u maďarských veľkostatkárov v Turíku. Zaviedol som ju do príbytku jednej želiarskej¹ rodiny, do tmavej diery, kde ležala matka v handrách s tuberkulózou kĺbov kolenných a dvojce detí s tuberkulózou pľúc. Tu sme sa dozvedeli, že pracujú 52 dní na panskom a že dostávajú za prácu od svitu do mrku žena 8 grajciarov a muž 20 grajciarov dennej mzdy. Izba bola tmavá, podlaha len utlačená zem, obloky hrubým papierom pozalípané, v izbe múch celé roje, bieda a špina hľadela s každého kútika tohoto ľudského „príbytku“. Novinárka si to horko-ťažko fotografovala a chytal ju des a hrúza nad týmto strašným obydlím a nad nesmiernou biedou ľudských bytostí. Keď sme opúšťali dedinu, museli sme ísť vedľa panského kaštieľa, kde na verande hodovalo panstvo...

Referát s obrázkami vyšiel v amerických novinách a dostal sa do rúk i majiteľovi panstva. Zúrilo a štválo proti mne úrady, že som burič a nepriateľ štátu, vlastizradca a bohvie čo všetko.

O lúčanskom prípade napísal som brožúru, ktorá vyšla v Čechách a na Morave dvakrát. Odtlačil som ju v sobraných prácach, v knihe „Boj o nový život“ a niečo z nej v románe „Svetlo v temnotách“.

K tomu pripomínam ako kuriozitu túto poznámku: do Ružomberka prišla deputácia k evanjelickému farárovi so žiadosťou, aby ich prijal do cirkvi evanjelickej, že celá dedina chce prestúpiť. Kovalevský,

¹ želiar = podruh.

toho času farár -ev. cirkvi v Ružomberku, ich žiadosť odmietol s odôvodnením, že ich do cirkvi nemôže prijať z dôvodov politických.

Lúčania odišli domov sklamaní a zarmútení. Kovalevský nemal pravdu, lebo Lúčania nie z politiky, ale pre pohoršenie biskupa a ním nastrčeného kňaza hľadali spásu duší v evanjelickej cirkvi.

K odboju proti Párvyemu posmeľoval ich menovite sám Hlinka a ten odboj viedol lúčanský ľud do všetkých dôsledkov, teda až po vystúpenie z katolíckej cirkvi.

Hlinka u kaločských jezuitov

Keď sa naplnil čas, Hlinka sa dostal na slobodu; nešiel však do Ružomberka ku svojim priateľom, aby mu stisli priateľsky ruku, aby sa s nimi potešil, vyžaloval svoje utrpenie a ohrial sa na výslní slovenských citov, ale bol povolaný do Kaloče k maďarským bratom tovaríštvu Ježišovho. Strávil tam niekoľko týždňov v rozjímaní a v duchovnom cvičení. Prečo ho neposlali do Trnavy alebo do Prahy, kde boli predsa len i slovenskí členovia tovaríštvu? To už bolo starostou tých, ktorí sa ujali Hlinkovho budúceho osudného života.

Hlinka vyšiel z väzenia po dvoch rokoch úplne zlomený, bez vôle, bez energie, unavený, pasívny a znechutený života. Sám na sebe som toto všetko skúsil a sedel som iba jeden rok v Segedíne, a to ani nie celý rok. Keď som v roku 1909 v lete odcestoval do Prahy, aby som si odpočinul a potešil sa s priateľmi, zašiel som i do vinohradskej nemocnice k primárovi drovi Semerádovi, aby mi dal preskúmať stav červených krviniek. A výsledok bol hrozný: miesto asi 3,500.000 mal som len okolo 300.000 krviniek v kubickom milimetre. Vtedy dr. Semerád povedal: dosiaľ som ani netušil, aký zhubný vplyv má väzenie na organizmus. Strata 3,000.000 červených krviniek znamená stálu podvýživu mozgových centier, pľúc i všetkých žľazových častí organizmu.

V tomto stave podvýživy stratí sa všetka energia, podnikavosť, zmení sa temperament a jediným trvalým stavom človeka, vážna je únava a pasivita. Je možná i trvalá zmena povahy a takýto človek stane sa len púhym nástrojom v rukách zdravého a energického človeka. To je smysel väzenského života: zlomiť povahu, urobiť z človeka poslušného tvora, otroka, zbabelca, tieň človeka, ktorý už nereaguje na krivdu, na urážky a na svoje poníženie.

Tento psychologicko-fyziologický výklad ma veľmi prekvapil, a keď som si spomenul, v akom stave som opustil väzenie, koľkú únavu som cítil, ako ma nič nemohlo vzrušiť, ako som stratil pamäť, ako som prijal všetky udalosti úplne apaticky, spomenul som si i na Hlinku a ľutoval som ho; a keď som sa dozvedel, že šiel k jezuitom na duchovné cvičenie, mal som strach, čo z neho urobia, ako sa môže premeniť a kam sa bude ubierať jeho duch.

Čo sa stalo z Hlinku, o tom sme neboli dlho v pochybnostiach.

Jedného dňa vrátil sa na ružomerskú faru. Inkognito, bez vítačiek, bez demonštrácií, na aké bol zvyklý pri každej ceste, keď sa vracal domov ako martýr, mučeník cirkvi a svetskej moci.

Ani jeho najbližší ľudia nevedeli, kedy sa vrátil a prečo sa tak tajne vracal. Nechodil medzi ľud, sedával vo fare.

Až prišla nedeľa a objavil sa na kazateľnici. Kázal o márnosti svetskej a začal brániť Párvyho, ktorý mu zase vrátil faru a všetky kňazské práva. Vyslovil mu aj vďaku, ako láskavému a spravodlivému človeku.

Meštianstvo katolícke, ktoré počúvalo tieto chvá-

lospevy na Párvyho, na toho Párvyho, ktorého ešte nie veľmi dávno v Týždenníku nazval Hlinka assasinom-lúpežníkom a vrahom slovenského ľudu, bolo v zmätku, nevedelo pochopiť, čo sa s Hlinkom stalo, a mnohí začali reptat', že takto obracia kabát na posvätnom mieste: v chráme božom, na kazateľnici.

Ako lekár chodil som do mnohých rodín a všade mi kládli otázku: Čo sa to s našim pánom farárom stalo?

Niektó nám písal, že Hlinka bol u maďarských jezuitov a že sa zastavil v Pešti u Párvyho a že sa tam pokoril pred týmto pyšným biskupom, že mu ruku bozkal a že sľúbil, že sa polepší, nebude už brojiť proti nemu a že sa zriekne tých priateľov, s ktorými sa dosiaľ stýkal a bojoval za práva slovenského ľudu.

A tieto neblahé chýry sa do litierky splnily.

1. Hlinka sa vyhýbal domu Makovických, Burjanovmu i môjmu príbytku. Keď sa vrátil, nespravil u nikoho z osvedčených Slovákov návštevu.
2. Nešiel sa poďakovať ružomerským dámam, ktoré mu cez dva roky posielaly týždenne balíčky do väzenia.
3. Na faru si pozýval ľudí z maďarónskeho tábora a s nimi sa zabával, karty hral a popíjal.
4. Jeho kaplán Ferencsik písal články do miestneho maďarského týždenníku a v ňom medzi iným napadol i mňa a vystríhal obyvateľstvo, aby nechodilo ku mne o lekársku radu, lebo som neznaboh, pokrokár a nepriateľ štátu.
5. Hlinka sám začal písať štvavé články proti luteránom, liberálom, pokrokárom, Židom. A predsa len s pomocou týchto osočovaných ľudí získal si ružomerskú faru, oni mu pomáhali, keď bol vo väzení,

banku mu založili, aby sa mal kam utiahnuť pre prípad, že stratí faru. Oni mu našli obhajcov v procese, na ktorých sbierali finančné prostriedky, oni sa starali o černovské siroty a rodiny po zavraždených občanoch, ktorí sa postavili proti svetskej a cirkevnej moci len preto, aby sám Hlinka vysviacal černovský kostolík.

Hlinka sa otočil o 180 stupňov proti nám, obrátil nadobro kepeň¹, z priateľa Pavla stal sa nepriateľ a prenasledovateľ šavel všetkých slovenských národovcov.

¹ plášť.

84 Hostina pri krvavom poli

Čoskoro po Hlinkovom návrate z väzenia rozhlásilo sa v ružomerskom okrese medzi katolíckym ľudom, že Hlinka bude vysviacať černovský kostolík.

Okolo poludnia vybral som sa s niekoľkými ružomerskými mladíkmi a dámami obzrieť si túto slávnosť. Prišli sme ku katolíckej škole, v ktorej sa práve odbavovala hostina.

Pred dvoma rokmi práve okolo tejto školy ležalo 14 mŕtvych Černovcov. Živo som si spomínal, kde ležaly mŕtve obete vrahov bezbranného ľudu; keď som sa k nim sohýbal, boli ešte teplí a u každého stála mláka teplej krvi. —

„Tamto pri plote“, ukazoval som sprievodcom, „ležala Ružena F., asi 14—15-ročné dievča, s prestreleným hrudníkom. Pitval som ju súdne. Dr. Polgár diktoval protokol pisárovi. Na konci protokolu podával odbornú mienku, podľa ktorej bola strelená v polohe, keď sa za ‚nejakým predmetom‘ sohýbala k zemi. Tým označoval, že brala kameň. Protokol som odoprel podpísať a podal som u vyšetrojúceho sudcu opačnú mienku písomne. Dr. Polgár, lokaj a šplhavec s pomaďarčeným menom — jeho otec sa volal Pinkus — bol medzi tými lekármi, ktorí pitvali ružomerského medveďa.“

Dámy zaostaly na ceste pred školou. Vošiel som

do učebne, kde bol pripravený veľký stôl pre hostinu. Panstvo už sedelo okolo stola. Keď ma Hlinka zazrel, pokýval rukou, aby som si sadol medzi nich. Urobil som odmietavý pohyb rukou a chvíľu som sa díval na tváre prítomných. Hlinka sedel uprostred stola. Okolo neho sedeli: vládny komisár dr. Székely, ten, ktorý nás v našom procese vyšetroval (a potom ho vláda menovala miesto voleného starostu vládny komisárom); ďalej slúžnodvorský, mestský notár, niektorí členovia mestského výboru, úradníci a celá kopa maďarónskych mešťanov z Ružomberka.

Ale ani jeden jediný Slovak, nikto z bývalých Hlinkových priateľov a bojovníkov „za tú našu slovenčinu“.

Díval som sa na túto odrodileckú spoločnosť s hnusom a s opovržením. Stál som tu chvíľu, neveriac svojmu zraku, ako môže Hlinka medzi nimi sedieť, hodovať a pripíjať si!

V tejto pamätnej chvíli som cítil, že sa s Hlinkom rozchádzam navždy.

Vyšiel som na cestu pred školskú budovu, kde ma čakali priatelia. Obzeral som okolie školy: I tam ležal jeden s prestreleným srdcom, i tamto s ranou do hlavy a tuto dvaja blízko seba a tam štvrtý, piaty-trinásty. Štrnásty s prestrelenou kosťou ramennou zomrel v Pešti v špitáli po amputácii ramena.

„A kto je v škole?“ pýtal sa ktosi.

„Všetci tí, čo nás, Hlinku, Černovcov a celý národ, mučia a budú ešte mučiť. Iba naši nepriatelia a medzi nimi Hlinka. Z černovského ľudu niet tam nikoho, snáď len richtár.“

Vracali sme sa do Ružomberka rozčulení, ohro-

mení a do hĺbín duše urazení týmto strašným, surovým a vyzývavým činom Hlinkovým.

Druhého dňa sa po Ružomberku rozprávalo, a to najmä vo vlasteneckých kruhoch, ako Hlinka pekne ďakoval Párvymu za jeho šlachetné srdce a za dobrotu preukázanú voči farárovi a ako Hlinku pozdravil v dlhom maďarskom prípitku vládny komisár mesta, Dr. Székely, a vytýčil ho za vzor múdreho kňaza a vlastenca, ktorý uznajúc svoje chyby a omyly, hrdinsky sa podrobil svojmu arcipastierovi a vracia sa k vlasteneckej práci.

Tieto zprávy vyvolaly pravé zdesenie v rodinách mešťanstva, ktoré toľko trpelo v čase hrúzovlády Chudovszkého, Székelya a podobných „vlastencov“.

Mešťania prestali chodiť do farského kostola a na kázne Hlinkove, miesto toho účastnili sa tichých omší v kostole piaristov.

V kruhoch evanjelických Slovákov panovalo trápne sklamanie a vytriezvenie z nadšenia „nášho zlateho pána farára“.

A tak sa naša bojovná jednota v dolnom Liptove rozbila. Hlinka vytrvale štvál katolíkov proti evanjelickým kacírom, v kázňach urážal evanjelickú cirkev i jej kňazov, vždy niekoho napadal osobne, čo vzbudzovalo čím ďalej tým väčšie pohoršenie v katolíckom mešťanstve.

Potom sa Hlinka utiahol do „Katolíckeho kruhu“, v ktorom sa maďarčilo, hrávaly sa maďarské pesničky a maďarské divadlá a hodne sa pilo a hrávalo v karty.

My Slováci venovali sme sa horlive osvetovej práci v „Slovenskej besede“, hrávali sme slovenské divadlá, pilne sme chodili do spevokolu, prednášali slo-

venské dejiny, recitovali slovenské básne a začali sme sa učiť rusky.

Takto sme nažívali asi 7 rokov. Môj styk s Hlinkom obmedzoval sa na nezbytné spoločenské pozdravy na ulici alebo v Ľudovej banke, kde som bol predsedom dozorného výboru s ročným honorárom 60 korún.

V tejto dobe chodieval Hlinka do dedín, aby utišil, zahasil požiar odboja proti Párvymu, ktorý sám roznecoval, pokiaľ bol suspendovaným kňazom...

Ale štvanic proti bývalým priateľom a spolupojovníkom sa nevzdal do roku 1917.

Keď vypukla vojna, slúžieval omšu vojakom a požehnával ich prapory, keď sa vojaci lúčili so svojím domovom a šli bojovať proti Rusom, Francúzom, Angličanom, Talianom a Američanom za kráľa — Nemca a za vlasť, ktorá patrila Maďarom a bola našou mačochou bez srdca...

Ale nad týmto konaním sme sa už ani nezastavovali. Lebo kto vraj raz zapísal dušu čertovi, ten musí kráčať na jeho ceste a od pádu ho zbaví iba najväčší pán nad životom, smrť.

Hlinka sa pokúsil vyhodit' z výboru Ľudovej banky všetkých verných Slovákov a miesto nich chcel tam dosadiť samých maďarónov. Banku, ako som už spomenul, založili práve títo Slováci: Jančekovci, Labajovci, Makovickovci a iní, aby mal Hlinka teplé hniezdo, keby ho bol Párvy definitívne zbavil fary. Ale to sa nestalo. Pochodili sme obce, sossbierali sme si plnomocenstvá od sedliackych účastinárov a tak sme si zaistili väčšinu hlasov. Keď to zbadal, uhnul a robil nevinného.

Keď nás nevedel vyhodit' z výboru, našiel si iný spôsob pomsty.

Spomeniem aspoň len jeden prípad: prípad Jurka Greguša, pekára. Hlinka chodieval večierkami do Gregušov, ktorí ho častovali, tešili a zabávali, keď s ním bolo zle. Greguš bol nábožný človek, chodieval deň čo deň o šiestej ráno do kostola. Chodil i na púte. Hlinkovi veril ako svojmu bohovi. Pri voľbách chodil po dedinách agitovať za slovenského kandidáta. Keď Chudovszky pre túto voľbu pozdvihol proces proti Slovákovi, dal zavrieť i Greguša. Greguš sedel aj v Segedíne s Hlinkom. Ale táto exponovaná agitácia priniesla na pekára Greguša finančnú pohromu: maďarské mníšky a piaristi prestali od neho odberať pečivo a za nimi šly i ostatné úradnícke rodiny. Greguš sa ocitol vo finančnej tiesni. Mal pekný poschodový dom v Kráľovskej ulici. Keď sa vrátil Hlinka zo Segedína, požiadal Greguš Ľudovú banku o úver, aby mohol poplatiť najnutnejšie dlhy. Hlinka mu úver odoprel. Gregušovi dom predali; kúpil ho potom na licitácii jeho konkurent, žid.

Greguš v žiali a v hanbe sa trápil a skoro po tomto nešťastí zomrel.

Tak sa odplatil kňaz, duchovný otec Hlinka, svojmu najvernejšiemu priateľovi. Keď mu v banke starý Janček robil výčitky, odpovedal cynicky: „Načo sa taký hlupák pletie do politiky? Mal si hľadiť pekárne a nevláčiť sa po dedinách.“

Je mi odporné písať o Hlinkovej honbe po majetku a peniazoch u starých vdov a bezdetných rodín.

Ostatne Hlinka, keď opustil slovenský tábor, upadol do spoločnosti bezcharakterných, hmotárskych ľudí a chátral navidomoči telesne i duševne i morálne.

Nerád píšem tieto riadky o Hlinkovej osobe. Ako človeka mal som ho rád a boli sme spojení v kmotrov-

stve. Ale nemôžem sa nepostaviť proti tomu duchu, ktorým bol preniknutý jeho život. Proti duchu pomsty, zrady, chorobnej slávybažnosti, proti akémusi sadistickému žízneniu po krvi a cynismu voči slabým a nešťastným. Opúšťal priateľov, nedržal slovo, vyhľadával zvady a v ľuďoch, ktorých rečmi očaroval, budil tie najnižšie pudy: hnev, nenávisť a pomstu. Na týchto základoch budoval svoju stranu a ešte i dnes sa hlása, že národ má byť alebo že skutočne je vedený v tomto Hlinkovom duchu. Ak by sa táto snaha mala uskutočniť, slovenský ľud by sa dožil tragického konca v Európe medzi kultúrnymi národmi.

Len nejaká veľká, vzrušujúca udalosť mohla Hlinkom otriast; a to sa stalo na konci svetovej vojny.

85 Po šiestich rokoch prvý rozhovor s Hlinkom

V „Pamätiach z vojny a z väzenia“ opísal som svoje cesty do Prahy v roku 1917 a 1918. Chodil som tam pre zprávy o domácom a zahraničnom odboji, ktorý doma viedla česká mafia v čele s drom Šámalom a vonku prof. Masaryk v Paríži.

V roku 17. bol som na Veľkú noc v Prahe. U dra Herbena sišiel som sa so Šámalom. V rozhovore prišla reč na slovenské pomery: na naše prípravy povojnové, a to vo všetkých oboroch verejného života v budúcom Československom štáte. A hovorili sme i o usporiadaní cirkevných pomerov na Slovensku. Uložili mi za povinnosť zostaviť soznam osôb pre administráciu, pre súdy a pre biskupské hodnosti. Pri tomto bode prišla reč i na Hlinku. V Čechách tiež bol známy jeho odklon od slovenskej veci. Navrhoval som, že by snáď mohol byť biskupom nitrianskym alebo bansko-bystrickým za určitých podmienok, ktoré by musel vyplniť. Šámal i Herben súhlasili, aby som sa s ním dal do styku a vyjednal s ním podmienky a prijal od neho záväzný sľub.

Cestou domov z Prahy zastavil som sa ešte raz vo Viedni, kde sme mali porady o budúcom štáte s Dérerom, Hodžom, Kornelom Stodolom a s Cablkom. Z Viedne cestoval som do Pešti k drovi Emilovi Stodolovi, aby som ho požiadal napísať knižku o našich národnostných hraniciach v Uhorsku.

A tak po štyroch týždňoch cestovania vrátil som sa do Ružomberka.

S Hlinkom som sa stretával v Ludovej banke. Minulo niekoľko dní, snáď i týždňov, než som sa odhodlal sdeliť mu niečo o zahraničnom boji, o chystanom prevrate u nás, o práci v Prahe a o plánoch na usporiadanie nového Československého štátu.

Hlinka nemal žiadnych stykov s nami v Ružomberku, ani s predsedníctvom národnej strany, lebo úplne zapadol do nepriateľského tábora. Nebol som si istý, či by pri nejakej príležitosti nevydrkotal veci, ktoré by mohli spôsobiť mnoho zla a upozorniť nepriateľov na našu podzemnú prácu. Nie že by chcel zradiť našu československú vec, ale proste zo svojhlavosti a nedostatku pevnosti v dané slovo a sľuby. Veď som si musel pripomenúť, ako často zbytočne prezradil naše zámery a plány ešte v dobe, keď sme boli v jednom tábore. A jako sa to nezodpovedne vypráva pri víne a v rozjarenej spoločnosti v katolíckom kruhu alebo na fare v úzkej spoločnosti pri kartách a víne! Preto som váhal.

V tie časy začal chodiť na Slovensko aj páter Svojsík. Výtečný muž, dobrý človek a verný Čech. I on skúmal cirkevné pomery medzi katolíckym kňazstvom a tiež sa zaujímal o budúcich slovenských biskupov. Cestujúc po slovenských farách, ešte sa zastavil u mňa. I on ma nabádal k opatrnosti voči Hlinkovi. Nevedel mu ľahko odpustiť nevďak voči českému národu, ktorý ho s toľkou láskou a okázalosťou vítal po českých mestách, keď ho Párvy prenasledoval a svetská moc vraždila jeho krajanov v Černovej.

Ale po dobrej úvahe konečne som sa odhodlal, že mu medzi štyrmi očami sdelím odkaz z Prahy.

Kedysi začiatkom leta 1917 odišiel som zo svojej ordinácie do banky, aby som sa sišiel s Hlinkom.

Po pozdrave mu hovorím, že sa chcem s ním shovárať o veľmi dôležitej veci medzi štyrmi očami na súkromnom byte buď u mňa alebo na fare. Požiadala ma, aby sme šli na faru.

Povedal som mu približne toto:

„Chceš mi dať čestné slovo a sľúbiť mi, že z toho, čo ti poviem, nevyzradíš nikomu ani slova? Bude sa to týkať vojenských vecí a tiež teba osobne.“

„Sľubujem a dávam ti čestné slovo, že nepoviem nič z toho, čo mi oznámiš!“

„Tak ruku na to.“ — Stalo sa.

A teraz som mu vykladal o vojenskej situácii, o účasti našich v odboji a o práci našej dočasnej vlády v Paríži. Vojnu, hovorím, prehrajú centrálna moc, politické pomery v strednej Európe sa budú znovu usporadovať. Rakúsko-Uhorsko sa rozpadne. Bude utvorený nový štát: Československý. My budeme od Viedne i od Pešti úplne nezávislí a navždy sa s nimi rozídeme. Na Slovensku bude treba usporiadať nielen občianske, ale i cirkevné pomery. Bude treba navrhnuť Rímu osoby z nášho duchovenstva za biskupov. Nebude možné, aby terajší Maďari a maďaróni spravovali naše slovenské diecézy. V Prahe, na vážnych miestach sme sa rozprávali, že by si aj ty mohol byť kandidátom na biskupskú hodnosť. Ale žiadajú od teba isté záruky. A to sú tieto tri: 1. Budeš tolerantný voči iným vierovyznaniam, najmä voči našim evanjelikom. 2. Budeš pracovať na tom, aby sa do bohoslužieb uviedla staroslovanská reč cyrilo-metodejská. 3. Budeš pracovať na tom, aby tak ako u uniátov bol zrušený celibát i u rímsko-katolíckeho kňazstva.

Hlinka zbledol, bol zrejme dojatý a rozochveným hlasom mi odpovedal: „Tolerancia sa rozumie samo sebou. Nemá smyslu štváť katolíka Slováka proti Slovákov evanjelikovi. Prvý bod prijímam. — Na Velehrade som počúval cyrilo-metodejskú sv. omšu a nesmierne sa mi páčila. Sľubujem, že i za túto vec, ktorá sa netýka dogmat cirkvi, budem pracovať. — A pokiaľ ide o tretiu vec, celibát je vec organizačná a disciplinárna, ale netýka sa rovnako žiadneho cirkevného dogmatu. Majú ho uniatskí kňazi a nie sú preto heretikovia. Sľubujem i na tomto poli pracovať podľa svojich skromných síl.“

„Keď tedy sľubuješ, že vyplníš, čo sa od teba žiada, prídeš hneď do kandidácie na niektoré biskupstvo.“

Keď prišiel čas, naše vlády dali Hlinku do terňa v návrhu pre Sv. Stolicu.

Hlinka sa predsa len nestal biskupom. Prečo? Vadil Rímu snáď ten „Sacerdos turbulentus“? Raz mi o tomto odmietaní Hlinku za biskupa povedal vysoký cirkevný hodnostár toto: „Hlinka ako opozičník vlády má väčšiu cenu pre Rím, ako keby bol biskupom zastrčeným, umlčaným, len ako duchovný pastier slovenských katolíkov. Ale Hlinka nemá nádeje stať sa biskupom v republike Československej, kde je toľko socialistov, komunistov a husitov!“

České časopisy nie raz písaly, že sa stala chyba, že Hlinka nebol menovaný biskupom, ale pravda je, že vláda chcela, aby sa stal biskupom, ale Rím, ktorý by ho musel dať vysvätiť za biskupa, nevyhovelo návrhom vlády. O diplomatických vyjednávaniach nemôže sa písať do novín a tak sa ujala mienka, že vláda urobila

chybu v Hlinkovej veci; tá „chyba“ prischla na vláde a najmä na mne, a to tým viacej, že som v tie časy nemohol dementovať túto skutočnosť, súc viazaný sľubom ministerským.

A aby som skončil nechutné, nežiadúce aféry, pripomínam, že som sa dožil ešte niekoľkých sklamaní vo viere v Hlinkovo slovo v jeho sľub, že dodrží pred verejnosťou ujednaná, ktoré čestným slovom zaručil neprežrádzať, a predsa slova nedodržel a pred verejnosťou hral hrdinu, ochracu národa, neohroženého bojovníka a hlučne rečnil o podobných banálnostiach. Neodhalil som nikdy túto jeho ošemetnú komédiu preto, že som sa cítil viazaný daným sľubom a slovom, i keď môj partner vyklebetil, čo malo ostať len medzi nami. Je pred súdom božím, nech si tam zodpovie všetko, čo mal alebo nemal konať, hovoriť a myslieť, kým chodil po tomto hriešnom údolí života.

Raz budem i ja stáť pred týmto spravodlivým súdom a ponesiem úplne zodpovednosť za činy a reči, za dobré i za zlé.

XVII

Hviezdoslav

Nemám lepšej a krásnejšej rozprávky zo svojho života, ako sú rozpomienky na básnika Hviezdoslava. Bol mojím najmilším básnikom, čítaval som všetko, čo vytvorila jeho nádherná predstavivosť, ďakoval som Prozreteľnosti, že v najtvrdších dobách nášho života obdarila slovenský ľud veštcom, prorokom tak ohromných kvalít, akého nikdy predtým nemaly žiadne generácie.

Neprepínam ani pred sebou samým, keď verejne vyznávam, že som Hviezdoslava zbožňoval, vyvyšoval na prvé miesto medzi tých, ktorých si národný genius postavil do Pantheonu nesmrteľných.

Stručne som už spomenul, aký vplyv mali jeho básne na moje národné prebudenie ešte prv, než som ho osobne poznal. K návšteve došlo až v prvej svetovej vojne. Hviezdoslav žil so svojou ženou v Dolnom Kubíne na odpočinku od tých čias, čo sa vzdal advokátskej praxe v Námestove.

V Ružomberku sme sa dozvedeli, že nemá fajčiva, cigár a že žije veľmi skromne z nevelkého usporieňého kapitálu. Mrzelo nás to, ba sme sa skoro hanbili, že najväčší slovenský básnik musí sa toľme uskrovnovať v čase, keď naši mnohí slovenskí národovci zarábajú miliony, žijú si v hojnosti a ľahko vyhadzujú tisíce na zábavy a na karty.

Sosbieral som, koľko sa len dalo, cigár a zanesol som takýto skromný dar Hviezdoslavovi do Kubína. Ale ma nutkalo k návšteve aj kus sebeckej zvedavosti: čo súdi náš básnik o politickej situácii u nás, ako sa díva na budúce polozenie Slovákov v národnom česko-slovenskom štáte a či vôbec už vie, že sa po tejto vojne oslobodíme z maďarskej nadvlády?

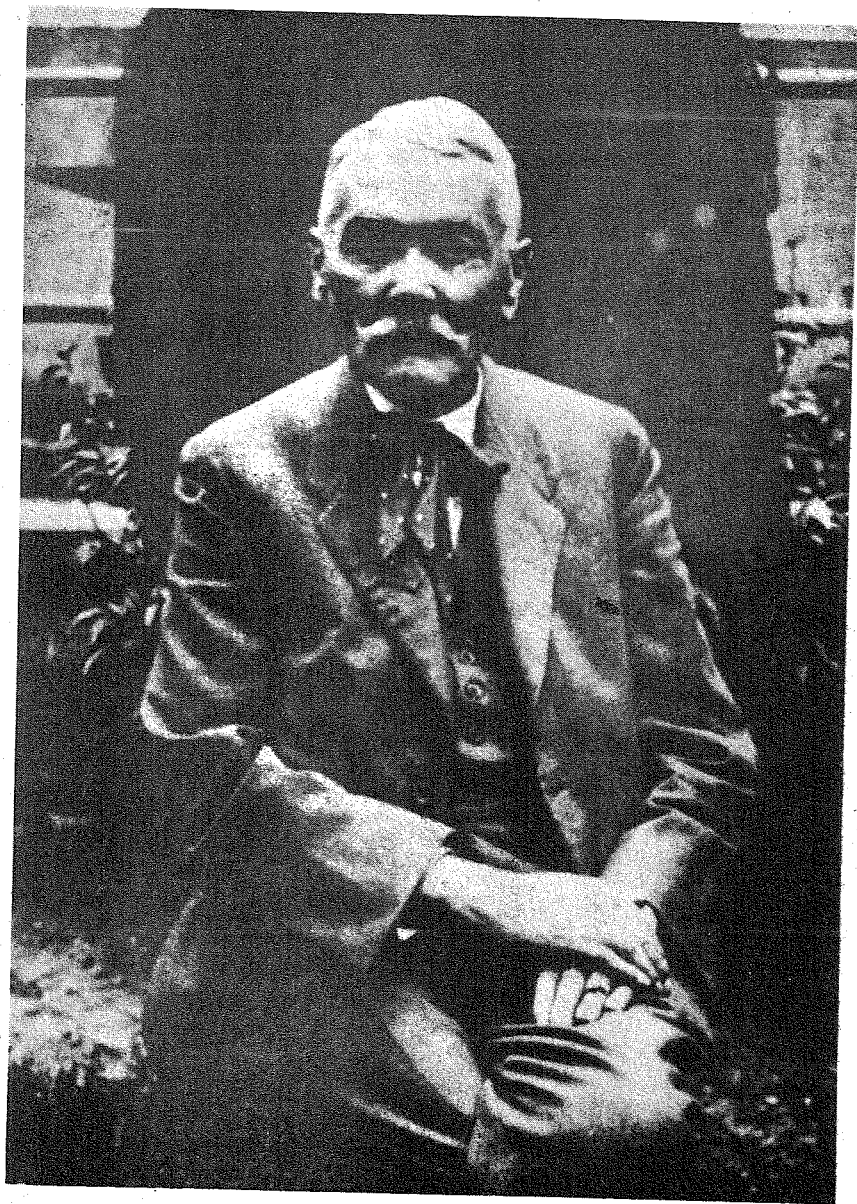
Hviezdoslav bol v obcovaní s ľuďmi skromný, ostýchavý. Tak len na veľké prehováranie prijal darčok od ružomerských dám, najmä od pani E. Čajkovej, veľkej ctiteľky básnikovej, ktorú sme poverili touto delikátnou úlohou.

Sedeli sme v jeho malej pracovni a začali sme rozhovor o vojenskej situácii. Rozložil som pred ním Freytagove frontové mapy.

Keď som mu vysýpal množstvo zprávk „zaručených“, „hodnoverných“, „pochodiacich z najlepšieho prameňa“, a potom i takých, o ktorých sa hovorí, že sú „z dobrého“ prameňa a i vlastných dohadov, kombinácií a fantázií, Hviezdoslav začal okrievat, rozohňovať sa, nadchýnať sa a oduševňovať.

„Ako som Vám vďačný za túto Vašu duchovnú potravu! Ja tu žijem ako v zakliatom, cudzom, nespojskom svete. S kým sa tu shováram, každý veští, ba s istotou hovorí, že túto vojnu Germáni už vyhrali, že príde ešte väčší útlak na Slovanstvo, na nás, na Čechov! Je mi tu do zúfania a nepočujem slova nádeje, ba už ani túžby po našej slobode, po víťazstve našej pravdy, ako by nás i ten Pán Boh chcel strestať, do večitého otroctva odsúdiť...“

Namietol som, že má i tu slovenských vlastencov, s ktorými sa môže potešiť v tejto ťažkej dobe.

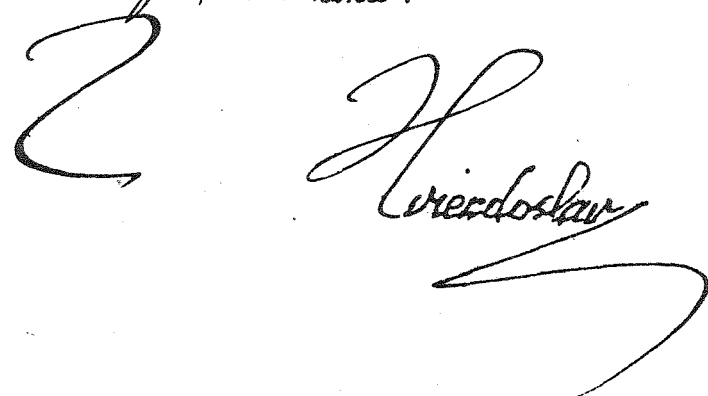

2. Básnik Pavol Országh-Hviezdoslav.

... A preto putuj — šťastlivejšie sakej!
rastaxis telo, apnu rastuxis.
Na ohľadomých hľadach máš a tuh
po trati životnej spies! ubhuuj,
let k cieľu, ideale stikajúc
mladosti... Kde si lubo, rastav sa:
sax pre ľubovný prítomnosti kretok,
jej akord sladký — správa krásu to,
kde omix a spoločnosť (ak táto
posmanný vodič, osud, dovoľ;
co? musí poslúchnuť! v tom sárnat vlak,
a coby rozohraný ako blech,
jak rozohral mu svojho práva a
a povinnosti hrobo poredový
a neodvratne smelý cestovateľ...)
Eh — s Bohom počestuj! A dojdeš-li
— ož! cobyš nebol, tak bajaj!

vredy ešte, silný, očerňujú! — keď dýšas
na na stanicu, chasnej podobu
za veľkosť, výzvan, ktorí v prevačke
všľachkej menajú nas — Zestáeriathou!
tu, Dore daj! nech na tej stanici
ustrudého porobavi sa poet
šestojca, než bol pred ním — Hierodoslav...
(— On vtedy, ak, už v zemi bude liet';
však iha sa, že ason z jeho prachu
vyrastajú kvetom buče prírodný,
i dýkajac vnane-radostne, sa jeho
rosagmi očky táblicetave buče
prizemat nádkernému výjavu...)
A za básrikom onym vyvolajaj
i pomarajaj vskatku, daj tiež, Dore!
nech ako jeho klacaa' ovesa,
sta' sidomný hor i bral' tatravšahaj
by chas, slavo-slavne wita

En vlexistaj! — nie tak ako dnes, hla!
prowedaj, jahly smeti vo vetre,
vredy, vrdhityaj vo sveton
hor chumal, k tomu v tiesni, v uskostiad
(kto dcaia sa kiedaj chovk nas
— daj i sa sm nia — tomu ttravskenu
zapasa vnane, bronej poravaj,
kej nepornaly dcaia dcaia kvetava:
tej — z viedlomstera, zradaj na hri!...);
kež onaj vstaj vrbaj, nepredhahaj
ax dcaia, staj mora vhaie,
na tele vrbaj, dcaia roviraj,
vrbaj, zisavaj: bo svobodaj
i ploppavaj, svobodavost
na sebe panpar... avaj to, nas to ravad!

Hierodoslav

„Všetci plávajú s prúdom, a čo píšu maďarské noviny — to považujú za sväté Písmo. To maďarónstvo ujalo sa, bohužiaľ, i v slovenských dušiach! Ale prišli ste mi veľkú útechu, veľký dar ducha.“

Prosil, aby som prišiel k nemu skoro, že bude čakať takéto zprávy ako posolstvo z krajšieho sveta.

O čom som podal zprávy Hviezdoslavovi, čo ho tak potešily a vzpružily? „Dobré zprávy“ z tej doby, o ktorých nevedel, byly: utvorenie československých vojsk v Rusku, vo Francii, v Itálii a inde; ustanovenie Československej národnej rady. Zpráva najradostnejšia, že náš zahraničný odboj vedie prof. Masaryk, Dr. Beneš a Dr. M. R. Štefánik, že Rada je uznaná ako jediná reprezentantka československého národa a prof. Masaryk, hlavný veliteľ a vodca nášho vojska a nášho odboja, je uznaný a vysoko vážený politik a znalec pre rakúsko-uhorské a vôbec pre stredoeurópske politické a národné otázky; že dohodoví politikovia a vlády obracajú sa na neho v otázkach usporiadania povojnových pomerov po skončení vojny, že už navštívil Ameriku, Rusko, Franciu a Itáliu a všade bol prijatý s veľkým porozumením a jeho memorandá že sú uznávané ako rozhodujúce faktory najmä v otázke likvidácie Rakúsko-Uhorska a utvorenia nového štátu, Československa! Radosťou bola zpráva, že Česi a Slováci jednomyseľne uznávajú autoritu prof. Masaryka a Československej národnej rady a že sa oba národy dohodly na jednotnom vedení odboja doma a v zahraničí.

Potom konečne podal som mu zprávu o svojej ceste v Pešti, v Prahe, vo Viedni a znova v Pešti. Z Prahy som mu doniesol novinu o tom, aká je nálada, že si českí politikovia prajú pripojiť nás Slovákov do spoloč-

ného štátu s národom českým („budeme se domáhati sloučení všech větví československého národa v československý demokratický stát, zahrnující i slovenskou větev národa“), že v tomto smysle podali českí poslanci osvedčenie vo viedenskom sneme. Nie sme tedy opustení, je veľmi živý záujem o nás i tu doma i v zahraničí, kde sa už nepochybuje, že Trojspolok definitívne prehral vojnu a že o tom už nikto ani pochybovať nemôže, najmä po vypovedaní vojny Nemecku Amerikou. Že som v Prahe svolal profesorov, aby pracovali na návrhu, ako organizovať naše školstvo, a niektorí už sa ujali povinnosti napísať slovenské učebnice pre budúce slovenské školy.

Všetky tieto zprávy mocne účinkovaly na neho, lebo mu byly neznáme a vyvolaly v ňom veľké nadšenie a nezakryvanú radosť a vzrušenie.

O činnosti pražskej Mafie dozvedel sa prý raz a bol veľmi prekvapený, keď počul, že má i u nás členov a že stojíme s ňou v tesnom spojení.

Naznačil som mu ešte, ako sa novinársky a propagačne pracuje v Paríži, v Londýne, v Petrohrade a v Itálii. Ale o tomto som mu nevedel obsirnejšie referovať, lebo i moje vedomosti po tejto stránke byly dost neúplné.

Keď sme sa srdečne lúčili, vyobímal ma a obom nám bolo akosi „na mäkko“.

Vrátiac sa do Ružomberka, vyzozprával som našim, čo som skúsil a čo som počul od Hviezdoslava. Našim sa ani veriť nechcelo, že by sa mu žilo tak otupne.

Umienil som si, že ho budem navštevovať častejšie a že mu budem podávať „naše“ zprávy, ktoré ho toľme potešily.

V roku 1917 dožíval som sa svojej päťdesiatky. Nijako som necítil jej tiaž ani duševne, ani telesne. Práca lekárska ma tešila. Rád som chodil na dediny k nemocným i dlhými nocami, s chuťou som odbavoval rybárpoľskú nemocničnú a rozsiahlu mestskú lekársku prax. Mestské občianstvo navidomoči sa slovenčilo, Beseda čulo pracovala, mládeže nám pribúdalo a o maďarónov som sa už nestaral, lebo som už tejto národnej pliage nedával života. Víťazstvo je naše! — to bolo vedúcim radosným vedomím, ktoré vládlo nad všetkými trampotami denného života!

Jedného dňa koncom júla vybrala sa ružomerská mládež do D. Kubína. Pár týždňov čosi tajne kutila, schádzala sa a čosi pre mňa chystala ako veľké prekvapenie. Deputácia mládeže šla prosiť Hviezdoslava, aby ma k tej päťdesiatke pozdravil básňou.

Hviezdoslav vyhovel ružomerskej mládeži, ktorá mi v deň narodenín odovzdala krásny pozdrav nášho básnika, zaviazaný v albe, ozdobenom národnou výšivkou a na titulnej strane s obrazom od majstra P. Kerna.

Žiadna z oslavovaných neskorších desaťročí neurobila mi toľkej radosť ako tento pozdrav Hviezdoslavov a srdečná oddanosť ružomerskej mládeže.

Aby som pravdu vyznal, treba pripomenúť, že som v roku 1917, v čase víťazných bojov ústredných mocností (Rakúsko-Uhorska a Nemecka), veril síce na naše víťazstvo a na nevyhnutnú porážku Germánstva, predsa však som si nevedel ani len predstaviť takú rolu, akú mi básnik zaprorokoval v tejto básni, a to z tej príčiny, že mojou vrcholnou, ale tajnou túžbou bola medicína, a nie politika. Konkrétne rečeno: šťastným

by som sa bol cítil, keby som sa bol stal župným lekárom v Liptove bez reverzu, slobodný v slobodnej vlasti, aby som mal možnosť a právo usporiadať zdravotné pomery v našich zaostalých dedinách liptovských, ktoré som veľmi dobre znal z dlhoročnej skúsenosti lekárskej.

No Osud, či Prozreteľnosť (kto to môže viesť) daly za pravdu básnikovi, ktorý v svojom divinačnom zrení dobre predvídal cestu môjho putovania v ďalšom mojom rušnom živote.

K Hviezdoslavovi som zachodil častejšie. Spomeniem už len dve návštevy, ktoré mi živo utkveli v pamäti.

Pri jednej nezastihol som ho doma; vyšiel na prechádzku a chcel som naň počkať. Besedovali sme s jeho manželkou o ťažkých pomeroch zásobovacích. Medzi rečou som sa dozvedel i o peňažných pomeroch Hviezdoslavových. Pani mi hovorila, ako musia sporiť a šetriť, lebo neveľká úspora z advokátskej klientely v Námestove sa za vojny povážlivo zmenšila. Prišla reč i na literárne honoráre. Ale ani z tohoto prameňa, ako som počúval, básnik nemohol čakať ničoho, lebo nikdy nedostával odmenu za túto prácu. Tento ťaživý stav finančný u nášho najväčšieho básnika ma akosi zahanboval; cítil som sa akoby vinným. I umienil som si, že bez vedomia Hviezdoslavovho zavediem sbierku v Mikuláši od našich milionárov, ktorí vo vojnovej konjunktúre zarábali veľké sumy.

Keď sa Hviezdoslav vrátil, stočil sa rozhovor na vojnu, na našu zahraničnú prípravu k mierovým konferenciám a na všetky tisícere zprávy a zprávičky, ktorými som dokresľoval stav úspešnej práce Masarykovej, jeho pomocníkov v zahraničí i doma. Na frontových mapách ukazoval som postavenie Nemcov a našich.

„Po Berlín by malo byť všetko naše; je to vlastne zem slovanská a tak by sa odčínily zločiny germánske, páchané po tisíc liet na slovanských predkoch“ — rozhorlene hovoril Hviezdoslav, ukazujúc na mapu zeme, ktoré Nemci odobrali Slovanom.

Pri mojom výklade o činnosti Mafie a o tom, že Slováci budú žiť v spoločnom štáte s národom českým, povedal: „Mali by sme mať tiež len jeden spoločný spisovný jazyk, a to jazyk český. Pre náš malý národ je osobitný spisovný jazyk luxusom.“

Na otázku, prečo tak myslí, s istým sklamaním mi vysvetľoval tento výrok prekvapujúci, práve tým, že bol vyslovený slávnym slovenským básnikom, takto:

„Píšem v slovenskom jazyku verše a neviem, či ich sto ľudí číta. Trudím sa, ako najlepšie viem, a pre koho a na čo? Knihu básní u nás nikto nekúpi, a keď i kúpi, tak skôr z národnej povinnosti, ako z duševnej potreby. Keby bol jeden jazyk, ako by to inakšie vyzeralo so slovenskými spisovateľmi a básnikmi!“

Dal som mu za pravdu, lebo som si aj sám musel priznať našu literárnu mizeriu z čias, keď som bol redaktorom, vydavateľom a nakladateľom „Hlasu“. I ja som musel zastaviť vydávanie, lebo som nestačil na tento literárny „luxus“. Ba, stávalo sa mi i to, že ľudia ani zadarmo neprijímali časopis. A to zo strachu, že budú maďarským režimom prenasledovaní.

Neviem, ako si vychodia slovenskí spisovatelia teraz, ako sú honorovaní. Ja len toľko viem, že som za „Ludovú zdravotvedu“, na ktorej som pracoval niekoľko rokov, dostal tisíc korún a považoval som tento honorár za skvelý! Neviem, či by sa i dnes vyživil slovenský spisovateľ, keby sa zamestnával iba spisovaním kníh.

Verím však, že by dnes nebol ani Hviezdoslav takým pesimistom, akým bol roku 1917, keď útlak maďarský tak tvrdo naliehal na náš národ, na ľud, na slovenskú inteligenciu, ktorú tak nemilosrdne kosila kosa odrodilctva na lúkach nášho literárneho života.

Keby Hviezdoslav dnes žil, verím, že by opravil svoj pesimistický názor na slovenčinu a priklonil by sa k uznávanej mienke, že otázka spisovnej slovenčiny je už na Slovensku na dlhé časy definitívne rozriešená.

Dnes konečne nejde o spisovný jazyk, ktorého sa už nikto nedotýka, ale ide o dôležitejší problém, o problém štátny, o otázku duchovnej, občianskej, hospodárskej a kultúrnej jednoty i o to, aby nás cudzina nerozbíjala na kusy a aby nešpekulovala s našou kollárovskou „rozkydanosťou“!

Pri inej príležitosti doniesol som Hviezdoslavovi značný peňažitý dar od ružomerských Slovákov. Zdráhal sa ho prijať. Rozhodol som sa, že mu musím vysvetliť, prečo Ružomberčania složili tú sumu. Najprve som zamýšľal, že by taký dar mali sossbierať zbohatlí mikulášski továrnici — milionári medzi sebou. Poslal som inž. B. s podpisným hárkom do Mikuláša. Sbiierka vyniesla asi 5.000 korún. S pohoršením sme ju odmietli a upísané peniaze sme boháčom vrátili. V Ružomberku sa vedelo, že mikulášski páni vedia utrácať i desať — dvadsať tisíc korún pri zábavke jedného večera a noci... A na pomoc slovenskému básnikovi upíšu po 200—500 korún. To nás roztrpčilo a omlúval som sa a prosil za prepáčenie, že som do takejto chúlостivej situácie zamiešal muža, ktorého si nado všetko vážim.

Po vypočutí mojich omlúv pomohol mi z nepríjemnej situácie sám Hviezdoslav. Asi takto:

„Vážim si Vašej dobroprajnej snahy. O mikulášskych pánoch počul som už všeličo, čo ma smútkom naplňuje. Počul som, ako nadbiehajú maďarónom, ako vyhľadávajú ich priazeň a spoločnosť a zabúdajú na svoju slovenskú národnú hrdosť! Nevieť, neviem, či po tejto vojne, ak by sa pre nás skončila porážkou, nebudú prví, ktorí nás opustia.“

Hovoril to so žiaľom a s trpkosťou.

Po 25 rokoch priznávam sa, že som ako minister s plnou mocou navštívil skoro všetky mestá na Slovensku, niektoré i častejšie, len do Mikuláša som sa nevedel rozhodnúť zájsť pod záporom tohoto rozhovoru s Hviezdoslavom a pod vlivom stroskotania osudnej sbierky...

Peniaze v rukách šľachetného človeka sú dobrodením, u mamonára nešťastím.

V roku 1918 bol som až do svojho internovania v Cegléde v dost' častom styku s Hviezdoslavom.

Hneď po svojom návrate z Prahy informoval som ho o politickej domácej a zahraničnej situácii.

Referát o manifestácii na 1. mája v Liptovskom Svätom Mikuláši, kde na veľkom shromáždení robotníckeho a meštianskeho obyvateľstva žiadali sme pripojenie Slovákov do československej štátnej jednoty, vyvolal u Hviezdoslava veľké nadšenie.

Tentokrát však prišiel som k nemu na výzvu pražského výboru, ktorý mal usporiadať jubilejnú oslavu založenia Národného divadla. Slávnosti boli plánované na 18.—21. mája 1918. Výbor požiadal, aby sa slávnosti zúčastnili aj Slováci. Referoval som mu, že predseda slovenskej národnej strany, ktorého som osobne vyzval k účasti na zájazde do Prahy, odoprel vec z dôvodov

politických a rodinných. I prosil som nášho básnika, aby šiel on zastupovať slovenský národ ako najpovolanejší reprezentant umeleckého sveta slovenského.

Hviezdoslav ochotne a bez akéhokoľvek odporu prijal túto čestnú funkciu. Dohovorili sme sa o organizovaní zájazdu, ktorého sa zúčastnila i naša mládež, najmä slovenské dievčatá, a Hviezdoslav i so svojou manželkou vydal sa so mnou do Prahy.

V Pantheone predniesol krásnu reč o jednom strome, ktorého vetve visia nad dvoma gruntami; nad českým a nad slovenským.

Hviezdoslava oslavovala Praha s neobvyklým entuziazmom. Keď sa ho na zpiatočnej ceste v Žiline vo vlaku spýtala pani Háľková, ako sa mu páčily slávnosti a Praha, Hviezdoslav zdvihol obe ruky k nebesiam akoby k modlitbe a dojímavým hlasom šeptal: „Krásne, tak krásne!“

Májový manifest v Mikuláši a zájazd do Prahy na divadelné slávnosti mali ešte politickú dohru na Slovensku so strany pohraničnej stráže a maďarskej vlády.

Hviezdoslava a slovenskú mládež vyšetrovali pre Prahu, členov výboru soc. demokratickej strany pre 1. máj a rezolúciu, mňa pre oboje.

Všetci účastníci vyšli však z toho bez trestu.

Mňa po vyšetrovaní po šiestich týždňoch, dňa 14. augusta 1918, maďarský ministerský predseda Wekerle dal zatknúť a internovať v maďarskom meste, Cegléde. Ale o tom som už písal v iných prácach.*

* „Z vojny a väzenia“ a v „Oslobodenom Slovensku“.

Doslov

Sme v roku 1918. Revolučné národné shromáždenie dňa 10. decembra zákonom ustanovilo ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska. Vláda ma poverila funkciou ministra a uložila mi za povinnosť organizovať toto ministerstvo. Dňa 12. decembra odcestoval som s niekoľkými referentmi, ktorí mali právomoc ministrov, na Slovensko, aby som sa ujal organizácie správy a štátneho poriadku v oslobodenej drahej domovine.

Týmto činom otvára sa predo mnou nová kapitola. Mal som uskutočňovať svoj životný program, tvoriť a budovať na jeho základe všetko to, o čom som snil, za čo som trpel i obeť prinášal, na čom som cez štvrté stololetia pracoval, čo dávalo smysel môjmu životu; mal som viesť národ k slobode, k samostatnému hospodárskemu, politickému a kultúrnemu životu.

Ako sa mi podarilo plniť tento zodpovedný úkol, plný strastí a ťažkej, namáhavej práce, o tom nebudem písať v týchto pamätiach.

Podotýkam len toľko, že vedľa ministerstva pre Slovensko mal som na starosti súčasne i organizovanie a budovanie novoutvoreného ministerstva pre verejné zdravotníctvo v Prahe.

Pokúsim sa v krátkych črtách nakresliť udalosti, ktoré mali rozhodujúci vplyv na môj život, na prácu

a snahy a na idee, ktoré ma naplňovali a viedly k nášmu oslobodeniu v r. 1918, keď som sa dožil 51. roku svojho života.

Bolo mi 19 rokov, keď ma v VIII. triede levočského gymnázia vylúčili zo všetkých škôl Uhorska — pre „panslavizmus“. Nebyť tohoto krutého trestu pre mladého človeka, ktorý vtedy sotva ešte vedel, čo je panslavizmus, bola by sa dráha môjho života otočila iným smerom. Bez hmotných prostriedkov bol by som sa stal buď kňazom, alebo poštovým úradníkom, lebo oboje týchto postavení nevyžadovalo temer žiadnych finančných obetí z domu rodičovského.

Miesto toho dostal som sa na Moravu, kde som s pomocou Ambra Pietra, redaktora „Národních novin“, šiel do Přerova skladať maturitu. Po dvojročnom študovaní v Přerove odobral som sa do Prahy na lekársku fakultu študovať medicínu.

V Prahe som strávil 10 rokov a z nevedomelého „pansláva“ stal sa uvedomelý Slovák, Čechoslovák a Slovan.

Považujem pre seba za veľké šťastie, že som žil v Prahe v dobe pôsobenia dvoch najväčších slovanských mysliteľov: Masaryka a Tolstého. O vplyve týchto mužov na mládež napísal som v segedínskom väzení slová: Masaryk budil chuť k práci, k životu v každom, kto len prišiel do styku buď s jeho osobou alebo s jeho spismi. Masaryk nás učil cenit si mravnú podstatu života, vzpružoval k duchovnej práci „zabudnutých“ študentov, kriesil asfyktické duše mládeže. Tolstoj učil nás milovať Boha a bližného, Masaryk naučil nás ctíť si duchovný základ človeka, dušu a rozum. Tolstoj požadoval túto lásku od nás menom zákona večného, transcendentál-

neho, Masaryk menom zákona ľudskosti, menom zákona zdravého rozumu. Zdalo by sa, že Tolstoj a Masaryk sú protivy. V skutočnosti však idú k jednému cieľu: k mravnému obrodeniu človeka. Tolstoj ide cestou citu, Masaryk cestou rozumu. Slovanstvo málokedy žilo tak šťastnú dobu, aby jeho najväčší dvaja myslitelia razili cestu tak harmonicky k najčistejšiemu ideálu človečenstva: k ideálu humanity.

Svetlo týchto dvoch veľikánov-mysliteľov svietilo i na cestu môjho života a ich čistá a vznešená láska k dobru zahrievala ma, keď sa valily krušné časy všelijakých strádání a zúfania.

Praha koncom minulého stoločia stála na čele slovanského hnutia. Sem na štúdiá chodili študenti zo všetkých slovanských zemí: Rusovia, Poliaci, Srbi a Chorváti, Bulhari a Slovinci i my Slováci a Lužickí Srbovia. V Detvane sme sa poznávali, uzavierali priateľstvá a pracovali v bratskej shode.

Praha prežívala vrcholné národné prebudenie: politické boje medzi staročechmi a mladočechmi a Masarykovými realistami, hnutie Omladiny a kongresy pokrokovej mládeže slovanskej a českej rozvírily hladinu národného obrodění do takej šírky a hĺbky, akého nezažil český národ iba snáď v dobách husitských. Robotnícka otázka pohýbala najširšími masami robotníckeho ľudu, agrárne hnutie masami vonkova.

Tak celý národ pochodoval v sjednotených radoch k jednému veľkému cieľu, ku dňu svojho oslobodenia.

V tomto stálo, nádherne ovzduší národného a sociálneho nadšenia, čo mohlo ovládať ducha slovenského mládenca-muža?

S hrdostou a s vrúcnou vďakou vyznávam, že tu som sa naučil účinnou láskou milovať svoj národ, tu vznikala vo mne nezdolateľná túžba venovať všetku prácu opustenému ľudu a jeho oslobodeniu z politickej, kultúrnej a hospodárskej poroby.

V tomto ovzduší uzrieval vo mne plán, založiť časopis pre mladú generáciu a po spôsobe českej mládeže organizovať ju k tvorivej práci medzi ľuďom a za ľud.

Dvadsať rokov trval náš boj, ktorý sa skončil víťazstvom.

V živote národa je to len krátka chvíľa, u jednotlivca však je to veľký úsek života, často tretina, málokedy štvrtina.

Nenadsadzujem, keď týchto 20 rokov menujem bojom. Lebo boli to najrušnejšie chvíle môjho života. Bojovali sme na dve strany: proti odporu staršej generácie i proti maďarskému útlaku. Obidve strany nás volali zradcami: otcom sme boli zradcami národa, Maďarom zradcami vlasti.

Trikrát som sedel vo väzení za týchto dvadsať rokov; a hrde môžem tvrdiť, že ma nezlomili na duchu. Nezapochoyboval som nikdy, že víťazstvo bude naše. Ani ružomerské, ani segedínske, ani ceglédské väzenie nezatemnilo môj ideál slobody. Ako pravoverní kresťania veril som pevne i ja, že čím viac a čím väčšie trápenia a muky podstúpime, tým bude bližšie naše vykúpenie z maďarskej poroby.

V boji za slobodu národa vybral som si svoj podiel. Nikdy som neopúšťal kamarátov v ťažkých situáciách, nikdy som nekládol vyššie osobné blaho, ako blaho národa. Neutekal som z boja ani vtedy, keď účasť na boji hrozila mi stratou slobody, ba i stratou života, ako

sa mi mohlo prihodiť po mikulášskom manifeste, ktorý bol jediným revolučným činom na Slovensku za víťazstiev centrálnych mocností.

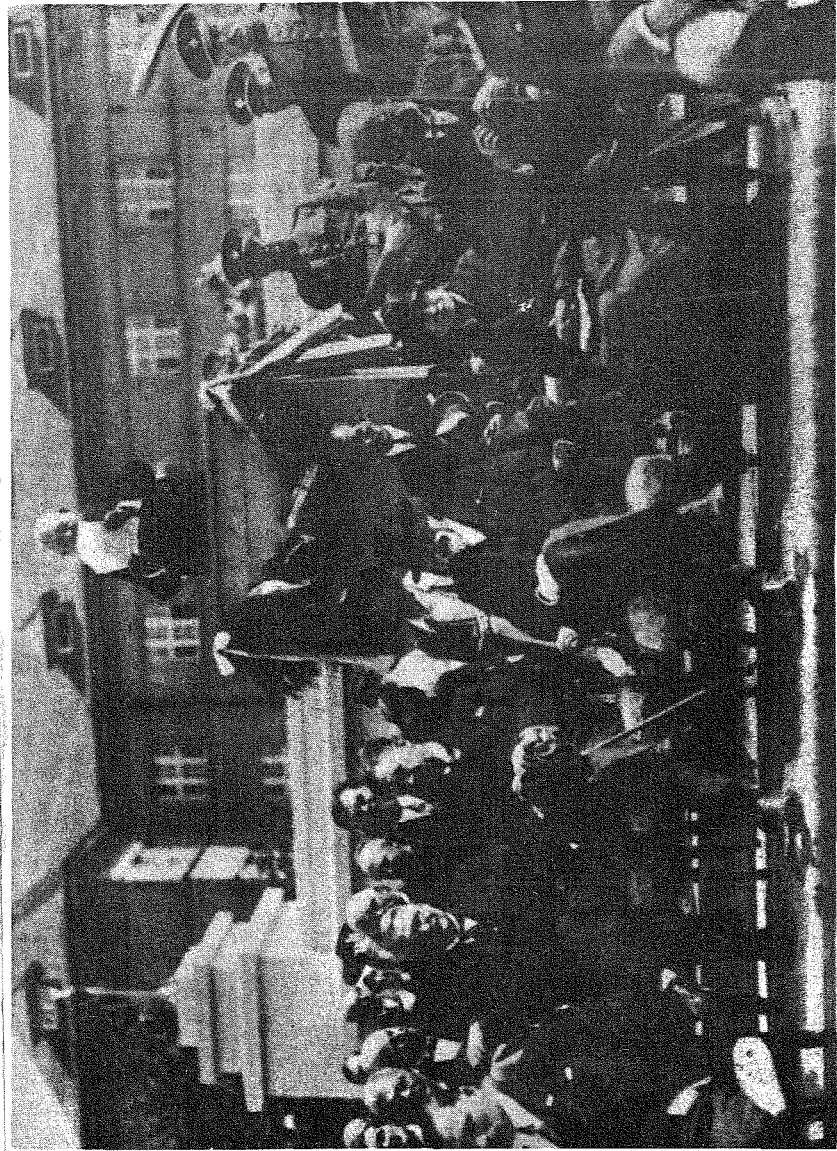
Podľa skromných síl hľadel som vyplniť svoj národný ideál, viesť boj za slobodu národa, za slobodu a dôstojnosť človeka a za česť ubíjaného ľudu.

Nakoľko sa mi to podarilo, alebo či som mal alebo mohol ešte viacej vykonať, či som nebol záhaľčivý alebo neprozreteľný, to patrí posúdiť môjmu svedomiu, s ktorým si má každý človek zúčtovať sám, keď robí svedomitú prehliadku a uzaviera konečné účty zo svojho životného konania.

Boh mi milostive doprial ešte ďalších dvadsaťpäť rokov života. Ani v tejto dobe som nezaháľal. Ba na žiadosť mojich priateľov bolo mi uložené vykonať nový a ťažký úkol.

Ale táto doba je priveľmi živá a blízka a mnohé udalosti sú čerstvé, že nemožno o nich vysloviť definitívnu a objektívnu mienku a úsudok. O tom nech súdia tí, ktorí sa zaoberajú históriou. Prosím ich, aby „sine ira et studio“ posudzovali i túto moju prácu.

Môžu mi vytýkať akékoľvek chyby a nedostatky, ale si žiadam, aby mi aspoň len jediné uznali: lásku k môjmu slovenskému ľudu a vernosť k československej štátnej jednote, ktorá je prvou etapou k bratskej spolupráci všetkých národov veľkého slovanského sveta.

4. Prezident T. G. Masaryk návštěvou v Turč. Sv. Martine.

SOZNAM MIEN

- Abert 289
 Achimov 440, 442, 443
 Aksakov 173
 Aleš 41
 Alkotmány 275
 Alman 430
 Ambrozich 247
 Amerikánsko-Slov. noviny 321
 Andrassy 478
 Arany 96
 Arbes 157
 Bach 21, 84
 Banská Bystrica 24, 84—87, 89,
 90, 93, 96, 109, 120, 391,
 477, 504
 Bazovský Ludevít 234, 253
 Behyna 109, 111, 112, 114, 115,
 119
 Bella M. 485
 Belopotocký 421, 431
 Bencúr Matej — Kukučín 149,
 152, 153, 155, 157, 159, 160,
 161, 171, 174, 223, 256, 257,
 258, 259, 261, 304
 Beneš 511
 Beniačovci 393
 Bernolák generál 333
 — medik 334
 Berzsényi 96
 Bešeňová 133
 Bielek 172
 Biely Potok 382, 391, 428
 Bílý 134, 139, 346
 Björnson 489, 492
 Blaho Pavel 119, 312, 317, 320
 — 325, 327, 328, 354, 357,
 359, 400
 Boj o nový život 492
 Bokányi 389
 Botár 95
 Bouček 347
 Braník 75
 Bratislava 22, 251, 455
 Brdáčová Veronika 207, 210
 Brno 57, 130, 132, 329
 Bruck n./L. 251, 330
 Buday Andrej 120
 Budín 84
 Buková 84—86, 88, 93, 97, 120,
 121
 Burjan 477
 Burjanovci 393, 496
 Bystrička 174, 353, 354, 360
 Čabík 504
 Čápay 74, 75, 76
 Cegléd 517, 518, 524
 Celibát 507
 Cintula 128, 136, 137, 139
 Császtka 23
 Csillag börtön 438, 444, 448,
 461
 Čajda 41
 Čajková 510
 Čajkovci 393
 Čas 160, 161, 171, 184
 Čebrať 51, 386
 Čech Sv. 141, 157
 Čelakovský 265
 Čenstochová 82
 Čermák 126
 Černý prof. 23
 Černokňažník 20, 41, 196, 360,
 402
 Černová 382, 413, 477, 489,
 490, 497, 498, 499, 505
 Červen 87
 Československá Jednota 346
 Československá Jednota 346

- Čuda 134, 135, 136, 138, 139
 Čvikota 486
 Danielovský 173, 237, 238
 Danko Andrej 22, 23, 27, 29
 Daxner Štefan 152—155, 223,
 261, 264—266
 Dehtary 351
 Delán 439
 Dérer 504
 Detvan 59, 152, 155—157, 159,
 160, 162, 170—173, 187, 221,
 223, 231—234, 237, 238, 256,
 257, 261, 262, 266, 293, 296,
 297, 344, 346, 357, 359, 522
 Divadelné slávnosti 517
 Dobrovský 181, 309
 Dolný Kubín 509, 510, 513
 Dostojevský 157, 182, 388, 464
 Dropa 96
 Drtina 184, 329
 Dvořák 148
 Dvorská — Šefer 18
 Eichel S. 486
 Eiselt 290, 358
 Egidius 212, 215
 Erdödy gróf 165
 Az Est 457
 Fajnor Štefan 353
 — Vladimír 353, 477, 479
 Falussy 108
 Ferencsik 496
 Fertsek Ferdinand 23
 Filo 107, 117
 Fischer 113, 128
 Folkman 107, 117
 Forró 439, 448, 461, 462, 463,
 467
 Foustka 184
 Franc Jozef 315
 Francisci 215
 Fridrichová 387
 Gaguriak 36
 Gáll 440
 Gogol 157, 173, 229, 387
 Goldstücker 58, 66
 Gombáš 381
 Gončarov 157
 Gospodárčik 51—53
 Gregor Tajovský Jozef 359
 Greguš Juraj 421, 423, 437,
 440, 457, 481, 502
 Griell Julo 372, 374
 Grob Ján 153, 172
 Gulejov 28, 41
 Haan 328
 Habsburg 235
 Hadik 110, 111, 113
 Hajduk 107, 117, 125, 130, 142
 Halász 107, 113, 116, 119, 126,
 127
 Halaša Andrej 171
 Hammerschmied 374
 Hanzel Ján 152, 153, 154, 343
 Hatiar — Hattyár Štefan 110,
 381
 Havlíček 141, 181, 309, 409
 Dr. Herben Ján 133, 154, 160,
 161, 329, 346, 504
 Heyduk 133
 Hexner 104
 Dr. Hiller 428
 Hilsner 246
 Hlas 354, 355, 357, 360, 362,
 363, 367, 377, 379, 385, 390,
 400—402, 404, 407, 515
 Hlásnik 20, 110, 250, 260, 267,
 286, 360, 402
 Hlávka Emanuel 98—101, 105,
 120, 121, 143
 —ová Jožka 98—102
 Hlinka Andrej 71, 110, 119,
 273—275, 277—284, 322, 323,
 328, 329, 368, 374, 394, 396
 —399, 403, 405, 416—419,
 321, 424, 429, 431, 437, 439
 —442, 448, 457, 465, 467—
 470, 472, 473, 483, 485, 486,
 489—491, 493—508
 Hodonín 483, 490
 Hodža 387, 473, 477, 478, 484,
 504
 Holý Prokop 113
 Horowitz 15, 156
 Houdekovci 386, 393
 Hrboltová 382
 Hrbová 386
 Hrušov 333
 Hurban Svätozár Vajanský 21,
 95, 96, 105, 118, 163, 173,
 237, 352, 353, 360, 404, 405,
 431, 453
 Hus 276, 308, 337, 357
 Husitismus 113, 309, 453, 523
 Hviezdoslav 95, 96, 117, 174,
 237, 409, 462, 464, 509—518
 Hvizdák 315
 Chabré — Kokešová 326
 Chládek 50
 Choč 92, 386
 Chrást 333, 334, 335, 338
 Chudovský Gejza 390, 416,
 420, 421, 423, 431, 432, 442,
 474, 490, 491, 500, 502
 Ibsen 387
 Plečka 416, 417, 420
 Izsák 388, 389
 Jančekovci 393, 421, 423, 437,
 457, 481, 501, 502
 Janeček 20
 Jánoška 315
 Jednota 323
 Jehlička František 403, 404,
 428, 429
 Jesenský 437, 440, 457, 481
 Jezuiti 271
 Jirásek Alois 157
 Jiskra 113
 Kálal Karol 158, 352, 353
 Kaloča 494
 Kant 222
 Kardoš 98, 99, 101, 102, 120
 Karlík Jozef 42, 43
 Kašpar 126
 Katolícké noviny 150, 156, 234,
 250, 262
 Katolícky kruh 500
 Kazateľ 275
 Kern P. 513
 Kestúc 18, 26, 456
 Kikúnda 119
 Kiszely Arpád 131
 Klein 430
 Klemens Bohuš 154
 Klimeš 401
 Klimko Flóro 63
 Kluž 286
 Kňazovický Andrej 107, 116,
 117
 Kober 110, 187
 Kokešová — Chabré 326
 Kollár 156, 170, 181, 234, 237,
 309, 361, 409, 462, 464
 Kolísek Alojz 483, 490
 Komárno 84, 455
 Komenský 309
 Kongo 105
 Kordoš 25, 196, 197, 199, 200,
 201, 203
 Kossuth 22, 113, 196
 Kovács 439, 463
 Kovalčík 107, 110, 117
 Kovalevský 393, 492, 493
 Kövessy Rózsa 89, 90
 Kraicz 184
 Krakov 61, 391
 Kralická biblia 467
 Krčméry 119
 Krčméryovci 393
 Kričkovci 393
 Křikava 153
 Kripner 128
 Krištúfek 128
 Križan Gustav 148, 273
 Kronerovci 393
 Kukučín — Bencúr 149, 152,
 153, 155, 157, 159—161, 171,
 174, 223, 256—259, 261, 304
 Kún Béla 440, 448, 449, 451—
 453, 455—457, 461, 462, 464,
 470, 480, 481
 Kunětická 387
 Kurimszky 394
 Kürti 380, 428, 429
 Kutlík 351
 Květy 254
 Kyjov 382
 Labajovci 393, 501
 Lamanský 311
 Levoča 22, 81, 82, 86, 106,
 110, 114, 117—119, 126, 139,
 248, 367
 Lieskovan Vavro 168

- Likava 84
 Likavský hrad 21, 386
 Lincoln 361
 Linec 57
 Linkess 113
 „Liptó“ 430
 Lipt. sv. Mikuláš 26, 61, 391, 401, 514, 516, 517
 Lisková 11, 18, 21—23, 26, 27, 29, 32, 47, 115, 120, 190, 205, 221, 269, 273, 274, 293, 370, 371, 413
 Loosov slovník 95
 Lopušán 73, 75
 Lúčky 372, 428
 Ludová banka 501, 502, 505
 Ludová strana Hlinkova 271
 Ludová zdravotní 439, 442, 445, 446, 464, 469, 481, 515
 Ludové noviny 442
 Ludrová 382, 391
 Lupaš 472, 473, 474
 Luther Martin 468
 Lužná 206, 379
 Madách 115
 Mafia 512, 515
 Machar 184, 473
 Majer 440, 442, 443, 479, 480
 Májový manifest 518
 Makovický Dušan 11, 20, 92, 152, 153, 173, 177, 179, 223, 310, 352, 406
 — G. 486
 Makovických rodina 391, 393, 496, 501
 Malenková 82
 Mareš prof. 290, 291
 Markovický 354
 Martinček 372
 Marx 244, 310, 445, 449, 450
 Masaryk T. G. 159—161, 163, 173, 174, 181, 182, 184, 185, 195, 233, 234, 236, 237, 240—246, 251, 270, 281, 292, 302, 307—310, 312, 320, 322, 329, 330, 348, 352—354, 357, 361, 362, 390, 409, 451, 473, 511, 514, 522, 523
 — Herbert 184, 240, 243
 pi Masaryková 24, 241—243
 Matica Slovenská 22
 Maydl prof. 289, 290
 Mečír 438, 461, 463
 Mičincová 191, 192
 Máchalik 113
 Michalovo 136
 Mikszát 115
 Mikulášsky manifest 517
 Minárik J. 150, 152, 155, 234, 261
 Min. s plnou mocou p. sp. Sl. 521
 Mišata Štefan 22
 Mladočesi 235, 236
 Molnár 473
 Moser Karol 23, 118, 119
 Moskva 311
 Moyš 110, 253, 255, 328, 329, 333, 335, 336, 337, 489
 Nádaši 152, 153, 154, 157, 159—162, 164, 167, 170, 172, 223
 Námestovo 509, 514
 Napoleon 21, 198
 Národní listy 459
 — Noviny 20, 118, 126, 143, 150, 153, 160, 162, 163, 167, 169, 233, 234, 238, 256, 260, 262, 278, 286, 318, 351—353, 360, 402, 404, 431, 522
 „Národ“ spolok 321, 327
 Naša doba 184
 Nekrasov 173
 Nemecká Lupča 25, 367, 368
 Népszava 450
 Neruda 141
 Neue Freie Presse 318
 Neureiterová 155
 Nežiderské jazero 251
 Nikel Ján 49, 63, 92, 110, 133, 134, 191, 203—205, 214
 — Jozef 205, 211
 — Juraj 27, 29, 48—51, 53, 57, 58, 67, 69—73, 92, 105, 106, 205
 — Klemens 49, 92, 105
 Nikelovci 132, 143, 147, 213, 272
 Nitra 84, 504
 Nižná Revúca 52
 Nová Ves 117
 Novomeský G. 150, 152, 155, 234, 261, 262, 343
 Okoličné 212
 Omladina 234, 522
 Orščanin 173
 Osada 84, 120
 Osčádal 128
 Ostrihom 456
 Oswald F. R. 253, 254
 Pacák 154
 Palacký 181, 309
 Palkovský Edmund 126, 129, 130, 134
 Palugyai 26
 Pamäti z vojny a väzenia 504
 Pap 117, 189
 Paračka 50
 Pardely Štefan 84, 88, 89, 93, 103
 Paríž 504, 506
 Párvy Alexander 390, 403, 416, 419, 423, 474, 486, 489, 490, 491, 493, 495, 496, 500, 501, 505
 Pastrnek 346
 Pawlík 358
 Pazurik 381
 Pešt 18, 24, 115, 143, 238, 286, 389, 403, 422, 437, 443, 448, 449, 452, 455, 457, 477, 484, 496, 499, 504, 506, 511
 Petófi 96, 115, 263
 Petrikovich Eduard 152, 256
 Petruška 27, 40
 Pietor Ambra 118, 122, 125, 126, 139, 142, 149, 162, 163, 164, 167, 353, 522
 Podhora 11
 Pokorný Rudolf 132, 133, 141, 158
 Polgár Pinkus Mark 421, 486, 498
 Posredník 177
 Potok 133
 Poučné čítanie 177
 Praha 120, 134, 141, 147—149, 152, 153, 158, 160, 161, 164, 165, 170, 174, 186, 187, 193, 198, 204, 205, 227, 229, 230, 233, 248, 250, 252, 262, 264—266, 269, 281, 284, 287, 289, 305, 370, 371, 372, 494, 504—506, 511, 512, 517, 518, 521—523
 Přerov 118, 120, 125, 129, 133, 134, 139, 140—142, 193, 237, 285, 287, 522
 Preiss Jaroslav 234, 235
 Prešporok 251
 Prievidza 486
 Prúdy 354
 Puškin 173
 Radhošť 142, 148, 229, 306
 Radič 173
 Radlinský 22, 105, 117
 Rakovszký 473, 474
 Ralovič 89, 93, 96
 Rarášek 20
 Ráth Augustin 373, 490
 Realisti 262, 236
 Rebelanti 59
 Renan 182
 Revúca 84, 206
 Ričelly 72
 Rím 483, 486, 490, 506, 507
 Rimavská Sobota 266
 Roháček 126, 134
 Rotnágl 346
 Rovnianek 321, 322
 Rozkolnikov 389
 Rozsahegy és vidéke 430
 Rusi 15, 21, 142, 177, 200, 501
 Rusko 15, 105, 233, 237, 318, 335
 Ružomberok 20, 23, 40, 47, 57, 63, 81, 84, 86, 92, 174, 205, 269, 270, 273, 274, 352, 363, 367, 368, 371—375, 377, 386—389, 391, 393, 394, 400, 413, 414, 416—418, 420, 421, 423, 429, 440, 442, 458, 474,

- 484, 499, 500, 505, 509, 512, 516, 524
 Rybárpole 387, 388, 391, 513
 Rydygar 15
 Szakmáry 86, 87, 89, 97, 100
 Salva Karol 177, 262, 351, 352, 386, 401
 Scotus Viator 287, 489, 492
 Segedin 432, 433, 437, 438, 442, 445, 453, 456—458, 478, 481, 486, 494, 502, 522, 524
 Székely 428, 499, 500
 Selič 173
 Semerád 290, 358, 494
 Senica 353, 357
 Seton Watson 287, 489, 492
 Schandt 440, 470
 Schopenhauer 222, 245
 Sihof 68, 69
 Skalica 113, 119
 Skokan 50
 Skyčák Ferko 107, 117, 154
 Slabej Ján 148, 149, 152—154, 164, 168—170, 261, 344
 Sládkovič 187, 319
 Sliache 372
 Slovenská banka 386, 393
 Slovenská beseda 387, 500, 513
 Slovenská čítanka 23
 Slovenské besiadky 172
 Slovenské Pohľady 110, 117, 143, 156, 160, 233, 234, 238, 260, 286, 360, 402
 Slovenský týždenník 383, 385, 415, 418, 420, 430, 477, 478, 496
 Smetana 181
 Smetanay Ján 152, 156, 159, 161, 168, 169, 223, 234, 261, 289, 311, 323
 Soc. demokracia 388, 389, 448, 518
 Sokol 263
 Soukup František 230, 231
 Spencer 390
 Spišska kapitula 83, 110
 Stankovany 381
 Stano 70, 71
 Staré Hory 84, 100, 120
 Staročesi 235
 Steed 489
 Státoprávníci 234
 Stodola Emil 504
 Stodola Kornel 504
 Stojka 472
 Stoupa 142
 Strážnice 358, 370
 Suchá ratolesť 95
 Svätopluk 108
 Svetlo v temnotách 394, 416, 492
 Světozor 149
 Svoboda 387
 Svojsík 505
 Szmízsár 489
 Šámal 504
 Šantrúček 184
 Šefer — Dvorská 18
 Ševčuk 173
 Šikola 128
 Šilhavý 126, 129
 Škarniceľ 16
 Škarvan Albert 152—154, 156, 177, 227, 263, 406, 407
 Školník 22
 Škultúry 118
 Šlachta 437, 457, 481
 Šmíd 63
 Šolc 27
 Šooš 382
 Špitko 95, 100
 Šrobár Ján 11, 15, 18, 27
 Šrobár Jozef 11, 18, 22, 26, 34, 104, 455
 Šrobár Jur 11, 12, 13, 18, 22, 25, 34, 104, 107, 117
 Šrobár Ondrej 18, 26, 27, 91, 105, 118, 143, 147, 188, 204
 Šrobár Štefan 11, 13, 18, 22, 27, 72, 75, 83, 90, 91, 92, 121
 Šrobár Vavro 1—
 Šrobárová Katrena 15, 16, 186, 188, 204
 — Maria 15, 18
 Štefánik Milan Rastislav 359, 401, 511
 Štefanovič 159, 311
 Štefanov 173
 Štefček 50
 Štúr E. 22, 133
 Šuhajda Juraj 55, 58, 59, 66—68, 92
 Šústek Ján 128, 132, 329
 Táborský 184, 346
 Tajov 120
 Tatra 344
 Tatraci 318, 321, 328
 Tenner 247, 249
 Teplá 32
 Tholt Pavel 93—96, 98—102, 105
 Thoms 291
 Tolstoj 157, 173, 175, 177—180, 182, 183, 195, 198, 200, 201, 221, 222, 224, 228, 229, 234, 241, 242, 280, 305, 310, 311, 352, 353, 357, 406—408, 422, 455, 457, 463, 464, 481, 489, 492, 522, 523
 Tomík Jozef 437, 440, 441
 Tovarištvo Ježišovo 22, 92, 121
 — 253
 Trávníček 108
 Trefor 367
 Trenčín 247
 Tri Sliache 267, 273, 274, 277—280, 394, 396
 Trnava 15, 156, 494
 Tryzna Martin 107, 117
 Tupček Matej 31—36, 38—40, 54, 84, 85, 92, 104, 122, 147, 186, 192
 Turan 36
 Turč. sv. Martin 159, 160, 162, 170, 224, 238, 256, 260—262, 278, 349, 354, 357, 420
 Turgenev 157
 Turjay 96, 102
 Ulehla 482
 Urpín 90
 Ursíny M. 152
 Úverná banka 386
 Vacov 432
 Váh 15, 71, 186, 191
 Vajanský vid. Hurban
 Vajanský
 Valašské Meziříčí 118, 125
 Velehrad 507
 Velká Štiavnica 413
 Velký Choč 132
 Viedeň 57, 125, 174, 231, 235, 236, 238, 286, 289, 312, 317, 318, 320—323, 326—330
 Vlček Jaroslav 133, 160, 237, 363
 Vlkolínek 391
 Vlkolinský 50, 53, 393
 Voltaire 182, 222
 Vörösmarty 96
 Vörösváry 440, 478, 479
 Vraný 386
 Vrchlický 141, 157
 Vrzal 126, 127
 Vyšná Revúca 104
 Weis 289
 Wekerle 518
 Weltner Jakub 452
 Winter 165
 Wintrová Leona 166
 Zachej 125, 148
 Zawilinski 194
 Zaymus 111
 Zigmundík Žiga 359
 Zichy 473
 Zniev 83
 Znievské gymnázium 22
 Zvolen 84, 391
 Žák 110, 329
 Žerotínský zámok 126
 Žilina 186, 388, 389, 391
 Živena 351, 353
 Žižka 113, 264

OBSAH

Úvodom 7

I. Doma

1 Naša rodina 11

2 Naši rodičia 18

3 Chlapčenské roky 27

4 Matej Tupček 31

5 V kroji 38

6 Administrácia a súdnictvo 42

II. Na stredných školách

7 V prvej triede 47

8 Jurko Šuhajda 55

9 Prvé vakácie 60

10 Hudba a iné kumšty 63

11 Odvážny výlet za vrabcami 66

III. Do sveta

12 V Levoči 81

13 V Banskej Bystrici 84

14 Národné prebudenie 93

15 Vylúčenie zo všetkých škôl
v Uhorsku 107

IV. Na českej škole

16 V Pěerove 125

V. Na univerzite v Prahe

17 Akademický občan 147

18 Detvanci 152

19 Prvý raz u profesora Masaryka 159

20 Redaktorom „Národních novín“? 162

21 Prvý honorár za fejton v Národních listoch a pokus na dramatickom poli 167

Dušan Makovičký

22 Slovanstvo a tolstojizmus 173

23 Na študentskej schôdzke profesora
Masaryka 181

24 Zase doma. Rozhovory s otcom 186

25 „Maďarský“ Slovák. Niečo o duši 196

26 Pisárom u advokáta 204

27 Fráter Egidius 212

VI. Doba kríz

Náboženská kríza

28 Čert a satan 219

Politická a národná kríza

29 Omladina a pokrokové hnutie 230

30 Mój panslavizmus 237

31 Rozhovory u Masaryka 240

32 Pol roka pri vojsku 247

33 Vrchol mojej finančnej krízy.
Kaplán Moyš 253

34	Bencúrova kritika o slovenskom národe	256
35	Sborník „Detvan“	261
36	Doma. Hlinka farárom v Troch-Sliačoch	267
37	Slovanské sebavedomie	285
38	Štúdium a profesori	289
39	Kuchárom na Štedrý večer	293
40	Zapisovateľom v „Detvane“	296
41	Zasnúbený?	301
42	Vegetariánska kuchyňa	305
43	Česká otázka je aj slovenskou otázkou	307

VII. Vo Viedni na vojenčine

44	Pri 11. kompánii	315
45	Tatraci	318
46	Pavel Blaho	320

47	Národná tetka	326
48	Hlinka a Moyš vo Viedni a v Prahe	328

VIII. Vianoce v Spiši

49	Na Chrasti u priateľa Moyša	333
----	-----------------------------	-----

IX. V tuhej práci

50	Traja, ktorí sa oneskorili	343
51	Založenie a činnosť Česko-slovanskej jednoty	346

X. Sjazd mládeže v T. Sv. Martine

52	Rozkol medzi otcami a synmi	351
53	U profesora Masaryka. Program „Hlasu“	354
54	Posledného poldruha roka v Prahe	357
55	Úvodník do Hlasu	360

XI. Lekárska a politická práca

56	Po promócií	367
----	-------------	-----

57 Domov	369
58 V Ružomberku	373
59 Na dedinách	376
60 V meste	386
61 Medzi robotníctvom	388
62 Rodina Makovických	391
63 „Eštrkevka“ alebo o porážke Andreja Hlinku pri voľbe do stoličného výboru	396
64 Hlas v Ružomberku	400
65 Môj rozchod s tolstojizmom	406

XII. Odboj v Liptove

66 Traja bojovníci	413
67 Chudovszky a Párvy	416
68 Uväznenie	421
69 Život vo väzení	423

70 Na slobode. Voľby do mestského predstavenstva. Súd	428
---	-----

XIII. V Segedínskom väzení

71 Prvé dni	437
72 Moji susedia v prízemí	440
73 Ako som trávil čas?	445
74 Béla Kún	448
75 Styk so svetom a domovom	457

XIV. Hlinka v Segedíne

76 Prvý raz v Hlinkovej cele	467
77 Hlinka a zdravotníctvo	470
78 Rozhovor Hlinku s prof. Lupašom	472

XV. Prechodní obyvatelia

79 Duelanti a novinári	477
80 Ešte 100 dní	481
81 Znova na slobode	483

XVI. *Sacerdos turbulentus*

82 Párvyho žaloba v Ríme proti Hlinkovi	489
83 Hlinka u kaločských jezuitov	494
84 Hostina pri krvavom poli	498
85 Po šiestich rokoch prvý rozhovor s Hlinkom	504

XVII. *Hviezdoslav*

86 Hviezdoslav	511
----------------	-----

Doslov

Doslov	523
--------	-----

SOZNAM PRÍLOH

Lísková	obr. 11.	za str.	16
Matka Dr. V. Šrobára	„ 12.	„ „	32
Otec	„ „	„ „	48
Z maturitného alba	„ „	„ „	80
Dr. Albert Škarvan	„ 7.	„ „	144
Pozdrav L. Tolstého Dušanovi Makovickému	„ 8.	„ „	160
Dr. Dušan Makovický	„ 9.	„ „	176
Lístok Dr. Alberta Škarvana	„ 20.	„ „	192
List T. G. Masaryka	„ 21.	„ „	208
Medik V. Šrobár	„ 10.	„ „	224
Dr. Pavol Blaho	„ 6.	„ „	240
Schôdzka v Žiline	„ 1.	„ „	352
Peter Pavol Makovický	„ 17.	„ „	368
Vladimír Makovický	„ 18.	„ „	384
Od Iava: Andrej Hlinka	„ 13.	„ „	400
Lístok T. G. Masaryka	„ 5.	„ „	416
Väzenie v Ružomberku	„ 6.	„ „	432
Segedinske politické väzenie	„ 15.	„ „	448
Od Iava: J. Janček	„ 14.	„ „	464
List Dr. Edvarda Beneša	„ 3.	„ „	480
Básnik Pavol Országh	„ 2.	„ „	512
Výňatok z Hviezdoslavovej básne	„ 19.	„ „	512
Prezident T. G. Masaryk	„ 4.	„ „	528

Dr. Vavro Šrobár
Z MŮJHO ŽIVOTA

Prvé vydanie
3.300 výtiskov

Úpravu, obálku a väzbu navrhnul
Jaroslav Hrubý

Vytlačila Štátna tlačiareň v Chebu

Nákladom firmy Fr. Borový
v Prahe 1946

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 5 0 0 9 6 3